

TAMPEREEN YLIOPISTO

Anna-Riikka Pasanen

”TAHDGIN OLLA VAPAA ENKÄ ORJA”

TAITEILIIJA VIIVI VALLGRENIN IRTAUTUMINEN SIVISTYNEISTÖN
ELÄMÄNTAVASTA JA LAPSUUDENKOTINSA PERINNÖSTÄ

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2016

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

PASANEN, ANNA-RIIKKA: ”Tahdoin olla vapaa enkä orja”: taiteilija Viivi Vallgrenin irtautuminen sivistyneistön elämäntavasta ja lapsuudenkotinsa perinnöstä

Pro gradu -tutkielma, 153 s., 3 liites.

Historia

Huhtikuu 2016

Pro gradu -tutkielmassani etsin kuvataiteilija Viivi Vallgrenin (o.s. Lindbohm, ent. Palander, taiteilijanimi Paarmio, s. 1867, k. 1952) elämän näkökulmasta vastausta kysymykseen, miten yksilö pystyi irtautumaan sivistyneistön elämäntavasta ja lapsuudenkotinsa perinnöstä ja miten hänen lähipiirinsä suhtautui ratkaisuihin. Lähtökohtana on, että 1800-luvun jälkipuolen lapset varttuivat ainutlaatuisena ajanjaksona. Ensiksikin pidentynyt elinikä salli yhä useamman lapsen kasvaa aikuisuuteen molempien vanhempiensa kasvattamana, mikä päti myös Viiviin. Tutkielmani Viivin ja hänen äitinsä välistä vuorovaikutusta käsittelevä taso täydentää osaltaan tutkimusta vanhemman ja aikuisen lapsen välisestä suhteesta pelkän yksilön lapsuusvuosien tarkastelun sijaan. Toiseksi aikakauden lapset kasvoivat keskellä yhteiskunnallista murrosaikaa. Lähestyn murrosta sivistyneistön elämäntavan sekä siihen kuuluneiden perheihanteiden ja sukupuoliroolien kautta. Murrokseen kuului myös niin maallistuminen kuin herätyskristillisyysskin, mikä näkyi vahvasti Viivin suhteessa äitiinsä. Heini Hakosalo kirjoittaa mahdollisuuksien horisontista, joka soveltuu myös Viivin liikkumatilan hahmottamiseen muuttuvassa yhteiskunnassa.

Keskeisimpänä lähdeaineistonani ovat Viivi Vallgrenin omaelämäkerta ja hänen etenkin lapsuudenperheensä jäseniltä saamansa kirjeet. Eniten kirjeitä on hänen äidiltään Elvira Lindbohmlta ja pikkusiskoltaan Verna von Hertzeniltä. Hyödynnän analyysissäni lähilukua, johon soveltan edelleen Peter T. F. Raggattin hahmottelemaa The Personality Web Protocol (PWP) -metodia. PWP-metodi auttaa yhdistämään sisällöllisesti kirjeet ja omaelämäkerran sekä erittelemään tekijöitä, jotka vaikuttivat Viivin irtautumiseen sivistyneistön elämäntavasta. Raggattin lähestymistavassa on kyse yksilön kerrottavasta identiteetistä (”narrative identity”) rakentumisen tarkastelusta. Sen perustana on erilaisten avaintapahtumien, -henkilöiden, -paikkojen ja -ruumiinkuvien – tässä tutkielmassa sukupuoliroolien – erottaminen ja ryhmitteleminen, sekä avaintekijöiden ja -ryhmien liittäminen edelleen temaattisiin kokonaisuuksiin. Olen sovittanut metodin rakennetta ja käsitteistöä vastaamaan aineistoni luonnetta. Tutkielmassani PWP-metodi näkyy ennen kaikkea neljässä Viivin elämästä hahmotetussa päätarinnassa – alistuva nimismiehen tytär, varakas varatuomarin vaimo, itsenäistynyt Viivi Paarmio sekä taiteilijakodin rakentaja – ja väljemmin tarinoin liitettyissä avaintekijöissä. Temaattisiin kokonaisuuksiin viitaten käytän ilmaisua ”kerrotun identiteetin tarina”. Avaintekijät vaikuttivat osaltaan Viivin mahdollisuuksien horisonttiin: sivistyneistön elämäntavan rajojen venyttämiseen ja rikkomiseen.

Havaittuihin avaintapahtumiin lukeutuvat esimerkiksi Viivin teatterihaaveiden torjuminen, avioliiton solmiminen, äidiksi tuleminen, läheisen sisaren menehtyminen, eropäätöksen tekeminen, kuvataideopintojen suorittaminen, Pariisiin muuttaminen, yllätysperinnön saaminen sekä omantunnon avioliittoon astuminen kuvataiteilija Ville Vallgrenin kanssa. Tapahtumista vanhempien päätös hylätä Viivin teatterisuunnitelmat oli seurauksiltaan laaja-alaisin sikäli, että se aiheutti jännitteitä, jotka purkautuivat myöhemmin.

Viivin elämän avainpaikkoja olivat esimerkiksi lapsuudenkoti Nipuri Rautalammilla, Tampereen koti eli Palanderin talo, Helsingin kaupunkihuoneisto, Pariisi ateljeineen ja taidesalonkeineen sekä Lepävaaran huvila. Nipuri, sivistyneistökoti, johon Viivi kasvoi, oli lapsuudenkodin perinnön ja siitä irtautumisen fyysinen symboli. Se kulki läpi neljän tarinan avainpaikkana, milloin kahlehtijana tai turvapaikkana, milloin riidan tai hyljeksinnän kohteena. Suhtautuminen Nipuriin heijasti Viivin eri paikoille, kodeille, kulloinkin antamaa merkitystä.

Avainhenkilöinä erottautuneet vaikuttivat, tai heillä oli potentiaalia vaikuttaa, Viivin ajattelutapoihin ja toiminnan rajoihin. Perheen ja puolisoiden lisäksi esiin nousevat muun muassa kotiseudun ja koulumaailman taiteilijat, sukulaistaiteilija Fredrik Ahlstedt, saarnaaja Pekka Brofeldt sekä filosofi Rolf Lagerborg. Elvira-äiti oli joka tarinassa mukana Viivin kasvattajana ja elämään pisimpään vaikuttaneena henkilönä. Hän kytki Viivin osaltaan lapsuudenkotiin ja toi merkittävästi esiin sivistyneistönäiseen liitetyt odotukset. Viivin loitontuminen lapsuudenkodin uskonnollisesta perinnöstä paljastui ennen kaikkea äidin reaktioista. Ensin äiti huolestui Viivin uskon horjumisesta, sitten maallistuneesta ajankäytöstä ja lopulta Viivin turvautumisesta filosofiaan ja itämaiseen uskontoon.

Viivi tasapainoili neljän avainroolin välillä. Hän oli tytär, sisar, äiti ja vaimo, ja kuhunkin rooliin liitettiin sekä sivistyneistöyhteisössä että perhepiirissä odotuksia. Erityisesti sivistyneistönäiselta vaadittiin uhrautuvaisuutta perheen edun tähden, mitä vastaan Viivi kapinoi niin avioeron, äitiyden kuin lapsuudenkodin pelastamisenkin yhteydessä. Toisaalta Viivin lapsuudenkodissa näytettiin varsin perinteistä esimerkkiä sivistyneistökodin työnjaon ja hengelliseen kasvatukseen suhteen. Toisaalta hänen opintoihinsa panostettiin monilapsiseksi sivistyneistöperheeksi poikkeuksellisen auliisti ja riippumattomuutta korostavasti. Tyttärenä Viivi astui ulos vanhempiensa valitsemasta opettajan urasta. Sitten hän hylkäsi myös opettajuuden tilalle valitsemansa varatuomarin vaimon roolin, missä oli osaltaan kyse nousemisesta kaksinaismoralismia vastaan. Äidin roolistaan hän oli valmis taistelemaan, mutta piti rinnalla vahvasti kiinni taiteilijuudesta. Merkittävää on, etteivät siirtymät roolista toiseen aina olleet puhtaita. Täydellisen itsenäisen aseman ja arvostuksen saavuttamisen mahdottomuudesta avioitumisen ja eroamisen jälkeen, ja siten mahdollisuuksien horisontin rajoista, kertoo, miten vuosien varrella eronneen naisen statusta koetettiin peitellä tai tasoitella esimerkiksi luomalla kytköstä leskeyteen tai korostamalla puolison sijasta vain Jumalaa sivistyneistönäisen kiitollisuuden kohteena.

Tutkielman keskeisiin tuloksiin kuuluu, että Viivin irtautuminen sivistyneistön elämäntavasta tapahtui kolmella tasolla: urakehityksellisellä, hengellisellä ja perhearvillisella. Irtautumisprosessien ajoittuminen kertoo hänen mahdollisuuksien horisonttinsa vaihteittaisesta muuttumisesta. Urakehityksellinen taso on kokonaisvaltaisin. Se alkoi jo ensimmäisessä kerrotun identiteetin tarinassa ja vaikutti myös kahteen muuhun irtautumisen tasoon. Hengellinen irtautuminen alkoi toisessa kerrotun identiteetin tarinassa. Näyttävän irtautuminen perheihanteista oli kolmannen kerrotun identiteetin tarinan avioero, olkoonkin ettei toisen tarinan avioliittokaan ollut Viiville elämän päämäärä, kuten monelle sivistyneistönäiselle, vaan keino toteuttaa taiteellisia pyrkimyksiä. Silti ensimmäinen avioliitto vastasi päällisin puolin säätyläisyhteisön onnistuvalle perhe-elämälle asettamia kriteereitä ja sisälsi lähinnä Viivin lapsuudenperheen jäsenten valintoihin ja toiveisiin nähden poikkeavia piirteitä.

Lähipiirin suhtautumistavoissa olennaista on ensinnäkin perheen sukupolvien väliset erot. Sisarukset suhtautuivat äitiä myönteisemmin Viivin lähtöön riitaisasta avioliitosta, mutta taiteilijuudelle antautuminen äitiyden kustannuksella teki arvostelusta yksimielisempää. Toiseksi Lindbohmin sivistyneistöperheen välinen yhteydenpito ei katkennut Viivin avioeron, lapsuudenkodin pelastamisen torjumisen tai virallistamattoman parisuhteen saati uskonnollisten näkemysten jyrkkien yhteentörmäysten vuoksi. Lisäksi perhe-elämän ja hengenelämän erimielisyydet erotettiin lopulta Viivin taidepyrkimyksistä. Monen aikakauden naistaiteilijan tarinasta poikkeava kehityskulku oli, että mitä kokonaisvaltaisemmaksi osaksi Viivin elämää taiteet tulivat, sitä myönteisemmin hänen lapsuudenperheessään hänen taiteilijuutensa suhtauduttiin. Tutkielma osoittaa sivistyneistön elämäntavan muodostuneen kerroksista, joita pystyttiin tarkastelemaan irrallisina kokonaisuuksina.

Asiasanat: Viivi Vallgren, sivistyneistö, naisen asema, kuvataiteilijat, avioero, maallistuminen, vanhempi-lapsisuhde, kirjeet, omaelämäkerta, lähiluku

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1 Sivistyneistöperheen elämäntapa – konteksti ja käsitteet	1
1.2 Omaelämäkerta ja kirjeet	7
1.3 Lähiluetun identiteetin tarinat ja avaimet.....	14
1.4 Tutkimuskirjallisuus.....	18
2. ALISTUVA VIIVI LINDBOHR – NIMISMIESKODIN EVÄÄT ELÄMÄLLE	20
2.1 Maalaiselon puitteet Rautalammillä – eläntö ja yhteisö	20
2.2 Hengellinen ilmapiiri	28
2.3 Järkevyys ennen kaikkea – Viivin sivuutetut toiveet.....	37
3. VARAKAS VIIVI PALANDER – NOSTETTA TAITEILIJASIELULLE.....	46
3.1 Avioliitto pelästärenkaan.....	46
3.2 Uuden polven ihanneliiton arki.....	52
3.3 Sisärellinen vaikutusvalta	60
3.4 Etäisyyden tuntu ja kuoleman kosketus	67
4. ITSENÄINEN VIIVI PAARMIO – TAIDE ENNEN PERHEARVOJA.....	73
4.1 Sivistyneistökodin horjuvat perustukset – taiteilijavaimon eroutinen	73
4.2 Itsenäistyvän naisen rajallinen toimintatila.....	84
4.3 Äidille sopimaton arvojärjestys	91
4.4 Pariisin vapaus ja kohottava kuvanveisto	102
5. TAITEILIJAKODIN RAKENTAJA – YKSILÖN VAPAUDEN RAJANVETO	112
5.1 Jäähvähiset Nipurille.....	113
5.2 Susipari Vallgrenin huvilan henki.....	118
5.3 Perheen pakana ja kadonnut Raamattu	128
6. PÄÄTELMÄT	128
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	143
LIITTEET	154
Liite 1: Rautalammin Lindbohmit.....	154
Liite 2: Viivi Vallgrenin elämän avaintekijät ja kerrotun identiteetin tarinat.....	156
Liite 3: Kuva 1: Viivi Vallgren Elvira-äitinsä kanssa vuonna 1914	157

1.

JOHDANTO

”Flora Olivia eli Viivi Vallgrenin elämää voi oikeastaan pitää kiinnostavampana kuin hänen taidettaan; se on oikukkaasti polveileva tarina taiteilijahaaveen toteutumisesta”. Näin kirjoittaa taidehistorioitsija Riitta Konttinen Kansallisbiografian artikkelissaan (2007). Tämä pro gradu -tutkielma keskittyy tuohon polveilevaan tarinaan ja etenkin sen käännteiden vaikutuksiin. Mitä Viivi Vallgren (o.s. Lindbohm, ent. Palander, taiteilijanimi Paarmio, s. 11.10.1867, k. 25.12.1952)¹ odotti elämältään, millaisia ratkaisuja hän oli valmis tekemään ja mitä muut häneltä odottivat? Viivi syntyi nimismiesperheen kolmantena lapsena, ja hänen vanhempansa Ivar ja Elvira Lindbohm kasvattivat 11-lapsista perhettään osana Rautalammin säätyläisyhteisöä. Tutkielmassani tarkastelen Viivin elämänvalintojen ja hänen sivistyneistöä edustaneen lapsuudenkotinsa arvojen välistä suhdetta. Lähtökohtanani on paitsi Viivin omaelämäkerta, jota Riitta Konttinenkin on hyödyntänyt, myös hänen esimerkiksi äidiltään ja sisaruksiltaan saamansa kirjeet. Aikarajaukseni ulottuu 1860-luvulta aina 1910-luvulle, eli Viivin lapsuudesta käytännössä vuoteen 1917, jolloin hän solmi toisen, viimeisen avioliittonsa.

1.1 Sivistyneistöperheen elämäntapa – konteksti ja käsitteet

Tutkimustehtävänani on selvittää Viivi Vallgrenin ja hänen lapsuudenperheensä kautta, millaisia irtiottoja yksilön oli mahdollista ottaa sivistyneistön elämäntavasta 1800- ja 1900-lukujen taitteessa ja miten lähipiiri – etenkin vanhempi sukupolvi – reagoi ratkaisuihin. Mikä aiheutti ristiriitoja? Heini Hakosalo kirjoittaa mahdollisuuksien horisontista, joka auttaa hahmottamaan myös Viivin liikkumatilaa muuttuvassa yhteiskunnassa. Käsite viittaa mahdollisuuksiin, joita yksilöllä tietyssä elämänsä kohdassa on, ja se on ainakin kolmella tavalla muuttuva. Ensinnäkin horisonttia määrittää historiallinen konteksti, sillä mikä tahansa ei ole mahdollista missä tahansa paikassa ja minä tahansa aikana. Toiseksi se on saman historiallisen kontekstin sisällä erilainen erilaisille ihmisille esimerkiksi iästä, sosiaalisesta ryhmästä tai sukupuolesta riippuen. Kolmanneksi mahdollisuuksien horisontti muuttuu elämän aikana yksilön siirtyessä elämäntilanteesta toiseen. Lisäksi yksilö näkee vain osan mahdollisuuksista, joita hänellä on tietyssä aikana tietyssä paikassa, ja tarttuu vielä pienempään osaan.²

Viivin elämä alkoi ajanjaksona, joka oli ainutlaatuinen perheen kasvattamiselle ensinnäkin nousseen eliniänodotteen ansiosta ja toiseksi yhteiskunnallisen murroskauden vuoksi. 1800-luvun jälkipuolella

¹ Käytän henkilöistä usein etu-/kutsumanimiä. Tuttavuuden sijaan se juontaa aineistossani käytetystä puhuttelusta mutta helpottaa myös tekstin seuraamista, sillä sukunimet vaihtuvat. Alaviitteisiin valitsin nimen Viivi Vallgren, jota käytetään arkistosarjojen nimissä. Sitä mukaillen Verna-sisaren kirjeet ovat tämän viimeisellä sukunimellä von Hertzen.

² Hakosalo 2014, 46–47.

oli yhä yleisempää, että lapset saivat kasvaa aikuisiksi niin, että molemmat vanhemmat olivat elossa,³ ja Viivikin kuului onnekkaisiin. Myös perheen kuopus oli saavuttanut jo 17-vuoden iän, kun isä kuoli tammikuussa 1900. Äiti ehti seurata jälkikasvunsa elämää vielä pari vuosikymmentä kauemmin. Toisaalta sen, että vanhemmat saivat nähdä lastensa aikuistuvan, voi olettaa lisänneen selvästi sekä kasvatuksen johdonmukaisuutta ja syvällisyyttä – mitä toiveita lapsiin kohdistettiin ja miten niiden toteutumista seurattiin – että lasten mahdollisuuksia ottaa vanhemmistaan esimerkkiä. Toisaalta vanhemmat saivat olla myös todistamassa, miten jälkeläiset haastoivat heidän arvostamansa periaatteet.⁴

Tutkimuskirjallisuuteen tutustuessani havaitsin tarpeen vanhempien ja aikuisen jälkikasvun välisen suhteen tutkimiselle, mihin osaltani vastaan. Vanhempi-lapsi-suhteita on historian tutkimuksessa käsitelty usein yksipuolisesti, sillä keskiössä on tyypillisesti jälkikasvun lapsuus. Kuitenkin suhdetta leimaa vastavuoroisuus, jonka merkitys vain kasvaa ajan kuluessa.⁵ Tutkielmassani keskityn erityisesti Viivin äidin kannanottoihin, sillä lähdeaineistoni koostuu suurelta osin äidin kirjoittamista kirjeistä. Tarkastelen, millaisiin ratkaisuihin äiti ohjaili tyttärtään, mutta huomioin myös Viivin sisarusten näkemyksiä ja ratkaisuja. Siten on mahdollista saada syvällisempi kuva Viivin lapsuudenkodin perinnön jatkuvuudesta sekä arvioida kattavammin Viivin elämän käännteiden ja niiden aiheuttamien reaktioiden poikkeuksellisuutta. Avaan Viivin elämän tapahtumien rinnalla kirjeiden kirjoittajien elämän kulkua ja ajattelun taustoja, sillä kirjeiden sisältöön heijastuu vahvasti kirjoittajan elinympäristön tapahtumat ja muut vaikutteet, kuten lukemisto.⁶

Viivin lapsuudenperheen vanhin syntyi vuonna 1864 ja nuorin vuonna 1882. Marjatta Rahikainen kirjoittaa erityisesti 1870-luvun lasten lapsuuden osuneen vanhan ja uuden yhteiskunnan käännekohtaan.⁷ Tutkimuskysymykseni ymmärtämiseksi on aluksi luotava yleissilmäys ensiksi 1800-luvun lopun yhteiskuntaan, toiseksi kokonaisuutta jäsentäviin käsitteisiin ja kolmanneksi Lindbohmien asemaan kuohuvassa yhteiskunnassa. Yhteiskunnan murros näkyi eri väestöryhmien muotoutumisessa. Toisaalta esimerkiksi vuoteen 1890 tultaessa kolmeen tärkeimpään säätyyn eli aateliin, papistoon ja porvaristoon kuului 3,5 % väestöstä ja talonpoikaissäätyyn 26,2 %. Noin 70 % väestöstä jäi kokonaan säätyjaon ulkopuolelle. Toisaalta samaan aikaan varallisuus alkoi määrittää syntyperän sijasta vallankäyttöä.⁸ Väestöryhmiä ajatellen tutkielmani pääkäsitteet ovat ”säätyläistö” ja ”sivistyneistö”.

³ Häggman 1994, 106–107.

⁴ Ks. yhteiskuva Viivi Vallgrenista ja hänen äidistään Elvira Lindbohmista vuodelta 1914, liite 3.

⁵ Toivanen 2005, 110–111.

⁶ Halldórsdóttir 2015, 180–181.

⁷ Rahikainen 2010, 355. Esim. maaseudulla tapahtui nälkävuosien jälkeen rakennemuutos, kun monin paikoin siirryttiin viljelystä karjatalouteen. Muuttovapaus taas voimisti maaltapakoa, ja kaupungistuminen synnytti ensimmäisen kaupunkimaiseen elämäntapaan kasvaneen sukupolven. Rahikainen 2010, 355.

⁸ Wirilander 1974, 142; Alapuro 1985, 66–68.

Keskeisessä tutkimuskirjallisuudessa ilmenee käsitteiden ”sivistyneistö”, ”säätyläistö”, ”porvaristo” ja ”keskiluokka” limittyminen. Kai Häggmanin tutkimuksessa Waseniusten porvarissuvusta sivistyneistön ja porvariston käsitteet kulkevat pitkälti käsi kädessä. Hanna Elomaan artikkelissa ”Porvarilista rakkautta: Oskar ja Mili Hultmanin tarina 1886–1892” Oskar Hultman oli kauppiassuvun jäsen ja hänen morsiamensa Emilia Strömberg oli kapteenintytär, jonka lähisuvussa oli myös valtioneuvos ja rautatielaitoksen päällikkö. Elomaa puhuu molemmista ”porvarisnuorina” ja kertoo tutkivansa ”porvariston ja sivistyneistön käsityksiä rakkaudesta, perheestä ja sukupuolirooleista”. Anne Ollila puolestaan viittaa Viivi Vallgrenin tavoin nimismiesperheeseen syntyneeseen Lucina Hagmaniin, sekä myös pappisperheen tytär Naemi Ingmaniin ja lääkärintytär Sofia Hällströmiin säätyläisinä.⁹

Häggman kirjoittaa 1800-luvulla käynnissä olleesta säätyläisväestön sisäisten raja-aitojen madaltumisesta sekä sääty-yhteiskunnan väistymisestä kansalaisyhteiskunnan tieltä. Säätyjako oli vuosisatojen ajan jähmettänyt sekä uran että puolison valintaa, ja Katekismuksen huoneentaulut olivat olleet elämän ohjenuora. Isäntävalta, kolmisäätyoppi ja alamaisuusajattelu olivat ajattelun kulmakiviä, mutta jo ajanjaksolla 1780–1860 sääty-yhteiskunnan perheihanteet ja elämäntapa sekä sidonnaisuudet ja hierarkiat olivat säätyläistön sisällä väistymässä. Ihmiset alkoivat tiedostaa vapautensa ja oikeutensa sekä vaatia niiden toteutumista. Kehityksen myötä sivistyneistö-käsitteen käyttö yleistyi, eli aatelistet, kauppiaat, oppisääty, porvaristo, alempi virkamieskunta ja sivistynyt keskiluokka alettiin lukea samaan ryhmään. Riippumattomuus erotti sivistyneistön edustajat kansasta sekä sivistyneistön miehet ryhmänsä naisista. Ruumiillista työtä toisen palveluksessa tehnyt ei voinut olla riippumaton.¹⁰ Kansainvälistä näkökulmaa aiheeseen tuo John Toshin tutkimus ”A Man’s Place. Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England” (1999). Saarivaltion käsitys keskiluokasta ei poikennut merkittävästi Suomen alueen sivistyneistöstä sikäli, että keskiluokan erotti ylhäisöstä säännöllinen työnteko elannon eteen ja työväenluokasta välttyminen käsien likaamiselta. Englannissa keskiluokkaan laskettiin kahden urasuunnan edustajat. Enemmistö toimi kaupan ja liiketoiminnan alalla yrittäjinä. Lisäksi oli oppinut väki, kuten lääkärit, lakimiehet ja kirkonmiehet, joka edusti aloja, joilla korostui pääoman ja yrittäjyyden sijasta harjoittelujaksojen ja asiantuntemuksen merkitys.¹¹

Eino Jutikkalan mukaan 1800-luvun puolivälistä alkaen Suomen suuriruhtinaskunnassa oli jäljellä käytännössä kaksi säätyä: säätyläiset eli herrasväki ja rahvas eli yhteinen kansa. Ryhmät erotti toisistaan sivistys, ja 1860-luvulle asti jako oli usein helppoa: säätyläistöt puhui ruotsia, rahvas suomea.¹²

⁹ Häggman 1994, passim; Elomaa 1996, 23; Ollila 1998, passim.

¹⁰ Häggman 1994, 25–27, 61. Ks. myös uudenaikaisesta tiedon tasosta esim. Jalava 2006, 74.

¹¹ Tosh 1999, 11–13.

¹² Jutikkala 1968, 183–184.

Pertti Haapala toteaa, ettei kieli ollut sittemmin sosiaalisena rajana yksiselitteinen. Ensinnäkin kieli-kysymys lietsoi säätyläistössä ankaran valtataistelun. Taistelun takana ollut fennomania sai huomattavan osan herrasväestä, varsinkin papit ja muut virkamiehet, suomalaistumaan nimiä myöten; laajemmin ajateltuna kyse oli aatteellisesta ja poliittisesta heräämisestä, jonka tavoitteena oli suomalaisen mutta keisarille lojaalin valtion rakentaminen. Toiseksi suomenkielinen nousukas saattoi vaihtaa kielensä ruotsiin. Siten Haapala korostaa rahvaan ja herrasväen rajan tilannesidonnaisuutta. Herrasväen keskeinen määrittäjä oli sivistyksen ulkoinen tunnusmerkistö eli tavat, tavarat, asuminen, syöminen, pukeutuminen ja liikkuminen. Säätyläistön silmissä rikaskin talonpoika kuului kansanomaisena ja ruumiillista työtä tekevänä rahvaaseen. Talonpoika taas saattoi samastua herroihin suhteessaan tilattomiin, mutta mieltää herrojen lailla käyttäytyvän kaupunkilaisen työmiehen herrasväeksi.¹³

Risto Alapuro esittää valaisevan näkemyksen, jonka mukaan keskiluokka-käsitteen käyttö on puolusteltavaa vain, koska se on vakiintunut kielenkäyttöön. Keskiluokkaa leimasi ideologisesti pyrkimys sosiaaliseen nousuun koulutuksen keinoin, mutta kyse oli kerrostumista eikä yhtenäisestä luokasta. Vanhaa keskiluokkaa edustivat yrittäjä- ja tuottajaryhmät, jotka sijoittuivat työväenluokan ja johtavassa asemassa olevien liikkeen ja teollisuudenharjoittajien väliin. Niin sanottu uusi keskiluokka koostui erilaisista toimihenkilöistä, konttorihenkilökunnasta, teollisuudentyönjohtajista ja alemmasta virkamiehistöstä: sen perusta oli 1800-luvun kapitalistisessa murroksessa, ja sitä kasvattivat teollisuuden ja kaupan laajentuminen sekä valtion aseman ja tehtävien muuttuminen. Uuden keskiluokan edustajilta puuttui erityinen luokkatietoisuus, mutta kerrostuma seurasi vuosisadan vaihteessa yleisiä porvarillisia tunnuksia, ja ylempi osa oli perinteiltään ja syntyperältään lähellä säätyläistöä.¹⁴

Korvaan tutkielmassani tutkimuskirjallisuuden käyttämät ”porvaristo” ja ”keskiluokka” yläkäsitteellä ”sivistyneistö”, sillä 1800-luvun lopun yhteiskunnassa ne olivat osa sivistyneistöä, mutta pidän mukana myös käsitteen ”säätyläistö”. Lähden siitä, että säätyläistöstä puhuessa voi käyttää myös ilmaisua sivistyneistö, mutta sivistyneistön edustajasta ei voi automaattisesti käyttää ilmaisua säätyläinen. Päädyin käyttämään kahta käsitettä, koska ne kuvaavat yhteiskunnan murrosta ja tutkimuskohteeni perheen asemaa siinä. Viivi Vallgrenin lapsuudenperhe oli sekä säätyläistöä että sivi-

¹³ Haapala 1995, 99–101, 124–126.

¹⁴ Alapuro 1985, 70–73. Myös Haapala kuvailee esim. rikastuvista talonpojista, pienyrittäjistä ja toimihenkilöistä kasvanneen uuden ryhmän, jonka jäsenet näkivät itsensä väliluokkana tai suuntautuivat vanhaan herraluokkaan. Hän hahmottelee myös suomenkielisen alemman keskiluokan, joka muodostui talonpoikien ja työläisten koulutetuista lapsista ja joka katsoitiin nousukkaiksi – sieltä nousitiin vasta 1920-luvulta alkaen tärkeisiin asemiin. Tulajaollisesti katsottuna keskiryhmän ansiot olivat yli 1500 mk/vuosi. Ryhmä muodostui talollisista ja kaupunkien alemmasta keskiluokasta (so. käsityöläiset, pikkukauppiaat, alemmat virkailijat, työmieseliitti). Heillä oli varaa piian palkkaamiseen ja lievään statuskulutukseenkin, kuten herraskaisiin vaatteisiin, koriste-esineisiin ja ravintolakäynteihin. Haapala 1995, 101, 106–107, 125.

tyneistöä. Edellinen käsite tuo esiin perinteitä, kuten nimismiehen aseman vakiintunutta sijaa yhteisössä, jälkimmäisen viestiessä muuttuvasta maailmasta ja koulutuksen lisääntyvästä arvosta. Viivin isä kuului nimismiesten kasvavaan virkakuntaan, joka oli osa kruununvirkamiehistön alinta kerrostumaa. Siten sen voisi laskea Alapuron mainitsemaan valtion kasvun muovaamaan uuteen keskiluokkaan. Nimismies oli kuitenkin säätyläishistoriaa ja pitäjittäistä paikallishallintoa ajatellen merkittävässä asemassa, sillä Kaarlo Wirilanderin mukaan säätyläisväestön yhteiskunnallinen alasauma siviilivirkasäädössä asettui maalaispitäjissä nimismiesten kohdalle: nimismies luettiin vielä säätyläistöön. Jo viimeistään 1700-luvulla virkakunta alkoi kehittyä aiempaa selkeämmin talonpoikaistosta pelkäksi säätyläistöksi. Ratkaisevan muutoksen taustalla oli paikallishallinnon monimutkaistuminen, mikä oli kasvattanut tarvetta kirjoitus-, kieli- ja laskutaidolle sekä muille viranhoitotaidoille. Vain oppia hankineen herrasväen riveistä saatiin riittävän päteviä henkilöitä tehtävään, ja nimismiehistä tuli maaherran valitsemia ja asettamia kruununvirkamiehiä, jotka nauttivat vakinaista menosääntöpalkkaa.¹⁵

Lindbohmin perheessä arvostettiin koulutusta, ja vaikka talous saattoi horjua, sivistystaso ja henkinen perintö säilyivät. Tausta ja sivistys kohtaavat opettajan ammattissa, jota varten myös Viivi Vallgren opiskeli. Opettaja oli sivistyneistöä riippumatta syntyperästä, mutta säätyläistöstä tulleen opettajan voi nähdä puolustaneen virallaan asemaansa ja alemmista yhteiskuntaluokista tulleen nostaneen sitä. Pääsy työelämään oli säätyläisnaisille uusi mahdollisuus, kun taas sivistyneistöön koulutuksen kautta hiipineet naiset pitivät elannon ansaitsemista miltei itsestäänselvyytenä. Yhtä lailla jälkimmäistenkin uravaihtoehdot olivat silti vasta lisääntymässä.¹⁶ Toisaalta sukuylypeys oli sivistyneistölle leimallista, ja virkamies- ja pappissuvuissa innostuttiin laatimaan aiemmin aatelin yksinoikeutena olleita sukutauluja. Vaikka rahvaan edustajien onnistui vähitellen hankkia itselleen akateemisenkin koulutuksen, he joutuivat usein vastaamaan tiedusteluihin sukutaustastaan. Myös Viivi maalaili Baltiasta Ruotsin kautta Suomeen saapuneesta suvustaan jaloa kuvaa: isän sukua eläisi Ruotsissa nimellä von Lindenbaum, vaakunassaan lehmuksen kanto, ja äidin puolen Breitholtzit olisivat Tukholman Ritarihuoneen aateliskirjoissa.¹⁷

¹⁵ Wirilander 1974, 96–97, 108. 1600-luvun lopulle asti nimismiesten tehtävät ja yhteiskunnallinen asema kiersivät pitäjän suurtalonpoikien kesken, usein suvuissa periytyen. Pitäjänmiehet olivat valinneet nimismiehet vapaasti keskuudestaan, ja talonpoikaisjärki ja varallisuus riittivät virkaan pääsyyn. Etenkin vuodesta 1809 alkaen siviilihallinnon virkalaitokset paisuivat nopeasti: virkapiirejä pienennettiin, maaherrakuntia, kihlakuntia ja nimismieskuntia kohennettiin ja piireihin perustettiin uusia virkoja. Väkiluvun kasvu ja yhteiskuntaolojen eriytyminen lisäsi oikeudenkäytön tarpeita, ja siviili- ja rikosjuttujen käsittelyruuhkat lisäsivät painetta kasvattaa virkalaitosta. Wirilander 1974, 96–97, 115–116.

¹⁶ Vahvan kirjoitus- ja lukutaidon merkityksestä viestii Hilka Helstin tutkimus Heikkilän siskoksista, jotka saivat sukusna työläis- ja torpparitaustaan nähden hyvän koulutuksen päästen mm. opettajan tehtäviin. Pätevyydestä huolimatta heidän ajattelutapansa erosi säätyläistaustaisista naisista. Helsti 2006, 115, 140, 146. Ks. myös Ollila 1998, 51. Opettajat olivat heterogeenisin ja määrällisesti suurin sivistyneistöryhmä. Oppikoulut, opettajaseminaarit ja kansanopistot tuottivat maaseudulle alemmää sivistyneistöä, luenutta talonpoikaistaustaista keskiluokkaa. Haapala 1995, 104, 135.

¹⁷ Vallgren 1949, 11, 24; Jutikkala 1968, 183. Ks. Elgenstierna 1925, 602.

Säätyläistön ja sivistyneistön ohessa keskeisiin käsitteisiin kuuluu ”sivistyneistön elämäntapa”, jossa huomioni on säätyläiskodissa ja sukupuolirooleissa. Lähestyn Viivin elämässä tapahtunutta sivistyneistön elämäntavasta irtautumista uran ja avioliiton sekä niihin liittyneistä kodin rakentamisen ja sukupuoliroolien näkökulmista. Juuri elämäntapa määritteli roolit. 1800-luvun maailma oli sivistyneistön silmin katsottuna epävarmuutta tulvillaan, mikä kasvatti kotiin liittyneitä odotuksia. Sairaudet ja kuolema eivät katsoneet yhteiskuntaluokkaa, mutta lisäksi elinkeinoelämässä oli läsnä konkurssien ja henkilökohtaisten katastrofien, kuten kodin menetyksen, uhka, ja poliittinen kenttäkin oli epävarmaa. Kodista haluttiin suojaisa satama, jossa oli mahdollista saavuttaa hallinnan tunne. Sivistyneistön elämänhallintapyrkimykset loivat elämäntavan, jolla yritettiin sekä luoda turvallisuutta että ilmaista statusta. Pyrkimykset saivat näkyvän muodon niin konkreettisella kuin symbolisellakin tasolla. Huomio kiinnitettiin siihen, miten ihmiset käyttäytyivät, puhuivat ja pukeutuivat ja miten kodit, puutarhat ja lähiympäristö järjestettiin. Sivistyneistön kotitalouden ihannekuvassa mies oli pää, nainen sydän ja palvelusväki kädet ja jalat. Perhe oli ensisijaisesti aviopari, joka hankki oman kodin ja lapsia, ja perheihanteen keskeinen idea oli vanhempien velvollisuus kasvattaa lapsensa kunnon kansalaisiksi.¹⁸

Tutkielmani kytkeytyy perhehistoriaan. Perhe on yksilön ja yhteiskunnan välissä oleva instituutio, johon kuuluminen on ollut monelle keskeisin osa identiteettiä. Pieniyhteisön kautta ihmistä voidaan tarkastella häntä lähimpänä olevissa kehyksissä ja tavoittaa yhteisön oma rationaliteetti, jota makro-tasolla ei voida havaita. Perhe on mainio väline yhteiskunnan tutkimiseen, sillä sen kautta voidaan tarkastella suuria yhteiskunnallisia muutosprosesseja konkreettisesti, suurten kertomusten rinnalla. Perhehistoriassa tavoitellaan arjen rytmiä, joka ei aina seuraa esimerkiksi poliittisen tapahtumahistorian rytmiä.¹⁹ Vaikka lainsäädäntö mahdollisti esimerkiksi avioeron, oliko ero yksilön arkisessa ympäristössä hyväksytty? Tutkielmassani on kyse myös mikrohistoriasta. Matti Peltonen tuo esiin, että mikrohistoriassa voidaan ajatella ilmiöiden yksityiskohtiin perehtymisen paljastavan erilaisten prosessien yhteyksiä toisiinsa, kuten vaikkapa iän ja sukupuolen yhteyden uskontoon ja sosiaaliseen luokkaan.²⁰ Antero Heikkinen taas pohtii teoksessaan ”Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulmia menneisyyteen” (1993), miten historiantutkimuksessakin voidaan keskittyä yksilöiden muodostamien keskinäisten riippuvaisuussuhteiden verkoston tutkimiseen.²¹

¹⁸ Häggman 1994, 40, 107; Elomaa 1996, 45–46; Tosh 1999, 85.

¹⁹ Häggman 1996, 9–14.

²⁰ Peltonen 2006, 28.

²¹ Heikkinen 1993, 18. Heikkinen jalosti sosiologi Elias Norbertin ajatuksia historiantutkimukseen.

1.2 Omaelämäkerta ja kirjeet

Tutkielmani pohjautuu ensinnäkin Tampereen kaupunginarkiston (TKA) Palander-suku-kirjekokoelmaan. Osa kokoelmasta koostuu Viivi Vallgrenin lapsuudenperheensä jäseniltä saamista kirjeistä, joihin keskityn, mutta kirjekokoelma tarjoaa myös mahdollisuuden laajempiin kysymyksenasetteluihin, aikarajoihin ja sosiaalisten verkostojen tarkasteluihin, kuin mitä pro gradu -tutkielman puitteissa on mahdollista tehdä.²² Painopisteeni on Viivin äidiltään Elvira Lindbohmilta saamissa kirjeissä, joita on lähemmäksi parisataa vuodesta 1889 vuoteen 1920. Toinen päälähteeni on Viivin omaelämäkerta ”Sydämeni kirja: elämän muistelmia” (1949). Sekä kirjeistä että omaelämäkertoista puhutaan metodologisesti varsin samanlaisin sanakäantein. Molemmat ovat yksilön kirjoittamia mutta kuitenkin moniäänisiä aineistoja. Molempien kohdalla on huomioitava niin niiden syntykonteksti kuin vahva subjektiivisuuskin: asiat on usein esitetty kirjoittajalle edullisella tai keskeisellä tavalla.²³

Artikkelikokoelma ”Historiallinen elämä – biografia ja historiantutkimus” (2014) avaa monipuolisesti henkilöhistoriallisen tutkimuksen lähtökohtia ja työvälineitä.²⁴ Muistelmien tulkinnassa taas on auttanut Anni Vilkon teos ”Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta” (1997), jossa Vilko tutkii omaelämäkerta-aineistoa esimerkiksi sukupolvien ja sosiaaliryhmien näkökulmista. Kirjeaineiston luonteen ymmärtämisen kannalta keskeinen sija on ollut Liz Stanley’n artikkelilla ”The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences” (2004) ja Kristina Perssonin teoksella ”Svensk brevkultur på 1800-talet. Språklig och kommunikations-etnografisk analys av en familjebrevväxling” (2005). Siinä missä Stanley pohtii, miten toimittaa kirjailija Olive Schreinerin kirjearkistosta mahdollisimman edustava julkaisu, Persson keskittyy Ruotsin yläluokan perhekirjeiden analysointiin. Suomalaisessa historiantutkimuksessa esimerkiksi Anne Ollila, Irma Sulkunen, Maarit Leskelä-Kärki ja Kai Häggman ovat hyödyntäneet yksilöiden omasta elämästään tuottamaa aineistoa, kuten kirjeitä tai päiväkirjoja.²⁵ Myös 2010-luvun artikkelikokoelmat ”Kirjeet ja historiantutkimus” sekä ”Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina”²⁶ tarjoavat metodologista tukea ja kertovat samalla lisääntyneestä mielenkiinnosta kirjeitä kohtaan Suomessa.

Se, mitä Viivi Vallgren on valinnut muistelmissaan käsiteltäväksi ja mitä ei, on vuosien pohdinnan tulosta, kun taas kirjeissä käsitellään usein ajankohtaisia aiheita. Viivin ja hänen äitinsä välinen kir-

²² Viivi oli naimisissa varatuomari Werner Palanderin kanssa vuosina 1890–1905. Kokoelmassa on Viivin perheeltään, sukulaisiltaan ja ystäviltään saamien kirjeiden lisäksi mm. Palanderien tyttären ja tyttären tyttären vastaanottamia kirjeitä.

²³ Lahtinen & Leskelä-Kärki & Vainio-Korhonen & Vehkalahti 2011, 21–22.

²⁴ Hakosalo, Jalagin, Junila & Kurvinen (toim.) 2014.

²⁵ Häggman 1994; Sulkunen 1995; Ollila 1998; Ollila 2000; Leskelä-Kärki 2006.

²⁶ Lahtinen, Leskelä-Kärki & Vainio-Korhonen (toim.) 2011; Tikka, Taskinen & Nevala-Nurmi (toim.) 2015.

jeenvaihtosuhde kesti vuosikymmeniä. Kulloisellakin kirjoitushetkellä ajankohtaisia aiheita käsitel-
leistä kirjeistä muotoutuu jälkikäteen kronologiseen järjestykseen sijoitettuna yksi esitys henkilöiden
elämäkulusta kyseisiltä vuosikymmeniltä. Toisaalta Viivin omaelämäkerta käsittää miltei hänen
koko elämänsä. Siinä aikoinaan ajankohtaiset aiheet, joihin hän saattoi palata esimerkiksi vanhoja
kirjeitään lukemalla, lokahtavat osaksi laajempaa kokonaisuutta. Aiheita tulkitaan myöhempien ta-
pahtumien tuoman kokemuksen valossa. Kun Viivi esimerkiksi muistelee ensimmäistä avioliittoaan
ja avioeroaan, takana on jo toinen vuosikymmeniä kestänyt parisuhde ja leskeksi jääminen. Sitä vas-
toin Elvira-äiti kommentoi kirjeissään esimerkiksi vastikään kuulemiaan tyttärensä erouutisia.

Olennaista on, että vuonna 1949 julkaistu muistelmateos edustaa Viivin senhetkistä minäkuva. Anni
Vilkon sanoin elämäntarina ei ole toteutunut reaali maailmassa, vaan pikemminkin tarina tapahtuu
parhaillaan sille, joka sitä kertoo. Omaelämäkerran ydin on siinä, kuka yksilö kokee olevansa ja
kuinka hänestä tuli tämä tietty persoona. Kirjoittamista ohjaa kirjoittavan yksilön itsemäärittäminen suh-
teessa niihin käsityksiin ja odotuksiin, joita hän kokee muiden ihmisten ja sosiaalisten yhteisöjen
kohdistavan itseensä. Kirjoittamisprosessissa myös muistot ja kerronta yhdistyvät. Aukkoja kurotaan
umpeen, kunnes tapahtumista tulee yhtenäinen konstruktio. Yhteiskuntakin on mukana kertomuk-
sessa, sillä elämä kerrotaan kullekin kulttuurille sopivilla tavoilla. Samoin kunkin sosiaalisissa suh-
teissaan saavuttamalla elämästä kertomisen kulttuurisella kompetenssilla, osaamisella, on merkittävä
vaikutuksensa. Kerronnallisiin ratkaisuihin vaikuttavat käsitykset siitä, miten elämän olisi tavallisesti
sujuttava, mitä kerrontasääntöjä on noudatettava ja mitä asioita on tyypillisesti kerrottava. Kirjoittaja
tekee valinnat joko tietoisesti tai alitajuisesti saadakseen lukijansa ymmärtämään viestinsä mahdolli-
simman hyvin. Väljästi ajateltuna tuo ”kuviteltu lukija” on kirjoittajan aikalainen, joka jakaa hänen
kanssaan yhteisen tulkintoja ohjailevan kokemusmaailman. Tutkijan kannalta voi olla isokin ongelma
tunnistaa viitteelliset lukijat sekä koettaa ymmärtää omaelämäkerturia, jos yhteisen merkityksmaail-
man erottaa esimerkiksi sukupolvien pituinen kuilu. Eri asiat ovat heille itsestäänselvyyksiä.²⁷

Viivillä oli läheistä kokemusta muistelmien kirjoittamisesta, sillä puoliso Ville Vallgren oli jo vuonna
1916 julkaissut kirjan taiteilijaelämästä. Viivi muisteli kannustaneensa häntä teoksen kirjoittamiseen
sekä seuranneensa tiiviisti kirjoitusprosessia – he olivat vuorovaikutuksessa keskenään ja keskusteli-
vat antoisasti. Puoliso intoutuikin kirjoittamisen sijaan kertomaan tarinoitaan, jolloin Viivi kehotti
kirjoittamaan ne heti muistiin juuri puhutulla tavalla.²⁸ Oletettavasti myös Viivi poimi omaelämäker-
taansa moneen kertaan kerrottuja tarinoita. Toisaalta hän ilmaisi kirjoittavansa elämästään ystävilleen

²⁷ Vilkkonen 1997, 54, 75–82, 91–92.

²⁸ Vallgren 1949, 201.

maalaillen kirjansa alussa tuntojaan: ”Niinkuin haihtuvat muistista kauniit runot, jotka on ulkoa osannut, ja kauniit musiikkikappaleet, joita on osannut muistista soittaa, niin haihdun minäkin. [...] Ihminen tuntee halua jäädä ystäviensä muistiin.”²⁹ Toisaalta hän omisti kirjansa vain kolmelle henkilölle: edesmenneelle äidilleen, edesmenneelle puolisolleen Ville Vallgrenille ja ystävälleen Rolf Lagerborgille. Teoksen voi siten ajatella olevan myös kunnianosoitus esimerkiksi äidille, jolloin Viivi on voinut kirjoittaa asioista tavalla, jonka ajatteli äitinsäkin hyväksyvän. Hän ei esimerkiksi juurikaan pui lapsuudenkotinsa kohtaloa, vaikka kirjeissä asia oli esillä miltei vuosikymmenen ajan. Sivistyneistössä käytökseltä odotettiin hienotunteisuutta, joten monet asiat vaiettiin tai lausuttiin kiertoilmaisuin. Tosin kiertely johti monesti väärinkäsityksiin aikalaistenkin keskuudessa, toisaalta mahdolliset kiistat koetettiin selittää poisikin juuri väärinkäsityksiin vetoamalla.³⁰ Lisäksi sukulaiset olivat Viiville suoraan odotuksiaan ilmaissut yleisö, mikä saattoi vaikuttaa painotuksiin. Sukulaispoika Mikko Simonen kirjoitti vuonna 1943 Viiville tämän olevan niitä harvoja yksilöitä, jotka uhmaavat elinvoimallaan ja charmillaan ajan ratasta, ja pyysi ”tätii” jakamaan heille toisen polven edustajille muistelmiensa kautta edes osan persoonaansa liittyvästä taiteilijailmapiiiristä elämyksineen.³¹ Taiteilijuudelle osoitettiin arvostusta, vaikka Viivin valinnat olivat vuosikymmeniä aiemmin olleet varsin kiistanalaisia.

Omaelämäkerran tavoin kirjeiden kirjoittamisessa on kyse prosessista – asioiden jäsentelystä, poistamisesta ja lisäilystä – jossa omista kokemuksista muovataan kertomus. Jos on mahdollista nähdä kirjeiden käsikirjoituksia, paljastuu, miten kirjeet ovat alkujaan sisältäneet virheitä sekä syystä tai toisesta karsittuja osia.³² Väittäisin kuitenkin, että kirjeet eivät sisällä yhtä korkealle jalostettuja ajatuksia ja tietoisia kokonaisesityksiä kuin esimerkiksi omaelämäkerrat. Jaan Kristina Perssonin näkemyksen siitä, että suurin osa kirjeistä sijoittuu harkitun argumentaation ja kiireessä kokoon kirjoitetun kyhäelmän välimaastoon. Olennaista on ymmärtää kirjeen kirjoittamisen olleen esimerkiksi osa päivittäisiä kodin töitä.³³ Sisällön arvioinnissa ei pidä olla liian kriittinen suunnitelmallisuuteen vedoten.

Kirjeillä on laajasti katsottuna vahva yhteiskunnallinen merkitys siinä missä muistelmillakin. Niiden kautta voidaan valaista yhteisön jakamaa ideologiaa, sillä ne olivat väline, jolla ohjailtiin oman ryhmän arvostuksia ja sosiaalista liikkuvuutta.³⁴ Säätyläislasten kirjeitä kotiväelle yhdisti heidän tapansa

²⁹ Vallgren 1949, 5.

³⁰ Elomaa 2006, 180–181. Esim. seksuaalisuus, raha ja kuolema olivat kiusallisia aiheita. Elomaa 2006, 180.

³¹ Mikko Simonen Viivi Vallgrenille 16.12.1943, TKA. Ks myös Mikko Simonen Viivi Vallgrenille 13.11.1946; 23.11.1948, TKA.

³² Stanley 2004, 213; Leskelä-Kärki 2006, 73.

³³ Persson 2005, 79. Koska kirjeitä työstettiin kun muilta töiltä ehdittiin, kirjoittaminen saattoi olla katkonaista. Lisäksi monesti tekeillä oli samanaikaisesti useita kirjeitä. Siten on vähemmän luultavaa, että suunnittelutyölle saati puhtaaksi kirjoittamiselle olisi jatkuvasti omistettu paljon aikaa. Persson 2005, 79.

³⁴ Persson 2005, 31–32.

esittää itsensä kaavamaisesti vanhemmilleen kuuliaisina – tottelevaisuus oli olennainen osa 1800-luvun jälkipuolen säätyläisperheen kasvatuspäämääriä.³⁵ Samoin miesten ja naisten eri kompetenssit näkyivät 1800-luvun yläluokan edustajien kirjeissä.³⁶ Perhekirjeiden kirjoittaminen miellettiin naisten tehtäväksi ja yhdeksi heidän keinokseen vaalia sosiaalisia suhteita.³⁷ Myös Viivin äiti kirjoitti:

Sanoit että et ole kuullut mittään täältä, kukapa täältä kirjoittaa kuin ej minulta vaan tule kirjei: minähän se olen koko meidän perheen ”korrespondenti” ja nyt olen niin paljon kirjoitellut etten muuta ole tehnyt kuin kirjeitä vaan yhä. Nyt kiin on Hjallulle kirje alussa, illalla kirjo: Georille [Georgille] ja Ines sitten sanoo että: Mam: gör inte annat än skrifer” Nå mitä sitä sitten pittää tehdä, etten saa kirjeitä vuosiin kuin minä herkien kirjoittamasta.³⁸

Äiti kirjoitti samanaikaisesti kirjeitä useille lapsilleen, joten Viivin sisarukset saattoivat vastaanottaa äidiltään varsin samankaltaista sisältöä sisältäneitä kirjeitä kuin Viivikin. Äidin kirjeitä voi pitää kattavina lähteinä koko perhettä koskettaneista uutisista ja siten vankkana pohjana Viivin ja tämän sisarustenkin elämäntilanteiden tutkimiselle ja vertailulle. Laajempaa kuvaa taustalla olleista ”todellisista” tapahtumista saa, mikäli usea kirjoittaja käsittelee samaa aihetta.

Viivi sai sisaruksiltaan kirjeitä, joiden aiheet heijastelivat äidin lähettämien kirjeiden sisältöjä, ja perheessä jaettiin yhteisiä ilmauksia ja siten mahdollisesti myös yhteisiä käsityksiä. Esimerkiksi Viivi nähtiin kirjeissä niin ”maailman markkinoilla” kulkevana tyttärenä kuin siskonakin.³⁹ Toisaalta arviotani äidin kirjeiden suuresta tiedonvälityksellisestä arvosta tukee Kristina Perssonin perheiden sisäisille kirjesuhteille hahmottama hierarkia, joka koskee tiedonvälitystä ja roolijakoa. Hierarkia ohjaili kirjeiden sisältöä ja kieltä – mistä aiheista ja miten kukin kirjoitti. ”Ensisijainen kirjesuhde” oli välttämätön suhde perheen sisäisen tiedonvaihdon ylläpitämiseksi. Vastaavasti ”toissijaisella kirjesuhteella” ei ollut ratkaisevaa merkitystä tiedonvaihdon kannalta, ja tietosisällön köyhyys saatettiin korvata esimerkiksi ekspressiivisemmällä kirjoitusasulla, joka oli toissijaisille kirjesuhteille tyypillisempi. Ero suhteiden välillä ilmeni etenkin, jos kaksi henkilöä kirjoitti samanaikaisesti samalle henkilölle samasta paikasta käsin. Hierarkiat tosin muuttuivat ajan myötä.⁴⁰

³⁵ Häggman 1994, 112.

³⁶ Esim. erilainen koulutustaso näkyy tavoissa ilmaista ajatuksia. Poikien opetuksessa korostettiin latinan kaavojen, retoriikan sekä disposition hallintaa. Tyttöjen opetuksessa ei ollut samanlaista retoriikkaan paneutumista ja latinavetoisuutta, vaan painopiste oli äidinkielessä ja ainekirjoituksessa, joilla harjaannutettiin mielikuvitusta sekä niin tekstien kuin tunteidenkin työstämistä. Persson kuitenkin korostaa, että myös naisilla oli todennäköisesti ainakin passiivinen ymmärrys retorisisista malleista uskonnollisen lukukulttuurin kautta ja kenties omatoimisesti opitusti: uskonnolliset retoriset piirteet, joita välitettiin saarnoissa ja kinkereitä varten tarjotuissa teksteissä, olivat osa tyttöjenkin arkea. Persson 2005, 31, 37–38.

³⁷ Leskelä-Kärki 2006, 64–65.

³⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.1.1904, TKA.

³⁹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 10.10.1906 [päiväys kuoressa]; Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 22.2.1911, TKA.

⁴⁰ Persson 2005, 70–74. Esim. Viivin Verna-siskon sisarentyttarelleen kirjoittama kirje oli hyvin hengellissävytteinen, toisin kuin hänen kirjeensä Viiville. Ks. Verna von Hertzen Elvi Palanderille 3.6.1911, TKA.

Äiti otti kantaa Viivin elämän tapahtumiin, mutta toisaalta hän haki myös tyttäreltään lohtua ja tukea. Kuitenkin suuri osa kirjeiden sisällöstä koostuu esimerkiksi säätilojen kuvailusta sekä matka-aikataulujen ja ruokalähetysten suunnittelusta. Kirjeiden tulkinnassa on huomioitava, että ne eivät syntyneet yhtä tiettyä tarkoitusta varten, vaan yhdestä kirjeenvaihtosuhteesta voi olla löydettävissä koko vaikuttimien kirjo. Kirjoittamismotiivit vaihtelivat sovinnaisesta tavasta syvälliseen uskoutumiseen ja itseanalyysiin.⁴¹ Erla Hulda Halldórsdóttir toteaa kirjeistä löytyvän kiistattomien tosiasioiden lisäksi muutakin kiinnostavaa, kuten jälkiä erilaisista minuuksista, tulkintoja, hämmentäviä lausuntoja sekä tarpeetonta tietoa – mutta lisää tarpeettomilta vaikuttavien pikkuasioiden voivan auttaa historioitsijaa kontekstualisoimaan havaintoja ja kysymään uusia kysymyksiä. Kun pikkuasiat kytketään toisiinsa, niistä voi muodostua tärkeä tekijä yksilön tarinassa.⁴² Tutkijan on siis varottava kirjeaineiston luonteen liiallista yksinkertaistamista. Esimerkiksi keskittyminen pelkään kirjeiden hyötyfunktioon estää huomaamasta kirjeiden monitasoisuuden. Kristina Perssonin mukaan erityisesti yläluokan perhekirjeenvaihtoa ohjailleet viestinnälliset tehtävät on jaoteltavissa viiteen ryhmään eli rituaaliseen, informatiiviseen, sosiaaliseen ja normeja välittävään funktioon sekä muistifunktioon.⁴³

Hyödyntämäni kirjekokoelma ei todennäköisesti sisällä kaikkia Lindbohmien säilyneitä kirjeitä. Viivin lähettämät kirjeet puuttuvat käytännössä kokonaan, esimerkiksi vuodelta 1901 ei Elvira-äidiltä ole kokoelmassa lainkaan kirjeitä ja monilta vuosilta sisaruksiltakin on vain yhdestä muutamaan kirjettä. Erla Hulda Halldórsdóttirin näkemykset ovat antaneet tukea kirjeenvaihdon puutteiden kanssa toimimiseen. Hänen tutkimuksessaan islantilaisen papinvaimo Sigríður Pálsdóttirin kirjeistä 1800-luvulla vain toinen puoli kirjeenvaihdosta on säilynyt, ja hän toteaa, ettei kyseinen asetelma ole suinkaan harvinainen. Tutkijan täytyy ”lukea” ja tulkita kirjeenvaihdon aukot ja hiljaisuudet.⁴⁴

Yksi syy aukkoihin on, ettei kirjeitä yksinkertaisesti tiettynä ajankohtana edes kirjoitettu.⁴⁵ Keskusteluja käytiin ja jatkettiin luonnollisesti myös kirjeiden ulkopuolella. Esimerkiksi siinä missä 1800-luvun puoliväliin asti kirjeenkirjoittaminen oli ollut ainoa yksilöiden välinen ei-suullinen viestinnän muoto,⁴⁶ tutkimallani ajanjaksolla uudet viestintämuodot korvasivat toisinaan kirjeen. Kirjeissä viitattiin toisinaan puhelinsoittoihin, joskin ne lähinnä tukivat kirjeiden kautta tapahtuvaa viestintää ja vaativat niin ikään jonkin verran suunnittelua toteutuakseen.⁴⁷ Viivin äidille juuri kirjeet toivat yhä

⁴¹ Häggman 1994, 30. Ks. myös Leskelä-Kärki 2006, 65.

⁴² Halldórsdóttir 2015, 176–177.

⁴³ Persson 2005, 31–32, 38–39. Funktiot näkyvät eliitin ulkopuolisissakin perhekirjeissä. Ks. Keravuori 2011, 188–189.

⁴⁴ Halldórsdóttir 2015, 175. Ks. vaillinaisuudesta myös Stanley 2004, 210–211.

⁴⁵ Joskus kirjeiden välissä oli kuukausienkin tauko, esim. Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 3.1.1912, TKA.

⁴⁶ Persson 2005, 38.

⁴⁷ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille lokakuu 1899; 22.8.1903; Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 3.12.1908, TKA.

usein tiedon, että tytär oli ollut terveenä tai siirtynyt ulkomaille.⁴⁸ Toisaalta selvät aukot pitävät tutkijan valppaana, sillä on muistettava, että ehyimmissäkin kirjekokoelmissa on puutteensa, vähintäänkin sisällölliset aukkonsa. Ensinnäkin ne voivat juontaa kirjeiden tahattoman katoamisen ja tuhoutumisen lisäksi yksilön itsensä tekemästä karsinnasta yksityisyyden suojelemiseksi.⁴⁹ Toiseksi siinä missä omaelämäkertaa kirjoittava pyrkii mahdollisimman koherenttiin lopputulokseen, kirjeitä leimaa tietynlainen keskeneräisyys, sillä yksittäinen kirje on usein osa kirjeenvaihdon jatkumoa. Kokonaisuudessa on aina läsnä asioita, joiden merkitys ei selviä yhdestä kirjeestä. Kirjeissä viittaillaan molempien jakamiin tietoihin tietyistä henkilöistä, tapahtumista ja asioiden merkityksistä. Siten on aiheita, joiden taustojen käsittelyä kirjeenvaihdon osapuolet eivät nähneet tarpeelliseksi, sillä he jakoivat niihin liittyen yhteisen kulttuurisen tietämyksen. Myöhempi lukija voi törmätä teemoihin, joita avaavia johtolankoja on koko kokoelmassa hyvin vähän jos lainkaan.⁵⁰

Viivin kirjeiden puuttumisen ongelmallisuutta lieventää hänen äänensä kuuluminen äidin ja sisarus-ten kirjeiden kautta. Ensinnäkin kirjeenkirjoittaja kertoo elämästään kuullakseen siitä myös muilta eli toisaalta kirjeissä sekä kerromme itsemme että tulemme toisen kertomaksi. Vaikka esimerkiksi äiti luokin kirjeessään esityksen omasta itsestään, esityksen yksiäänisyyttä lieventää Viivi-tyttären vastausten ennakoiti.⁵¹ Tosin kirjeiden kautta selviää vain, miten äiti koki Viivin suhtautuvan häneen ja hänen neuvoihinsa, mutta ei miten Viivi koki suhtautuvansa äitiinsä ja tämän neuvoihin. Lisäksi äiti-tytär-suhteessa toisen mielipiteisiin varautumisen merkitys on nähdäkseni vähäisempi kuin mitä toisilleen tuntemattomampien tai keskenään tasa-arvoisempien välisessä kirjeenvaihdossa olisi, sillä äiti esittää kasvattajan roolissaan hyvinkin jyrkkiä kannanottoja tyttärensä elämään.

Toiseksi äiti viittaa suoraan Viivin kirjeiden sisältöihin ja elämän tapahtumiin. Kirjeiden intertekstuaalisuus on yksi tapa huomioda vastaanottaja eli kirjeenvaihtajat sisällyttävät usein omiin vastauksiinsa sanoja ja fraaseja heille lähetetyistä kirjeistä. Liz Stanleyn mukaan tutkijat ovat alkaneet huomioda, että kirjeenvaihtoon kuuluvat kirjeet eivät vain heijasta ihmissuhdetta, vaan rakentavat sitä ja kehittävät diskurssin, jolla suhdetta ilmaistaan. Kirjeenvaihdot ovat tyypillisesti pikemminkin rinnakkaisessa asemassa kasvokkain toteutuvan ihmissuhteen kanssa kuin kasvokkaisen suhteen laajennus

⁴⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.12.1903; 16.2.1904; 16.7.1907; 31.10.1911; 4.12.1911, TKA.

⁴⁹ Persson 2005, 75–76.

⁵⁰ Stanley 2004, 212–213. Tuhansittain Wasenius-porvarissuvun kirjeitä lukenut Kai Häggmankin nostaa esille arkielämän rutiinit ja itsestäänselvyydet, jotka sivuutettiin järjestäen. Kirjeenvaihdossa on myös havaittu kollektiivisen ”unoh- tamisen” kohteiksi päätyneitä teemoja, 1800-luvulla esim. sukupuolielämä. Häggman 1994, 28–30. Käsiteltäviin aiheisiin vaikutti osaltaan myös kirjeiden asettuminen käyttötavaltaan julkisen ja yksityisen välitilaan. Usein kirjeitä kierrätettiin ystäväpiirissä tai luettiin ääneen kuten muitakin tekstejä. Se, että yksi kirje saattoi olla suoraan osoitettukin kahdelle vastaanottajalle, kertoo kirjettä pidetyn melko avoimena, koko perheellekin jaettavaksi tarkoitettuna viestintäkanavana. Persson 2005, 32, 40–41, 73–74. Ks. myös Stanley 2004, 209; Leskelä-Kärki 2006, 65, 72.

⁵¹ Leskelä-Kärki 2006, 70–71; Leskelä-Kärki 2011, 261.

tai kaiku. Silti on huomioitava, että vaikka kirjeet edustavat kirjoittajiensa ääniä, luettavissa oleva kirjoittaja ei ole todellinen henkilö, vaan kirjemuodossa oleva versio tai heijastuma hänestä.⁵²

Kirjeistä on hahmotettavissa intertekstuaalisuuden kautta myös vaillinaisesti arkistoidun kirjeenvaihtosuhteen rytmiä. Kirjeiden välisten pitkien ajanjaksojen esiin nostaminen viittaa yhteydenpidon yleiseen säännöllisyyteen. Esimerkiksi äiti pahoitteli ja selitteli, jos koki Viivin joutuneen odottamaan kirjettään kauan.⁵³ Viivin lähettämä kortti saattoi saada äidin havahtumaan ja vakuuttelemaan, ettei ollut tätä unohtanut, vaikkei ollutkaan kirjoittanut. Tytär lähetti siten toisinaan viestejä muulloinkin kuin vain vastauksena äidin kirjeeseen.⁵⁴ Viivin voi päätellä lähettäneen äidilleen kirjeitä ja kortteja ainakin toisinaan säännöllisesti, sillä pitkiä taukoja havaitessaan äiti esitti tulkintoja siitä, mistä ne mahdollisesti johtuivat.⁵⁵ Silti vuosien varrella äiti puuttui myös arvostellen kirjeiden harvaan saapumiseen esimerkiksi kiittelemällä Viiviä ”kauan odotetusta” kirjeestä⁵⁶ ja toteamalla, miten hän huomasi saapuneesta kirjeestä Viivin sittenkin muistavan vanhan äitinsä ”joka edelleen on hengissä”⁵⁷ kuin vihjaten, että tytär voisi pitää enemmänkin yhteyttä.

Kun katsotaan useiden kirjeiden muodostamaa kokonaisuutta, voidaan hahmottaa, miten kirjesuhde muodostui ja syveni. Muun muassa muutokset puhuttelutavoissa, kirjeiden määrissä sekä sisällöllisessä runsaudessa heijastelevat suhteen vaiheita. Esimerkiksi tapaamisten jälkeen kirjeenvaihtokin saattoi saada uusia sävyjä.⁵⁸ Kirjeitä on olemassa vastaanottajan ja kirjoittajan välille syntyneen etäisyyden vuoksi, mutta toisaalta kirjeenvaihdon osapuolet saattoivat asua samassa talossakin.⁵⁹ Viivin saamissa kirjeissä on viittauksia hyödyntämättä jääneisiin mahdollisuuksiin tavata Viivi, eikä välimatka ollut aina syy. Kirjesuhteen taustalla oleva etäisyys voi olla joko fyysinen tai henkinen, tai kyse voi olla molemmista.

Kirjeenvaihtosuhteissa moniäänisyys ja vuorovaikutus ovat omaelämäkertaa läpinäkyvämpää sikäli, että suhde vaatii aina vähintään kaksi osapuolta. Osapuolten henkilöllisyys on yleensä helposti tunnistettavissa ja heidän ”puheenvuoronsa” – yksinkertaisimmin ajateltuna siis kirjeet – ovat intertekstuaalisuudesta huolimatta pääpiirteissään erotettavissa. Liz Stanley kuitenkin painottaa, että tutkijan

⁵² Stanley 2004, 209–214.

⁵³ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 9.2.1904; 12.7.1911; 4.12.1911; 1.12.1913, TKA.

⁵⁴ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 1.5.1911, TKA. Kristina Persson kritisoi kirjeenvaihdon perinteisiä, jähmeitä määritelmiä sikäli, että vaikka kirjeenvaihto eittämättä edellyttää molempien kirjoittavan, ehdoton edellytys tuskin on, että kukin kirjoittaa ainoastaan omalla vuorollaan tai että vastaus on aina aiheenmukainen. Persson 2005, 44.

⁵⁵ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 7.11.1910; 11.4.1913, TKA.

⁵⁶ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 12.5.1911, TKA.

⁵⁷ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 23.10.1913, TKA.

⁵⁸ Leskelä-Kärki 2011, 247–249.

⁵⁹ Stanley 2004, 209–210.

olisi kirjeenvaihdon voimakkaan dialogisista piirteistä huolimatta pystyttävä torjumaan taipumusta nähdä kirjeet paperille siirrettyinä keskusteluina, sillä keskusteluanalogia vie huomion pois ratkaisevista eroavaisuuksista. Vaikka kyse on vuorojen ottamisesta, kirjeen kirjoittamisen ja lukemisen välillä on aina läsnä ajallinen ja paikallinen ero, joka on tulkittavissa vuorovaikutuksen häiriötekijäksi. Toisin kuin kasvokkain keskusteltaessa ilmeet ja eleet eivät ole täydentämässä viestiä. Kirjeenvaihdossa jokaisen kirjoitusvuoron sisältö on varsin jäykässä muodossa, eikä läheskään niin alttiina arvioinnille kuin puhe.⁶⁰ Välitön vastakaiku siis puuttuu ja väärinkäsitykset voivat jäädä korjaamatta. Kirjeet tarjoavat vain välähdyksen todellisista tapahtumista ja henkilöistä, mutta se ei vähennä niissä näkyvien reaktioiden ja mielipiteiden arvoa.

1.3 Lähiluetun identiteetin tarinat ja avaimet

Metodina käytän lähilukua, jonka käytöstä on kirjoittanut muun muassa Jyrki Pöysä. Lähiluku on väljästi käsitettynä huolellista ja hitaasti etenevää tekstianalyysiä, ja se on levinnyt kirjallisuustieteestä esimerkiksi kulttuurintutkimuksenkin metodiksi. Lähilukea voidaan paitsi runoutta myös monia erilaisia proosatekstejä sekä omakohtaisia kokemuksia kuvaavia, muistelevia ja elämäkerraksikin asti jäsentyneitä tekstejä. Myös Anni Vilkkö viittaa lähilukuun toteamalla, että omaelämäkertojen lukeminen on mielletävissä monivaiheiseksi prosessiksi, jossa aineisto korjaa ja täsmentää tutkimusasetelmaa. Vaiheet voivat toistua ja alkaa uudelleen alusta, mutta ne ovat silti analyttisesti eri kohtiin asettuvia tutkimusprosessin osia. Välittömistä ensihavainnoistaan tutkija siirtyy yksittäisten osien systemaattiseen lähilukuun, jotta pystyy uudelleenarvioimaan havaintojensa merkitystä. Pöysänkin mukaan lähiluvussa reflektoidaan, puretaan ja kootaan uudelleen ensilukemalla muodostettua tulkintaa. Keskeisin lähilukua täydentävä käsite on monimerkityksellisyys. Ensin itsestäänselviltä ja ymmärrettäviltä vaikuttavat ilmaisut voivat saada tarkemmin luettaessa uusia erityismerkityksiä, jotka voivat olla avain koko tekstin uudelleentulkintaan. Kyse on siis tekstianalyysin menetelmästä, joka rakentuu moneen kertaan lukemisen vaatimuksesta, ilmaisujen konnotaatioiden mahdollisimman tarkasta kirjaamisesta sekä rivien välistä tai jopa vastakarvaan lukemisesta. Tekstin eri tasot, ristiriidat ja paradoksit muodostavat jännitteisen kokonaisuuden, jonka paljastaminen on lähiluennan tavoite.⁶¹

Hyödynnän Viivi Vallgrenin elämää tarkastelevassa lähiluvussa Peter T. F. Raggattin The Personality Web Protocol (PWP) -metodia, joka on auttanut kiinnittämään järjestelmällisemmin huomiota teki-
jöihin, jotka vaikuttivat Viivin irtautumisprosessiin sivistyneistön elämäntavasta, rajaamaan aineis-
tosta tarkempaan lähilukuun nostettavia kantavia teemoja sekä siten yhteensulauttamaan kirjeet ja

⁶⁰ Stanley 2004, 213.

⁶¹ Vilkkö 1997, 102–103; Pöysä 2006, 157–159; Pöysä 2010, passim.

omaelämäkerran. Viitataan Raggattin vuonna 2006 julkaisemiin artikkeleihin ”Multiplicity and Conflict in the Dialogical Self: A Life-Narrative Approach” ja ”Putting the Five-Factor Model Into Context: Evidence Linking Big Five Traits to Narrative Identity”. Huomioni kohdistuu vain PWP-metodin lähtöasetelmaan, sillä pidemmälle vietyä se liittyy muun muassa monitasoisiin haastatteluihin, eikä ole enää sovellettavissa valmiiseen ja siten rajalliseen kirjalliseen aineistoon. Pidän metodia silti tutkielmani kannalta relevanttina, sillä Raggatt pyrkii purkamaan yksilön identiteettiä, jota niin muistelmien kuin kirjeiden heijastelevat. Kun jotakuta pyydetään kertomaan oma elämäntarinansa, sanoiksi puettu kertomus on vain yksi monista vaihtoehdoista. Siksi kussakin kertomuksessa on kyse eri kertojien välisestä keskustelusta. Ihminen myös rakentaa elämäntarinansa supistaakseen itseään koskevan kirjavan ja runsaan tietomäärän hallittavissa oleviin räätälöityihin kategorioihin. Kun tutkitaan narratiivisen eli kerronnallisen identiteetin syntymistä, on kohdistettava tarkkaan huomiota tarinan synkroniseen eli samanhetkisyyttä ja rinnakkaisuutta tarkastelemaan, eikä vain diakroniseen eli tapahtumien aikajärjestyksestä tai kehityksestä tarkastelemaan puoleen – tätä periaatetta ilmentää tutkielmassani omaelämäkerrasta välittyvän elämäntietokuvauksen sekä kirjeiden sisältöjen vuoropuhelu.⁶²

PWP-metodi on suunniteltu auttamaan yksilön dialogisen minuuden eri ulottuvuuksien – narratiivisen omakuvan temaattisten sisältöjen – hahmottamisessa. Kunkin ihmisen minuuksien rakentuu pienistä osista, ja metodin yhtenä tavoitteena on tehdä näkyväksi yksilön elämässä vaikuttavat kestävimmit avaintekijät, kytkökset (attachment), liittyen niin lapsuuteen kuin aikuisuuteenkin. Ne ovat löydettyissä neljän yksinkertaisen kategorian – ihmiset, objektit/paikat, tapahtumat ja ruumiinosat – kautta. Havaituilla tekijöillä hahmotetaan yksilön elämästä neljä keskeistä elämäntilannetta: sosiaalinen, fyysinen/ympäristöllinen, ajallinen/historiallinen ja ruumiillinen konteksti.⁶³ Neljänteen kategoriaan eli ruumiinkuvaan liittyviä avaintekijöitä en voi aineistoni luonteen vuoksi jäljittää. Kyseisen osa-alueen sijaan huomioni kiinnittyy sukupuolirooleihin, joihin Viivi asettui, sekä naiseen ja naiseuteen liittyviin odotuksiin. Keskityn hyödyntämään PWP-metodin osuutta, jossa henkilö lokeroi edelleen valitsemansa avaintekijät vapaasti nimettäviin ryhmiin, kuten ”naisellinen minä”, ”taiteellinen minä” tai ”vahva minä”. Henkilö ohjataan miettimään, mitkä avaintekijät, kuten tapahtumat, henkilöt ja omaisuuden kertymiset, liittyvät vaikkapa ”luovaan minään”. Kukin avaintekijä voidaan siten käsitteellistää osaksi yhden kertomuksen juonta ja avaintekijäryhmä edelleen osaksi narratiivista

⁶² Raggatt 2006a, 15–16.

⁶³ Raggatt 2006a, 22–25; Raggatt 2006b, 1237. Raggattin metodin tarkka seuraaminen edellyttäisi lopulta kaikkiaan 24 avaintekijän tarkastelua: 6 henkilöä, 6 tapahtumaa, 8 objektia ja paikkaa, 4 ruumiinkuvan ulottuvuutta. Kunkin nimeämisen ja kuvailemisen lisäksi tutkittavaa pyydetään a) selittämään, miksi avaintekijä on tärkeä itsensä ymmärtämisen kannalta b) kokoamaan listan kunkin tekijän aikaansaamista keskeisistä tunteista. Raggatt 2006b, 1331–1332.

identiteettiä.⁶⁴ Tässä tutkielmassa juonissa on kyse myös tasoista, joilla Viivi irtautui hyväksytystä elämäntavasta.

Raggatt ottaa tutkimuskohdetta haastatellessaan tarkempaan keskusteluun esimerkiksi tämän kuhunkin avaintekijään liittämät kertomukset omasta itsestä. Hän pyrkii muun muassa jäljittämään avaintekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet tutkimuskohteeseen – inspiroineet, vallanneet ajatukset ja ohjailleet tekemisiä – ja saamaan kohteen kertomaan niistä lisää.⁶⁵ Tutkielmassani lähilukukerrat vastaavat PWP-metodin haastattelukertoja. Haastattelun sijaan lähdeaineiston voi saada lähiluvulla paljastamaan lisää tietoja ihmisestä, joka on ollut aineistoa tuottamassa, sekä hänen kerronnallisesta minästään. Siinä missä reaaliaikaisessa aineiston keräämisessä, haastattelutilanteessa, informantin itsensä voi saada antamaan lisätietoja avaintekijöistä, itse olen jo tuotetun ja siten rajallisemman aineiston varassa ja vastaan Raggattin informanttia eli toimin avaintekijöitä paljastavana ja yhdistelevänä osapuolena. Viivin omaelämäkerta sekä hänen vastaanottamansa kirjeet keskustelevat keskenään ja tutkijana toimin tulkitsijana. Tiedostan, että Raggatt keskittyy yksilön itsensä tuottamiin ajatuksiin, itse kertomaansa tarinaan. Tutkielmassani ääniä on useampi. Ei siis voi puhua vain Viivin kerronnallisesta identiteetistä (”narrative identity”), vaan ennemminkin Viivin kerrotusta identiteetistä, ja käytän avaintekijöistä kootuista vapaasti nimettävistä ryhmistä ilmaisua ”kerrotun identiteetin tarina”.

Naisten omaelämäkertoihin perehtynyt Anni Vilkkö painottaa osuvasti tutkijalukijan itsereflektion merkitystä, sillä tutkija kertoo omaelämäkerran ensin itselleen ja vasta sitten yleisölleen. Kun tutkija kirjoittaa henkilöiden tavoista jäsentää omaa elämäänsä kirjoittamisen keinoin, hän puhuu samalla sekä omasta kokemuksestaan kyseisten elämäkokemusten lukijana että yrityksistään kirjoittaa tuota kokemusta uudelleen, merkityksellistää sitä tutkimustekstiksi. Tutkijalukijan oman henkilöhistorian kokemusten tarjoama tulkintapohja jättää jälkensä tutkimukseen. Aineiston tulkintakertojen rinnalla monet uudet äänet, kuten tutkimustekstit ja keskustelukumppanit, keskustelevat aineiston ensimmäisen lukukerran luoman kokemuksen kanssa. Kyseisten kertyvien vuoropuhelujen kautta se, mikä on omaelämäkerrallisesti ainutlaatuista, tulee tutkimustekstissä kerrotuksi. Pelkän tutkijan omien kokemusten ilmaisun sijaan ehdotetaan näkökulmia, ja lukijalla on luonnollisesti lupa tulkita toisin. Vilkkö puhuu ”omaelämäkerran tulkinnallisena resurssina toimimisesta”.⁶⁶ Toisaalta tutkijan tulkintojen perusteet tulevat ilmi metodien esittelemisen lisäksi aineiston runsaalla esilletuomisella. Tutkielmassani on paljon sitaatteja, jotka tuovat esiin tulkintamahdollisuuksien kirjoa ja jakavat tulkintavaltaa myös lukijalle – seurattavuuden edistämiseksi olen kääntänyt ruotsinkieliset katkelmat alaviitteisiin

⁶⁴ Raggatt 2006b, 1326–1328, 1334–1336.

⁶⁵ Raggatt 2006a, 22–25.

⁶⁶ Vilkkö 1997, 27, 29–30.

suomeksi – mutta kuten Erkkä Pehkonenkin toteaa, vilpittömistä aikeista huolimatta katkelmissa on kyse tutkijan tekemistä valinnoista, eikä siis tutkittavan äänen tasa-arvoisesta esilletuomisesta.⁶⁷

Avaintekijöiden yksittäisen erittelyn sijaan PWP-metodi näkyy ennen kaikkea tutkielmani rakenteen muotoutumisessa.⁶⁸ Olen tutkijana ottanut tehtäväkseni jaotella ja nimetä Viivin elämästä havaitsemani avaintekijät neljäksi kerrotun identiteetin tarinaksi, jotka ilmenevät lukujen pääotsikoista ja rytmittävät työni etenemistä. Ensimmäinen käsittelyluku liittyy Viivin lapsuuteen ja nuoruuteen nimismiehen tyttärenä. Painopiste on hänen elämänsä lähtökohtien esittelyssä ja aikuistumisen mukanaan tuomissa ristiriidoissa. Toisessa käsittelyluvussa Viivistä tulee varakas tamperelainen varatuomarin vaimo, kahden lapsen äiti ja aloitteleva kuvataiteilija. Tarkastelen Viivin muuttunutta asemaa ja suhdetta lapsuudenkotiin esimerkiksi lastenkasvatuksen ja sisaruksien elämänvaiheiden kautta. Kolmannessa luvussa hän on miehestään eronnut itsenäinen nainen, joka tasapainoilee naisen eri roolien välillä. Perhearvot ovat koetuksella, ja eroa ruoditaan paitsi lapsuudenperheenjäsenten kesken myös saarnaaja Brofeldtin seurassa. Viimeisessä luvussa Viivistä tulee elämänsä vakiinnuttanut kuvataiteilija, joka aloittaa vihkimättömän yhteiselon kuvataiteilija Ville Vallgrenin kanssa Espoon huvilassa, ja samalla kysytään, onko lapsuudenkoti arvoineen unohdettu – mistä Viivi on hakenut tukea ajattelutavoilleen. Kyseiset neljä kerrotun identiteetin tarinaa ovat erotettavissa myös Viivin muistelmista.⁶⁹

Näkemykseni on, että kuhunkin neljään tarinaan kytkeytyy avainpaikkoja, -tapahtumia ja -henkilöitä sekä -sukupuolirooleja, jotka vaikuttivat Viivin irtautumiseen lapsuudenkotinsa perinnöstä. Tekijöitä, jotka vaikuttivat tai joilla oli potentiaalia vaikuttaa Viiviin ja joista osan merkitys muuttui tai katosi kerrotun identiteetin kertomusten välillä.⁷⁰ Avaintekijöistä nousee erityisesti esiin kaksi pitkäaikaista tekijää, joiden merkitystä tarkastelen. Jo tutkielmani nimessä on ilmaisu ”lapsuudenkodin perintö”. Tämä tarkoittaa, että Lindbohmien kotitila Nipuri, eli säätyläiskoti johon Viivi kasvoi, kulkee läpi tutkielman mukana avainpaikkana. Huomio on Viivin eri kotien välisessä tasapainossa. Elvira-äiti kulkee tutkielmassa mukana Viivin kasvattajana ja elämään pisimpään vaikuttaneena avainhenkilönä, joka kytkee Viivin lapsuudenkotiin sekä toisaalta säätyläisnaiseen liitettyihin odotuksiin.

⁶⁷ Pehkonen 2015, 65, 69–70.

⁶⁸ Ks. tarkemmin Viivin elämän avaintekijöistä ja niiden ryhmittelystä liite 2.

⁶⁹ Myös Vilkkö pohtii kirjallisten omaelämäkertojen kertomusrakenteiden jäsentämistä jakamalla kokonaiskertomusta pienempiin kerronnallisiin yksiköihin. Samalla kun omaelämäkerrallinen kertomus jaetaan komponentteihin, kullekin jaksolle annetaan nimi, joka sisältää tulkinnan sen tapahtumista. Olennaista on pitää ositettaessakin elämäntarinaa kokonaisuutena, jotta kontekstitekijöihin on mahdollista palata ja kirjoittajan oma ilmaisu säilyy. Vilkkö 1997, 104–107.

⁷⁰ Esim. kaikki perheenjäsenet eivät ole välttämättä avainhenkilöitä. Vaikka Viivin Verna-siskolla on iso rooli tutkielmassa kirjeenkirjoittajana, häneltä puuttui äidinkaltainen auktoriteettiasema. Isosisko Annilla taas oli suurempi merkitys esim. Viiville kasvuvuosina tarjoamallaan liikkumatilalla.

1.4 Tutkimuskirjallisuus

Viivi Vallgrenista on aiemmin julkaistu suppeita tutkimuksia. Taidehistorian saralla hänestä on kirjoitettu lähinnä Ville Vallgrenin yhteydessä.⁷¹ Pia Louko on laatinut Espoon kaupunginmuseossa pidettyyn näyttelyyn liittyen Viivin toisen parisuhteen aikaa käsitelleen katsauksen ”Ville ja Viivi: taiteilijaelämää Leppävaarassa à la Vallgren” (1995). Viivin varhaisempaa elämää sivuavat Kirsi Kainanto (2014) ja Aulis Holmala (2010), jotka ovat kirjoittaneet Tampereen Keskustorin laidalla olevasta Palanderin talosta, jossa Viivi perheineen asui 1900-luvun alussa. Lindbohmeihin laajemmin liittyvää lukemistoakin on jonkin verran. Esimerkiksi Asta Tillanderin kirjoittama elämäkerta ”Näkymättömän lähettiläs: Anna-Liisa Mattsonin elämä” (1996) kertoo Viivi Vallgrenin nuorimman veljen Valdemar Lindbohmin tyttären, aktiivisen lähetystyöntekijän, elämästä. Elämäkerran alussa käsitellään Valdemarin nuoruutta Rautalammilla, minkä yhteydessä Tillander on käyttänyt Viivi Vallgrenin omaelämäkerran ohessa aineistonaan muitakin muistelmia. Lisäksi eri paikallishistorioissa sekä matrikkeleissa annetaan tietoja Lindbohmin perheen jäsenistä.⁷²

Viivi Vallgrenin mahdollisuuksien horisontin hahmottamisessa auttavat sivistyneistön naisista tehdyt henkilöhistorialliset tutkimukset, jotka tarjoavat havainnollistavia esimerkkejä yksilöiden arjesta ja ajatuksista. Riitta Konttinen (1988, 1991, 2010) on tutkinut laajasti suomalaisten taiteilijanaisten kohtaamia esteitä ja tilaisuuksia. Luovilla aloilla toimineet naiset ovat huomionkohteina myös Maarit Leskelä-Kärjen Helmi, Aune ja Aino Krohnin elämänvalintoihin keskittyvässä väitöskirjassa ”Kirjoittaen maailmassa: Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä” (2006) sekä Anna Kortelaisen naisrunoilijan elämää läpikäyvässä populaariteoksessa ”Naisen tie: L. Onervan kapina” (2006). Aikanaan naiselle poikkeuksellisella alalla, eli historioitsijana, uraa tehneestä Liisi Karttusesta ovat puolestaan kirjoittaneet sekä Elise Garritzen (2011) että Kaisa Mustonen (1997). Näissä tutkimuksissa tulee esiin naisten tasapainoilu uran ja perhe-elämän välillä ja osassa myös naisten epäsovinnaiset, paheksututkin ratkaisut. Anne Ollila puolestaan tutkii teoksessaan ”Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa” (1998) muun muassa naimattomiin virkanaisiin kohdistettuja odotuksia, siinä missä Irma Sulkusen teoksen ”Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita” (1995) sekä Maritta Pohlsin teoksen ”Ellen Svinhufvud. Suomalainen säätyläisnainen maalta” (2011) päähenkilöt olivat monilapsisten perheiden äitejä sekä aviomiestensä tukia. Granfelt oli raittiusliikkeen ja kansanvalistuksen johtohenkilön puoliso, Svinhufvud puolestaan tasavallan presidentin vaimo.

⁷¹ Esim. Konttinen 1991; Ahtola-Moorhouse 2003.

⁷² Esim. Saloheimo 1959; Favorin 1999; Sinisalo & Tähtinen 1996.

Kai Häggmanin teoksessa ”Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa” (1994) tarkastellaan Waseniusten porvarissuvun kautta sivistyneistön perhe-elämää. Hanna Elomaa taas pohtii muun muassa sivistyneistön kotikäsityksiä väitöskirjassaan ”Idylliä etsimässä: identifikaatiot ja itseymmärrys tammisaarelaisessa sivistyneistöperheessä 1880-luvulta 1930-luvulle” (2006). Tutkielmassani keskeisiä avioliitto- ja siveellisyyskysymyksiä avaavat Armas Niemisen teos ”Taistelu sukupuolimoraalista: avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle” (1951) sekä Maija Rajaisen teos ”Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka” (1973). Molemmat käsittelevät myös Viivi Vallgrenin ystäviin kuulunutta suomalaisradikaali Rolf Lagerborgia, jonka ajatuksiin on perehtynyt tarkemmin Marja Jalava esimerkiksi väitöskirjassaan ”Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n: 1800–1914” (2005).

Viivin äidin uskonnollisuutta ja siten myös kirjeiden välittämiä näkemyksiä leimasi allianssikristillisuus. Vaikutteita otettiin niin evankelisuudesta kuin vapaakirkollisuudestakin. Äidin hengellisen ajattelun hahmottamisessa ovat auttaneet J. Lehdon ja K. Salmensaaren toimittama teos ”Tehkää tie erämaahan” (1954), joka on Suomen Vapaakirkkoa sen alkuajoista kirjan julkaisuhetkeen esittelevä juhla-julkaisu, sekä Antti Mäkisen teos ”Vapaakirkollinen liike Suomessa 1879–89” (1911).⁷³ Niiden kautta liikettä voi tutkia sisältäpäin, kuten tutustua kannattajien käyttämään retoriikkaan. Mäkisen teos on samalla aikalaiskirjallisuutta, sillä Mäkinen oli vapaakirkollinen saarnaaja, vapaakirkollisen ohjelman yksi allekirjoittaja sekä liikkeen äänenkannattajan ”Suomen viikkolehden” toimittaja.⁷⁴ Lisäksi liikkeestä kirjoittaa Juha Seppo teoksessaan ”Uskovien yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930” (1983). Henkilöhistoriallista näkökulmaa aiheeseen tarjoaa Marjo-Riitta Antikaisen tutkimus ”Sääty, sukupuoli ja uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883–1913” (2004), jonka päähenkilö kuului vapaakirkollisiin. Yhteiskunnan uskonnollista murrosta laajemmin käsittelee esimerkiksi Eino Murtorinteen teos ”Suomen kirkkohistoria 3: autonomian kausi 1809–1899” (1992). Tarja Kakko on puolestaan työssään ”Kurissa ja Herran nuhteessa. Luterilainen kasvatusaate 1900-luvun vaihteen Suomessa” (2005) perehtynyt kristillisten kasvatusoppaiden välityksellä aikakauden kasvatusajatuksiin. Oppaissa oli kyse paljolti ihanteiden korostamisesta muuttuvassa yhteiskunnassa.

⁷³ Lehto & Salmensaari 1954.

⁷⁴ Mäkinen 1911; Markkola 2010.

2.

ALISTUVA VIIVI LINDBOHRM – NIMISMIESKODIN EVÄÄT ELÄMÄLLE

Viivi Vallgrenin lapsuudenperheelle luotiin pohja Hämeenlinnassa kesällä 1863, kun viitasaarelais-syntyinen Ivar Lindbohm ja hämeenlinnalainen Elvira Breitholtz avioituivat. Morsian oli kirjansitoja-isän ja pappisperheeseen syntyneen äidin tytär, ja nimismiehen ja kuvernementinsihteerin virkaa hoi-tanut sulhanen seurasi urallaan isänsä jalanjälkiä. Kruununnimismiesten keskuudessa virkamiehiä siirtyi tiuhaan nimismiespiiristä toiseen, mutta nuorenparin kotiseuduksi vakiintui Rautalampi, minne Ivar oli siirtynyt jo vuotta ennen häitään.⁷⁵ 1860-luvun lopulla Lindbohmit asettuivat kahden lapsensa Wernerin ja Annin kanssa Rautalammin kirkonkylältä Montus-Nipurin tilalle – Nipuri sijaitsi lähei-sen kosken yläpuolella, kun taas Montus oli kosken alapuolella sijainnut suuri talonpoikaistyylinen rakennus. Viivi syntyi lokakuussa 1867 uuden kodin ensimmäisenä lapsena. Tulevina vuosina hänes-täkin tuli moninkertainen isosisko, kun Georg, Fanny, Ernst, Hjalmar, Verna, Ines, Alma ja Valdemar syntyivät. Siskoista Fanny ja Alma kuolivat jo lapsina.⁷⁶ Nimismiehen tyttären elämä rakentui kahden avainpaikan, kodin ja koulukaupungin, välille. Avainhenkilöitä tuli paitsi perheen sisältä myös koti-seudun ja koulumaailman taiteilijoiden keskuudesta, mutta avaintapahtumia leimasi alistuminen.

2.1 Maalaiselon puitteet Rautalammilla – elanto ja yhteisö

Viivin lapsuusvuosien elämäntapaa määrittä isän virka-asema. Nimismiesten perheet laskettiin vir-kasäätyläistöksi, jolla viitataan siihen osaan säätyläistöstä, joka oli itse virkamiesten lisäksi sosiaali-asemaltaan, ja osin myös taloudelliselta asemaltaan, riippuvainen kruunun, kirkon tai kaupunkien virkalaitoksista. On huomattava, etteivät säätyläistön yhteiskunnallinen asema ja yksityistaloudelli-nen perusta rakentuneet vain virkalaitoksen tarjoamien palkkatulojen ja muiden etujen varaan. Alem-man virkakunnan palkka oli niin pieni, ettei sillä voinut järjestää perheelle säätyläisasemaa vastaavaa elintasoa. Tästä johtuen miltei jokaisella yritteliäällä virkamiehellä oli omat sivuelinkeinonsa. Var-sinkin agraarisessa sääty-yhteiskunnassa sivuelinkeinot kytkeytyivät usein maatalouteen, mutta kau-pungeissa asuvat saattoivat pitää viran ohessa vaikkapa omaa asianajotoimistoa.⁷⁷

Vaikka oheistoiminnalla oli monelle säätyläisperheelle suuri taloudellinen merkitys, raha ei aina ollut miestä liikkeellepaneva voima, tai se oli vain osatekijä. Aktiviteettien olennaisena tehtävänä oli rikastuttaa miehen elämää. Opintojen jälkeen vakituinen virkapaikka oli usein uran ensimmäinen

⁷⁵ Finlands Allmänna Tidning 2.7.1862; Colliander 1918, 749–754; Wirilander 1974, 301; Tillander 1996, 19.

⁷⁶ Vallgren 1949, 11–13, 28–33, 43; liite 1. Säätyläisperheisiin syntyi 1800-luvun lopulle asti keskimäärin kuusi lasta, joten Viivin perhe oli varsin suuri etenkin, kun äiti pysyi samana. Wirilander 1974, 145; Häggman 1994, 103–104.

⁷⁷ Wirilander 1974, 119–120, 134; Pohls 2011, 22.

merkkipaalu, ja se tarjosi turvatun toimeentulon. Kun säätyläismies tokeni viran saamisen ensihuumasta, haaveissa alkoi usein siintää nousujohteinen ura. Moni sai kuitenkin aikaa myöten huomata jääneensä vaatimattomaksi virkamieheksi syrjäseudulle, sillä parempi virka tai pääsy suuremmalle paikkakunnalle vaati suhteita. Korkealle viritetty kunnianhimo ei tyydyttynyt pikkuvirkamiehen tehtävissä, mutta lisähaastetta hankittiin esimerkiksi hoitamalla luottamustehtäviä ja osallistumalla yhteiskunnalliseen toimintaan. Sivupoluille astumiset eivät tehneet säätyläismiehestä varsinaista elinkeinonharjoittajaa, vaan virka pysyi hänen näkyvimpänä tunnuksenaan.⁷⁸

Viivin isä oli virkansa ohessa ”herrasmaanviljelijä”. Hän ei viljellyt maata omin käsin, vaan alustalaisia oli huolehtimassa Montus-Nipurin tilan maa- ja karjataloudesta, ja metsästys ja kalastuskin olivat isännälle lähinnä mieluista urheilua. Oma metsä taas oli ylpeydenaihe, ja nimismies totesi metsänomistajille rahan olevan siinä paremmassa tallessa kuin valtion pankissa.⁷⁹ Tilanomistajana Ivar Lindbohm puolestaan rakennutti vuonna 1875 mailleen uuden päärakennuksen, Nipurin kartanon. Loistonpäivinä noin 700 hehtaarin maatilan päärakennus oli 12-huoneinen maalaiskartano, jonne johti vähintään kolmivaljakolla ajettava tie, ja pihassa oli myös nimismiehen virkatalo sekä kivinavetta.⁸⁰ Nimismiehen vaimo Elvira Lindbohm nautti nähdessään vielä lastenlastensakin juoksentelevan kotitilan vehreällä pihamaalla.⁸¹ Sivistyneistön elämäntavan ihannekuvassa onnellisen perheen palvelijoihin löysikin puutarhan ympäröimästä omasta talosta.⁸²

Isät eivät aina kiinnittäneet huomiota lapsiinsa varsinkaan näiden ollessa pieniä, vaan he kuuluivat vain äidin kasvatuspiiriin.⁸³ Kuitenkin Viivin isä ohjaili voimakkaasti jälkikasvunsa ajanviettotapoja. Joutilaisuus oli ollut muotia säätyläisten keskuudessa 1700-luvulta lähtien, ja suuntaus oli tavoittanut 1800-luvulla maaseudun syrjäisetkin herrasväet,⁸⁴ mutta joutenolo ei ollut suinkaan Rautalammin nimismiehen ihanteena. Hän piti esimerkiksi lukemista, etenkin romaaneihin tarttumista, ajanhukkana, mitä Viivi muisteli useaan otteeseen.⁸⁵ Sen sijaan Ivarin päämääränä oli totuttaa ”suuri lauma nuorta voimaa” pienestä pitäen hyödylliseen ja raskaaseen työhön. Hän odotti sekä poikiensa että tyttäriensä

⁷⁸ Wirilander 1974, 119–120; Ollila 1998, 193–194.

⁷⁹ Vallgren 1949, 17–24; Tillander 1996, 20. Vaikka säätyläismiehet olivat olleet säätykunniansa vuoksi hyvin tarkasti erossa ruumiillisesta työstä, toimeentulosta riippumatta saatettiin harjoittaa käsiaskareita ja osallistua niin peltotöihin kuin suonraivaukseen. Ruumiillisen työn ja korkeamman säätyaseman välistä ristiriitaa pyrittiin 1800-luvulle saakka silottelemaan vetoamalla esim. ruumiillisen työn virkistäviin vaikutuksiin sekä korostamalla kyseen olleen vapaaehtoisuudesta ja terveydestä huolehtimisesta – kohtuullinen työ olisi tarpeen kaikille. Wirilander 1974, 57–59.

⁸⁰ Tillander 1996, 20; Pohjois-Savon liitto 2011, 184.

⁸¹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.7.1899, TKA.

⁸² Amberg 2003, 11–12. Kaupunkiympäristön varjopuolena oli kerrostaloasuminen, sillä usein siihen liittyi luotaantytöitä ja kylmänä pidetty vuokralaissuhde, jonka nähtiin ehkäisevän aidon kodintunnon syntyä. Amberg 2003, 11–12.

⁸³ Ollila 1998, 191; Tosh 1999, 114.

⁸⁴ Wirilander 1974, 57.

⁸⁵ Vallgren 1949, 17–18, 67, 82, 104–106.

osallistuvan niin peltotöihin kuin metsästykseen ja kalastukseenkin, ja samoin hänen virkansa väritti lasten arkea. Toisaalta lapsille oli ”kauheaa draamaa” nähdä vankeja kuljetettavan raudoissa pitäjistä pitäjään, ja Viivi muisti isänsä olleen valvomassa myös ”suurrosvo” Matti Haapojan kuljetusta Rautalammin kautta Jyväskylään. Kerran nimismies otti Viivinsä mukaan kirkolle lähtiessään valvomaan mustalaisten raipparangaistusta – tuskan huudot painuivat rekeen isäänsä odottamaan jääneen tytön mieleen. Toisaalta Viivi päätyi myös isänsä kirjuriksi oppien samalla hyvin ruotsin kielen.⁸⁶

Viivin lapsuudenkodin tavat poikkesivat totutusta sikäli, että yleensä vain säätyläispojat pääsivät tutustumaan miesten maailmaan metsästys- ja kalastusretkillä sekä isänsä kaupunki- ja virkamatkoilla. Siinä missä pojat saivat juosta vapaammin ulkona, heidän sisariensa elämäntapaa leimasi romanttinen elämänasenne, jossa toiminnallisuus jäi haaveksivan henkisyiden varjoon. Kuitenkin Antero Heikkinen lisää, että maaseudulla tytöillä oli ollut selvästi paremmat mahdollisuudet liikkua kuin kaupungeissa – säädynmukaisuuden kahle ei ollut maalla yhtä kireä. 1800-luvun lopulla ulkoilmaharrastukset, kuten pyöräretket, tavoittivat kaupunkien työtökin.⁸⁷ Marjatta Rahikainen on tuonut esimerkkitaustan kautta esiin myös muodollisuuden alueellisia vaihteluja. Maalla esimerkiksi pikkulasten leikkien yhteydessä sallittiin toisinaan säätyrajojen ylityksiä. Pappilan pojat kokosivat joskus torpparien poikia sotalaikkeihinsä. Maalaiskartanoiden tyttäret saattoivat leikkiä 1800-luvun alussa alustalaisten lasten sekä nuorten sisäpiikojen seurassa ja hakea leikkitoveriksi mäkitupalaisenkin tyttären. Kaupungissa vastaavanlaiset säätyläisrajojen ylittämiset olisivat olleet mahdottomia.⁸⁸ Myös Maritta Pohlsin tarkastelemalla Ellen Svinhufvudilla oli isovanhempiensa Leponin kartanossa mahdollisuus toisaalta oppia kartanotaloudenhoitoa monipuolisesta karjanhoidosta alkaen, toisaalta tutustua tavalliseen suomalaiseen kansaan, kuten karjakkoihin, torppareihin ja muonamiehiin.⁸⁹

Julkisessa piirissä toimineen säätyläismiehen oli taattava vaimolleen mahdollisuudet täyttää oma kutsumuksensa. Säätyläisvaimolle koti ja perhe olivat sekä työpaikka että elämän sisältö, ja taloudenhoito monine tehtävineen kuului hänen määräysvaltansa alle. Ensisijainen tehtävä oli valvoa piikoja, jotka huolehtivat varsinaisista taloustöistä. Säädynmukaiseen elämäntapaan kuului pitää pienessäkin taloudessa ainakin yhtä palvelijaa, ja kyseisellä asetelmalla sivistyneistön naiset erottautuivat niin ruumiillista työtä tekevistä alemmista luokista kuin joutilaasta yläluokastakin.⁹⁰ Viivi muisteli, että Ivar-isällä oli perheen ohessa ruokittavana virka-apulainen, neljä kotiapulaista ja neljä renkiä. Elvira-

⁸⁶ Vallgren 1949, 17–22, 106–107. Ks. myös Kälviän nimismiehen tyttären roolista isän apulaisena, Ollila 1998, 42–43.

⁸⁷ Heikkinen 1991, 137; Ollila 1998, 21–22; Pohls 2011, 13.

⁸⁸ Rahikainen 2010, 327–330.

⁸⁹ Pohls 2011, 14.

⁹⁰ Häggman 1994, 59, 62; Elomaa 1996, 46, 53; Ollila 1998, 21–22; Pohls 2011, 22. Usein apujoukko oli suuri. Säätyläisperheen palveluskuntaan kuului esim. keittäjä, sisäpiika ja navettapiika. Sisäpiika huolehti huoneiden lämmityksestä ja siivouksesta, vieraiden vastaanottamisesta, tarjoilusta, astianpesusta ja puutarhatöistä. Ollila 1998, 23.

äiti oli usein lapsivuoteessa, jolloin talouden sujuminen riippui enimmäkseen juuri palvelusväen kyvykkyydestä. Apuna oli vaihtuvasti lastenhoitajia ja kotiopettajattaria, mutta äiti pyrki talouden hoidon ohessa ruokkimaan ja hoitamaan lapsiaan itse sekä olemaan äitihahmona myös alustalaisilleen.⁹¹

Vaikka raskaimmat työt kuuluivat piioille, työnjako talon emännän ja tyttärien sekä palvelusväen välillä ei usein ollut ehdoton. Esimerkiksi puutarha tarjosi sekä työtä että viihdykettä ja heijasteli talon naisväen taitoa kaunistaa ympäristöään. Siivous oli yksi keskeisimmistä taloustöistä, ja ruuanlaitto, leipominen ja säilöntä olivat alati toistuvia tehtäviä. Ruokatalous vaati todellisia emännäntaitoja raaka-aineiden ostamisesta niiden käsittelyyn. Lisäksi käsityötaitoja vaatinut perheen vaatehuolto oli vielä vuosisadan vaihteessa naisten merkittävä vastuualue. Lindbohmeilla Elvira-äiti ompeli lapsilleen puvut ja vastasi lankojen värjäyksestäkin – Viivi kuvaili äitinsä olleen kuin ”mikäkin alkemisti värilaseineen ja pusseineen”. Emännän oli osattava vähintään johtaa taloutensa tekstiilivalmistusta, sillä valmistuotteita ei juuri ollut ja pukeutuminen ja yhteiskunnallisen aseman näyttäminen kulkivat käsi kädessä. Pelkistetysti ajateltuna säätyläismies hankki varat ja vaimo huolehti aseman ilmaisemisesta: kalliilla ja hienolla vaatteella osoitettiin, ettei sen kantajan tarvinnut ansaita itse elantoaan.⁹²

Säätyläisperheiden tyttärien oli tarkoitus kasvaa ennen kaikkea kodin seinien sisällä äidin hoivissa, ja tyypillistä oli osallistua kotitöihin vuorotellen.⁹³ Viivin onnistui aikoinaan vältellä kodinhoitotaitojen sisäistämistä varsin pitkäjänteisesti, sillä myöhemmin hänen naima-aikeitaan vastustanut isänsä huomautti sulhaselle tyttärensä olevan ruuanlaittotaidoton. Perheen vanhimmassa lapsisarjassa isosisko Anni saattoi hyvinkin kantaa päävastuun äidin auttamisesta, sillä Viivi muisteli keittiön ja navetan olleen ”Annin valtakuntaa”. Siinä missä Viivi halusi käydä koulua ja saada sivistystä, isosiskolle koulukaupunki Jyväskylällä ei ollut tarjota kodinkorviketta.⁹⁴ Ei silti ollut tavatonta, että sivistyneistön tyttö jätti kotitaloustaitojensa hiomisen vasta kihlausajalleen, jopa avioliiton alkuun, jolloin talouskoulun suorittamiseen taitojen terästämiseksi suhtauduttiin suopeasti.⁹⁵ Viivin ja Annin mielenkiinnonkohteet eivät olleet täysin yhteneväiset, mikä luo Annille aseman Viivin lapsuusvuosien avainhenkilönä – hän saattoi tarjota siskolleen lisää liikkumatilaa. Sitä vastoin Viivin nuorempien siskojen Vernan ja Ineksen kesken kodin velvollisuuksien jakamiseen liittyneet epäoikeudenmukaisuuden tunteet olivat pinnalla, ja tilanteiden sovittelua ohjailivat niin omat mielihalut kuin käsitykset kunkin vahvuusalueista. Esimerkiksi Verna piti Inestä kodinhoidossa taitavampana, mutta toisin kuin

⁹¹ Vallgren 1949, 7, 13–14, 17, 64.

⁹² Vallgren 1949, 25; Oittinen 1990, 62; Elomaa 1996, 54; Ollila 1998, 23–24; Pohls 2011, 12–13.

⁹³ Häggman 1994, 62; Elomaa 1996, 53; Ollila 1998, 21–22, 53.

⁹⁴ Vallgren 1949, 31, 73, 125–126.

⁹⁵ Elomaa 1996, 53; Kortelainen 2006, 200. Ks. tyttärien työnjako ja taidot Cantellin pappilassa, Sulkunen 1995, 67–68.

isosiskojen kesken, heillä molemmilla oli halua viettää aikaa poissa kotoa. Silti läsnä oli ajatus, että vähintään toisen oli oltava äidin apuna.⁹⁶

Taloudellinen tilanne Nipurissa muuttui vuosien varrella jonkin verran Viivin muistelmissaan kuvailemista lapsuusajoista. Vuosisadan lähestyessä loppuaan esimerkiksi piioista alkoi olla pulaa. Viivin äiti valitteli suuren talouden hoitamisen jo uuvuttavan häntä, ja tyttärien rooli kotona korostui.⁹⁷ Toki on huomioitava, että Viivin nuorimmatkin sisarukset lähestyivät tuolloin aikuisuutta, joten heidän hoitamisensa ei vienyt enää voimavaroja. Silti palvelijoiden lukumäärän vähentyminen viitannee heikentyneeseen talouteen. Ensinnäkin palvelusväen palkkavaatimukset olivat kasvaneet.⁹⁸ Toiseksi piikojen lisäksi ei renkejäkään ollut riittävästi. 1800-luvun lähestyessä loppuaan Elvira-äiti päivitteli Viivin isän aina murehtivan ja kantavan huolta paitsi virkaansa liittyvistä pulmista myös tilan töistä, jotka eivät sujuneet miehen mielen mukaisesti. Ivar ei esimerkiksi halunnut maksaa kunnon palkkaa rengeilleen ja turvautui edullisuuteen vedoten taksvärkkiläisiin. Elvira lähinnä kauhisteli järjestelystä koituvaa epäsäännöllisyyttä eikä olisi luottanut tilan töitä nuorille pojille.⁹⁹ Vaimolla oli siten vahvat mielipiteet tilanasioista, mutta käytännön toimiin ne eivät välttämättä vaikuttaneet. Hän tosin päätti ryhtyä järjestelemään muun muassa voi- ja hillokauppoja, kun havaitsi puolisolleen olleen niin suuria menoja, etteivät rahat tahtoneet riittää.¹⁰⁰ Perinteisessä kristillispohjaisessa ajattelussa myös vaimon tärkeimpiin velvollisuuksiin kuului työ perheen taloudellisen toimeentulon puolesta niin, että hän toimeliaalla taloudenhoidolla ylläpiti ja lisäsi puolisonsa omaisuutta.¹⁰¹ Silti nimismies Lindbohm oli itsekin tarkka rahoistaan ja valitsi esimerkiksi junalla matkustaessaan kolmannen luokan, vaikka matkaseuralaiset olivat toisessa luokassa – hän ei poikansa mukaan ”raaskinut ostaa lisäpilettiä”.¹⁰²

Toisaalta, kuten Kaarlo Wirilander toteaa, virkamiesperheen aseman ja taloudellisen pohjan voi nähdä olleen vakaa. Kun mies pääsi kerran astumaan virkajärjestelmään, varsin riippumaton ja itsenäinen asema oli taattu. Pätevyys oli tarkimmin mitattavissa virkavuosilla ja nuhteettomuus oli erottamattomuudenkin tae. Viranhoito tuotti myös oikeuden ylennyksiin, eikä kelpaamattomaksi julistamista tarvinnut pelätä, jos ei ollut tehnyt virkavirheitä.¹⁰³ Perhe kuvaili Ivar Lindbohmiä hyvin

⁹⁶ Esim. Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 24.2.1896, TKA.

⁹⁷ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 19.7.1899, TKA.

⁹⁸ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille lokakuu 1899, TKA. Maatalouden työväen palkkojen nousu oli ilmeisesti vähäistä ennen 1890-luvun puolivälin jälkeistä selvää noususuuntaa, joskin miesten ja naisten palkoissa oli suuri ero: piian palkka nousi korkeintaan 60 prosenttiin rengin palkasta. Karisto, Takala & Haapola, 1988, 19.

⁹⁹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.5.1899, TKA.

¹⁰⁰ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 14.6.1898; 14.8.1898; 17.9.1898, TKA.

¹⁰¹ Räisänen 1995, 101.

¹⁰² Ernst Lindbohm Viivi Vallgrenille 26.3.1899, TKA.

¹⁰³ Wirilander 1974, 106–107. Virkamiehet hoitivat johtosäännöin tai muin ohjein viraksi koottuja tehtäviä. Heidän tunnusmerkkeihinsä kuului julkisen vallan käyttöoikeus sekä sen tuomat vastuut ja velvollisuudet, kuten rikosoikeudellinen vastuu. Siten esim. palvelusmiehet eivät olleet virkamiehistöä eivätkä säätyläistöä. Wirilander 1974, 107.

tunnolliseksi virkamieheksi. Esimerkiksi maaherran tarkastusmatkoja odottaessaan hän oli miltei ramppikuumeessa ja käskytti tiukasti tie- ja siltavouteja, jotta kaikki tiet olisivat varmasti ensiluokkaisessa kunnossa. Sitten vaimo mietti pikkutarkkuuden ja sääntillisyyden vieneen miehen haataan. Nimismies Ivar Lindbohm kuoli 6.1.1900 yllättäen keuhkokuumeeseen ja sydänhalvaukseen.¹⁰⁴ Leski haki lohtua yhteisöltä tulleesta osanotosta ja kirjoitti Viivi-tyttärelleen yksityiskohtaisesti niin miehensä työtovereiden kuin talonpoikienkin lausumista ylistävistä sanoista. Hautajaispäivänä Rautalammin edesmenneen kirkkoherran poika Gottlieb Dahlgren kuvasi haudalla pitämässään puheessa Ivar Lindbohmin olleen niitä harvoja, jotka hoitavat huolella virkansa.¹⁰⁵ Vaikka tapahtuman luonteen voi ajatella vaikuttaneen sanavalintoihin, virkamiehen nuhteettomuutta ei pidetty itsestäänselvyytenä. Pitkä ura oli tuonut nimismiehelle arvostetun aseman yhteisössään.

Moni leskinainen luopui tilanpidosta joko avioitumalla uudelleen tai siirtämällä vastuun seuraavalle sukupolvelle, mutta asumisjärjestelyt olivat suuresti riippuvaisia lesken iästä. Alle 50-vuotiaat leskinaiset asuivat usein ydinperheessä tai yhdessä yhden avioituneen lapsensa perheen kanssa; 70-vuotiaana moni asui suurperheessä.¹⁰⁶ Viivin 64-vuotias äiti ei ollut vielä vuosiin luopumassa Nipurista eikä kirjeissä myöskään mainittu heti mahdollisia vakituksia asuintovereita.¹⁰⁷ Kuitenkin Ivar oli ollut herrasmaanviljelijä, joten kotitilan hoitaminen ei ilmeisesti kuulunut tiiviisti leskenkään elämään. Vapaus näkyi runsaassa matkustelussa.¹⁰⁸ Tosin vieraiden kutsuminen ja omat visiitit olivat toisinaan merkkejä tyhjöstä, jota koetettiin paikata. Sivistyneistönaiset oli pienestä pitäen kasvatettu jatkuvaan puuhailuun ja huolehtivaisuuteen, joten yksin elämiseen oli vaikea sopeutua ja läheisten hetkellinenkin poissaolo tuntui oudolta. Muutos oli vaikea hyväksyä ja elämä menetti mielekkyyttään.¹⁰⁹ Viivin leskiäidin liikkeisiin vaikutti tulevina vuosina merkittävästi se, missä hän näki olevansa eniten hyödyksi. Todennäköisesti vastaavanlainen osallistuminen ei olisi ollut mahdollista puolison eläessä.

Yhteisö oli keskeinen tekijä sivistyneistöperheen elämässä. Viivin lapsuudenperhe seurusteli esimerkiksi pappilan väen sekä kauppiaan ja apteekkarin perheiden kanssa. Myös kanttorin leski, kirkkoväärti sekä siltavouti perheineen – siltavouti oli nimismiehen apulainen¹¹⁰ – kuuluivat heidän

¹⁰⁴ Vallgren 1949, 23; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 3.2.1900, TKA; kuolinilmoitus, Hufvudstadsbladet 9.1.1900.

¹⁰⁵ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 30.1.1900; 3.2.1900, TKA.

¹⁰⁶ Räisänen 2000, 141–145; Toivanen 2002, 134.

¹⁰⁷ Tosin Ines-tytär oleili kotona ainakin hautajaisten aikoihin. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 30.1.1900, TKA. Ohjien käsissä pitämistä tukee esim. se, että heti jäätyään leskeksi Elvira alkoi miettiä mm. siemenperunoiden ostamista. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 30.1.1900, TKA.

¹⁰⁸ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 22.8.1903, TKA. Ajanjaksona syksystä 1903 seuraavaan kesään lähetetyistä kirjeistä päätellen hän ehti tavata vuoden aikana miltei kaikkia lapsiaan ja lisäksi muita sukulaisiaan.

¹⁰⁹ Ollila 1998, 32, 111–113.

¹¹⁰ Siltavouti oli palvelusmies, eikä siis virkamies ja säätyläinen. Wirilander 1974, 107–108.

tuttavapiiriinsä. Viivi muistelee nimismiehen kodin olleen ”kuin kieväri ikään”. Sinne poikkesi tut-
tujen pitäjäläisten lisäksi monenlaisia asiantoimittajia ja ohikulkijoita, ja siellä vietettiin monet kestit
vieraspidoista ja lukukinkereistä aina kuvernöörin vierailuihin. Toisinaan Lindbohminkin pariskunta
puolestaan otti lapsiaan mukaan esimerkiksi naapurikartanon tuomari Olsonin järjestämille joulukut-
suille, joiden ohjelmaan kuuluneet laulu-, soitto- ja tanssiesitykset sekä näytelmät jäivät lähtemättö-
mästi Viivi-tytön mieleen. Erilaisia vieraskäyntejä ja illanviettoja järjestämällä vahvistettiin sääty-
läisten keskinäistä yhteenkuuluvuutta. Esimerkiksi nimipäivisin perheet saattoivat kutsua kymmeniä
vieraita kahville ja illalliselle, ja vierailut venyivät aamutunneille. Vastavierailut kuuluivat asiaan, ja
kun jollekulle saapui vieraita kauempaa, muita seudun säätyläisiä koottiin yhteen viihtymisen takaa-
miseksi. Vieraanvaraisuutta arvostettiin ja emänniltä vaadittiin jatkuvaa valmiutta.¹¹¹

Ivar-isän virka sitoi Viivin lapsuudenperheen tiukasti maalaisyhteisöön, mutta luonnonläheisyys oli
sivistyneistöperheiden parissa yleisemminkin arvossaan. Vähintään lomanviettoon vetäytyminen
maaseudulle tai rannalle oli tyypillinen osa heidän asianmukaista elämänrytmää, ja varakkaat pys-
tyivät irrottautumaan kaupunkielämästä pitkiksikin ajoiksi.¹¹² Kaupunkiin jääneitä saatettiin suoras-
taan sääliä ja ajateltiin vain ”maaihminen” voivan nauttia kevään ja kesän ihanuudesta.¹¹³ Herrasväen
kesänviettoa tutkinut Marjo-Riitta Saloniemi kirjoittaa huviloista koostuneiden naapurustojen muo-
dostaneen omia yhteisöjään, ja miltei aina huviloille saapui myös serkkuja tai muita sukulaisia, joiden
vierailut venyivät viikoiksi. Huvilaväen kesät täytyivät esimerkiksi yhteisistä huviretkistä, kuten
luontoretkistä saariin, uimarannoille ja näköalapaikoille.¹¹⁴ Lukuisten kesäasukkaiden saapuminen
vilkastutti Rautalammin vakituisten seurapiirin elämää. Viivi nostaa esiin säveltäjä-urkuri Lassi
Hämäläisen perheineen, joiden Rautalammin kesäkotiin saapui lomailemaan myös säveltäjä Oskar
Merikanto sekä taidemaalari ja piirtäjä Albert Gebhard.¹¹⁵ Läheisen Ropolan kartanon Julia-rouvasta
puolestaan tuli yksi Nipurin kartanon emännän parhaimmista ystäväistä – hän oli miehensä senaattori
Isak Fellmanin kanssa ostanut Ropolan vuonna 1890 etenkin perheen kesäkausien asunnoksi.¹¹⁶

¹¹¹ Vallgren 1949, 33–39; 97–107; Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 20.4.1911, TKA; Ollila 1998, 27–30. Aluksi
tapojen opettelu tapahtui esim. seuraleikkien ja lastenkutsujen varjolla. Etenkin tyttöjen oli opittava viihdyttämään ja
kestitsemään vieraita, sillä nuorina naisina he tulisivat edustamaan seurapiireissä perheensä pyrkimyksiä. Häggman 1994,
92; Ollila 1998, 27.

¹¹² Häggman 1994, 60; Willberg 1994, 21–22, 26. 1800-luvun romanttinen ajattelutapa sai ennen muuta ylimmät yhteis-
kuntaluokat ja pääkaupungin ja rannikkokaupunkien porvaristot ihailemaan maalaiselämää, mutta hiljalleen kesänvietto-
kulttuuri oli levinnyt ylimmistä yhteiskuntaluokista alemmaksi ja rannikolta sisämaahan. Willberg 1994, 21.

¹¹³ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 20.5.1906, TKA.

¹¹⁴ Saloniemi 1994, 36–38. Ks. myös Heikkinen 1991, 59.

¹¹⁵ Vallgren 1949, 104.

¹¹⁶ Lindbohm 1938, 3; Tillander 1996, 28–29.

Kesävieraiden ja maaseudulla ympäri vuoden asuvien perheiden elämäntavat sulautuivat kesäisin yhteen. Lindbohmien kesäiseen arkeen toivat vaihtelua esimerkiksi retket kosken rantaan perheen toiseen taloon Montukseen, ja vanhemmat veivät muutenkin mielellään lapsiaan huviretkille luontoon.¹¹⁷ Aikuisiksi varttuneita lapsia perheineen ja ystävineen odotettiin sittemmin Nipuriin kyläilemään, ja niille läheisille, jotka eivät päässeet kesänviettoon, lähetettiin innokkaasti ilmeisesti perheen valokuvaajien itse ottamia kuvia – valokuvaus oli tuolloin säätyläispiireissä yleistynyt harrastus. Kesäkesällä nimismiehen talossa elettiin keskellä hyörinää. Elvira-rouva kuvaili tilan ja puutarhan töiden pitävän kiireisenä ja kauniista kesästä nauttimaan tulleiden vieraiden tuovan mukanaan ilonpitoa – aika ei tahtonut riittää edes kirjeiden kirjoittamiseen.¹¹⁸ Sukulaisia kehoitettiin nauttimaan ennen vieraisille tuloa hiljaisuudesta, sillä Rautalammin kotona ”on kuin hullu myllyssä”. Vastaavasti syyskuussa jo huokaistiin, miten ”täälä on koomin ollut hiljasta kun kaikki on pois”.¹¹⁹ Toisaalta yhdesäoloaika toi mukanaan myös jännitteitä sukupiiriin. Kesä oli otollista aikaa perinteiden vahvistamiselle, mutta sukulaislasten kokoontuminen maalle telmimään herätti samalla epäilyjä ”pahojen tapojen” tarttumisesta – osa vanhemmista suhtautui asiaan aavistuksen huvittuneesti, osa syyttelevästi.¹²⁰

Yhteisöllisyyden keskeinen ulottuvuus oli jatkuvuuden takaaminen. Koko säätyläisyhteisö valmensi perhe- ja sukupiirin rinnalla jälkikasvua oikeaoppiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen, kohteliaisuuteen sekä keskustelutaitojen ja soveliaisuustapojen omaksumiseen.¹²¹ Esimerkiksi säätyläisnaisten välisen seuranpidon vahva merkitys näkyi siinä, kuinka Rautalammin-aikaiset ystävät pitivät yhteyttä halki vuosikymmenten ja kokivat kulkevansa yhteistä taivalta. Toisaalta 1910-luvulla Viivin äiti suri perheen edesmennyttä entistä kotiopettajataria neiti Lunddahlia muistellen heidän olleen kuin siskokset. Toisaalta hänelle tuotti suurta iloa huomata, että vanha perheystävä Selina Lyra oli kasvatanut veljentyttärensä kunnon ihmisiksi, yksinkertaisiksi, vaatimattomiksi ja hyvin herttaisiksi ty-töiksi – yhdestä oli tulossa peräti papin rouva. Elvira itse puolestaan varmisteli, että tuolloin viiden-nelläkymmenennellään oleva Viivi täyttäisi velvollisuutensa neiti Lyraa kohtaan, joka oli kylvettänyt

¹¹⁷ Vallgren 1949, 43–46.

¹¹⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 14.6.1898, TKA; Männistö-Funk 2010, 266. Maaseudulla valokuvaaminen oli perheen parissa tapahtuvaa näppäilyä aluksi vain säätyläisperheissä – muut saivat pitkään tyytyä kuvausta sivutoimenaan harjoittaneiden kyläkuvaajien otoksiin. Männistö-Funk 2010, 266. Lindbohmeilla oli harrastuneisuutta valokuvaukseen. Esim. Viivin Verner-veli oli harrastelijavalokuvaajana liittynyt vuonna 1899 Fotografiamatörklubben i Helsingfors -seuraan (vuodesta 1921 Amatörfotografklubben i Helsingfors, AFK), jossa mm. Daniel Nyblin ohjasi aikoinaan kursseja. Carpelan 1989, 15, 20; Sinisalo & Tähtinen 1996, 158–159. Ines-sisko puolestaan ryhtyi ammattilaiseksi.

¹¹⁹ Ines Lindbohm Viivi Vallgrenille 8.8.1900; 4.9.1900, TKA.

¹²⁰ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 11.5.1902, TKA.

¹²¹ Häggman 1994, 112–113; Ollila 1998, 27–29.

ja hoivannut Viiviä tämän ollessa pieni kapalolapsi ja joka kyseli usein Viivin perään: Viivin oli vuorostaan hankittava jokin lahja vanhan ystävän ilahduttamiseksi ja muistamisen osoittamiseksi.¹²²

Oman yhteisön jäseniä tuettiin ja huomioitiin, mutta varuillaan olo oli tarpeen, sillä säätyläiselämätavan olennainen osa oli sitä säädellyt tapajärjestelmä, joka osoitti keskinäisen kanssakäymisen olleen tarkkaan ritualisoitua. Normeja ei kuitenkaan sanottu ääneen, vaan sopivaisuussäännöt omaksuttiin vähitellen kokemuksen ja kasvatuksen välityksellä. Jos sopivaisuussääntöjä rikkoi, joukosta erottautunut sai osakseen paheksuntaa tai muunlaisia rangaistuksia. Toisaalta kanssakäymistä kaivattiin, toisaalta tarkat normit loivat jännitettä seuralämää ja kunnialla selviämistä jopa pelättiin etukäteen. Kuitenkin perheen ja suvun lisäksi laajempien verkostojen varaan rakentunut sivistyneistön yhteisöllisyys oli myös niin emotionaalinen side kuin tottumukseenkin perustuva tapa.¹²³

2.2 Hengellinen ilmapiiri

[...] olin kovin utelias kuulemaan, mistä ja miten aikaihmiset keskustelivat vieraisilla ollessaan. Me lapset emme saaneet olla saapuvilla, kun oli vieraita. Kävimme vain tervehtimässä. Monta kertaa, kun tuli oikein hienoja vieraita, piilouduin vierashuoneen sohvan alle. [...] Kerrankin, kun oli paljon ”tanteja” koolla, menin ruokasalin pöydän alle piiloon ennen heidän saapumistaan. [...] Keskustelu liikkui uskonasioissa, niitä vatvottiin sinne ja tänne, ja voi sanoa, että oli niin monta mieltä kuin päätäkin. Sitten siirryttiin maanpäällisiin asioihin ja päivän uutisiin. Lopuksi tuli kysymys lapsista ja kouluista [...]¹²⁴

Viivin lapsuusmuistossa huomio kiinnittyi sekä lasten paikan osoittamiseen että uskonnollisten ajatusten vahvaan läsnäoloon. Säätyläislapsia kasvatettiin paitsi säädynmukaisten tapojen sisäistämiseen myös kuuliaisuuteen ja uskonnollisuuteen.¹²⁵ Syvä kristillinen vakaumus kuului vahvasti lukuisten sivistyneistönaisten keskinäiseen traditioon 1900-luvullekin tultaessa, ja sillä oli merkitystä sekä naisten kasvattajan velvollisuuksia että heidän ajanviettotapojaan ajatellen.¹²⁶ Maarit Leskelä-Kärki käyttää paljonpuhuvaa ”eletyn uskonnon” käsitettä. Hän toteaa, että tavoitteeksi on otettava vakava suhtautuminen ihmisen arkiseen itseymmärrykseen ja kokemukseen, ja kuvaa uskonnollisuutta hengelliseksi vakaumukseksi, joka määrittää ihmisen elämäntapaa kokonaisuudessaan. Uskonto ei siten ollut irrallaan arjesta, vaan kietoutui jokapäiväiseen elämään ja muotoutui sen käytännöissä. Uskonnollista ajattelua ja toimintaa määrittivät sekä kristillisyyden yleiset periaatteet että kirkon ja seurakuntatoiminnan puitteet.¹²⁷

¹²² Vallgren 1949, 68; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 4.5.1914; 19.3.1915; 14.11.1919, TKA.

¹²³ Ollila 1998, 30, 111–113.

¹²⁴ Vallgren 1949, 66–67.

¹²⁵ Ollila 1998, 16–32.

¹²⁶ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 4.5.1914; 16.12.1903, TKA; Ollila 1998, 64–65; Leskelä-Kärki 2001, 223.

¹²⁷ Leskelä-Kärki 2001, 227; Leskelä-Kärki 2006, 208. Myös Pirjo Markkola painottaa, ettei uskonnollisuus ollut vain yksi elämän osa-alue, vaan koko maailmankuvan perusta, jota vasten elämän ilmiöitä tulkittiin. Markkola 2002, 28.

Viivin ajatuksia väritti myöhemmin kristinuskosta erkaantuminen, mihin hänen äitinsä ei ollut kasvattajana suinkaan pyrkinyt. Epäonnistumisten kokemusten keskellä säätyläisperheen äiti tunsu oman pelastuksensa olevan yksin Jumalan armon varassa – äitiys oli Jumalalta saatu vastuutehtävä.¹²⁸ Kai Häggman toteaa sivistyneistönaista pidetyn 1800-luvun jälkipuoliskolla perheen sydämenä ja sieluna. Äitiydestä puhuttaessa oli alettu vedota ikuiseen ja pyhään kutsumukseen, jonka täyttäminen nähtiin pelkän velvollisuuden sijasta yhä henkisempänä, jalompana ja tietoisempänä toimintana.¹²⁹ Viivin tulevien ratkaisujen merkityksen sekä hänen äidiltään saamien kannanottojen ymmärtäminen edellyttää sekä aikakauden että Lindbohmien perheen uskonnollisen ajattelun avaamista.

Vielä 1800-luvun alkupuoliskolla, jolloin Viivin vanhemmat varttuivat ja jonka hengen voi siten nähdä heijastuneen myös heidän omaan kasvatustyöhönsä, lapsia oli kasvatettu yhteiskunnassa, joka oli staattinen ja jossa kristillinen yhtenäiskulttuuri takasi kristillisen perinteen jatkuvuuden. Kansa oli kiintynyt 1600-luvulta tuttuihin tulikivenkatkuisiin vanhaluterilaisiin teksteihin, ja virsikirja sekä Katekismus olivat pitkälle 1800-lukua miltei ainoat kansan parissa omistetut ja luetut kirjat.¹³⁰ Kirkko velvoitti 1800-luvulle asti vanhemmat opettamaan lapsille lukutaidon ja kristinuskon alkeet, joten ABC-kirja sekä Vähä-katekismus tulivat kodeissa tutuiksi. Ehtoolliselle ei ollut asiaa, jos kristinopin perusteita ei hallittu eikä naimisiin päässyt, jollei ehtoollisella ollut käyty.¹³¹ Maalaiskodin ilta-ohjelmaan kuului nuorilla Katekismukseen syventyminen ja pienemmillä lapsilla aapisen lukeminen.¹³² Kristillisen tradition kautta lasten nähtiin sisäistävän oikeat arvot ja normit – vain kristillinen kasvatus ja Jumalan armo pystyivät pelastamaan lapsen, syntisen olennon. Perinteinen luterilainen kasvatustraditio oli ankara ja korosti vanhempien ehdotonta valtaa suhteessa lapseen, sillä vanhempien tehtävänä oli ilmaista Jumalan tahtoa. Käytännössä äiti opetti lapsia lukemaan, kirjoittamaan sekä tuntemaan kristinuskon perusteita, kun taas talon isäntä katsoi, että kukin talossa sisäisti vastuunsa.¹³³ Viivin isä tarttui tyttärensä mukaan Katekismukseen vain, kun halusi häätää tupaan kertyneitä kylän poikia tiehensä,¹³⁴ mutta todennäköisesti hänkin oli siis aikoinaan lukenut uskonnolliset kirjansa.

Viivi sisaruksineen kasvoi ja eli vanhempiaan pirstaleisemmassa yhteiskunnassa, sillä luterilaisen yhtenäiskulttuurin ja hengellisten valtarakenteiden horjumisen oli merkittävä osa 1800-luvun loppupuolen yhteiskunnallista murrosta. Esimerkiksi arkipäivän todellisuuden ja kirkon välille oli alkanut

¹²⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 27.2.1914, TKA.

¹²⁹ Häggman 1994, 184–186.

¹³⁰ Häggman 2007, 224–225. Toisaalta patriarkallinen ja agraarinen yhteiskunta nojasi kristilliseen yhtenäiskulttuuriin, toisaalta kirkkokin oli sidoksissa vanhaan yhteiskuntaan. Ns. vanhaluterilaisessa näkemyksessä yhteiskunta oli muuttumattomine perusmuotoineen Jumalan säätämää järjestystä, jota ei saanut väkivalloin muuttaa. Kansanaho 1964, 16–17.

¹³¹ Markkola 2007a, 86–87, 92; Markkola 2007b, 255.

¹³² Vallgren 1949, 47.

¹³³ Ollila 1998, 19–21; Kakko 2005, 8–9.

¹³⁴ Vallgren 1949, 106.

muotoutua juopa. Iso askel oli otettu 1860-luvulla, kun kunta ja seurakunta erotettiin toimijoina toisistaan. Yhteiskunnallisten asioiden käsittely köyhäinhoidosta maantienrakennukseen siirtyi pappien vetämistä pitäjänkokouksista kunnalliseen päätöksentekoon. Osa papeista oli toivonutkin toimenkuvaansa muutoksia, sillä uskonnolle vieraista tehtävistä haluttiin päästä eroon ja keskittyä sen sijaan sielujen pelastamiseen. Kuitenkin myös kirkon sivistyksellinen vastuu sekä merkitys tiedottajana vähenivät, kun pappien opetusvalta alkoi kansakoulujen myötä rajoittua vain kristinoppiin ja saarnatuolin sijaan nouseva lehdistö alkoi huolehtia enenevissä määrin uutisoinnista.¹³⁵

Vallanjaon rinnalla seurakuntalaisten rivit rakoilivat. Toisaalta kaupungit ja teollisuusyhdyskunnat vetivät puoleensa työväkeä, joka irtaantui entisistä perinteistä ja oli altis uusille aatevirtauksille – kirkko kun nähtiin kyvyttömänä reagoimaan ongelmiin, kuten lukuisia perheitä rasittaneeseen köyhyyteen. Toisaalta kirkon eheyttä rikkoi vapaamielisyys, ja vapaamielisin ja maallistuvien joukko löytyi työväestön sijaan yläluokan piiristä. Sivistyneistön parissa alettiin ensimmäisenä korostaa uskonratkaisun henkilökohtaisuutta sekä vastustaa valmiina annettuja opinkäsityksiä ja kaikkea uskonnollista pakkoa. Uskonnon sijaan elämän perimmäisiä totuuksia etsittiin luonnontieteistä ja materialismia korostavasta maailmankatsomuksesta. Kristinuskon totuttua tulkintatapaa rikkoi myös kriittinen historian tutkimus, jonka kohteeksi Raamattukin otettiin. Tosin yhtenä reaktiona varsinkin viimeksi mainittuun oli biblismi eli Raamatun mahdollisimman kirjaimellinen lukeminen.¹³⁶

Vaikka sivistyneistön edustajat alkoivatkin jo 1870-luvulla ilmaista uskonnollisia epäilyksiään julkisuudessa ja voimistaa kritiikkiään tulevina vuosikymmeninä, sivistyneistöperheiden sisällä uskonnollisuus oli usein sukupuolittunutta. Taustalla oli osaltaan naisellisen ja sulkeutuneen kodin piirin sekä miehisen ja avoimen julkisen elämän välinen raja. Sivistyneistönaisten voi yleistäen sanoa jääneen maallistumisen ulkopuolelle, sillä elämää keskeisesti jäsentävä vakaumus välitettiin itsestäänselvyytenä äidiltä tyttärelle.¹³⁷ Perheen pojat taas loitontuivat viimeistään yliopistoon astuttuaan kodin naisväen uskonnollisesta vaikutuspiiristä. Akateeminen maailma avasi heille mahdollisuuden seurata ajankohtaista yhteiskunnallista keskustelua ja tuoretta eurooppalaista kirjallisuutta – Darwinin kehitysoppiikin tuli suomalaissivistyneistölle tutuksi jo 1860-luvulla.¹³⁸

¹³⁵ Murtorinne 1992, 288; Laine 2006, 73–74; Markkola 2007a, 95.

¹³⁶ Kansanaho 1964, 16–17; Murtorinne 1992, 288; Haapala 1995, 123; Ollila 1998, 64; Ollila 2011, passim.

¹³⁷ Naisten uskonnollisen kasvatuksen itsestään selvästä luonteesta kertoo myös Maarit Leskelä-Kärjen kuvaus siitä, miten hänen tutkimansa kirjailija Aune Krohn antoi uskonnolle *merkityksellisemmän* roolin, kuin mitä sille 1800-luvun lopun sivistyneistöperheessä usein tarjottiin: Krohnin mukaan uskonnollisuus oli löydettävä itse ja heräämisen pohja oli muualla kuin kasvatuksessa ja kirkon ohjauksessa. Leskelä-Kärki 2006, 217.

¹³⁸ Ollila 1998, 64–65; Ollila 2000, 117.

Jo 1860- ja 70-luvuilla jumalanpalveluksiin, ehtoolliselle ja uskonnollisiin opetustilaisuuksiin osallistuminen oli kaupungeissa vähentynyt, ja vuosisadan lopulla suuntauksesta oli merkkejä maaseudullakin. Tosin käytännössä esimerkiksi kirkkoväärtit olivat saaneet iät ajat olla pyhäpäivisin valppaina. Seurakuntalaisia saattoi saapua pyhinä kyllä kirkolle, mutta osa jäi jumalanpalveluksen ajaksi ulos tai poistui kesken kaiken. Samoin metelöinti ja toisten penkkien valtaaminen aiheuttivat kirkkoissa välikohtauksia, ja pitkien saarnojen aikana monen keskittyminen oli koetuksella. Toisin sanoen välinpitämättömyys ei välttämättä ollut uutta, mutta 1800-luvun lopulla osa kirkkokansasta alkoi yleisemmin muuttaa haluttomuuttaan käydä kirkossa teoiksi. Kirkossakäynnistä oli vähitellen tulossa aiempaa harkinnanvaraisempaa ja toisaalta suurten juhlapyhien ympärille keskittynyttä. Kehityksen taustalla ei silti ollut vain maallistuminen, vaan myös seurakuntaelämän muutokset. Herätysliikkeet korostivat yksilöllistä vakaumusta ja kritisoivat niin uskonnollista välinpitämättömyyttä kuin vallitsevaa tapakristillisyyttäkin. Samalla ne jakoivat enemmän tai vähemmän tietoisesti seurakunnan uskoviin ja tapakristittyihin, mikä näkyi myös uskonnollisen aktiivisuuden ilmenemismuodoissa.¹³⁹

Laajojen yhteiskunnallisten kehityskulkujen rinnalla on huomioitava, että pitkään, vielä 1800-luvulla, varsinkin maaseudulla käsitystä lapsesta määritti sekä tapaperinne että paikallisperinteessä vaikuttavan uskonnollisen ryhmän jäsenyys.¹⁴⁰ Näin ollen Viivin lapsuudenperheessä harjoitetun uskonnollisen kasvatuksen tarkastelu vaatii silmäystä Rautalammin uskonnollisiin oloihin – uusien virtauksien voi ajatella mahdollisesti tuoneen myös kasvatuseroja Viivin sisarusarjan vanhempien ja nuorempien välille. Etenkin Lindbohmien perheen nuorimmaisat kasvoivat evankelisuuden leimaamassa seurakunnassa, sillä seudulla liikkeen läpimurto seurasi voimakkaaksi persoonallisuudeksi kuvaillun kirkkoherra Karl Gustaf Dahlgrenin saapumista vuonna 1882 – Viivi täytti tuolloin 15 vuotta.¹⁴¹ Toisaalta nimismieskodin seinien sisäpuolellakin tapahtui uskonelämän muutoksia. Asta Tillander kirjoittaa Viivin äidistä tulleen vasta vanhempana ”tosikristitty” uskovainen, joka ”sädehti lämpöä ympäristönsä olematta silti lainkaan ahdasmielinen”.¹⁴²

Viivi muistelee Dahlgrenien tulon olleen suuri tapahtuma maalaisoloissa ja kertoo ”ison pappilan” rovastista vaimoineen varsin tuttavallisesti. Rovastin perheeseen kuului viisi poikaa ja kolme tytärtä, ja he olivat suunnilleen samanikäisiä kuin Lindbohmien jälkikasvu. Perheiden nuoriso vietti paljon

¹³⁹ Murtorinne 1992, 288, 384–387; Markkola 2007a, 92–93; Ollila 2011, 246–251.

¹⁴⁰ Kakko 2005, 8. Tosin 1800-luvun lopulla sivistämisen merkitys lapsikäsitäyksessä alkoi kasvaa. Kakko 2005, 8–9.

¹⁴¹ Saloheimo 1959, 369–371. Evankelisuus, Länsi-Suomen ruokolevaisuus, Savon ja Pohjanmaan herännäisyys ja lesta-diolaisuus ovat neljä keskeisintä 1800-luvulla muotoutunutta kirkollista herätysliikettä. Huhta 2007, 97. Ks. Dahlgrenista myös Koskeniemi 1967, esim. 20, 115, 138.

¹⁴² Tillander 1996, 22.

aikaa keskenään.¹⁴³ Vapaakirkollisuus puolestaan yhdisti Nipurin emäntää sekä Ropolan kartanon Julia Fellmania. Tillander kuvailee Viivin äidin innokkuutta vapaakirkollisen allianssiliikkeen kannattajana. Kipinä saattoi hyvinkin olla lähtöisin rouva Fellmanilta, joka oli nuoresta asti liikkunut Vaasan herätyspiireissä ja jonka lapsuudenperhe oli aikoinaan avainroolissa Suomen ensimmäisen baptistiseurakunnankin perustamisessa.¹⁴⁴ 1880-luvulla myös voimakas vapaakirkollinen herätysaalto valloitti Vaasan, kun esimerkiksi saarnaaja Fredrik Tiselius sekä ruotsalaisen Svenska Missionsförbundetin lähetti Carl Orest tekivät seudun asukkaisiin suuren vaikutuksen.¹⁴⁵

Lauri Koskenniemen mukaan evankelinen liike korosti jäykkää tunnustuksellisuutta ja Raamatun erehtymättömyyttä Jumalan sanana, mutta Raamatun rinnalla puolustettiin luterilaista tunnustusta. Keskiössä oli synnin ja armon julistaminen sekä uskonelämän hoitamisen suuret kysymykset.¹⁴⁶ Vapaakirkolliselle herätykselle on taas nimettävissä kolme peruspiirrettä: ratkaisua vaativan pelastusannon ja pelastusilon julistaminen, toiminnallisuus ja allianssikristillisuus.¹⁴⁷ Juho Lehdon mukaan vapaakirkollinen toiminta ”[...] ei ollut sen kummemmin reformoitua kuin luterilaistakaan, taikka se oli kumpaakin”.¹⁴⁸ Allianssikristillisuus tarkoitti opillista sallivuutta ja yhteistyöhalukkuutta. Opin sijaan ihmisiä liitti yhteen yhteinen uskonkokemus, joka ei noudattanut tunnuskuntarajoja.¹⁴⁹

Monet 1800-luvun lopulla perustetut herätyskristilliset yhdistykset, seurakunnat ja kirkkokunnat levittivät sanomaa näkyvästä uskosta, joka valaisi arkea ja ihmisten jokapäiväistä kanssakäymistä, ja alkoivat paikallisosastoineen muodostaa pohjaa vapaaehtoisuuteen perustuvalla yhdistysmuotoisella seurakuntaelämälle. Yhdistysten jäsenten omaehtoisen aktiivisuuden lisäksi maantieteellisiä rajoja rikkovat juhlat sekä kiertävät matkasaarnaajat poikkesivat seurakuntatoiminnan totutusta luonteesta.¹⁵⁰ Tämä näkyi Rautalammillakin, missä järjestettiin pitkin 1880-lukua monisatapäisiä yleisöjä

¹⁴³ Vallgren 1949, 81–98.

¹⁴⁴ Tillander 1996, 32–33. Julia Fellman (o.s. Rewell) oli syntynyt Vaasassa 1856 raatimies Gabriel Rewellin ja Amanda-puolison (o.s. Hällfors) perheeseen. Puoliso Isak Fellman toimi vuosien varrella niin Vaasan hovioikeuden kanslistina Valtionkonttorin tirehtöörinä, senaattorina kuin Vaasan hovioikeuden presidenttinäkin. Lindbohm 1938, 3.

¹⁴⁵ Mäkinen 1911, 137–141; Antikainen 2004, 25. Angloamerikkalaista lähetys- ja pyhitysherätystä edustaneista piireistä noussut vapaakirkollisuus oli alkanut vaikuttaa Suomessa 1860-luvun lopulla ja muotoutui täällä varsinaiseksi liikkeeksi 1880-luvun alussa. Yhtenä käännekohtana on pidetty lordi G. A. W. Rodstockin v. 1879 Suomeen tekemää saarnamatkaa, ja 1880-luku oli varsin yhtämittaista herätysaikaa. Herätysaalto liikkui esim. Helsingissä, Vaasassa, Oulussa, Turussa, Tampereella, Tammisaaressa, Kotkassa, Viipurissa ja Hämeenlinnassa. Vuosikymmenen päätteeksi vapaakirkollisuudella oli oman arvionsa mukaan pari tuhatta kannattajaa ja järjestäytyntä toimintaa 15–20 paikkakunnalla. Mäkinen 1911, 33–37; Lehto 1954, 22–23; Seppo 1983, 21, 50; Murtorinne 1992, 309.

¹⁴⁶ Koskenniemi 1967, 26.

¹⁴⁷ Lehto 1954, 25–29.

¹⁴⁸ Lehto 1954, 30–31.

¹⁴⁹ Seppo 1983, 23. Vapaakirkon kannattajien toiveissa oli toimia kirkon sisällä vaikuttavana herätyksenä, vaikka he arvostelivatkin voimakkaasti etenkin sen valtiosidonnaisuutta. Murtorinne 1992, 310. Kirkko ei lopulta suvainnut liikkeen näkemyksiä evankelioimistyöstä ja sen ajamia uustestamentillisiä seurakuntatottuuksia. Lehto 1954, 25–31. Toisaalta Ruotsissa vapaakirkollisuus kannatti omaa järjestystä jo 1870-luvulla evankelisten ollessa kirkollisesti asennoituneempia. Koskenniemi 1967, 96. Vapaakirkon erkaantumisprosessi Suomessa ei kuulu tutkielmani ajanjaksoon.

¹⁵⁰ Murtorinne 1992, 388; Markkola 2002, 52–53.

keränneitä evankeliumijuhlia. Kirkkoherra Dahlgrenin ja evankelisuuden seudulla saama kannatus johtui ilmeisesti osin siitä, että kirkolliset piirit kokosivat voimansa kirkkoherran ympärille maallistumista vastaan. Dahlgrenin kuoltua vuonna 1896 kirkkoherraksi valittiin niin ikään evankelisiin lukeutunut Karl Sanfrid Nyman.¹⁵¹

Viivin lapsuudenkodin uskonnollisesta mutkattomuudesta kertoo, että Lindbohmeja oli vuonna 1894 kuulemassa Rautalammilla vierailleen piispan puhetta, ja tuolloin vapaakirkollisetkin ajatukset lienevät jo omaksuttu.¹⁵² Viivin äidin uskonnollisista arvostuksista kertoo myös hänen suhtautumisensa evankelisiin rovasti ja ruustinna Nymaniin, joiden yhteisöllistä vastuunkantamista hän kuvaili tarkoin. Hän totesi Nymanien pappilan olevan aivan toista kuin edeltäjiensä kirjoittaen: ”[...] desse äro sant religiösa menniskor, men dock ej alls pedantiska, men som de ej ha egna barn så ha de flera barn af sina syskons barn som de uppfostra. Gud välsigne dem, de göra godt med sitt jordiska goda.” Lisäksi tieto siitä, miten ruustinna oli ottanut myös pitäjän erään työläisnaisen saamista kolmosista yhden lapsen omakseen, sai seudulla osakseen huomiota. Elvira oli muiden pitäjäläisten kanssa päässyt näkemään tytön osallistuessaan pappilassa rovastin syntymäpäivän kunniaksi järjestetyille teekutsuille. Hän arveli lapsesta, ”torpantytöstä” alkujaan, tulevan nyt hyvin hoidettu – vauva oli maannut peiteltynä kauniiseen peittoon ja puettuna ”kuin herrasväen lapsi”.¹⁵³ Asta Tillanderin mukaan yhtä lailla Nipurissa kaikkia ihmisiä tuli kohdella lämpimästi, ja samaa ”herrasväen elämäntapaa” välitettiin uusille sukupolville. Viivin nuorimman veljen, hengenmies Valdemarin, mukaan ulkonaisen sivistyksen saattoi kuka vain omaksua, kun taas elämäntapa näkyi ”sydämen jaloutena”.¹⁵⁴

1800-luvun edetessä moraalikasvatus oli nostettu sivistyneistöäidin tehtäväkuvassa jalustalle. Jälkikasvun käytöksessä oli kiteytyttävä rehellisyys, ahkeruus sekä itsehillintä.¹⁵⁵ Yhtä lailla äidin itsensä velvollisuus oli seurata omatuntonsa ääntä ja ilmaista vaikeissakin tilanteissa jälkeläiselleen suoraan, mitä sydämessään tästä ajatteli.¹⁵⁶ Nipurissa varttuneiden lasten kasvatuksessa yhdistyivät vakavuus ja hupi. Toisaalta Viivi kuvailee rakkauden kaikkeen kauniiseen olleen äidilleen luonteenomaista. Äiti oli ihastunut niin musiikkiin kuin runouteenkin. Hän opetti lapsiaan kiinnittämään huomiota luonnon lumovoimaan ja tapasi iltaisin tanssittaa heitä soittamalla milloin valssia, milloin polkkaa. Toisaalta hänelle oli tärkeää iskostaa suureen lapsilaumaansa tottelevaisuutta ja nöyryyttä.

¹⁵¹ Saloheimo 1959, 369–371; Koskenniemi 1967, 133.

¹⁵² Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.9.1894, TKA.

¹⁵³ ”[...] nämä ovat tosiuskovia ihmisiä mutta eivät silti lainkaan pedanttisia, mutta koska heillä ei ole omia lapsia on heillä monia sisarustensa lapsia kasvatettavana. Jumala heitä siunatkoon, he tekevät paljon hyvää osakseen saamalla maallisella hyvällään.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille, 28.12.1898, TKA.

¹⁵⁴ Tillander 1996, 74.

¹⁵⁵ Häggman 1994, 112, 185.

¹⁵⁶ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 4.2.1905, TKA.

Tottelemattomuudesta hän rankaisi esimerkiksi selkäsaunoin. Toisinaan huonosti käyttäytyneet lapset saivat kuulla käskyn mennä kerjuulle, mikä herätti tyttären mukaan syvän säälin kerjäläisiä kohtaan ja halun auttaa heitä.¹⁵⁷ Ei voi osoittaa, missä määrin Elvira Lindbohm oli tutustunut aikansa kasvatustapoihin, mutta hänen toimintatapansa sivuavat J. V. Snellmanin kasvatuseriaa, joita voidaan Snellmanin elämäkerran kirjoittaneen Marja Jalavan mukaan kuvailla sekoitukseksi vanhaluterilaista fyysisellä voimalla alistamista ja modernia sisäistä manipulointia. Edellisellä tarkoitettiin, että lapset kasvatettiin ruumiillisen kurituksen avulla osoittamaan ehdotonta kuuliaisuutta ja kunnioitusta niin maallista kuin hengellistäkin esivaltaa kohtaan. Jälkimmäisessä taas painotettiin lapsen vaikuttamista psykologisesti herättelemällä hänessä vastuun- ja syyllisyydentunteita.¹⁵⁸

Juuri Elvira-äiti vastasi myös Viivin lapsuudenkodin uskonnollisesta elämänrytmistä lukemalla sunnuntaisin saarnaa lapsilleen ja palvelijoilleen – Ivar-isä ei halunnut kuunnella ”pappien loruja”, vaan vetäytyi siksi aikaa virkahuoneeseensa. Viivin mukaan isä ei haikaillut jumalanpalveluksiinkaan, vaan vierasti kirkon liturgiaa ja piti pappeja muutomenoja virkansa puolesta toimittavina virkamiehinä.¹⁵⁹ Näkemyksiltään isä oli varsin maltillinen, sillä tytär kertoi tämän periaatteista: ”Päihtyneenä en isää nähnyt koskaan. Hän ei ollut mikään raittiusapostoli eikä uskovainen kirkossakävijä. Hän sanoi äidille ja tälle Julialle, että heidät pitäisi sulkea kirkkoon koko viikoksi, että he saisivat siitä kerrankin kyllänsä, niin ettei joka sunnuntai tarvitsisi sinne lähteä.”¹⁶⁰ Ivar ei silti vetäytynyt täysin syrjään kirkonmenoista, sillä sunnuntaisin niin perhe kuin halukkaat alustalaisetkin kulkivat hänen huvilaivallaan Vellamolla kirkkoon.¹⁶¹ Kenties Ivarin toimien takana oli vaimon vahva ohjaus. Yleisten kasvatuseriausten valossa Viivin isän käytös ei ollut poikkeuksellista, sillä perinteisesti uskonnollinen kasvatuseria oli ollut tiivis osa ennen kaikkea äidin tehtäväkuvaa.¹⁶² Muuten Ivar täyttikin pääpiirteissään perheenpään ensisijaiset velvollisuudet. Esimerkiksi Arja-Liisa Räisänen mukaan elatusvelvollisuuden täyttäminen vaati miehiltä raittiutta sekä omistautumista työlleen.¹⁶³

Kiinnostavasti myös isä jätti hengellisestä varautuneisuudestaan huolimatta Lindbohmien perheen perinteisiin oman uskonnollisävytteisen leimansa, mikä näkyi Viivin eläessä murheiden keskellä. Vuosia Ivarin kuoleman jälkeenkin äiti muisteli Viiville isän arvostamaa uskonnollista ohjenuoraa:

¹⁵⁷ Vallgren 1949, 7–8, 24–27. Ajan yhteiskunnassa köyhiä lapsia kierteli ruotulaisina tai kerjuulla joko yksin tai sisarus-ten tai äidin kanssa. Pitkin 1800-lukua oli säädetty palkkaussääntöjä ja köyhäinhoitolakeja tilanteen ratkaisemiseksi. Kammoksuttua kerjäläisyyttä ja huutolaisuutta koetettiin viimeiseen asti välttää – mikä tahansa työ kelpasi. Rahikainen 2010, 334, 337–339.

¹⁵⁸ Jalava 2006, 17.

¹⁵⁹ Vallgren 1949, 104.

¹⁶⁰ Vallgren 1949, 23.

¹⁶¹ Vallgren 1949, esim. 86–87.

¹⁶² Häggman 1994, 186.

¹⁶³ Räisänen 1995, 97. Ks. myös Kakko 2005, 163.

”Tänck ej uti Din motgångs timma, Att du af Gud förgäten är, Han skingrar sorgen som en dimma, Och har Dig alltid mera kär. Tänck tiden snart förbyter sig. Och motgång är föränderlig.” Denna vers rann mig i minnet då jag tänckte skriva till Dig. denna vers skref afl: Far åt Valle [Valdemar] och den är en mycket bra vers åt dem Gud pröfvar.¹⁶⁴

Äiti välitti sopiviksi havaittuja uskonnollisia ajatuksia perheen sisällä eteenpäin toivoen selvästi niiden pysyvän muistissa ja tukevan myös Viiviä vaikeuksissa. Lainaus on säkeistö vanhasta saksalais-virren ruotsinnoksesta ”Min själ och sinne, låt Gud råda”, joka on laulettavissa esimerkiksi niin Ruotsin virsikirjasta ”Den svenska psalmboken” kuin vapaakirkollisuuden Suomeen juurtumiseen vaikuttaneen Svenska Missionsförbundet -seuran laulukirjastakin vuosilta 1894 ja 1903.¹⁶⁵ Uskonnolliset säkeet löysivät tiensä tilanteeseen kuin tilanteeseen. Vastaavasti ilon aikana Viivin muistettavaksi sopi äidin sydäntä lähellä ollut ajatus ”Mitt barn då Dig går väl! var glad och tacka Gud. Hans godhet lockar Dig till lydnad för Hans bud.”¹⁶⁶ Säkeet olivat luettavissa esimerkiksi Suomessa 1800-luvun alussa piispana toimineen Jacob Tengströmin kirjoituksia käsittelevästä teoksesta (1899), tarkemmin sanottuna luvusta, johon on koottu lapsille sopivia lukuharjoituksia ja mietelauseita.¹⁶⁷

Ei voi lopulta tietää, mistä lainaukset on Viivin perheessä poimittu ja kuinka pitkään ne ovat kiertäneet läheiseltä toiselle. Kuitenkin lapsille suunnattavien rukouskirjojen ja uskonnollisia kertomuksia sisältävien lastenkirjojen määrä oli lisääntynyt jo 1800-luvun puoliväliä lähestyttäessä. Pitkään lapset olivat lukeneet lähinnä Katekismusta siinä missä aikuisetkin. Halu kirjoittaa lapsille kristinopista näiden käsityskykyä vastaavalla tavalla oli herännyt samoihin aikoihin kuin henkilökohtaisen uskonnonharjoittamisen tueksi oli alettu laatia uudenlaista ehtoolliskirjallisuutta ja nuorten rippikoulua varten uusia oppikirjoja.¹⁶⁸ Myös Viivin vanhemmat saattoivat tutustua uusiin kasvatusvälineisiin. Etenkin huomionarvoista on, että lapsille sopivat mietelauseet kelpasivat ohjeiksi myös aikuisille lähetettyihin

¹⁶⁴ ”Äl' ajattele ajall' surun: ”Jo Jumala pois hylkäs mun!” Pois puhaltaa hän murheen sumun, Taas rakkaampana pitää sun. Kaikk' aika omi waihtuwa, Myös murhepäiwäs muuttuwa.” Tämä värssy muistui mieleeni kun ajattelin kirjoittaa Sinulle. tämän värssyn edesmennyt Isä kirjoitti Vällelle [Valdemarille] ja se on erittäin hyvä värssy niille, joita Jumala koettelee.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.2.1909, TKA. Alleviivaukset Elviran omia. Sama lainaus myös Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 27.10.1908, TKA. Virsisitaatin suomennos vuonna 1909 käytössä olleesta vuoden 1886 virsikirjasta, virsi 314, säkeistö 5. Toisaalta kirjan edeltäjä, vuosina 1701–1886 voimassa ollut ”Suomalainen wirsi-kirja” olisi ollut käytössä suurimman osan Viivin isän elämästä. Toisaalta kansan parissa vuoden 1701 virsikirjaan oli kiinnytty, mutta sivistyneistö piti sitä barbaarisena kielellisten puutteiden ja ilmaisun raakuuden vuoksi. Lainauksesta päätellen Lindbohmilaiset lauloivat ruotsinkielisiä lauluja, mutta lähinnä ruotsinkielisissä seurakunnissa laulettiin Ruotsin virsikirjasta. Vapaavuori 2002, passim. Rautalammin herätystoiminnan perusteella hengelliset laulukirjat lienevät saaneen jalansijaa.

¹⁶⁵ *Svenska Missionsförbundets sångbok* 1903, 308, laulu 312, saatavissa: [<http://runeberg.org/smfsang/>], [<http://runeberg.org/smfsang/0312.html>], viitattu 5.4.2016; Seppo 1983, 21; Möller 2001, 76, 415. Ruotsin virsikirjassa kyseinen virsi oli vuoden 1695 versiossa numerolla 288, vuoden 1819 versiossa numerolla 239. Möller 2001, 76, 415.

¹⁶⁶ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille, 12.5.1911, TKA. Ks. sama lainaus, Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille, huhtikuu 1912, TKA.

¹⁶⁷ Säkeet ”Mitt barn! Då dig går väl, var glad och tacka Gud, Hans godhet lockar dig till lydnad för hans bud.” teoksessa Tengström & Schybergson 1899, 143. Ks. Tengströmistä tarkemmin esim. Klinge 2007.

¹⁶⁸ Laine & Laine 2010, 293–295. Vuosisadan jälkipuolella pyhäkoulujen perustamisen myötä alettiin julkaista runsaasti myös muutaman sivun pyhäkoulutraktaatteja, jotka sisälsivät erilaisia kasvattavia kertomuksia vanhempien kunnioittamisesta seikkailutarinoihin. Laine & Laine 2010, 295.

kirjeisiin. Äidilliset vaikutuskeinot eivät vanhentuneet eikä Viivin äiti liioin kokenut velvollisuutensa opastaa jälkeläisiään päättyvän lasten pesästä lentämiseen, vaan vasta omaan kuolemaansa.¹⁶⁹ Pikemminkin mitä vanhemmaksi tultiin, sitä keskitetympin lapsista tuli elämän kiinnostuksen kohde.¹⁷⁰

Uskonnollisesti herännyt äiti ja maltillinen isä saivat Viivistä kristinuskosta loitontuneen tyttären. Viivin muistelmien perusteella nimismieskodin jälkikasvulle oli näytetty kahdenlaista esimerkkiä, ja kenties Viivi seurasi elämässään ennemminkin isänsä jalanjalkia. Kuitenkin hänen olisi tyttärenä kuulunut ottaa esimerkkiä äidistään, ja asetelman vakavuudesta kertoo, että tulevina vuosina väärään suuntaan kääntyminen koetettiin korjata, mihin palaan myöhemmissä luvuissa. Toisaalta Viivin pikkuveli Valdemar valitsi päinvastaisen tien kuin sisarensa. Hän koki uskoontulon kirkkoherra Nymannin pitämän rippikoulun aikana ja innostui äitinsä tavoin allianssiliikkeestä.¹⁷¹ Valmistuttuaan keväällä 1902 Kuopion yhteiskoulusta hän kirjautui Helsingin yliopistoon opiskelemaan teologiaa.¹⁷² Sitten Valdemariin perheineen viitattiin perheen siskosten kirjeenvaihdossa ”(pyhän) Vallen herasväkenä”,¹⁷³ minkä voi nähdä viestineen niin veljen erityisasemasta kuin muiden sisarusten uskonnollisesta maltillisuudestakin. Äiti sitä vastoin tukeutui Viiviin kohdistamissaan hengellisissä toiveissaan toisinaan juuri poikansa apuun.

Viivin sekä hänen äitinsä ja veljensä muodostama asetelma kuvastaa, etteivät uskonnolliset sukupuolirajat olleet sivistyneistöperheissä ehdottomia. Toisaalta vaikka tutkimuskirjallisuudessa onkin korostettu säätyläisperheiden naisten välistä hengellistä sidettä, Viivin äidin ja veljen välinen hengellinen läheisyys ei ollut täysin poikkeuksellista. Irma Sulkunen valottaa läheistä äiti-poika-suhdetta kuvaillessaan, miten sivistyneistöäiti Mandi Granfeltin siirtolaispapiksi ryhtynyt poika ravitsi elävän uskonnollisuutensa kautta äitinsäkin hengellistä nälkää. Pojan vakaumus toi Granfeltien kotiin hartauden ilmapiiriä, jonka rakentamiseen Mandin uskonnollisesti epäileväisempi aviopuoliso ei ollut osallistunut. Toisaalta toisin kuin Viivin lapsuudenperheessä Granfeltien perheessä naisväki ei olisi voinut rakentaa omaa hengellistä yhteisöään, sillä perheen tyttäret olivat kuolleet jo lapsina.¹⁷⁴ Kuitenkin uskonnollisten epäilysten leviämisen laajuudesta miesten parissa kertoo, että 1800-luvun

¹⁶⁹ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.5.1913, TKA.

¹⁷⁰ Vuonna 1895 Elvira kirjoitti: ”[...] vi gamle ha ju ej annat intresse så stort mera i lifvet än våra kära barn de äro de käraste för oss i lifvet.” eli ”[...] meillä vanhoillahan ei ole enää muuta niin suurta kiinnostuksen kohdetta elämässä kuin rakkaat lapsemme he ovat meille rakkainta elämässä.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 2.10.1895, TKA.

¹⁷¹ Tillander 1996, 27, 34–35.

¹⁷² Tillander 1996, 28; *Opiskelijamatrikkeli 1902–1907*, saatavissa: [http://www.helsinki.fi/keskusarkisto/matrikkeli/1902-1907/matrikkeli_1902_39_77.pdf], viitattu 2.2.2016.

¹⁷³ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 8.9.1910, TKA.

¹⁷⁴ Sulkunen 1995, 142. Krohnin perheessä taas pojat Ilmari ja Kaarle olivat Aune-siskonsa ohella hyvin uskonnollisia. Leskelä-Kärki 2006, 221. Vaasan kuvernööri C. G. Wreden vapaakirkollinen tytär Mathilda taas teki yhteistyötä Henrik-veljensä ja serkkunsa Karl August Wreden kanssa kristillis-sosiaalisen työn saralla. Antikainen 2004, esim. 59.

loppupuolella pappien poikiakin hakeutui huomattavan vähän opiskelemaan teologiaa, mikä lisäsi huolta koko kirkon kohtalosta.¹⁷⁵ Yliopiston ajatuksia muuttavasta vaikutuksesta ja sukupolvien välisestä konfliktista on tapausesimerkki 1800-luvun alkupuolelta, kun J. V. Snellman luopui aikeestaan opiskella papiksi ja päätti jatkaa opintojaan paljon pidemmälle – ratkaisu ja sen taustalla olleet maailmankatsomukselliset valinnat koettelivat Snellmanin suhdetta isäänsä.¹⁷⁶ Hanna Elomaa puolestaan lähestyy sivistyneistön uskonnollisuutta niin sukupuolirajojen häilyvyyden kuin sisarusten välisten jännitteidenkin näkökulmista. Hänen tutkimassaan sivistyneistösuvussa naiset eivät osoittaneet erityisiä uskonnollisuuden merkkejä. Yksittäisen perheen naisten keskuudessa uskonnolliset saattoivat olla vähemmistönä, ja sukupiirin ainoa uskonnollisuuteen taipuvainen nainen oli jopa sisarustensa piikittelyn kohteena. Tosin Elomaakin mainitsee uskonnon vieroksumisen olleen poikkeuksellinen piirre sivistyneistönaisten parissa.¹⁷⁷

Viivin äiti ei tehnyt kasvatustyössään eroa sukupuolten välillä sikäli, että kaikki jälkeläiset oli yhtä lailla ohjattava pelastukseen. Vaikka Viivin ja äidin välille tuli sittemmin hengellistä kitkaa, lapset aiheuttivat huolta laajemminkin, ja äiti puhui pelastettavista lapsistaan monikossa. Jälkikasvu kulki ulkona maailman vilinässä, suoranaudessa pimeydessä, eikä näkemys vuosien mittaan juurikaan muuttunut.¹⁷⁸ Toisaalta Viiville lähetetyissä kirjeissä korostuvat luonnollisesti paljolti Viiviin liittyneet ajatukset, toisaalta tyttären tilanne oli äidin silmissä myös erityinen muuhun katraaseen verrattuna. Esimerkiksi toukokuussa 1904 Elvira surkutteli suorasanaisesti: ”Huru ofta har jag minnas dig och bedt Gud för ditt väl. Hvarför, hvarför? skulle du blifva den olyckligaste af dina Syskon?”¹⁷⁹

2.3 Järkevyys ennen kaikkea – Viivin sivuutetut toiveet

Kotikasvatuksen rinnalla Viivi pääsi osalliseksi vanhempiensa järjestämästä muodollisesta kasvatuksesta. Vaikka Rautalammin nimismiehen talossa korostettiin käytännön työtä, se ei tarkoittanut, että lukemista olisi väheksytty koulunkäynnin merkeissä. Kirjeiden mukaan Elvira-äiti piti lasten kouluttamista vanhemmille ja etenkin isälle kuuluneena velvollisuutena, josta ei saanut tinkiä. Perheeseen palkattiin kotiopettajattaria, ja kun jälkikasvu varttui, Ivar-isä lähetti lapsiaan kotoa opintielle lähi-seudun suomenkielisiin kouluihin.¹⁸⁰ Suomenkielisten oppilaitosten suosimisen voi nähdä

¹⁷⁵ Laine 2006, 83. Ks. myös Ollila 1998, 65.

¹⁷⁶ Jalava 2006, 24–25. Snellman pysyi uskonnollisena, mutta isä karsasti hänen filosofisia opintojaan ja havaitsi hänen sivistyshankkeissaan oman uskonnollisen maailmankatsomuksen vastaisia piirteitä. Jalava 2006, 24–25, 75, 77.

¹⁷⁷ Elomaa 2006, 182–183.

¹⁷⁸ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.2.1909; 6.5.1913; 27.2.1914, TKA.

¹⁷⁹ ”Miten usein olenkaan muistanut sinua ja rukoillut Jumalalta sinun parastasi. Miksi, miksi? tuleeeko sinusta Sisarus-sarjan onnettomin?” Elvira Lindbohm [ja Verna von Hertzen] Viivi Vallgrenille 11.5.1904, TKA.

¹⁸⁰ Vallgren 1949, 64–68; Saloheimo 1959, 427; Tillander 1996, 22.

kannanottona, sillä 1800-luvun lopulla suomalaisten sivistyneistöpariskuntien oli valittava linjansa kielikysymyksessä – vielä Viivin äiti oli aikoinaan suorittanut ruotsinkielisen koulun, mitä sen ajan sivistyneistö oli edellyttänyt. Yhteiskunnan suomalaistaminen alkoi sivistyneistön omille lapsilleen perustamista oppikouluista, joskin vasta 1910-luvulle tultaessa suomi ohitti ruotsin sekä koulu- että hallintokielenä raivaten suomalaisuudelle valta-aseman yhteiskunnassa.¹⁸¹

Aikana, jona Viivi astui koulutielle, säätyläistytöjen kouluopetuksessa syvennettiin paljolti kotona sisäistettyjä taitoja ja harrastuksia, sillä tyttökoulujen päämääränä oli kouluttaa oppilaistaan mallikelpoisia taloudenhoitajia ja perheenemäntiä. Tytöille tarjottavan sivistyksen painotukset ja koulutusmahdollisuuksien tarjonta olivat muuttuneet 1800-luvun edetessä. Suomeen oli perustettu ensimmäinen valtion tyttökoulu vuonna 1843, minkä jälkeen kouluja avattiin vähitellen joka kaupunkiin. Niissä näkyi nousevan sivistyneistön itsetunnon kohoaminen, joka toi mukanaan muutoksen ja erottautumisen tarpeen: sivistyneistön naisen hyveeksi tuli käytännöllisyys, jonka oli syrjäytettävä pinnallisuus ja turhamaisuus. Vielä vuosisadan alussa ranskalaisperäinen salonkikasvatus oli ollut suosittua, ja suuntauksessa oli näkynyt aristokratiaan kohdistettu ihailu: painopiste oli pianonsoitto- ja koruompe-lutaidoissa sekä ranskan opiskelussa.¹⁸² Tyttökouluissa koulunkäynti ja sivistyneen äidin ihanne kie-dottiin yhteen. Kai Häggman nimeää yhdeksi taustatekijäksi kansalliset pyrkimykset, jotka näyttivät perheissä toisinaan laajasti kasvatuksen suunnan. Myös Maarit Leskelä-Kärjen tutkiman Krohnin perheen ajattelussa tyttöjen ja naisten roolilla suomenkielisen kulttuurin välittäjänä oli keskeinen sija. Uuden ihanteen nimissä sivistyneistötyttöjä saatettiin tutustuttaa maailmankirjallisuuden klassikkoihin, uusiin yhteiskuntateorioihin sekä toimintaan naisasialiikkeissä ja hyväntekeväisyysjärjestöissä. Samalla painotettiin, että nainen tarvitsi laajan ymmärryksen ympäröivästä maailmasta juuri kodin kutsumuksen täyttämistä varten. Vasta äitiys ja perhe antoivat opitulle merkityksen ja arvon.¹⁸³

Viivin kouluunpääsy ei ollut itsestäänselvää, sillä tytöille avautuneista opinahjoista huolimatta heidän opiskelumahdollisuutensa pysyivät pitkään rajallisina. Jälkikasvun kouluttaminen oli kallista etenkin, kun koulukaupungit olivat usein kaukana ja lapsille oli taattava ylläpito lukukausien ajaksi. Moni perhe lähetti tyttärensä opintielle vasta, jos varat sen vielä sallivat, sillä koulunkäynti oli perinteisesti

¹⁸¹ Haapala 1995, 124–125; Tillander 1996, 39; Pohls 2011, 23.

¹⁸² Elomaa 1996, 53; Ollila 1998, 33–39. Laajemmin ajateltuna koko väestön koulutustaso nousi 1800-luvun loppupuolella, kun niin kaupunkeihin kuin maaseudullekin perustetuissa kansakouluissa kasvatettiin ensimmäinen aidosti luku- ja kirjoitustaitoinen sukupolvi. Oppisisältökin monipuolistui, kun mukaan otettiin esimerkiksi historia ja luonnontieteet. Rahikainen 2010, 355; Vainio-Korhonen 2010, 357.

¹⁸³ Häggman 1994, 116; Ollila 1998, 35; Leskelä-Kärki 2006, 93. Koulutuksen merkitys vahvistui, kun teollistuminen ja kaupungistuminen muuttivat elinoloja ja palkkatyöläisyys nousi maatalouden rinnalle. Valistusfilosofia ja vallankumoukset korostivat tasa-arvoihanteita, mikä Euroopassa ja Yhdysvalloissa johti porvariston nousuun, orjien vapauttamiseen, äänioikeuden laajentamiseen ja naisemansipaatioon. Ollila 1998, 35.

nähty poikien etuoikeutena.¹⁸⁴ Tosin Kai Häggman muistuttaa, että erityisesti talouksissa, joissa tilaa, piikoja ja ruokaakin oli riittävästi, lapsia ja heidän kouluttamistaan ei nähty taloudellisena rasitteena, vaan sijoituksena tulevaisuuteen: karttuvan kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman turvin pojat saivat jalansijaa eri aloille ja tytöt solmisivat onnistuneita avioliittoja.¹⁸⁵ Käytännöt eri sivistyneistöperheiden välillä siis vaihtelivat, mutta Lindbohmeilla Viivin koulunkäynti ei ollut erityistä. Silmiin pistävää on, miten suuressa arvossa Viivin äiti piti tyttöjen kouluttamista, ja häntä suretti vuosien varrella sekä omien lasten että lastenlasten eriarvoisuus milloin perheiden sisällä, milloin perheiden kesken.

Elvira Lindbohminkin vahvan koulumyönteisistä näkemyksistä kertoo varsinkin tapa, jolla hän suhtautui myöhemmin lastenlastensa opintoihin. Hän kuvasi isää, joka halusi koulunkäynnin keskeyttämällä tuhota tyttärensä tulevaisuuden, sekä ymmärtämättömäksi että julmaksi viitaten Anni-tyttärensä leskeen. Keväällä 1913 Elvira toisaalta iloitsi siitä, miten Viivin tyttärestä oli tulossa ylioppilas, mutta toisaalta päivitteli, miten suuri vahinko oli, ettei Annin tytär Sylvi, ”jolla on niin hyvä pää”, saanut opiskella. Tuolloin Sylvin pikkusisko Katri oli sentään koulunpenkillä ja luki ahkerasti. Kuitenkin Kalle-isä oli aikoinaan vetänyt myös Katrin pois koulusta, kun tytöllä olisi ollut jäljellä enää pari vuotta, mikä oli painanut Elviran mieltä kuukausien ajan – hän kertoi valvotuista öistä ja sydämeen piirtyneestä haavasta. Viimein hän puuttui asiaan järjestämällä Katrin Riihimäelle pappina työskennelleen Valdemar-poikansa huomaa: enonsa luona tyttö voisi lukea ja välillä vieraila Ines-tätinsä luona Helsingissä. Isoäiti näki tytön siten voivan oppiakin jotakin toisin kuin kotiin jäämällä. Ratkaisun jälkeen Elvira tunsu olonsa terveemmäksi – ja jo muutaman kuukauden jälkeen tuli tietoon, että isä sallisikin Katrin jatkavan koulua. Ines oli nostanut aiheen jälleen käsittelyyn, joten Lindbohminkin perheen naisten yhteistyö koulunkäyntikysymyksessä tuotti lopulta tulosta.¹⁸⁶

Edellistä sukupolvea eli Elviran ja Ivarin omia lapsia oli opintiellä monesti pitkään ja samanaikaisesti, joten nimismieskodissa näytetään pyrityn koulutuksen johdonmukaisuuteen lapsikatraan alusta loppuun, sukupuolesta riippumatta. Esimerkiksi Viivin käydessä Anni-siskonsa kanssa Jyväskylän tyttökoulua olivat veljet Verner ja Georg Jyväskylän lyseossa; Hjalmar-veljen ollessa Kuopion lyseossa pikkusisko Verna opiskeli Kuopion suomalaisessa tyttökoulussa.¹⁸⁷ Tasapuolisuuden ihanteesta kertoo, miten vielä vuosien jälkeen äiti vaikutti kantavan syyllisyyttä Viivin nuorimman sisaren vuoksi tuomalla esiin, ettei Ineksen koulunkäyntiin ollut käytetty rahaa. Maininnan yhteydessä äiti pohdi kuin hyvitystä miettien, kuuluisiko Inekselle järjestää kunnon hääjuhlat – tämä kun oli tuolloin

¹⁸⁴ Ollila 1998, 36–37.

¹⁸⁵ Häggman 1994, 60, 106.

¹⁸⁶ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 31.10.1911; huhtikuu 1912; 6.5.1913, TKA.

¹⁸⁷ Vallgren 1949, 32, 68–70; Hjalmar Lindbohm Viivi Vallgrenille 25.3.1892, TKA.

juuri kihlautunut.¹⁸⁸ Toisaalta Ineksen opiskeluun vaikutti ilmeisesti heikko terveys. Viivin mukaan Inestä oli epäilty nuorena nukkuvaksi, ja hän viitanee siskon selässä jo syntyessä olleeseen kasvaimen, mutta leikkaus oli pelastanut siskon. Ineskään ei jäänyt säätyläistytöille avautuneista mahdollisuuksista sivuun, vaan hankki niin valokuvaajan kuin sairaanhoitajankin pätevyyden.¹⁸⁹

Viivin kohdalla vanhempien johdonmukaisuus kouluasiassa näkyi erityisen selvästi. Vanhemmat pitivät häntä niin tiedonhaluisena, että lähettivät hänet aikoinaan kouluun jo yhtä aikaa isosisko Annin kanssa.¹⁹⁰ Jyväskylän tyttökouluvuodet avarsivat Viivin maailmaa, ja siten koulukaupunki muodostaa yhden hänen nuoruutensa avainpaikoista. Viivi oli ollut pienestä pitäen kiinnostunut taiteista, ja häntä viehättivät erityisesti runous ja näytelmät – olihan äiti vaalinut kotona musiikkia, runoutta ja esteettisyyttä, vaikka lukuharrastusta olikin isältä salailtava. Jyväskylässä hän sai kokeilla vapaammin niin tanssia, laulua kuin näyttelyäkin, ja ystävien perheet tukivat nuorison harrastuksia.¹⁹¹

Tyttökoulu päättyi toukokuun viimeisenä päivänä 1882. Anni oli täyttänyt 16 vuotta, minä olin vasta 14-vuotias. [...] Siirryimme maalaiselämän hiljaisuuteen, ja nyt tuntui kuin olisi vasta alkanut nuoruus. Vaikkakin koulupakko oli ohi, emme tunteneet vapautta, sillä isä oli ankara. Työ, työ oli hänen ohjelmansa. Vapaudesta, kirjallisuudesta ja huvista ei ollut paljontakaan tietoa.¹⁹²

Näin Viivi muisteli tuntojaan, kun viiden Jyväskylässä vietetyn vuoden jälkeen koitti paluu kotitilan arkeen. Toisaalta hän kytkee maalaiselämän myönteisiin tunteisiin – koulun jälkeen alkaisi nuoruus – toisaalta elämänpäiiriin supistumiseen. Vaikka Rautalammin kesäkaudet olivat vilkkaat seudulle saapuvine taiteilijavieraineen, muulloin elämänmeno oli maaseudulla selvästi kaupunkia vaisumpaa. Välivuodenaikojen kelirikkojen myötä matkareittien valinnasta tuli miltei oma ohjelmanumeronsa, ja vesireittien sulamista saatiin odotella pitkälle toukokuuhun. Nimismiesperheen jälkikasvu kaipasi maaseudun yksitoikkoisuudesta ”ulos maailmaan”.¹⁹³ Osa Viivin mainitsemaa maalaiselämän hiljaisuutta oli siis todennäköisesti maalaisidyllin nurja puoli, eristyneisyys. Tyttökoulun jälkeinen koto-naoloaika ei kuitenkaan venynyt loputtomiin, vaan Viiviä odottivat jatko-opinnot – mutta tulevaisuudenkuva ei ollut hänelle mieluinen.

¹⁸⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 24.8.1909, TKA.

¹⁸⁹ Vallgren 1949, 33; Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 11.5.1911, TKA. Sairaanhoitajakutsumuksesta ja -taidoista Ines Lindbohm Viivi Vallgrenille 1.12.1898; Aarne Jalkanen Viivi Vallgrenille 23.3.1909; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 24.8.1909, TKA.

¹⁹⁰ Vallgren 1949, 68, 73.

¹⁹¹ Vallgren 1949, 7–8, 17–18, 24–25, 67, 78–80.

¹⁹² Vallgren 1949, 82.

¹⁹³ Esim. Verna von Hertzen Vallgrenille 3.12.1895; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 1.12.1898; 10.5.1899; 31.11.1899, TKA; Ollila 1998, 28; Ollila 2000, 27–29.

Merkittävää on, että kodin ja koulun ja edistämien näkemysten rinnalla esimerkiksi kaunokirjallisuus oli rakentamassa mielikuvia elämän tarjoamista mahdollisuuksista ja naiseudesta:

Olimme perustaneet kirjakerhon muutamien perheiden kesken. Sieltä myös sain käsiini ”Eri teitä”-nimisen kertomuksen nuorten tyttöjen erilaisista kohtaloista koulun loputtua ja varsinaisen elämän alettua. Sekin uppoutui sieluni kirjoittamattomille lehdille kuin muste imupaperiin. Tätä kirjaa luettiin ääneen isäni ollessa pitkällä ulosotto- ja käräjämatkoilla. Emme olisi toivoneet kirjan loppuvan niin pian.¹⁹⁴

Viiviin lähtemättömän vaikutuksen tehnyt teos lienee Maria Furuhjelmin ”Skilda Vägar” (1879), joka lasketaan Suomen ensimmäisiin tyttökirjoihin. Furuhjelmin tuotannon pääsanomana oli tietojen ja taitojen merkityksen korostaminen naisten itsetunnon kehittämisessä riippumatta siitä, minkä tehtävän Jumalalta saikaan. Hän kannusti tyttöjä ansaitsemaan tarvittaessa itse elantonsa, mikä oli poikkeuksellista aikana, jolloin sivistyneistön naisilla oli harvinaista yhdistää ammatti ja avioliitto.¹⁹⁵ Yleistyneen koulunkäynnin tarkoitus ei ollut toimia naisen vapauttamisen välineenä ja johdatuksena ammattiin tai jatkokoulutukseen. Monipuolisemman sivistyksen liittäminen sivistyneistön naisihanteeseen ei myöskään tarkoittanut, että edustavuutta tukevien aineiden merkitys olisi kadonnut opetusohjelmista. Samoin käsityöt, posliinimaalaus sekä vaikkapa ruusujenhoito ja kuorolaulu pitivät vielä 1800-luvun lopulla sijansa säätyläistytöille suositeltuina koulun ulkopuolisina harrastuksina.¹⁹⁶

Viivin Jyväskylässä kukoistaneessa taideinnostuksessa ei ollut kyse pelkästä säätyläistytön harrastuneisuudesta ja edustavuuden hiomisesta, vaan hän oli lahjakas, ja urahaaveet olivat alkaneet kyteä hänen mielessään. Neiti Lindbohmien runonlausunta eräässä Rautalammin kesäisessä paikallisjuhlassa ihastutti säveltäjä Lauri Hämäläistä, seudun kesäasukasta, siinä määrin, että hän kehotti tyttöä pyrkimään teatterialalle tarjoutuen myös suosittelemaan häntä Suomalaisen Teatterin johtajalle. Viivi muisteli: ”Sehän oli sieluni sisin pyyde ja toive, ja nyt se sai jo kannatusta ja julkisuutta”.¹⁹⁷ Teatteri ei olisi välttämättä ollut huono uravalinta, sillä 1880-luvulla hyvät palkat saivat joskus säätyläisnaisiakin kiinnostumaan alasta. Tuolloin enemmistö Suomalaisen teatterin uusista näyttelijättäristä oli lähtöisin tyttökouluista, joissa paikoin vallitsi suoranainen teatterikuume. Jyväskylän tyttökoulussa-kin oli vallinnut Viivin kouluvuosina ”teatterivimma”.¹⁹⁸ Teatterihaaveet olivat kuitenkin vanhemmille kauhistus, ja he pysyivät kannassaan tiukkoina. Viivi jatkoi elämänvaiheen muistelua:

¹⁹⁴ Vallgren 1949, 105.

¹⁹⁵ Sainio 2001. Ensimmäiseksi lukemakseen romaaniksi Viivi nimeää teoksen ”I sillesskrud”, jonka alkusanat rikkauksien ja sydänsurujen suhteesta hän tulkitsi kuin elämänsä ennustukseksi. Vallgren 1949, 105. Kyseessä on Mathilda Langlettin ruotsinno (1876) William Blackin teoksesta ”In Silk Attire” (1869). *Svenskt Översättarlexikon* [<http://www.oversattarlexikon.se/verk/12880.aspx>], viitattu 12.4.2016.

¹⁹⁶ Elomaa 1996, 54; Ollila 1998, 35.

¹⁹⁷ Vallgren 1949, 108.

¹⁹⁸ Vallgren 1949, 79; Suutela 2005, 119–120, 124.

Äiti, joka oli saanut tietää aikeistani, itki ja valitteli, ja kun kysyin syytä, sanoi hän itkevänsä sitä, että oli synnyttänyt lapsia teatteria varten. Teatteriin pyrkiminen oli samaa kuin lähteä synnin teitä samoilemaan. Kuinka voikin äiti olla noin ymmärtämätön, vaikka itsekin oli taiteellisesti lahjakas! Kun isä kuuli asiasta, sanoi hän ovelta toiseen huoneeseen mennessään: ”Muista se, jos menet teatteriin, et saa kodin ovea avata.” Se oli lyhyesti sanottu eivätkä siinä auttaneet mitkään tinkimiset. Se oli laki.¹⁹⁹

Teatterin sijaan Viivin isä päätti lähettää tyttärensä vuonna 1863 ovensa avanneeseen Jyväskylän opettajaseminaariin. Viivin opintojen päämääränä oli ammatillinen pätevyys, joten hänen vanhempansa eivät vaikuttaneet täysin jakaneen käsitystä, jossa tytöt koulutetaan kotia varten ja isän mahdollinen vaikutusvalta kohdistetaan vain virkamiehiksi tai liikemiesuralle ohjattaviin poikiin.²⁰⁰ Viiville auennut tilaisuus oli jälleen etuoikeus. Hän ei ollut ainoa lapsi, ei edes sisarusarjansa vanhin, eikä perhe liioin ollut poikia vailla, joten hänen vanhemmillaan oli muitakin, joihin kohdistaa mahdollisia odotuksia ja varoja. Esimerkiksi Irma Sulkusen tutkiman Mandi Granfeltin (o.s. Cantell) pääsy opettajaseminaariin oli vaatinut kappalaisisän painostamista – tytär oli kahdeksanlapsisen perheen toinen lapsi ja veljiä hänellä oli neljä.²⁰¹

Toisaalta esimerkiksi Viivin isoveljen, perheen esikoispoika Vernerin, elämä lähtikin suotuisasti käyntiin. Hän kirjautui vuonna 1886 Helsingin yliopistoon, jossa suoritti lainopillisen kameraalitutkinnon kolmessa vuodessa.²⁰² Valmistuttuaan hän toimi senaatin ylimääräisenä kopistina, sijaisti hetken virkavapaalla ollutta isäänsä virkaa toimittavana kruununnimismiehenä Rautalammilla sekä työskenteli Uudenmaan lääninhallituksen virkamiehenä. Lopulta hän sai reviisorin viran valtion revisiolaitoksesta, minkä seurauksena palkkatulotkin hieman kasvoivat. Ivar-isä oli reviisorinimityksestä hartaan onnellinen.²⁰³ Toisaalta alemman tason koulutuksen johdonmukaisuuden huomioiden on mahdollista, että Lindbohmit tekivät aikoinaan yhtä lailla vanhimman tyttärensä varalle suunnitelmia, jotka siirtyivät sivistystä kaivanneeseen Viiviin. Anni kun oli pitänyt koulua läksyineen ikävänä ja ihmetellyt koulun päätyttyä Viivin lukuintoa – miksi lukea paksuja kirjoja, kun siihen ei ollut enää pakkoa?²⁰⁴ Silti edes edistyksellisissä ja naisten koulutusmyönteisissä suvuissa *jatko-opinnot* eivät olleet itsestäänselvyys, olkoonkin että vasta tytön yliopisto-opintojen järjestäminen oli poikkeuk-

¹⁹⁹ Vallgren 1949, 109.

²⁰⁰ Häggman 1994, 61; Ollila 1998, 191–193; Tosh 1999, 103.

²⁰¹ Sulkunen 1995, 11, 34. Vaikeuksia kohtasi myös mm. Suomen 1. naismaisteri, vuonna 1882 promovoitu Emma Irene Åström, Taivassalon kirkkoherran maanmittaripojan tytär. Kotiseudun papit saivat aikoinaan taivutella isää lähettämään tytön seminaariin. Väisänen 1998. Tosin Viivi aloitti seminaarin vasta pari vuosikymmentä häntä myöhemmin.

²⁰² *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899*, Id 22078, saatavissa: [<http://www.helsinki.fi/ylloppilasmatrikkeli/1853-1899/henkilo.php?id=22078>], viitattu 10.4.2016.

²⁰³ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 3.4.1898, TKA; *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899*, Id 22078, saatavissa: [<http://www.helsinki.fi/ylloppilasmatrikkeli/1853-1899/henkilo.php?id=22078>], viitattu 10.4.2016; Savo 24.4.1890; Colliander 1918, 752.

²⁰⁴ Vallgren 1949, 106.

sellisinta.²⁰⁵ Toisaalta myös pikkuveljen epäonni saattoi vapauttaa varoja Viivin koulutukseen. Sisarusarjassa heti Viiviä seuranneen Georgin koulunkäyntiä varjostivat keskittymisvaikeudet ja jäätyään kolmanneksi vuodeksi luokalleen hänen oli erottava. Yritystä eteenpäin, isän tavoin lainvartijan rooliin, oli Georgillakin tosin ollut, sillä vuonna 1898 hän oli hakenut asioitsijana Rautalammin poliisikonstaapelin paikkaa. Hankkeet eivät kuitenkaan tuottaneet tulosta, sillä Viivin mukaan veli pysyi koko ikänsä ketunpyytäjänä ja kalastajana ja sai vain niukan toimeentulon.²⁰⁶

Lindbohmeilla isä ei ottanut rahoja Viivin, tyttärensä ja vasta kolmannen lapsensa, koulutukseen vastentahtoisesti esiin, vaan alkoi suunnitelmallisesti periä velkojaan veljeltään, jotta saisi Viivinsä haluamalleen uralle. Tytär lähinnä harmitteli, miten pienen summan varassa hänen oletettiin seminaari-vuosina pärjäävän, mikä osaltaan kuvaa panostuksenkohteen intohimottomuutta hankkeeseen.²⁰⁷ Viivi oli siten ennen kaikkea aktiivisen ohjailun kohde, vaikka tyttöjen koulutus oli usein epäsystemaattista.²⁰⁸ Miksi vastentahtoinen Viivi lähetettiin vuosikausiksi juuri seminaariin? Todennäköisesti opettajasuunnitelma oli ensisijaisesti vanhempien keino ohjata teatterista innostunut tytär säätyläisnaiselle sopivalle tielle: jos säätyläistyttö ei tunnistanut sukupuolelleen asetettua kutsumusta omakseen tai hänellä oli voimakas luonne, perhe ja ympäristö pitivät huolen, että hän oppisi toivotun käytäytymismallin. Viiville haettiin vielä erikoislupa, jotta hän sai osallistua seminaarin pääsykokeisiin 17-vuotiaana, ennen säädettyä 18 vuoden ikää. Hän yritti epäonnistua kokeissa, mutta jäi kiinni, eikä siten onnistunut välttämään seminaaria. Kontrasti vanhempien valinnan ja tyttären haikailemien ”synnin teiden” oli suuri, sillä seminaarien ja jatko-opistojen ilmapiiriä leimasi vahva uskonnollisuus.²⁰⁹

Kun Viivin kohtalon asettaa rinnakkain hänen Georg-veljensä tilanteen kanssa, perheen nuorison kohtelussa on vielä selvemmin nähtävissä sekä vanhempien pyrkimykset ohjata jälkikasvuun sukupuolirooleihin että yhteiskunnan uudet kehityssuunnat. Viivin koulumaailmassa epäonnisen veljen ahdinkoa lienee syventänyt 1800-luvulla voimistunut eri ammattiryhmien selkeytyminen. Suvun aseman sijaan ammatista tuli miestä ensisijaisesti määrittävä tekijä ja miehisen identiteetin perusta. Miehet alkoivat suuntautua valitsemalleen uralle yhä määrätietoisemmin, ja uralla epäonnistuminen

²⁰⁵ Mustonen 1997, 28. Koulun jättäminen väliin ei välttämättä olisi automaattisesti estänyt itsensä elättämistä. Säätyläisnaiset saivat 1800-luvun lopulla työtä myös ilman opintoja, sillä monien virkojen ja ammattien hoitaminen käytännössä oli varsin vapaamuotoista. Usein ikää, sukupuolta ja täysivaltaisuutta tärkeämpänä pidettiin, että työnhakija oli kykyjensä ja asemansa puolesta muuten sopiva. Pohls 2001, 80. Akateemisiin jatko-opintoihin naiset saivat luvan 1870-luvulla, jolloin yliopisto avasi heille ovensa. Monesti yliopistossa olleen naisen taustalla oli mullistukseen joutunut sivistyneistöperhe. Akateemikoksi koulittu tytär saattoi esimerkiksi olla perheen ainoa lapsi saaden siten osakseen sen kunnianhimon, joka muuten olisi kohdistettu esikoispoikaan. Ollila 1998, 35; Kortelainen 2006, 35.

²⁰⁶ Vallgren 1949, 28–29; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 3.4.1898, TKA; Uusi Savo 26.3.1898.

²⁰⁷ Vallgren 1949, 110.

²⁰⁸ Mustonen 1997, 28.

²⁰⁹ Vallgren 1949, 110–111; Ollila 1998, 25, 65.

merkitsi elämässä epäonnistumista.²¹⁰ Toivottua kaavaa rikkonut Georg kuvasi 30-vuotiaana tilannettaan Viivi-siskolleen seuraavin sanoin: ”[...] tuo Ukko on semmoinen kurmuutti että ei anna teettää töitä ja eikä anna vaate rahaa yhtään vaikka minä olen kalastellut ja hommannut yhtä toista talon töitä”.²¹¹ Elvira-äitiä kuitenkin ilahduttivat Georgin tuolloiset opinnot veistokoulussa, ja hän vuorostaan pohti Viiville, mahtaisiko Ivar olla niiden ansiosta halukkaampi ostamaan pojalleen kunnan työkalut.²¹² Jälkikasvun varttuessa isä-poika-suhteita alkoivat värittää joskus ankaratkin kasvatusmenetelmät ja miehistymisvaatimukset,²¹³ mihin Ivarinkin käytös saattoi viitata etenkin, kun hän samoihin aikoihin maksoi nuorimmalle tyttärelleen kuukausittain taskurahaa tämän pikkutarpeita varten.²¹⁴

Viiville osoitettu urapolku ei välttämättä perustunut yksin sukupuolirooleihin kasvattamiseen tai syntymäjärjestykseen. Nipurissa opettajuus oli ihailtua, sillä Viivi koki, että isän arvostus lastensa kotiopettajaa ja omaa kirjuriaan Hulda Festéniä kohtaan sai vanhemmat laittamaan hänet seminaariin.²¹⁵ Lisäksi päätöksen taustalla saattoi olla havainto Viivin kyvyistä, jotka katsottiin tavalla tai toisella tukemisen arvoisiksi. Vanhempien voi ajatella valinneen suppeasta valikoimasta käytännössä sen ainoan tien, jota itsenäistymishaluiselle mutta kunnialliselle säätyläistytölle tarjottiin. Opettajan virkaa lukuun ottamatta naisten työt olisivat olleet paljolti rutiiniluontoisia suoritustehtäviä ja alempia virkoja. Seminaarit ja jatko-opistot olivat 1800-luvun jälkipuolella naisille ainoita varsinaista ammattikoulutusta tarjoavia laitoksia ja soivat heille mahdollisuuden työskennellä opettajana esimerkiksi tyttökoulussa tai kansankasvattajan idealistisessakin roolissa maaseudulla. Suurin osa sivistyneistön opiskelevista naisista sijoittui 1800-luvun lopulla juuri opettajakoulutukseen, ja koulun johtaja oli korkein asema, johon heillä oli mahdollisuuksia koulutuksen pätevöittämänä päästä. Tosin opettaja oli paitsi kunnianhimoa tukenut myös naisen luonteelle sopivaksi nähty ammatti, sillä opettajina naimattomatkin naiset voisivat toteuttaa äidin kutsumustaan.²¹⁶ Nuori Viivikin oli jo ehtinyt opettaa lähiseudun lapsia, mikä lienee osaltaan inspiroinut hänen vanhempiaan.²¹⁷

²¹⁰ Elomaa 1996, 50–51. Vielä 1700-luvun jälkipuolella hyvän aseman saaminen esim. kaupungissa oli edellyttänyt ensiksikin paljon rahaa, sillä virat olivat kauppatavaraa, toiseksi esimiesten suosion saavuttamista ja kolmanneksi säädynmukaisen elämän viettämistä, mikä tosin oli tulosta kahdesta edellisestä tekijästä. Monesti säätyläisnuorukainen täytti vaatimukset isänsä varallisuuden ja aseman turvin. Heikkinen 1991, 28.

²¹¹ Georg Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.7.1899, TKA.

²¹² Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.5.1899, TKA.

²¹³ Tosh 1999, 115. Pojat oli karaistava miehisen maailman kohtaamiseen, mutta tytöt kasvatettiin avioitumaan. Toshin mukaan isät saattoivat siten osoittaa tyttärilleen vapaammin lämmintä kiintymystään ja arvostustaan. Olivathan tytöt ennen avioliittoa valaisemassa isänsä kotia – he olivat palvelusalttiita ja pyrkivät ilahduttamaan. Tosh 1999, 115.

²¹⁴ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.5.1899, TKA.

²¹⁵ Vallgren 1949, 110. Sittenmin oppilaan ja kotiopettajan tiet kohtasivat: Fésten oli Jyväskylän seminaarissa suomenkielen opettajana – ja vaikuttamassa, ettei pääsykokeissa tahallaan epäonnistunutta Viiviä hylätty. Vallgren 1949, 116.

²¹⁶ Vattula 1981, 81; Ollila 1998, 36, 43–53, 65; Pohls 2001, passim; Kortelainen 2006, 33.

²¹⁷ Vallgren 1949, 107–108.

”Tahdoin olla vapaa enkä orja”, Viivi totesi seminaariin menemisestään, joskin jatkoi muisteluaan: ”[...] sillä kertaa rohkeus petti. Mutta sekin oli opiksi tulevaa varten. Mitä päättää, se on täytettävä, kävi miten kävi. Sitten ei tarvitse katua ainakaan heikkouttaan. Tahdoin pois Rautalammilta uusiin olosuhteisiin ja laulelin mennessäni.”²¹⁸ Näin ollen muistelmiaan kirjoittanut Viivi näki sekä teatteririhaaveiden kaatumisen että seminaariin lähdön muodostaneen elämässä merkittävän käännekohdan, avaintapahtuman. Toisaalta nuori Viivi alistui, toisaalta vannoi ottavansa tulevaisuudessa uuden suunnan. Hän vietti seminaarissa vuodet 1885–1889, mutta jatkoi ohessa taideharrastuksiaan. Esimerkiksi opintojensa loppusuoralla hän sai tilaisuuden lausua runoja seminaarin juhlissa. Tuolloin yleisössä istui musiikinlehtori ja säveltäjä Pekka Hannikainen, joka pahoitteli kovasti, ettei neiti Lindbohmille ollut auennut mahdollisuutta luoda uraa omalla alallaan.²¹⁹ Sekä tyttökoulu- että seminaari-aikana Viivi kohtasi kannustajia, jotka jättivät hänen mieleensä lähtemättömän jäljen ja saivat siten avainhenkilöiden roolin, vaikka vanhemmat ohjasivatkin elämää vielä näkyvimmin. Kuitenkin seminaarin jälkeen hän todella alkoi toimia toisin, ja suunta oli ehdottomasti pois lapsuudenmaisesta.

Opettajaksi koulutetun Viivin ura alkoi lupaavasti. Jo ennen neljännen seminaarivuoden alkua hänelle tarjottiin paikkaa Lempäälän Kuljun kansakoulusta. Viivi olisi mieluummin asettunut kaupunkiin, mutta koska kirjeessä ilmaistiin, että he ”pyytämällä pyysivät” häntä ottamaan paikan vastaan, hän suostui ja matkusti valmistuttuaan Lempäälään. Koulu oli vasta muuttunut Kuljun kartanon omistajan K. V. Palanderin perustamasta yksityiskoulusta kunnan hoidettavaksi, ja uudella opettajalla oli valta järjestää toiminta alusta alkaen.²²⁰ Irma Sulkunen kuvailee ensimmäisten naiskansakoulunopettajien nähneen tehtävänsä antaumukseen, uhrautuvuuteen ja ehdottomuuteen velvoittavana kutsumuksena. Kyseisellä uralla nainen pystyi toteuttamaan itseään uudella tavalla. Hänelle sopivia ominaisuuksia olivat itsenäisyys, omista kannoistaan kiinnipitäminen ja periaatteellisuus – tosin mikäli hän siirtyi aviovaimon rooliin, ammattihyveet muuntuivat saman tien heikkouksiksi, joista oli hankkiuduttava eroon tai jotka oli ainakin opittava piilottamaan.²²¹ Sen sijaan Viivi oli alusta asti päättänyt, ettei viihtyisi pitkään opetustehtävissä. Hänen mielessään oli ajatus: ”Niin kauan vain, että sain tukipaikan, josta käsin voin itsenäisesti toimia”. Tuoreen opettajan ajatukset olivat edelleen taiteissa ja runoudessa, joten työtehtävä tuntui vain ikävältä ajanhukalta.²²² Kaisa Mustonen on havainnut historian-tutkijana sittemmin uraa luoneella Liisi Karttusella olleen opettajuudesta hyvin samansuuntaisia ajatuksia. Karttunen oli Viivin tavoin opiskellut seminaarissa, mutta pohdiskelevana ja kyseenalais-

²¹⁸ Vallgren 1949, 110, 112.

²¹⁹ Vallgren 1949, 110–122.

²²⁰ Vallgren 1949, 123.

²²¹ Sulkunen 1995, 33, 55.

²²² Vallgren 1949, 123.

tavana luonteena odotti elämältä suurempia haasteita kuin opettajanuraa syrjäisessä Joensuussa.²²³ Lopulta Viivi Lindbohm toimi opettajana vain runsaan kuukauden.

3.

VARAKAS VIIVI PALANDER – NOSTETTA TAITEILIJASIELULLE

Kuljun patruunan poika, varatuomari Werner Palander, oli Jyväskylän laulujuhilla rakastunut neiti Lindbohmiin – juuri hän oli ollut Kuljusta kantautuneen sinnikkään työtarjouksen takana. Uuden opettajan saavuttua syksyllä 1889 Kuljuun varatuomari poikkesi usein koululla ja esitti muutaman viikon kuluttua kosinnan, johon sai myöntävän vastauksen. Häitä vietettiin Rautalammillä helmikuussa 1890. Pariskunta asettui heti häiden jälkeen Tampereelle, mistä tuli Viivin uuden elämän avainpaikka. Avioliiton voi nähdä opettajanuraan vastentahtoisesti suhtautuneelle Viiville heitettynä pelastusrenkaana. Hän valitsi Wernerin harkitusti elämänsä avainhenkilöksi. Viivin puolelta avioliitossa ei ollut kyse suuresta rakkaudesta, minkä hän myönsi jo kihlautumisaikana sulhaselleen, mutta hän arvosti miehessä asemaa ja arvonimiä, joten varatuomarina ja kartanon poikana Werner vastasi odotuksia.²²⁴ Puoliso toi Viivin elämään runsain mitoin lisää avaintapahtumia, -paikkoja ja -henkilöitä. Tässä luvussa kiinnitän huomiota ensin Viivin valinnan sovinnaisuuteen, sitten siihen millaisena Viivi itse näki avioliittonsa. Keskeinen sija on myös mahdollisuuksilla ja kahleilla, joita (kaupunkilais)sivistyneistön avioliitto hänelle tarjosi. Yhteisöllisyys oli keskeinen sivistyneistöelämän piirre, joten Viivin uudella asemalla oli vaikutuksensa myös hänen lapsuudenperheeseensä. Irtautuminen lapsuudenkodista alkoi näkyä Viivin päätöksinä toteuttaa omasta lapsuudesta poikkeavia kasvatustapoja ja tukea sisarustensa toisinaan ristiriitojakin aiheuttaneita hankkeita sekä hengellisinä epäilyinä ja läheisten huolena harvenevista Rautalammin vierailuista. Valtasuhteet muuttuivat.

3.1 Avioliitto pelastusrenkaana

Viivi Lindbohm ja Werner Palander solmivat avioliiton noin puolen vuoden kuluttua kihloista, mikä viestii erinomaisesta ajoituksesta. Säätyläispiireissä kihlauduttiin usein parissa kuukaudessa yhteisymmärryksen löytymisestä, sillä pitkittynyt näkyvä kahdenkeskinen seurustelu vailla sitoumuksia olisi ollut sopimatonta, horjuttanut säätyläisperheen kunniallisuutta ja tuottanut ikäviä huhupuheita. Kuitenkin vihkihetki lykkääntyi monesti esimerkiksi neljänkin vuoden päähän kihlauksesta, johtuen tavasta odotella säätyläismiehen aseman vakiintumista. Talouskysymyksen tärkeyttä korostaa sekin,

²²³ Mustonen 1997, 32, 36.

²²⁴ Vallgren 1949, 112, 124–126; Colliander 1918, 752.

että mikäli sulhasta kohtasi konkurssi, ei kihlauksen purkamista paheksuttu.²²⁵ Viivin sulhanen oli ehtinyt pitää jo neljä vuotta asianajotoimistoa, ja hänen saavuttamaansa vakaata asemaa kuvaa, miten hänellä oli tarjota nuorikolleen neljän huoneen ja keittiön kaupunkiasunto.²²⁶ Myötätuulesta huolimatta Viivin elämänmuutokseen ei suhtauduttu Rautalammilla yksinomaan lämpimästi. Vanhempien näkemykset avioliitosta eivät olleet yhtä yhteneväiset kuin opintielle lähtemisestä – tosin naimakauppoihiin suhtautumisen voi nähdä epäsuorasti paljastavan myös koulutuksen päämääriä koskevia näkemyseroja: isälle opinnoilla vaikuttaa olleen välinearvoa, ja naimakauppa tuhosi itsenäistymistavoitteet, kun taas äidin silmissä koulutuksen arvo ei kadonnut avioliiton myötä. Seuraavassa luodaan tarkempi silmäys tekijöihin, jotka vaikuttivat sivistyneistön keskuudessa naimapäätösten arviontiin.

Viivin isä ehti nähdä tyttäristään kahden vanhimman avioituvan ja oli ollut valmis torjumaan kummankin aikeet – Viivin mukaan Ivar ei olisi sallinut tyttäriensä menevän lainkaan naimisiin.²²⁷ Isän kielteinen ensireaktio Viivin kihloihin juontaa vahvasti tyttären päätöksestä luopua urastaan. Kuultuaan vastavalmistuneen opettajan avioaikeista isä oli kirjoittanut Viiville: ”Kun olet saanut oman paikankin ja tullut itsenäiseksi, on sinun jatkettava työtäsi.”²²⁸ Tyttären opiskelun ja työnteon mahdollistaminen ei ollut läheskään aina pyyteetöntä, sillä itsensä elättänyt nainen saattoi tukea merkittävästi kantaperheen toimeentuloa. Hän kykeni säännöllisillä tuloillaan pelastamaan vanhempansa köyhyydeltä, ja hänestä oli usein hyötyä perheessä myös laajemmin. Naimattomasta, koulutetusta ja ammatissa toimineesta naisesta oli tullut 1880-luvun lopulta alkaen sivistyneistön sukuihin sekä varsin tavallinen että tarpeellinen hahmo, joka hoiti vanhuksia, piti koulukortteeria, tuki sisarustensa lapsia ja saattoi tarjota orvoksi jääneelle kodin. Kiintoisaa onkin, että 1800-luvun edetessä naimattoman työtä tehneen sivistyneistönaisen elämään ilmaantunut romanttinen käänne saattoi tuhota perheen kaavaileman turvajärjestelmän. Käänne, joka olisi aiemmin ollut ilmeisen toivottu. Etenkin opettajattaren kutsumukseen kuului omistautumisen ohella, tai pikemminkin siihen liittyen, usein enemmän tai vähemmän julkinen naimattomuuden lupaus. Uravalinta todella oli monelle askel pysyvään naimattomuuteen, sillä esimerkiksi Jyväskylän seminaarista valmistuneista naisopettajista 2/3 ei avioitunut.²²⁹

Elvira-äiti näyttää hyväksyneen Viivin ratkaisun alusta asti, sillä tytär muisteli hänen olleen lapsuudenkodissa sen, joka pyysi Tampereelta tullutta kihlaparia jäämään pidemmälle vierailulle.²³⁰ Viivin Tampereelta saama oma koti miellytti äitiä aikoinaan varmasti suuresti, ja Ivar-puolison mielipiteestä

²²⁵ Häggman 1994, 59, 94–95; Elomaa 1996, 31–32, 56–57.

²²⁶ Vallgren 1949, 126; Holmala 2010, 99. Ks. myös kuvaus esim. nuoripari Hultmanin kodista. Elomaa 2006, 158.

²²⁷ Vallgren 1949, 112.

²²⁸ Vallgren 1949, 125. Vastaavasti Viivin isosiskon avioituessa isä pystyi lohduttautumaan sillä, ettei kotikeskeisen Annin kohdalla koulutus mennyt hukkaan. Vallgren 1949, 31.

²²⁹ Sulkunen 1995, 33, 36–37; Ollila 1998, 61–62; Helsti 2006, 150–153.

²³⁰ Vallgren 1949, 125.

eronnut näkemys koulutuksen alisteisuudesta avioliittoon nähden paljastuu varsinkin hänen tyttären-tytär Katriin sittemmin kohdistamistaan toiveista. Vaikka Elvira oli saanut taisteltua Katrin kouluun, vasta tytön tultua avioliiton kautta hyvään taloon emännäksi hän katsoi voivansa kuollakin rauhallisista mielin.²³¹ Hanna Elomaa kirjoittaa hyvää asemaa ilmentäneen oman kodin edustaneen niin sivistyneistön miehelle kuin naisellekin täysivaltaisuuden saavuttamista. Hyvien sukulaissuhteiden arvostuksesta huolimatta avioliitto oli sivistyneistön perhekäsityksessä laajempaa perhe- ja sukuyhteyttä tärkeämpi yksikkö.²³² Lapsuudenkodin jättäminen ja oman kodin perustaminen olivat keskeinen osa aikuistumista myös Kai Häggmanin tutkimassa Waseniusten suvussa. Sekä vanhemmat että nuoret vierastivat nuortenparien asettumista esimerkiksi appivanhempiensä talouteenkin – sukulaisperheet asuttivat vähintään eri rakennusta tai kerrosta. Mikäli olikin päädytty laajentuneeseen perhetalouteen, todennäköisemmin taloutta täydensi toisen puolison työikäinen sisarus kuin appivanhempi.²³³

Oman kodin arvostamisen lisäksi säätyläistössä jaettiin laajalti näkemys, jonka mukaan naimaton mies saattoi olla onneton, mutta naimattoman naisen täytyi olla onneton. Rakkaus oli sivistyneistön kulttuurissa ennen muuta naisen elämän keskipiste, sillä hänet kasvatettiin odottamaan ”sitä oikeaa”. Naisen ajateltiin pystyvän miestä syvempään rakkauteen, joten avioliitto oli hänelle aina kiittollisuudenaihe ja naimattomuutta onnellisempi olotila.²³⁴ Kuitenkin Viivin äiti korosti henkistä yhteenkuuluvuutta ja sosiaalisia suhteita voimakkaammin miespuolisten jälkeläistensä solmimien avioliittojen yhteydessä kuin tyttärensä kohdalla.²³⁵ Perheen naisten avioliittojen yhteydessä hän asetti suuresti arvoa paitsi taloudelliselle turvallisuudelle myös yhteiskunnalliselle nousulle. Voi olettaa, että Viivin kihlaus ilahdutti äitiä samalla tavoin kuin Verna-tyttären valinta vuosikymmen myöhemmin. Kun syksyllä 1899 levisi tieto Vernan kihloista, äiti kertoi Viiville, tuolloin vakiintuneelle varatuomarin vaimolle, ohjeistaneensa Vernaa tekemään oikean päätöksen kapteeni von Hertzenin suhteen:

[...] nu är jag bra nöjd öfver Vernas parti, jag tyckte så mycket om honom (Herten) i somras att jag då redan sade åt Verna att om Han skulle göra henne sitt anbud får hon ej gifva korgen” Han ser ju så utmärkt snäll ut Ina berömde ju Honom mycket Gud gifve dem lycka, men huru Han nu må finna sig nöjd med en så anspråkslös flicka, dock han har ju nu af sitt eget tycke gjordt sitt val.²³⁶

²³¹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 2.3.1919, TKA.

²³² Elomaa 1996, 49; Elomaa 2006, 151–152.

²³³ Häggman 1994, 40–41, 55–56; Tosh 1999, 21.

²³⁴ Häggman 1994, 96, 99–100; Elomaa 1996, 52.

²³⁵ Kun Viivin Hjalmar-veli avioitui rikkaan leskirouvan kanssa, Verna-sisko totesi Viiville kyynisesti, että omaisuutta olisi pitänyt olla enemmän, mikäli kerran rahasta menee naimisiin. Elvira-äiti sitä vastoin kuvaili ”Hennyä” erittäin mukavaksi ja hyväluontoiseksi vaimoksi ja kertoi puolisojen sopivan toisilleen ja Hjalmarin vaikuttavan tyytyväiseltä. Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 20.4.1911; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 1.5.1911; 4.12.1911, TKA.

²³⁶ “[...] nyt olen kyllä vaan tyytyväinen Vernan puolesta, pidin hänestä (Hertzenistä) viime kesänä niin kovasti, että jo silloin sanoin Vernalle, että jos Hän tekisi tarjouksen, ei hän saa antaa rukkasia. Hän näyttää kyllä niin mahdottoman

Tuolloin tyytyväisyyttä loppuratkaisuun lisäsi äidin tiedostama ero osapuolten asemassa, sillä hän oli epäillyt, ettei Verna kenties vastaisi liiton tuoman roolin vaatimuksia. Hänen mielteissään näkynee siten, että tyttären suomenkielisellä tyttökoulukasvatuksella oli tähdätty käytännöllisyyteen edustavuuden sijaan. Koska äiti pohti avoimesti Vernan puutteita Viiville, voi päätellä, että pidemmälle opiskelleella Viivillä oli ollut aikoinaan paremmat valmiudet vaimolle kuuluneisiin edustustehtäviin.

Taloudellisen hyvän ohessa sivistyneistön mielipiteisiin vaikutti yleisesti avioitumisikä, ja ikänormit höllönivät vasta 1920-luvun jälkeen, kun sivistyneistönaisten työssäkäyntiin oli totuttu laajemmin eikä perheen elatus ollut vain miehen kartuttaman omaisuuden varassa. Tarkkuutta vaadittiin ensinnäkin, koska ikäerot ylläpitivät ihannoituja perherooleja, ja toiseksi koska tavat vaihtelivat eri yhteiskuntaryhmien kesken. Säätyläistössä vanhemmalla miehellä ajateltiin olevan tasoittava ja rauhoittava vaikutus nuoreen vaimoon. Alttarille astuessaan Viivi oli 22-vuotias ja hänen sulhasensa lähestyi 29. ikävuotta. He olivat molemmat vain jokusen vuoden keskimääräistä vihittävää nuorempia, sillä sivistyneistön sulhaset olivat keskimäärin 30-vuotiaita, usein tosin jopa vuosia sen päälle, siinä missä morsiamet olivat yleisesti täyttäneet 24 vuotta. Viivi oli silti varsin nuori etenkin vanhempiinsa verrattuna, sillä Ivar ja Elvira olivat avioituessaan noin puoli vuosikymmentä häntä varttuneempia, mikä saattoi osaltaan vaikuttaa isän kielteiseen suhtautumistapaan.²³⁷

Lähinnä Viivin varhainen avioituminen oli poikkeavaa hänen lapsuudenperheensä valintoihin nähden. Pariskunnan noin seitsemän vuoden ikäero oli jo varsin sovinnainen sekä suhteessa yleisiin tapoihin että osaan morsiamen lähipiirin valintoja. 1800-luvulla avioparien ikäero oli sitä suurempi, mitä korkeampi yhteiskunnallinen asema heillä oli. Aatelispiireissä ikäero oli usein 5–10 vuotta, kun taas aatelittomilla sivistyneistön edustajilla 4–6 vuotta. Talonpojilla ja tilattomilla ikäero oli vielä pienempi, ja kaupunkien työväen parissa vaimot olivat keskimäärin jo miehiään hieman vanhempia. Sivistyneistön keskuudessa pieni ikäero oli erikoinen ja päivittelynarvoinen asia.²³⁸ Syvälle juurtuneista ihanteista huolimatta Lindbohmeilla alttarille astuneiden ikäerot vaihtelivat suuresti. Jo Viivin vanhemmat poikkesivat aikoinaan normista, sillä he olivat avioituessaan molemmat 27-vuotiaita, mitä voi pitää harvinaisena.²³⁹ Sen sijaan Viivin Verna-sisko oli parikymmentä vuotta kapteenipuo-

ystävälliseltä Inahan [Verner Lindbohmin vaimo] kehui häntä paljon Jumala antaa onnen mutta kuinka Hän nyt mahtaa tulla tyytyväiseksi niin vaatimattoman tytön kanssa, toki hän on kyllä tehnyt valintansa oman makunsa mukaan.”

Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 30.10.1899, TKA.

²³⁷ Häggman 1994, 86–88, 245; Elomaa 1996, 56; Jalava 2006, 181. Säätyläisvanhemmat saattoivat tuohon aikaan jo toivoa tyttären nauttivan hetken nuoruusvuosistaan eikä solmivan avioliittoa liian nuorena. Itsenäisyyteen kannustamisesta viestii, että 1800-luvun lopulla nuorten naisten työntekoon suhtauduttiin yhä hyväksyvämmiin. Oli jo varsin tavalista, että tyttärille järjestettiin koulusta pääsyn jälkeen työtehtäviä. Ensisijaisena ajatuksena oli tarjota tyttärelle mielekästä tekemistä, jonka parissa odotella avioliittoa, mutta samalla tulevaisuuden toimeentulo oli asetettu turvatumpi, mikäli avioliittoa ei solmittukaan. Pohls 2011, 19–20.

²³⁸ Häggman 1994, 86–88, 245; Elomaa 1996, 56; Jalava 2006, 181.

²³⁹ Ks. esim. Ollila 1998, 85.

lisoaan nuorempi, mikä oli yläluokankin mittapuulla suurehko ikäero, ja Georg-veli vaimoaan vuosikymmenen vanhempi. Toisaalta Ines oli miestänsä pari vuotta vanhempi, ja Hjalmarkin vaimoaan yli puoli vuosikymmentä nuorempi – heidän ratkaisujensa poikkeuksellisuutta kuvaa, ettei esimerkiksi Kai Häggmanin tutkiman kauppiassuvun miehistä yksikään avioitunut itseään vanhemman kanssa.²⁴⁰

Varallisuuden ja ikänormien rinnalla sivistyneistössä seurattiin muodostuvien pariskuntien tapaa-misolosuhteita. Viivi tutustui sulhaseensa kodinpiirin ulkopuolella, ensi kerran laulujuhlilla, sitten töiden merkeissä, mikä heijastaa 1800-luvun jälkipuolelta lähtien laajentuneita puolisoehdokkaiden markkinoita. Kehityksen taustalla oli osin naisten yleistynyt työssäkäynti ennen naimisiinmenoa ja osin aikakauden uusi romanttisen rakkauden ihanne, jonka toteuttaminen vaati myös uudenlaisia puitteita. Nuorten suoranainen ohjaaminen rakastumaan oli sivistyneistölle yksi keino erottausta yläluokasta, jonka perinteitä leimasivat laskelmoidut avioliitot. Tunteiden korostaminen ei kuitenkaan saanut aiheuttaa uhkaa vallitsevalle yhteiskuntajärjestykselle. 1800-luvun avioliitto ei ollut puhdas yksityisasia, vaan kyse oli kahden suvun yhdistämisestä, joten sivistyneistönuoret oli ohjattava rakastumisen lisäksi kohdistamaan tunteensa ainoastaan oman yhteiskuntaluokkansa edustajaan. Moderneja tapaamismahdollisuuksia alkoivat edustaa erilaiset draamalliset illanvietot, konsertit, tanssiaiset sekä kävely- ja rekiretket esimerkiksi seura- ja yhdistystoiminnan puitteissa. Tyypillisesti tapahtumia järjestettiin vain sosiaalisesti yhteensopivien kesken ja osallistujajoukkoon valikoituneitakin tarkkailtiin herkeämättä. Tosin muodollisuutta ja valvontaa oli suurissa kaupungeissa enemmän kuin pikkupaikkakunnilla, missä sopivat puolisoehdokkaat tiedettiin lapsuudesta asti.²⁴¹

Viivi ja Werner eivät löytäneet toisiaan aikakauteen nähden epäsovinnaisella tavalla, mutta perheensä tavoista Viivi jälleen poikkesi, sillä hänen sisaruksistaan monen puolisovalinnalla oli kytkös tuttuuteen. Kotipitäjästä puolison sai niin isosisko kuin pikkuvelikin. Georg valitsi morsiamen säätyläisten sijaan talonpoikien joukosta, mikä kertonee sekä muodollisuuden puutteesta että siitä, ettei avioliittojen kontrolli ollut aukotonta; Anni-siskon puoliso oli rälssitilallinen. Verna-sisko taas tutustui tulevaan kapteenimieheensä Alexander von Hertzeniin oletettavasti Helsingissä isoveljensä Vernerin välityksellä, sillä veljen anoppi kuului von Hertzenien sukuun. Rautalammilla kapteeni opittiin tuntemaan viimeistään tämän saapuessa kesävierailulle osana Verner Lindbohmin seuruetta.²⁴² Vernan sulhasen tuttuus yhdistettynä miehen arvokkaaseen asemaan kenties lisäsivät isänkin mahdollista

²⁴⁰ Hjalmar Lindbohm Viivi Vallgrenille 3.4.1911, TKA; Colliander 1918, 752–753; Häggman 1994, 87.

²⁴¹ Häggman 1994, 89–91; Elomaa 1996, 29–31; Pohls 2011, 9, 19.

²⁴² Vallgren 1949, 31; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 30.6.1899, TKA; Colliander 1918, 752–753.

suopeutta kolmannen tyttärensä liittoa kohtaan. Kapteenitausta saattoi saada itsekin armeijassa ja sodassa olleelta – tosin aliupseeristoon kuuluneelta – Ivarilta arvostusta.²⁴³

Kiinnostavasti Viivikin oli aiemmin liikkunut tutuissa piireissä. Hän oli käynyt hellämielistä kirjeenvaihtoa serkkunsa Verner Breitholtzin kanssa, ja pitkäaikaiseksi, sairauden päättämäksi ensirakkaukseen hän nimesi Rautalammin kirkkoherra Dahlgrenin pojan. Elvira-äidin silmissä Werner Palanderin ulkopuolisuus saattoi olla myönteinen piirre. Viivin mukaan äiti vastusti suoranaisia sukunaimisia, joten serkkuihastus ei olisi ollut tervetullut – tosin Viivin pikkusisko Ineksen valinta osui serkkuun ja sai äidiltä siunauksen.²⁴⁴ Sukupiirin sisäinen avioliitto oli kuitenkin yksi säätyläistön turvalisiksi havaituista teistä sopusuhtaiseen ja säädynmukaiseen liittoon. Samoin eri ammattikuntien nuorten tulokkaiden naimakaupat esimerkiksi ammattikuntansa vanhempien jäsenten tyttärien kanssa oli perinteinen parinmuodostustapa, jota edisti vanhempien virkamiesten tyypillinen tapa ottaa kattonsaa alle harjoittelijoita. Sulhanen hyötyi järjestelystä, sillä virkapaikat periytyivät usein avioliittojen kautta, ja morsian sai säilyttää tutun elämänmallinsa.²⁴⁵ Viivin äidillekään nimismiehen elämä ei ollut aikoinaan täysin vierasta, sillä hänen veljiensä joukossa oli saman virkakunnan edustajia.²⁴⁶

Vaikka 1800-luvulla rakkaus alkoi puhuttaa, säätyläisten käsityksiin ja toimintaan vaikuttivat ennen kaikkea tosielämästä, vanhemmilta, sisaruksilta, tuttavapiiriltä ja palvelusväeltäkin, saadut mallit ja kokemukset. Tyypillisesti sivistyneistö hyväksyi liitoissaan kompromissit itsestään selvinä.²⁴⁷ Viivin ratkaisu herätti alkuun ristiriitaisia tunteita, mutta tulee muistaa, että hänen avioituessaan ei naisen isän tai holhoojan suostumusta avioliitolle ollut vaadittu enää kolmeen vuosikymmeneen. Kihlapari kuulutettiin Tampereella, minkä jälkeen he lähtivät Rautalammille sovittelemaan tilannetta. Viivin isä ei viikkoon halunnut tehdä tuttavuutta vävyehdokkaan kanssa, vaan mietti verukkeita naimisiinmenon estämiseksi, mutta taipui havaittuaan pariskunnan sinnikkyuden.²⁴⁸ Avioliiton roolia Viivin

²⁴³ Elvira ei maininnut kirjeissään Viiville miehensä kantaa Viivin Verna-siskon kihloihin, mikä voi viestiä ristiriitojen ja siten suoranaisten avioitumisvastaisuuden puuttumisesta. Vaikeneminen ei toki tarkoita, ettei kiistoja olisi ollut olemassa, mutta näkemystä Ivarin suopeudesta tukee, että kirjeissä käytiin samoihin aikoihin kattavasti läpi Georg-pojan naima-aikeiden perheessä nostattamia tunteita. Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 19.7.1899, TKA. Viivin isä oli vuonna 1855 nuorempana aliupseerina 4. suomalaisessa Tarkk'ampujapataljoonassa ja liittyi vuonna 1856 2. Vaasan ruotutarkk'ampujapataljoonaan. Hän osallistui Oolannin sodan Haminan taisteluun 21.7.1855 saaden kunniamerkin sekä aliupseeristolle ja miehistölle kuuluneen palkkiosumman. Lindbohm, Ivar Fredrik (202), Luettelot -L, Ansioluettelokoelma, KA, saatavissa: [<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2459227>], viitattu 19.12.2015.

²⁴⁴ Vallgren 1949, 33, 83–96, 112; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 24.8.1909, TKA.

²⁴⁵ Ollila 1998, 60; Pohls 2011, 9, 19.

²⁴⁶ Carl Johan Breitholtz oli kruununnimismies, ja Gustaf Magnus Breitholtz oli nimismies ja sittemmin tilanhoitaja. Colliander 1918, 751, 753.

²⁴⁷ Elomaa 1996, 35.

²⁴⁸ Vallgren 1949, 125–126. Vuonna 1864 säädettiin, ettei 21 vuotta täyttäneen naisen holhoojan suostumusta avioliitolle enää vaadittu. *Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokous vuodelta 1864*, nro 25, § 2.

elämäntarinan avaintapahtumana korostaa, että Viivin vahva tahto ja omat päämäärät veivät tällä kertaa voiton. Viivi itse kuvaili saamansa naimatarjouksen läpikäyntiä seuraavasti:

Palander sanoi tyytyvänsä ystävyyteeni, kunhan vain suostun. Mietin. Olin menettänyt ensilempeni, yksinäisyys ja ikävä vaivasivat minua, köyhyys oli estänyt nuoruuteni kehityksen. Kosijan valmis koti, ammatti ja ansiot joutuivat nyt vaakaan ja painoivat sen vähitellen hänen puolelleen, vaikka asia tuntuikin jonkin verran vastenmieliseltä. Myöskin ajattelin, että voisin rauhassa ottaa kaikenlaisia kursseja ja kehittää henkeäni, niin kuin sitten teinkin. Ja niin suostuin tähän avioliittoon.²⁴⁹

Palanderien liitossa kohtasi kaksi kehityssuuntaa. Toisaalta 1800-luvun lopulla romanttisesta rakkaudesta oli tullut sivistyneistön ihanne, toisaalta sopivaa aviopuolisoa valittaessa säädynmukainen elämäntapa ja käytös olivat ratkaisevia tekijöitä.²⁵⁰ Avioliiton perusteet muuttuivat, mutta Irma Sulkusen mukaan tunnekuohuiset ratkaisut olivat silti harvinaisia. Yhteiselo nähtiin yhä ennen kaikkea elämäntapaisena sopimuksena, jonka onnistumisen edellytyksenä oli aineellinen ja sosiaalinen, toisinaan myös henkinen ja ideologinen, perusta. 1800-luvun lopulla avioliitto vasta haki muotoaan ja sisältöään uutena molemminpuoliseen kiintymykseen ja toveruuteen perustuvana instituutiona. Silti luonteen muutoksessa näkyi ennen kaikkea uusi yksilöllinen tapa mieltää oma itsensä ja suhteensa toisiin, mikä merkitsi yhteisöllisen ihmiskuvan ja siihen liittyvien sukupuolimääritysten hajoamista.²⁵¹

3.2 Uuden polven ihanneliiton arki

Vaikka Viivin puolelta järkisyys painoivat vaakakupissa tunteita enemmän, hänellä oli onnellista yhteiseloä ajatellen ihanteita, joista halusi pitää kiinni. Kaikista asioista päätettäisiin yhdessä ja varsinkin perheen toimeentuloon liittyvissä asioissa toinen olisi pidettävä ajan tasalla. Mitä tulisi ajanviettoon, aamut ja illat olisi pyhitettävä kahdenkeskiseksi kotonaololle. Aamut aloitettaisiin yhteisellä kahvihetkellä; iltaisin nautittaisiin teetä takan ääressä ja vaimo tekisi käsitöitä miehen paneutuessa kiinnostavaan kirjallisuuteen, josta vaihdeltaisiin mielipiteitä. Aviomiehen olisi oltava kotona iltaisin – jos mentäisiin ulos, mentäisiin pariskuntana – mutta päivisin puoliso voisi olla omissa askareissaan. Puolisoaan Viivi kuvasi ahkeraksi asianajajaksi, jonka odotushuone oli täynnä asiakkaita. Hän itse alkoi syventää taloudenpitotaitojaan talous- ja käsityökoulujen kursseilla, vaikka häntä olikin pehdytetty säästäväisyyteen ja käytännöllisyyteen jo viimeistään Jyväskylän vuosina.²⁵²

Arjen keskellä Palanderien elämää värittivät teatteri, konsertit ja tanssiaiset, ja Viivi pääsi viimein tutustumaan myös taiteilijapiireihin ja oppineeseen kulttuuriseuraan. Kuvataiteilija Fredrik Ahl-

²⁴⁹ Vallgren 1949, 124–125. Jo kihla-ajalla hän alkoi esim. ottaa lausuntatunteja. Vallgren 1949, 125.

²⁵⁰ Häggman 1994, 89–91; Elomaa 1996, 29.

²⁵¹ Sulkunen 1995, 50, 54.

²⁵² Vallgren 1949, 126–127.

stedtin, miehensä serkun, hän tapasi sukulaisesittelyssä Helsingissä ja muisteli tunteneensa Ahlstedtiä ja tämän Nina-vaimoa kohtaan erityistä viehätystä, ”koska he olivat taiteilijoita”. Pariskunnan omassa Tampereen kodissa puolestaan vieraili vuosien varrella niin Ida Aalberg kuin Jean Sibeliuskin, ja erityisen onnellinen Viivi oli voidessaan majoittaa Kasimir Leinoa, ”oppinutta esteetikkoa”, yhden tämän lukukauden ajan. Solmittu ystävyys kesti eliniän. Lisäksi Viivi emännöi Ahveniston kesähuvilalla Lempäälässä juhlia erilaisine teemoineen ja pitkine ohjelmineen – eräisiin venetsialaisjuhliin tilattiin orkesterikin kaupungista asti soittamaan.²⁵³

Viivin voi sanoa ottaneen päämääräkseen noudattaa kodissaan viktoriaanisia ihanteita. Vaikka sivistyneistön perhemallissa vaimolle ja miehelle oli määritelty eriytyneet vastuualueet, avioliitto nähtiin toverillisena suhteena. Avioparin odotettiin heti ottavan säännölliseksi tavaksi viettää paljon aikaa keskenään. Kumppanuuden ihannetta edistävää toimintaa oli muun muassa perheen yhteiset ruokaajat, musisointi- ja ääneenlukuhetket sekä kävelyretket. Näyttelyissä ja konserteissa käytiin, mutta huvielämän painopiste siirtyi merkittävästi kotien seinien sisäpuolelle, missä sivistyneistö pystyi itse hallitsemaan osallistujien sosiaalista tasoa. Sekä taloon astuneet vieraat että tilaisuuksien ohjelmat kuvastivat etenkin emännän sosiaalista vaistoa ja järjestelytaitoja. Talon isäntä oli tyypillisesti toimija, muttei liikkeellepaneva voima.²⁵⁴ Palanderien ajanvietossa näkyy samoin aikakaudelle leimallinen voimistunut rajanveto kotiajan ja työajan välillä, joka oli johtanut varsinaisen vapaa-ajan käsitteen syntyyn ja muotoutumiseen: vapaa-ajasta tuli vähitellen erillinen elämänsektori, jonka puitteissa tapahtuva toiminta oli ei-tuottavaa ja ei-vakavaa. Kehitys näkyi varsinkin nousevaan sivistyneistöön kuuluneiden porvarien keskuudessa, sillä 1800-luvun edetessä heidän varallisuustasonsa oli noussut ja lomat olivat pidentyneet, mikä oli tiennyt aiempaa parempia mahdollisuuksia niin fyysisen kunnon ja terveyden kehittämiseen kuin henkeviin kulttuuriharrastuksiinkin. Anna-Liisa Amberg muistuttaa, että vapaa-ajan nähtiin käytännössä kuuluvan palkkatyötä tekevän miehen elämäntapaan, eli maksutonta kotityötä tekevä nainen jäi siitä useimmiten osattomaksi.²⁵⁵

Vuonna 1894 Palanderien perhe täydentyi Elvi-tyttärellä, ja seuraavana vuonna syntyi poika, Eilo. He olivat suuresti toivottuja, ja kenties lapsia olisi saanut tulla lisääkin, sillä Viivi kirjoitti perheessä olleen ”trip trap – mutta trullia ei kuulunut”.²⁵⁶ Viivi ei pitänyt yksinäisyydestä ja pysähtyneisyydestä, mihin lastenodotus ainakin toisinaan sitoi, ja toista lastaan odottaessaan hän oli purkanut äidilleen

²⁵³ Vallgren 1949, 128–139.

²⁵⁴ Tosh 1999, 59, 123–124.

²⁵⁵ Amberg 2003, 23. Vanhan säätyläistön parissa ero virkistäytymistavoissa ja itsensä hoitamisessa ei liene ollut yhtä suuri. Esim. jo 1700-luvun lopulla Suomestakin lähti säätyläisiä kesämatkoille ulkomaille. Tavallisesti matkan yksi päämäärä oli terveyskylpylä, jonne matkattiin usein perheittäin. Heikkinen 1991, 76, 83, 85.

²⁵⁶ Vallgren 1949, 138; Colliander 1918, 752.

harmistuneisuuttaan aviomiehen lähdettyä metsästysmatkoilleen. Toisaalta Elvira ohjeisti tytärtään lopettamaan tilanteen surkuttelun ja katsomaan tilannetta miehen näkökulmasta, sekä Wernerin näkökulmasta että yleisesti. Ensinnäkin metsästyksessä oli kyse herrojen suurimmasta huvista. Äiti selosti miesten olevan kaikkialla metsällä viitaten niin kotiseudun väkeen kuin muualla asuviin sukulaisiinkin ja toi siten esiin, ettei Viivin tilanne ollut lainkaan erityinen. Toiseksi Elviran mukaan vävy ansaitsi pääsyn luonnon keskelle, sillä mies oli ankaran työllistetty. Kolmanneksi Nipurin emäntä muistutti käytännöllisesti, miten hyvä oli saada kotiin jäniksen ja linnun lihaa.²⁵⁷ Kuitenkin Viivi saattoi kaivata puolisonsa lisäksi ennen kaikkea toimintaan osallistumista. Hjalmar-velikin kirjoitteli tuttaviansa aina utelevan, montako jänistä Viivi onkaan ampunut, ja oletti siskon raportoivan syksyisistä saaliistaan. Liittipä Viivi muistelmiinsakin kuvan itsestään jänisjahdissa.²⁵⁸

Toisaalta ohjeistuksensa ohessa äiti myös lohdutti tytärtään. Hän myönsi olevan surullista, että Viivin täytyi olla yksin, ja lisäsi vielä: ”Vore det blott en möjlighet så skulle jag alltid vara hos dig då Du är ensam. men så lyckligt är det ej”.²⁵⁹ Naisväellä oli halu pitää yhtä miesten ollessa omilla teillään. Kiinnostavasti äiti rinnastaa samaisessa kirjeessä kahden vanhimman tyttärensä elämäntyylit. Anni eli äidin silmissä täysin eristyksissä, ja häntä esimerkkinä käyttäen Elvira koetti saada Viivin näkemään oman tilanteensa positiivisemmassa valossa:

Anni är så glad och lycklig öfver att Hon ny till allhelgon får köket färdigt. Hon är i ”sjunde himlen” häröfver. Anni får också vara ensam men underligt bra trivdes hon, det är annat att bo så i ödemarken som Hon och så sällan kan Hon komma ut derifrån nämns ej lemna sina barn, utan försakar allt för dem nu tycker jag att det är mera synd om henne än dig du slipper ju ändå ”ihmisten ilmoim” men den slipper ej Anni. Hon skref till mig att: ”mikä voi olla kalliimpi kuin rauhallinen koti”. Nu vore det ju bra att hafva ett fridfullt hem men inte skulle jag bara trivas så i ödemarken.²⁶⁰

Siinä missä Viivi oli raivannut tiensä pois maaseudulta omien mielenkiinnonkohteidensa pariin, isosisko oli alkanut luoda omaa elämäänsä maaseudun rauhassa. Hän tyytyi vähempään, kuin mihin Elvira-äiti olisi tyytynyt, ollen vielä tyytyväinen. Äiti kirjoitti tyttärensä onnellisesta elosta ”erämaassa” vuonna 1895, jolloin Annilla oli avioliittoa takana jo seitsemän vuotta eli Annin tunteet

²⁵⁷ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 2.10.1895, TKA.

²⁵⁸ Vallgren 1949, 21, kuvaliite; Hjalmar Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.4.1892, TKA.

²⁵⁹ ”Jos vain olisi mahdollista niin olisin aina sinun luonasi kun Sinä olet yksin. mutta sellaista onnea ei ole”. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 2.10.1895, TKA.

²⁶⁰ “[...] Anni on niin iloinen ja onnellinen siitä, että saa nyt pyhäinpäiväksi keittiön valmiiksi. Hän on ”seitsemännessä taivaassa” siitä. Anni saa myös olla yksin, mutta ihmeen hyvin hän viihtyy, se on toista asua sellaisessa erämaassa kuin hän ja niin harvoin hän voi päästä sieltä ulkomaailmaan, ei kuulu haluavan jättää lapsiaan vaan kieltäytyy kaikesta heidän vuokseen, mielestäni häntä kyllä käy enemmän sääliksi kuin sinua, sillä pääsethän sinä kuitenkin livahtamaan ”ihmisten ilmoim” mutta se ei käy Annilta. Hän kirjoitti minulle: ’mikä voi olla sen kalliimpi kuin rauhallinen koti’. Olisihan kodin toki hyvä olla rauhaista, mutta en minä vain viihtyisi sellaisessa erämaassa.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 2.10.1895, TKA.

eivät vuosien mittaan muuttuneet. Olihan hän jo nuoruusvuosinaan viihtynyt Viivistä poiketen kotona.

Nipurissa vapaa-ajan ja työajan jakaminen ei kenties ollut niin selvää kuin Palandereilla. Elvira toivoi kotioloilta Anninsa tavoin rauhaa, mutta hänen mainintansa suvantohetkistä kytkeytyivät usein aikoihin, jolloin puoliso ei ollut kotona. Äiti kertoi Viiville eräänlaisesta vapaa-ajastaan seuraavasti: ”Pap: är nu i H:fors och roar sig, och vi roa oss här hemma det är verkligen lugnt och stilla då Gubben med sitt oroliga lynne är borta. det är hvila!”²⁶¹ Lisäksi virkatehtävät veivät nimismiehen joskus kirkonkylälle useiksi päiviksi, ja poissaolot olivat välillä vaimolle tervetulleita hengähdystaukoja – mies toi paljon huoliaan kotiin. Äiti eli Viiville antamisensa ohjeiden mukaisesti, mitä tulee myönteiseen suhtautumiseen puolisojen ajoittain erillään kulkeviin polkuihin. Voikin sanoa, että siinä missä Viivi korosti yhteisessä toveruutta, äidin mukaan sivistyneistövaimon tuli ainakin toisinaan oppia ottamaan puolison matkoista ilo irti ja pitämään jaksoja omaan käyttöön vapautuneena aikana.

Toista lastaan odottava Viivi vaihteli äitinsä kanssa mielteitä paitsi ajanviettotavoista myös äidin tehtävänkuvasta. Sivistyneistöperheissä lasten kasvatus ja fyysinen hoitaminen pyrittiin erottamaan toisistaan. Taloudenhoidon vastuunjaolla naiselle tarjottiin mahdollisuus täyttää ajan äiti-ihanne, antaa aikaa lasten henkisille tarpeille. Kun jälkikasvun arkirutiinit olivat paljolti piikojen vastuulla, äidin puoleen käännyttiin lasten vaatiessa neuvoja ja ojentamista eli kasvatusta. Äidin ajateltiin olevan sopivin toteuttamaan tarkoin harkitsemansa rangaistustoimet ja isällisiin kurinpitotoimiin alettiin turvautua korkeintaan viimeisenä keinona.²⁶² Rouva Palander sai lastenhoitoapua palvelusväeltä kuten äitinsä aikoinaan, ja äiti kommentoikin hyväksyvästi muun muassa Viivin lastenhoitajavalintaa – hoitaja oli ilmeisesti Rautalammilta tuttu – käyden samalla läpi hyvän palvelijan ominaisuuksia:

[...] jag tror du blir nöjd med henne om Hon nu lär sig att sköta barnet efter Din method, ty hon är godsint och villig som en pudelhund, och orkar om natten också bättre än en ung. och ej behöfver du vara rädd att Hon går och lemnar barnet, jag tror hon blir mycket bra för den lilla som kommer.²⁶³

Säätyläisäidin ei odotettu olevan vauvansa vierellä yötä päivää, mutta lasta hoivaavalta palvelijalta odotettiin kuuliaisuutta äidin ohjeistukselle. Elvira oli havainnut Viivillä olleen oma harkittu hoito-

²⁶¹ ”Isä on nyt H:gissä pitämässä hauskaa, ja me pidämme hauskaa täällä kotona on todella rauhallista ja hiljaista, kun Ukko ja hänen huolestunut mielenlaatunsa ovat poissa. Se on lepoa!”. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.3.1899, TKA. Ks. myös esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.5.1899, TKA.

²⁶² Häggman 1994, 109–113; Tosh 1999, 92.

²⁶³ “[...] uskon että olet häneen tyytyväinen jos Hän vain oppii hoitamaan lasta Sinun metodisi mukaisesti, sillä hän on hyväluonteinen ja aulis kuin puudelikoira, ja jaksaa öisin ja paremmin kuin nuori. ja sinun ei tarvitse pelätä että Hän unohtaisi lapsen, uskon hänestä tulevan oikein hyvä tulevaa pikkuista varten.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 2.10.1895, TKA.

linjansa, ”metodinsa”. Viivin ja hänen äitinsä ajatustenvaihto oli varsin sopusointuista, mutta kuitenkin kun ajatellaan hieman isompien lasten hoitamista, kasvatusta, erillisenä kokonaisuutenaan, Viivi antaa ymmärtää halunneensa olla linjauksissaan vähemmän ehdoton kuin äitinsä. Rautalammin aikoina lapset olivat toisinaan kokeneet äidin antamat rangaistukset epäoikeudenmukaisiksi ja aiheettomiksi, ja Viivi arvioi lapsuutensa vaikutusta kasvatustyöhönsä toteamalla: ”Minä päätin, että jos itse tulisin äidiksi, en koskaan rankaisisi lapsia selkäsaunalla ennen kuin olisin istunut oikeutta asiassa. Ja niin teinkin.”²⁶⁴ Harkittu määrätietoisuus lasten kasvatuksessa ei aina ollut itsestään selvää. Esimerkiksi Kai Häggman ei havainnut tutkimassaan suvussa noudatetun selväpiirteistä kasvatussuunnitelmaa, vaan kasvatusta oli lähinnä tulosta perustavoista, joilla käsiteltiin toistuvia tilanteita ja ongelmia.²⁶⁵ Kun huomioi Viivin käyneen opettajaseminaarin, hänen muodollista pätevyyttään lastenhoidossa ja -kasvatuksessa tuskin voitiin kyseenalaistaa.²⁶⁶

Aviovuosien kertyessä rouva Palander ei silti omistautunut yksinomaan lapsille ja kodille sekä perheen julkisivun ylläpitämiselle. Kuvataiteista tuli Viivin intohimo, jonka pariin hän sittemmin vetäytyi miehensä lähtiessä vastaavasti omien harrastustensa pariin. Aviomiehen sukulaisilla oli keskeinen rooli Viivin kuvataideinnostuksen sytyttäjinä. Viivi oli enemmänkin tekemisissä kuvataiteilijapari Ahlstedtin kanssa, kun Werner-puoliso tilasi Nina Ahlstedtilta vaimonsa muotokuvan ja myös Fredrik Ahlstedt käytti rouva Palanderia mallina töissään. Kirjassaan Viivi muistelee tarkoin malli-istunnoissa käytyjä keskusteluja, jotka vaikuttivat häneen suuresti:

Kysyin Fredrikiltä eräässä istunnossa, mistä sitä tietää, että on syntynyt taiteilijaksi ja miten uskaltaa aloittaa. Siihen hän vastasi: ”Sen tietää siitä, ettei voi olla aloittamatta”. Sehän oli hauska kuulla! Minäkin voin siis aloittaa ja kokeilla, kun jo lapsesta saakka olin niin ihmeen paljon pitänyt piirtämisestä. Kysyin, enkö pääsisi hänen oppilaakseen kesällä. ”Kyllä se käy päinsä”, hän vastasi, ”olen juuri aikonut perustaa Paraisissa pienen oppikerhon maisemamaalausta varten”. Pyysin häntä hankkimaan itselleni asunnon, sillä olin päättänyt muutamiksi viikoiksi irtautua kotooni ensi kesänä ja mennä lasteni kanssa saaristoon. Mieheni oli myöntäväinen, kun kysymyksessä oli hänen sukulaisensa Ahlstedt. Hän itse läksi kalamatkalle Savoona.²⁶⁷

Syntyy käsitys, ettei Viivi piirustusinnostaan huolimatta ollut entuudestaan perehtynyt kuvataiteisiin, vaan vuorovaikutustilanteen avainhenkilö, taiteilija Ahlstedt, tarjosi hänelle ensimmäisen kunnan mahdollisuuden kuvataiteiden harjoittamiseen – kyseessä oli Viiville avaintapahtuma. Paraisille Viivi matkusti lapsineen kesällä 1898,²⁶⁸ ja hän kuvaili kokemustaan: ”Maalasin ja olin innoittunut.

²⁶⁴ Vallgren 1949, 26. Sukupolvien välisestä kasvatuskriittisyydestä myös Häggman 1994, 112.

²⁶⁵ Häggman 1994, 112.

²⁶⁶ Ks. myös entinen opettaja Mandi Granfelt lastensa kasvattajana, Sulkunen 1995, 80.

²⁶⁷ Vallgren 1949, 139.

²⁶⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 14.8.1898, TKA.

Ahlstedt piti maalauksistani. Maalasin maisemia ja auringonlaskuja, omenapuita ym. Palasimme tyytyväisinä kotiin, paljon maalauksia oli valmistunut.” Inspiraatio ei kadonnut saaristosta paluun jälkeen, vaan aloitteleva taiteilija hankki itselleen maalaustelineen ja maalilaatikon ja alkoi ”ominpäin tuhria mitä milloinkin”. Tampereella ei ollut taidekoulua, mutta päättäväinen Viivi pyrki ja pääsi taiteilija Kaarlo Vuoren oppilaaksi ja kävi Palanderien Ahveniston huvilalla maalailemassa maisemia milloin yksin, milloin ohjaajansa seurassa.²⁶⁹ Lisäksi taiteelliseen tuttavapiiriin kuuluivat muiden muassa Gabriel Engberg, joka vietti aikaa Palanderien huvilallakin, sekä Kalle Löytänä ja Carl Bengts.²⁷⁰

Kuvataide ei aluksi hallinnut rouva Palanderin aikaa, vaan hän ehti sen ohessa paneutua vanhoihin ilmaisutaitoa vaativiin harrastuksiinsa – viehtymys runouteen ja esiintymiseen oli säilynyt. Viivi oli yhtenä aloitteentekijänä Tampereen Näyttämöyhdistykselle, joka pyrki esimerkiksi saamaan oman teatterihuoneen Tampereelle, ja vaikutti myös sen toimikunnassa. Hänelle ei riittänyt pelkkä taustalla toimiminen, vaan hän kävi esimerkiksi lausumassa runoja erilaisissa illanvietoissa Tampereen työväenyhdistyksen juhlista Tampereen nuorisoseuran tilaisuuksiin ja Elias Lönnrotin patsasrahaston hyväksi toimimiseen.²⁷¹ Vuonna 1898 Päivälehti kirjoitti Viivi Palanderin olevan yksi Tampereen innokkaimpia näyttämötaiteen harrastajia. Tuolloin hän oli juuri esiintynyt Victorien Sardoun kirjoittamassa Erotan pois -näytelmässä yhdessä Suomalaisen Teatterin näyttelijä Adolf Lindforsin kanssa, joka kuului perheineen myös Palanderien huvilan kesävieraisiin. Rooliin Viiviä oli valmentanut Kaarola Avellan, joka oli ensimmäisiä sivistyneistöstä nousseita suomalaisia naisnäyttelijöitä ja saavutti lisäksi mainetta näyttämötaiteen, lausunnan ja roolianalyysin opettajana.²⁷² Avellan oli hyvin tyytyväinen suojattinsa suoritukseen, ja Viivi kuvaili: ”Oi, vihdoinkin minulla oli tilaisuus koetella oikeutustani päästä teatterialalle ja todistaa se”.²⁷³ Into kuvaa teatterihaaveista luopumisen jättämän haavan syvyyttä ja merkitystä elämää muokanneena avaintapahtumana.

Monipuolisista aktiviteeteistaan huolimatta Viivi palasi aina kuvataiteiden pariin. Sardoun näytelmän jälkeen hän lähti Ruovedelle kuvataiteilija Axel Gallénin (vuodesta 1907 Akseli Gallen-Kallela) ohjaukseen taiteilijan itsensä kutsusta. Viivi sai jälleen apua puolisonsa suvusta, sillä perillä hän majoitui Wernerin serkun vaimon luo.²⁷⁴ Gallénin kanssa molemminpuolinen vuorovaikutus jatkui myös myöhemmin. Viivi muisteli Ruovedellä viettämäänsä opintojaksoa ja etenkin sen jälkitunnelmia seuraavasti:

²⁶⁹ Vallgren 1949, 140–141.

²⁷⁰ Vallgren 1949, 139–149.

²⁷¹ Vallgren 1949, 131; esim. Päivälehti, 29.11.1898; Aamulehti 23.2.1897. Ilmoituksia eri esiintymisistä esim. Työmies 3.4.1897; Tampereen Uutiset 13.11.1897; Aamulehti 8.5.1898.

²⁷² Vallgren 1949, 131–133; Päivälehti 29.11.1898; Holmberg 2000.

²⁷³ Vallgren 1949, 132.

²⁷⁴ Vallgren 1949, 142; Verna von Hertzen Vallgrenille 26.9.1899, TKA; Reitala 1997.

Maalattiin ahkerasti. Gallen kävi silloin tällöin katsomassa töitämme. Milloin kehui, milloin moitti. Oli suurenmoinen opettaja. Oli kuin suomukset olisivat pudonneet silmistä. Minulla oli vielä tilaisuus Tampereella jatkaa opintojani hänen johdolla. Hän asui nimittäin yhden talven rakennusmestari af Hällströmin talossa Hämeenkadun varrella sommitellessaan aiheitaan Juse-liuksen mausoleumia varten Poriin. [...] Koska olin jo kesällä ollut hänen oppilaanaan ”maalari-siirtolassa”, oli hän todella niin armelias, että lupasi jatkuvasti käydä töitani katsomassa ja arvostelemassa. Minullahan oli iso ateljee talossamme torin varrella.²⁷⁵

Vuonna 1901 Palanderit olivat muuttaneet Tampereen silloisen Kauppatorin reunalle rakennuttamansa talon neljänteen kerrokseen. Talon viidennessä kerroksessa sijainnut ateljee mahdollisti Viivin täysipäiväisen työskentelyn. Välillä hän käväisi alakerrassa valvomassa lapsiaan ja talouttaan, välillä hän otti lapsetkin mukaan työtilaansa. Perheellä oli kolme tunnollista kotiapulaista, ja miehen tehdessä päiväkaudet töitä vaimolle jäi hyvin aikaa taiteelle. Viivi kuvaili koneiston toimineen loistavasti.²⁷⁶ Järjestelyt tuottivat tulosta, sillä vuonna 1901 Viivi asetti ensimmäistä kertaa teoksiaan näyttelille.²⁷⁷ Hän oli edustettuna esimerkiksi taideyhdistyksen näyttelyn kuvanveisto-osastolla, ja vuonna 1902 hän ilmoitti töitään Ateneumin Suomen taiteilijoiden syysnäyttelyyn, jonka juryssä istuivat vanhat tuttavat – herrat Gebhard ja Gallén.²⁷⁸

Sivistyneistön elämäntapaan kuulunut tukiverkosto palvelijoiheen ja muine järjestelyineen mahdollisti paitsi naisen toimimisen mallikelpoisten tulevien kansalaisten kasvattajana, myös itsensä kehittämisen toisinaan uran luomiseen asti. Maarit Leskelä-Kärjenkin mukaan lastenhoitajien ja kotiapulaisten jatkuva apu oli erittäin ratkaisevaa luovien naisten työntekomahdollisuuksia ajatellen. Esimerkiksi kirjailija-kääntäjä Helmi Setälä (o.s. Krohn) teki jatkuvasti töitä kotona lastenhoitajien hoitaessa lapsia. Samoin hänen siskollaan kirjailija Aino Kallaksella (o.s. Krohn) oli palvelijoita, mutta hän hoiti silti lapsiaan sisartaan enemmän itse, joskin koki, ettei luovuuden halu mahdollistanut parasta äitiyttä.²⁷⁹ Perheen ja työn välillä ei aina ollut naistenkaan elämässä jyrkkää eroa, vaan yksilölliset ratkaisut olivat mahdollisia. Joka tapauksessa perheen taloustilanteella ja lasten määrällä oli suuri vaikutus naisen liikkumatilaan, aviomiehen suhtautumisesta puhumattakaan.²⁸⁰

Viivin aviomiehen voi nähdä taiteilijoiden tukijana ja kuvataiteiden ystävänä. Werner Palander kuului sekä Suomen taiteilijayhdistykseen että Tampereen taideyhdistykseen, jälkimmäiseen ensimmäisestä kokouksesta lähtien. Tampereen Taideyhdistys myös yhdisti pariskuntaa, sillä Viivi oli vauhdittamassa yhdistyksen perustamista ja kuului sen johtokuntaan vuosina 1898–1903. Lisäksi aviomies

²⁷⁵ Vallgren 1949, 143.

²⁷⁶ Vallgren 1949, 143; Holmala 2010, 99.

²⁷⁷ Lönn (toim.) 2004, 618.

²⁷⁸ Päivälehti 10.5.1901, osallistujissa myös mm. Hilda Flodin; Suomen Kansa 29.9.1902.

²⁷⁹ Leskelä-Kärki 2006, 418–419, 432.

²⁸⁰ Konttinen 1991, esim. 181–182; Konttinen 2010, esim. 166–167.

osallistui ilmeisesti henkilökohtaisesti perheen uuden talon suunnitteluun ja sisustamiseen, ja varsinkin ateljeen kohdalla voi ajatella vaimon tarpeet huomioidun: ateljee oli Tampereella ainoa laatuaan ja kokosi seudun taiteilijoita yhteen.²⁸¹ Sivistyneistöavioliiton vakiintunut roolijako ei siis automaattisesti tarkoittanut, ettei luova vaimo olisi saanut mieheltään tukea ja ymmärrystä. Kirjailija Aino Kallaskaan ei ajautunut avioliitonsa kautta tukalaan perhemalliin, vaan hänellä oli oma työ ja runsaasti vapautta. Puoliso Oskar Kallas oli moderni mies, jonka identiteetti kiinnittyi keskeisesti aviomiehen ja isän roolien vastuuseen. Leskelä-Kärki yhdistää asetelman modernisoituvaan kumppaniavioliittoon, jossa aviopuolisot olivat toistensa tuki sekä yksityiselämässä että työssä.²⁸²

Palandereille järjestyi yhteistä aikaa avioliiton myöhempinäkin vuosina. Kevättalvella 1900 Viivin äiti toivoi lapsenlapsiaan luokseen Rautalammille Viivi-äidin ja Werner-isän lähtiessä matkalle.²⁸³ Tuolloin kymmenen vuotta aviossa olleet Palanderit matkustivat Eurooppaan vieraillakseen Pariisiin maailmannäyttelyssä. Näyttelyn avajaisten jälkeen he jatkoivat matkaa muun muassa Nizzaan, Monte Carloon ja Italiaan, mutta palasivat kierroksen jälkeen takaisin näyttelyyn, joka teki Viiviin jo suurenmoisen vaikutuksen – vielä avajaisten aikoihin näyttelyalue oli keskeneräinen. Euroopan-matkaltaan Palanderit tekivät kotiintuomisiksi monipuolisia hankintoja. Esimerkiksi Venetsiassa herra Palander sijoitti varoja muun muassa kattokruunuun, peiliin ja muihin huonekaluihin sekä veistokseen. Pariisiin palattuaan pariskunta innostui ostamaan Tunisian paviljongin myymälästä niin helmiäismosaiikkipöytiä ja -tuoleja kuin kankaita ja hajuvesiäkin. Lisäksi he kävivät Pariisin oopperassa katsomassa Persifal-näytöstä, ja he osuivat Maxime-ravintolaan samaan aikaan kuin Ranskan ensimmäinen lentäjä Santos Dumont ihailijoineen. Rouva Palanderin nimipäivää, Floran-päivää, juhlistettiin puolestaan Eiffel-tornin ravintolassa.²⁸⁴

Matkaohjelma oli ajan hermolla. Pariisilaiset itsekkin matkustivat talvisin Nizzaan ja Monacoon, ja samaa reittiä saapuivat monet maailmannäyttelyvieraat, jotka olivat Palanderien tavoin yhdistäneet maailmannäyttelyn Euroopan-kiertomatkiaan. Vuosisadan vaihteessa yliopistoväen, taiteilijoiden ja kirjailijoiden lisäksi monet muutkin vaurastuneet kansalaiset olivat alkaneet matkustaa myös Suomesta ulkomaille ja etenkin muodikkaaseen Pariisiin. Kaupungissa oli tuolloin kymmeniä hotelleja luksushotelleista vaatimattomiin pensionaatteihin, mutta vain rikkaimpien vierailijoiden oli mahdollista osallistua Pariisin hienoston elämänmenoon eli viettää sesonkiaikaa hotelleissa ja näyttäytyä tilaisuuksissa, joihin kaupungin kermakin saapui. Osallistuminen edellytti hienojen pukujen, asusteiden

²⁸¹ Vallgren 1949, esim. 157; Rantanen 1970, 346; Ilmonen 1984, 17, 210; Holmala 2010, 102.

²⁸² Leskelä-Kärki 2006, 443.

²⁸³ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille [kirjeen alussa puhutellaan Elvi ja Eilo Palanderia] 7.2.1900, TKA.

²⁸⁴ Vallgren 1949, 149–160.

den ja korujen hankintaa.²⁸⁵ Kuitenkin matkailijat olivat kohteissaan ulkopuolisia, joten he muodostivat hotelleissa, junissa ja laivoilla nopeasti omat seurapiirinsä, joiden reitit saattoivat useastikin kohdata – esimerkiksi hotellin taso taas takasi, että tuttavat edustivat suunnilleen samaa yhteiskuntaluokkaa.²⁸⁶ Pariisista Palanderitkin palasivat yhdessä Viivin Ernst-veljen, taiteilija Kyyhkysen sekä jo Rautalammin kesäseurapiireihin kuuluneiden Albert Gebhardin ja Lauri Hämäläisen seurassa.²⁸⁷

3.3 Sisarellinen vaikutusvalta

Lapsuudenperhe näki Tampereelle elämäänsä rakentaneen Viivin vahvana tukihenkilönä, joka tarjosi vastavoiman Rautalammin kodille ja tuki sisaruksiaan itsenäistymishankkeissa. Lastensa lisäksi Viivi suhtautui pikkusiskoihinsa äidillisesti ja holhoavasti. Toisaalta hän koetti pitää koulukaupungeissa olevia sisaruksiaan omalta osaltaan silmällä ja tiedusteli heidän seurusteluasioistaan siinä määrin, että nämä jo kyllästyivät uteluihin ”flemmoista”. Toisaalta hän halusi siskojensa näkevän ”vähän maailmaakin ja muita ihmisiä ja nuoria” ja maksoi heidän matkojaan Tampereelle sekä osteli heille milloin leninkejä ja asusteita, milloin herkkuja. Kaikesta ”prameudesta” nauttineet siskot eivät ottaneet huolehtivaisuutta itsestäänselvyytenä.²⁸⁸ Viivin arveltiin muistelevan omia Rautalammin aikojaan, ja tunne suoranaisestä kiitollisuudenvelasta tuli esiin Ineksen lisätessä: ”[...] hyvähän se on että luoja on antanut sinulle rikkautta ja hyvän sydämmen, kyllähän jos joskus minäkin rikastuisin koittaisin palkita sinun hyviä töitäsi.”²⁸⁹ Viivin nähtiin onnistuneen valinnoissaan ja huvittelun ohessa häneen turvauduttiin vakavahenkisissä asioissa. Siskot vertasivat todennäköisesti omaa asemaansa häneen haluten itsekkin edetä elämässään, mutta avioliittoa he eivät silti suunnitelleet loppuelämänsä turvaksi.

Verna vetosi jo viimeisen tyttökouluvuotensa aikana Viiviin, jotta tämä hankkisi hänelle seuraavaksi talveksi viran. Pikkusiskon toiveissa oli päästä Tampereelle, mutta ilmeisesti työpaikkaa ei kuulunut, sillä seuraavana vuonna hän pyysi Viiviä peräti keksimään hänelle sopivan uran.²⁹⁰ 1800-luvun lopulla esimerkiksi vakiintunut teollistumiskehitys ja lisääntyneet palvelu- ja toimistoammatit avasivat naisille virkoja, jotka sopivat kotiopetuksessa tai tyttökouluissa olleille säätyläisnaisille, sillä usein vaatimuksena ollut yleiskoulutustaso puuttui vielä monen muun ammatti- ja sosiaaliryhmän edusta-

²⁸⁵ Laakso 2010, 19, 32, 40, 45.

²⁸⁶ Elomaa 2006, 403.

²⁸⁷ Vallgren 1949, 104, 160.

²⁸⁸ Vallgren 1949, 32; esim. Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 8.3.1891; 25.3.1892; 7.9.1893; 26.11.1894; Ines Lindbohm Viivi Vallgrenille 2.4.1896 [päiväys kuudessa]; 1.12.1898 TKA. Eräänlaisen välittävän sukupolven muotoutuminen vanhempien ja lasten roolien rinnalle oli tyypillistä monilapsisissa perheissä. Isosisarusten suhde nuorempiin oli aikuisen suhde lapseen: he kasvativat ja neuvoivat. Wirilander 1974, 145; Häggman 1994, 103–104.

²⁸⁹ Ines Lindbohm Viivi Vallgrenille 1.12.1898, TKA.

²⁹⁰ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 21.11.1893; 25.10.1894, TKA.

jalta.²⁹¹ Sivistyneistötyttö koki, että eri vaihtoehtoista olisi osattava valita itselle paras, vaikka oma pätevyys kovan kilpailun keskellä toisinaan arveluttikin.²⁹² Verna jakoi Viiville lisäkoulutuksen hankkimiseen liittyneitä mietteitään: ”Menisin mielelläni kauppakouluunkin, että sitten saisi konttoristin paikkoja; eikös niillä ole hyvät palkat?”²⁹³ Yhtenä innoituksen lähteenä lienee ollut siskosten serkku Hilja Lindbohm, joka oli käynyt Kuopiossa kauppakoulua,²⁹⁴ mutta tamperelaisen isosiskon nähtiin olevan perillä kaupunkien työtarjonnasta ja hänen arvostelukykyynsä luotettiin.

Vuonna 1894 kuusitoista vuotta täyttävä Ineskin tunnusti Viiville miettivänsä, miten hänelle kävisi, jos ei suunnittelisi ajoissa tulevaisuuttaan. Hän oli tosin jo tehnyt päätöksen pyrkiä valokuvausalalle, joka oli 1890-tultaessa luonteva ja vakiintumassa ollut vaihtoehto myös säätyläistytölle.²⁹⁵ Valokuvaamotyöskentely oli 1890-luvulla vilkasta etenkin Helsingissä, ja siskosten isovelji Verner oli Ina-vaimonsa kanssa kierrellyt seudun kuvaamoissa tiedustelemassa Inekselle opiskelupaikkaa. Ines puolestaan halusi tietää, mitä Viivi tuumi valokuvaaja Nybliniin päätyneen veljen ehdotuksesta – kyse olisi vuoden opintojaksosta.²⁹⁶ Hän toivoi siskon osallistuvan myös kustannuksiin, sillä ”Nyblin” ei halunnut lainkaan kuluja, eikä isällä ollut sillä hetkellä antaa rahaa. Ines vetosi Viiviin muistellen, kuinka tämä oli edelliskesänä kantanut kovasti huolta ”Ines raukasta jolla ei ole mitään tulevaisuuden turvaa” ja antanut ymmärtää voivansa antaa taloudellista tukeakin.²⁹⁷ Isosiskon mielipidettä kaivattiin vahvasti isoveljen toimien rinnalle, mutta hänestä pyrittiin myös suoraan hyötymään.

Etenkin vuonna 1894 Viivi oli ollut pikkusiskojensa suunnitelmien keskiössä, mutta ideoiden toteuttaminen ei ollut nopeaa, ja jo seuraava vuosi käynnistyi selvästi rauhallisemmissa mietteissä. Viivi

²⁹¹ Vattula 1981, 79–81; Ollila 1998, 43; Pohls 2001, 82, 96. Säätyläisnaisten säädynmukaiseksi toimeentuloksi luettiin mm. työ kaupunkien hallinnon ja oikeuslaitoksen palveluksessa, pankeissa, liikelaitoksissa, teollisuuden konttoreissa, posti- ja rautatiekonttoreissa, lennätin- ja puhelinkeskuksissa ja lehdistössä. Vattula 1981, 79–81; Pohls 2001, 82.

²⁹² Esim. Verna von Hertzen Vallgrenille 26.11.1894; 2.10.1895; 3.12.1895; 24.2.1896, TKA.

²⁹³ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 26.11.1894, TKA.

²⁹⁴ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 25.3.1892; 26.11.1894, TKA.

²⁹⁵ Ines Lindbohm Viivi Vallgrenille syyskuu 1894, TKA. Ineksen innostus saattoi hyvinkin olla lähtöisin suurmenestyksen saavuttaneista käyntikorttikuvista, joiden suosio alkoi 1860-luvulta ja jatkui 1920-luvulle ja joihin yhä useammalla alkoi ajanjakson edetessä olla varaa. Tasaistuneet asiakasvirrat mahdollistivat vakinaisten valokuvaamojen perustamisen ja samaan aikaan kuvausmenetelmät yksinkertaistuivat ja rutiinityöt lisääntyivät. Kehitys innoitti myös lukuisia naisia etsimään työtä kaupunkien kuvaamoista. Valokuvausta oli alusta asti pidetty naisillekin sopivana kunniallisena työnä. Tosin vaikka valokuvausalalla koulutukseen ja työhön uhrattiin aikaa ja rahaa, kuvaamoissa työskentelevät naiset pitivät alaa usein vain satunnaisena toimeentulokeinona ennen avioliittoa ja alalle väkeä kouluttaneet ammattilaiset taas havittelivat naisista halpaa työvoimaa vähempiarvoisiin töihin. Hirn 1972, 32; Hirn 1992, 354; Hällström 1992, 362–363; Männistö-Funk 2010, 249–250. Apulaisen asemaan tyytymisen sijasta sittemmin yrittäjäksi ryhtyneellä Ineksellä oli ollut kunnianhimoa, mutta kysymyksiä herättävästi Viivi ei silti liittänyt sisarensa muistelmissaan ammattia toisin kuin veljiinsä.

²⁹⁶ Ines Lindbohm Viivi Vallgrenille 1894; Ina Lindbohm (o.s. Sidorow) Viivi Vallgrenille 20.9.1894, TKA; Hirn 1977, 96. Verner poikkesi vaimoineen mm. ”Ståhlbergin” luona, joka vaati palkaksi 500 markkaa, mutta ”Nyblin” oli sitä vastoin ollut suostuvainen ottamaan Ineksen apulaisekseen eikä ottaisi edes neuvoistaan maksua. Ina Lindbohm Viivi Vallgrenille 20.9.1894, TKA. Kyseessä lienevät Karl Emil Ståhlberg ja Daniel Nyblin: edellinen tarjosi 1890-luvun alussa kuvausliikkeessään opetusta (50–500 mk) ja jälkimmäinen kuvaajamestari mm. ohjasi vuodesta 1893 alkaen Fotografiamatörklubbenin kursseja. Hirn 1977, 56–57, 87–88.

²⁹⁷ Ines Lindbohm Viivi Vallgrenille 1894, TKA.

näyttää töiden sijasta halunneen tarjota koulusta päässeelle Vernalle muuta ajanvietettä, ja oli kutsunut tämän luokseen harjoittelemaan maalaamista. Ineskään ei ollut Helsingissä, vaan aloittelemassa rippikoulua. Sitten Verna suorastaan vieroksui Viivin tiedusteluja hänen haluistaan päästä pankkiin harjoittelijaksi todeten kotonakin riittävän kesäksi töitä – joskin lisäsi asian laidan voivan olla syksyllä toinen.²⁹⁸ Kun Ines lähti vielä pitkälle vierailulle sukulaisten luokse, ja Verna selosti, miten ”ukko se lähettelee sille aina vähä väliin rahaa, vähä aina kerrassaan. Kyllä se hyvin pitää Ineksestä.”,²⁹⁹ muodostuu käsitys, ettei heillä ollut suoranaista taloudellista pakkoa ansaitsemiseen. Todennäköisesti itsenäistymispyrkimykset keinoineen nousivat siten heidän omista sisäisistä tarpeistaan, eivätkä esimerkiksi vanhempien ohjailusta, joka taas oli vaikuttanut vahvasti nuoreen Viiviin.

Viivi ei silti ollut sisarussarjassa ainoa, joka joutui tinkimään omista uratoiveistaan ja alistumaan voimakkaaseen auktoriteettiin. Siinä missä Viivin kohdalla teatteri oli ollut tyttökoululaiselle suotu harrastus mutta ammattialana ehdottomasti sopimaton, viralleen omistautunut isä tuntui patistavan myös tämän Georg-veljeä etsimään sopivampaa työtä – säännöllisempää kuin harrastukseksi sopinut metsällä käynti ja nimekkäämpää kuin sivutoimeksi sopinut tilanhoito:

Tievustat että mitä hommaan täällä – Talvella pyydystelen Kettuja ja Kesällä Lohia y. m. kaloja, Kauppa matkoilla myöskin ajelen [...] talon hommista en juuri paljon välitä sillä Ukko on niin itse päinen että se ei anna mitään jälkeen jos jotakin hommaisinkin ja tekisin, niin että ei sitä viitsi sen kansa [sic] ruveta rimpuilemaan ja usein tulee kova tora jos jotakiin töitä sille esittelee, kaikki mänee alas päin koko talon huusholli ja maanviljelys, ei ole nytkään yhtään Renkii [...] ³⁰⁰

Vuonna 1899 pikkuveli kertoi kuulumisia kysyneelle Viiville äitinsäkin mainitsemista palkollisongelmista sekä pyrkimyksistään pitää kotona matalaa profiilia. Veljeltä puuttui virkaan sidoksissa ollut menestys, mutta hänen ei voi sanoa olleen toimeton, sillä mielenkiinto suuntautui tilanhoitoon. Kuitenkin siinä missä Viivi oli aikoinaan jäänyt haaveineen yksin, Georgin tapauksessa vain isän ja pojan välillä oli ristiriita: isä ei antanut pojalleen valtuuksia toimia tilalla, mutta äiti tuki vahvasti poikaansa ja arveli Ivarin muovaavan pojasta passiivisempaa kuin mitä tämä todellisuudessa oli.³⁰¹ Viivi lienee halunnut tarjota ahdistetulle veljelleen apua, sillä kevään 1899 mittaan Elvira kiitteli Palandereita ystävällisyydestä Georgia kohtaan ja halusi välittää erityisesti vävyllleen syvän kiitollisuutensa siitä, että Georg oli otettu hieman ihmisten ilmoille.³⁰² Kiinnostuksen metsästykseseen ja kalastukseen voi

²⁹⁸ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 17.2.1895; 10.5.1896, TKA.

²⁹⁹ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 3.12.1895, TKA.

³⁰⁰ Georg Lindbohm Viivi Vallgrenille 13.1.1899, TKA.

³⁰¹ Elvira kiteytti ongelman seuraavasti: ”[...] det är så att Gub: ej låter Georg bestyra och ställa som det borde med arbeten, därför vill G: ej befatta sig med något.” eli ”[...] asia on niin, ettei Ukko anna Georgin hääriä ja järjestellä niin kuin töiden kanssa pitäisi ja siksi G: ei halua tarttua mihinkään.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.5.1899, TKA.

³⁰² Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.3.1899; 27.4.1899, TKA.

sanoa yhdistäneen langoksia ja tuoneen mukanaan myös keskinäistä yhteydenpitoa. Tampereen suunnallekin Georg oli saapunut ilmeisesti ketunpyynnin merkeissä.³⁰³

Viivin vaikutusvaltainen asema suvussa sekä mahdollinen samastuminen pikkuveljeen korostui, kun Georgin aie perustaa oma perhe kärjisti Rautalammilla perhesuhteita entisestään. Ilman uraa säätyläismiehen elämän ei olisi pitänyt edetä, mutta Viivi pystyi jälleen osaltaan lieventämään Ivar-isän vaikutusvaltaa. Georg viritteli verkkojaan naimakauppaan kielteisesti suhtautuneen isän selän takana kuten Viivikin kihlautuessaan. Kesällä 1899 veli uskoikin tiedon salakihloistaan erään talon tyttären kanssa Viiville ennen isänsä puheille menoa. Georgin ensisuunnitelmana oli ollut ”kotivävyksi” ryhtyminen, minkä voi nähdä kuvastaneen hänen olleen kotona umpikujassa, mutta avioitumisen tullessa konkreettisemmaksi hän alkoi katsoa laajemmin ympärilleen.³⁰⁴ Juoneksi tuli, että hän voisi saada vaimoineen aluksi sijan Palanderien luota:

Verner esitteli että minun pitäisi tulla Huvilalle perään katsojaksi töiden perään, kuin kuuluu tulevan maanviljelystä, niin tahdon kysyä Sinulta sovelluisinko Sinun puolestasi että tulisin sinne tupakamariin asumaan ja tietysti toisin tyttöni matkassani, hän saisi auttaa Sinua huushollin teossa, saisit lähettää vaikka toisen Piijoista pois, niin hän saisi siinä oppia laittamaan ruokia y. m. [...] saisit panna ehdot jos niin on että soveltuisi meidän tulla sinne Marini kansa [sic] [...] Niin ole Sinä nyt hyvä ja kirjoita ensi tilaisuudessa josko esitykseni soveltuu Sinulle meille tulisi oma huusholli ja palkkaa saisitten antaa minkä näkis ansaitsevan. koittasin hommata parhaani jälkeen kaikkia töitä sekä maanviljelyksessä että muussa.³⁰⁵

Viivin puoliso näyttää uskoneen Georgin kykyihin ja ilman vaimonsa vaikutustakin, sillä veli kyseli isosiskon mielipidettä vasta Wernerin kanssa keskusteltuaan. Langoksilla oli siten luottamukselliset välit, ja huvila-asia vaikutti heidän kesken sovitululta työtehtäviä myöten – Viivi näyttäytyi pikemminkin potentiaalisena uhkana suunnitelman toteutumiselle. Veljen valittu oli säätyläisen sijaan talollisen tytär, ja Viivin oletettiin voivan katsoa kälyään karsaasti, sillä hänelle alettiin kuvailla tulevan sukulaisten etuja hyvin innokkaasti ja toisaalta jo lähtökohtaisesti puolustelevasti:

[...] minä luulen että Sinun ei tarvichtisi hävetä hänen tauttaan jos kohta on talon tytär sillä hän on joksenkin kaunis sekä muodoltaan että vartaloltaan ja muutoin hyvin hyvä luontoinen ihminen, ijältään kahdennella kymmenellä, eli yhdeksän toista vuoden vanha ja melkein minun pituiseni koostaan, [...] voithan kirjoittaa Mammalle ja kysyä Hänen mieli pidettään Tytöstäni Mamma on nähnyt Hänet ja kuullut muiltakiin [...]³⁰⁶

Georg koetti kuin hälventää ennakkoluuloja, jotka kumpusivat selviönä pidetystä sivistyneistön ja kansan vastakohtaisuudesta – kansaa pidettiin tyhmempänä, rumempana ja lähempänä luontoa ole-

³⁰³ Georg Lindbohm Viivi Vallgrenille 13.1.1899; 17.7.1899; Ernst Lindbohm Viivi Vallgrenille 29.1.1899, TKA.

³⁰⁴ Georg Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.7.1899; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.5.1899; 19.7.1899, TKA.

³⁰⁵ Georg Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.7.1899, TKA.

³⁰⁶ Georg Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.7.1899, TKA.

vana.³⁰⁷ Anne Ollila kirjoittaa kiinnostavasti vastaavanlaisesta tilanteesta, kun nimismiehen tyttärenä elämänsä aloittanut ja sittemmin Helsingin Yhteiskoulun johtajana toiminut Lucina Hagman paheksui nimismieheksi opiskelleen veljenpoikansa suunnitelmia naida talonpoikaistyttö. Linjaus kuvasi jyrkän säätyjaon yhä vallinneen 1900-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa – säätyläismiehen ei ollut sopivaa kohdistaa valintaansa talonpoikaistyttöön.³⁰⁸ Tarkkuutta sukulaisen puolisonvalinnan suhteen saattoi hyvinkin lisätä juuri nimismiehen vanha asema säätyläistön ja rahvaan rajamiehenä.

Georg luotti äitinsä puhuvan morsiamensa puolesta Viiville, mutta äidinkin viestit viittaavat nimismiesperheen vahvaan säätytietoisuuteen. Elvira ei täysin sivuuttanut miniänsä alhaisempaa yhteiskunnallista asemaa, ja nosti niin ikään esiin juuri tytön talonpoikaisen olemuksen.³⁰⁹ Kuitenkin hän näki poikansa tarvitsevan viime kädessä vaimon, joka osaa tehdä työtä, arvellen siten, ettei elämä Georgin rinnalla olisi helppoa. Talonpoikaistyöllä oli merkittävästi hyviä puolia, jotka yhdistettynä nimismiehen pojan puutteisiin, kuten virattomuuteen, voisivat synnyttää tasapainoisen liiton, joten äiti oli kehottanut Viiviäkin suopeuteen: ”Ej tror jag du nu ändå behöfver vara generad om hon är af bonde härkomst Georg är ju äfven enkel i sitt sätt och bäst tycker jag en enkel menniska passar honom”.³¹⁰ Kenties suhtautumistapa olisi ollut toinen, jos Georgin urakehitys olisi ollut erilainen, eikä tilanne- ja henkilökohtaisia vaikuttimiakaan voi sivuuttaa. Elvira oli myöhemmin suuresti helpottunut, kun tyttärentytär Katri Jalkanen, rälssitilallisen lapsi, ei avioitunut torpparipojan kanssa, vaikka kihlatkin oli jo jossakin vaiheessa sovittuna, sillä sulhasella ei ollut virkaa eikä mitään millä elää.³¹¹

Palanderit ratkaisivat huvilatilanteen lopulta Georgin hyväksi. Georg Lindbohm ja 18-vuotias Maria Ritvanen vihittiin 29.12.1899, vain runsas viikko ennen Ivar Lindbohmin kuolemaa. Helmikuussa nuoripari jätti Rautalammin murheet hetkeksi taakseen. Toisaalta äiti totesi jälleen olevan hyvä, että Georg voi tehdä jotakin vastapalvelusta Wernerille.³¹² Toisaalta vielä häidenkin jälkeen, kun nuoripari teki lähtöä Hämeeseen, hän vaikutti olevan sovittelevana osapuolena miniänsä ja Viivin välillä kirjoittaen varatuomarin vaimolle kuin viime hetken ohjeina: ”Var vänlig emot Henne, ty Hon är en så duglig menniska! ehuru Hon är bonde finner jag ej något störande i hennes sätt att vara.”³¹³

³⁰⁷ Haapala 1995, 100.

³⁰⁸ Ollila 1998, 99. Ks. myös Häggman 1994, 89–90.

³⁰⁹ Hän kuvaili tulevaa miniäänsä hyväksi tytöksi ja taitavaksi tilanhoidossa, mutta nosti esiin tämän olemuksen toteamalla: ”[...] ser vist ut som bondlös men ser ej illa ut” eli ”[...] näyttää kyllä talonpoikaisväeltä mutta ei ole pahannäköinen”. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 19.7.1899, TKA.

³¹⁰ ”En usko sinun tarvitsevan antaa hänen talonpoikaissyntyperänsä sen kummemmin häiritä itseäsi, Georghan on myös omalla tavallaan yksinkertainen ja parhaiten hänelle mielestäni sopii yksinkertainen ihminen”. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 19.7.1899, TKA.

³¹¹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 2.3.1919, TKA.

³¹² Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 30.1.1900, TKA.

³¹³ ”Ole ystävällinen Hänelle [Marille], sillä hän on niin kunnollinen ihminen! siitä huolimatta että Hän on talonpoikainen, en löydä mitään häiritsevää hän tavassaan olla”. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 3.2.1900, TKA.

Jos Viivin ajateltiin voivan suhtautua kielteisesti Georgin avioitumiseen alaspäin, samoihin aikoihin pikkusisko Verna oli ottamassa askelia ylöspäin, mikä toi muutoksen siskosten suhteeseen. Vernasta tuli avioliittonsa myötä tasa-arvoisempi suhteessa Viiviin. Hän sai vuorostaan olla vieraanvarainen rouva sekä antaa arvoa perheonnelleen ja asemalleen seurapiireissä, mikä tuli näkymään myös myöhempinä vuosina. Jo alkuvuodesta 1899 Lindbohmien sisarukset välittivät toisilleen huhuja Vernan vakavanpuoleisesta seurustelusta ja veikkauksia siskon kihloista ”erään aatelismiehen kanssa”.³¹⁴ Syksyllä Verna kirjoitti kuvauksen seuralaisensa kanssa Helsingissä viettämästään ajasta asiasta ilmeisesti uudelleelle Viiville tuoden esiin tyytyväisyytensä ”kapteenin” käytökseen ja kotiin:

Kapteeni se voi hyvin ja odottelee aina espiksillä, en tiedä oikeen ketähän sitten odottaa. Viime pyhänä olin hänen kanssaan panoraamassa ja katsomassa på lefvande bilder ja meillä oli niin lysti, no arvaat sen. Kyllä se on niin mukava ”poika” [...] Olimme hänen luonaan kerran visiitillä Hjallu, Ina, Venni [Verner Lindbohm] Ragnar ja minä ja meitä pidettiin niin hyvänä. Hänellä on hyvin hauska ja duraabelisti luonaan, suuri vaakuna seinällä ja niin pois päin [...] ³¹⁵

Elokuussa 1900 Rautalammilla juhlittiin Verna Lindbohmien ja Uudenmaan pataljoonan kapteeni Alexander von Hertzenin häitä.³¹⁶ Viivin liiton solmimistapa kertoi moderneista parinmuodostustavoista, mutta pikkusiskon liitto kertoi raja-aitojen kaatumisesta. Siinä missä vielä 1800-luvun alussa tärkeimmät aatelissuvut ja keskeiset virkamiesperheet olivat seurustelleet keskenään varsin suljetussa piirissä, vuosisadan puolivälin jälkeen esimerkiksi varakkaimmat sivistystä hankkineet kauppiasperheet olivat jo läheisissä seurustelusuhteissa monien virkamiesperheiden ja usein aatelistenkin kanssa. Kai Häggman nostaa esiin, että yhä useampi aatelismies myös avioitui porvarisnaisen kanssa. Aatelistainen sen sijaan avioitui harvemmin alaspäin ja jäi sitä tyyppillisemmin naimattomaksi.³¹⁷ Toisaalta Kaarlo Wirilander puolestaan kirjoittaa, että mahdollistuneissa uusissa ”seka-avioliitoissa” enimmäkseen naiset olivat aateliaisia ja miehet aatelittomia, joten miehille sosiaalinen vapautuminen oli keino nousta säätyläishierarkiassa, kun taas naiset päätyivät lähinnä alenemaan.³¹⁸ Kehityksessä oli joka tapauksessa kyse säätyläistön *sisäisen* rajanvedon häilymisestä. Vernakaan olisi tuskin voinut joitakin vuosikymmeniä aiemmin nimismiehen tyttärenä avioitua kapteeninsa kanssa, mutta kuten äiti totesi Viiville, nyt kapteeni teki itse päätöksensä.³¹⁹

³¹⁴ Esim. Ernst Lindbohm Viivi Vallgrenille 26.3.1899, TKA.

³¹⁵ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 26.9.1899, TKA. Kiinnostavasti Verna viittaa itseään selvästi vanhempaan sulhaseensa korostetusti ”poikana”. Kai Häggman mainitsee, että kuin huomaamatta morsiamista puhuttiin ”tyttöinä” siinä missä sulhaset olivat ikään katsomatta ”miehiä”. Häggman 1994, 87.

³¹⁶ Vallgren 1949, 32–33; Päivälehti 30.8.1900; Colliander 1918, 753.

³¹⁷ Häggman 1994, 90, 98.

³¹⁸ Wirilander 1974, 242–243. Sekaliittoja solmivat etenkin sotilashallinnon virkakunnat, kuten upseeristo. Wirilander 1974, 242.

³¹⁹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 30.10.1899, TKA.

Palanderit saivat noin viikko häiden jälkeen kapteeninrouvalta kutsun tulla tutustumaan pariskunnan vastasisustettuun kotiin Helsinkiin.³²⁰ Perheen kaupunkiarki jäi kuitenkin pian menneeseen, kun Suomen sotaväen lakkauttaminen vaati elämän järjestämistä uudelleen. Syksyllä 1902 kolmihenkinen von Hertzenien perhe – tytär Verna Margaretha oli syntynyt edellisvuonna – asettui Virolahdelle Harjun maanviljelyskoululle, jossa Alexander toimi kirjanpitäjänä aina vuoteen 1926. Kahden kodin välisen siirtymäajan perhe vietti ”mummolassa” eli Nipurissa, jonne he saapuivat keväällä 1902.³²¹ Sisko selosti Viiville väliaikaista asettumistaan vanhan kotiseutunsa seurapiireihin:

Vappuna olimme tuomari Vahlbergissa aamupäivällä nimipäivillä, siellä oli paljon vieraita ja iltasella olimme rovastin pappilassa, jossa oli koolla koko R.lammin societe. Täällä on nyt niin paljon säätyläisiä, niin ettei täällä ole seuran puutosta. Nuori tohtorin pariskunta, Fellmannit (jotka nyt on kohotettu meidän kanssa samaan ständin muka - - -) ja paljon muita. Meillä rouvilla ja tyttöillä on täällä ompelu seura, joka kokoontuu joka torstaina Stooreen ompelemaan ja siellä nyt on niin fiiniä ja förneemiä näin maaseudun seuraksi.³²²

Lokakuussa Verna esitteli samaan tapaan väkeä uudessa kodissaan maanviljelyskoululla:

Nämä ihmiset ovat enimmäkseen: muonarenkiä ja heidän joukkojaan, oppilaita ja piikoja. Meidän seuraamme täällä on Tirehtööri Granströmin, jotka ovat olleet yhtä kauvan naimisissa kuin mekin [...] Rouva Granström on nuori 23 vuotias ”skånska”, hän on kotoisin ruotsista ja enempi nätti ja mukava ihminen. [...] fröken Vilander – papin tytär pohjan maalta; hän on hyvin vaatimaton ja ystävällinen olento. Sitten on Agronoomi Hynninen, naimaton nuori mies, joka istuu iltakaudet täällä konttoorissa Alexanderin toverina, hän on nyt opettanut Alex. uuteen virkaansa.³²³

Aiemmissa kirjeissä ei vastaavia erittelyjä juuri ole, joten kaupunkivuosien aikana Verna oli alkanut tuntea uuden arvonsa yhteisössä ja olla tarkka siitä, kenen kanssa seurustelee. Hanna Elomaan mukaan sivistyneistön edustajille saattoi myös muuttojen yhteydessä muodostua nopeasti vakituinen ja valikoitunut tuttavapiiri, osittain esimerkiksi periytyvien tuttavuuksien kautta. Piirin ulkopuolelle jätettiin ylemmydentuntoisestikin muiden muassa nousukkaina pidetyt henkilöt, joiden pukeutumista ja käytöstä halveksittiin. Varsinkin pikkukaupungeissa sisäinen arvoasteikko oli selkeä ja asemastaan tarkat saivat toisinaan epäillä, mahtoivatko he itsekkin olla alentuvaisten kohtelun kohteita.³²⁴

Hetken aikaa sekä Viivillä että Vernalla oli samanaikaisesti elämän puitteet kunnossa. Monilapsisen perheen tyttärinä heillä oli ollut onnea matkassa suurestikin, sillä Anne Ollila kirjoittaa, miten köyhän nimismiesperheen tytär Lucina Hagmanilla ei ollut toivoa perinnöstä eikä hyvästä avioliitosta. Varatoman tytön luo ei tullut kosijoita, joten elämälle oli luotava muu perusta kuin avioliitto.³²⁵ Kai Hägg-

³²⁰ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 3.9.1900, TKA.

³²¹ Vallgren 1949, 32–33; Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 11.5.1902, TKA; Siltanen 1986, 165; Favorin 1999, 28.

³²² Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 11.5.1902, TKA.

³²³ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 5.10.1902, TKA.

³²⁴ Elomaa 2006, 270–271.

³²⁵ Ollila 1998, 46.

mankin toteaa, että Helsingin avioliittomarkkinoilla esimerkiksi varattomien ja isättömien säätyläistyttöjen asema saattoi olla passiivisimmasta päästä.³²⁶ Vuonna 1902 Verna näki myös Viivin tulevaisuuden hyvinkin valoisana niin perhe-elämän kuin taloudenkin suhteen. Oman pienen Gretha-tyttärensä kehityksen kuvailemisen ohessa hän mietti seesteisesti: ”[...] kyllä ne on niin herttaisia nuo pienet lapset, pitäisi sinunkin vielä ainakin yksi tehdä kuin Elvi ja Eilo jo suuria että itse hoitavat itseään ja teillä niin hyvin olisi varaa.”³²⁷

3.4 Etäisyyden tuntu ja kuoleman kosketus

Viivin oman perheen elämä oli jakaantunut niin Tampereen kotiin ja kesähuvilalla oloon kuin puolisoiden omiin erillisiin harrastuksiinkin, mutta vuosisadan lähestyessä loppuaan oli viitteitä myös muunlaisista jakaantumisista. Ensinnäkin kesäkausina ja joulunpyhinä lapsuudenkodin väki epäili, ettei heille jäänyt juuri tilaa Viivin elämässä, mihin koetettiin puuttua. Toiseksi pitkien välimatkojen lisäksi monet murhenäytelmät horjuttivat Lindbohmien perhepiirin yhtenäisyyttä. Noin puolen vuosikymmenen sisään hautaan saatettiin paitsi Viivin Ivar-isä myös Anni-sisko ja Georg-veljen lapset. Elvira-äiti sekä Viivin sisarukset ja sisarusten lapset osoittivat kuolemaan asennoitumisessa perinteistä johdonmukaisuutta, mutta toisella tapaa reagoinut Viivi ja samalla hänen lastensa kotikasvatus alkoivat herättää huolta. Viivin äidiltään vuosisadan taiteessa saamissa viesteissä näkyy 1800-luvun säätyläisperheille tyypillinen piirre, jossa etenkin naiset osallistuivat muistojen rakentamiseen ja säilyttämiseen ja ottivat samalla roolin muiden perheenjäsenten omanatuntona.³²⁸ Kunkin osallisuudesta yhteisiin rituaaleihin pyrittiin huolehtimaan, sillä ne vahvistivat yhteenkuuluvuutta antamalla mallin siitä, miten voitiin toimia yhdessä. Rituaalien voima tuli yhteisestä kokemuksesta ja toteutuksesta. Niin kauan kuin niihin uskottiin ja luotettiin, niillä oli merkitystä ja ne voitiin toistaa.³²⁹

Kesällä 1898 Viivin Paraisten opintomatkan aikoihin Elvira-äiti oli hieman huolissaan hänestä toivoen tämän luopuvan valvomisistaan ja tulevan järkevämmäksi viitaten kenties uutta pontta saaneen taideharrastuksen valtaamaan aikaan. Lisäksi äiti kyseli hänen lupauksensa perään tulla isänsä elokuisille nimipäiville – juhla kuului Lindbohmeilla vuoden kohokohtiin. Ivarin-päiviä varten koristeltiin talon sali ja koottiin kirkonkylältä huviveneellä vierasjoukko viettämään juhlaa retkeilyn ja kesätyönsä parissa. Sukulaisiakin odotettiin tuolloin suurin joukoin kyläilemään.³³⁰ Seuraavana vuonna

³²⁶ Häggman 1994, 92.

³²⁷ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 11.5.1902, TKA.

³²⁸ Elomaa 2006, 243. Viivinkin voi nähdä myöhemmin ottaneen muistelmillaan kyseisen tehtävän.

³²⁹ Ollila 2000, 31.

³³⁰ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 14.8.1899, TKA; Tillander 1996, 25–27. Viivin matka saattoi jäädä väliin, sillä lokakuun alussa Ines kyseli häneltä: ”Etkö tule tänne? Tule nyt ja tuo lapset myös”. Elvira Lindbohm [ja Ines Lindbohm] Viivi Vallgrenille lokakuu 1899 [tarkka pvm epäselvä], TKA.

äiti koetti jo hyvissä ajoin pitkin kevättä houkutella Viiviä tulemaan vaihteeksi Rautalammille kesäksi maalaamaan muistutellen häntä kotiseudun ja sen asukkaiden monista avuista. Maisemat olisivat yhtä kauniita kuin Paraisilla, talon maalauksellisesta rengistä saisi oikein kiitollisen mallin ja paikallisissa lapsissa olisi täydellisen italialaistyyppisiä malleja maalattavaksi. Ineskin päivitteli, kenties liioitel- len, ettei Viivi ollut käynyt vierailulla ”moneen vuoteen” ja pilaili voivansa antaa tälle aivan yhtä hyviä tunteja kuin Ahlstedtkin.³³¹ Läpi kesän 1899 äiti eli toiveissa saada Tampereen tyttärensä per- heineen kylään, mutta tuolloin esimerkiksi Ruovesi vei voiton. Murheellinen äiti kuvaili Viiville tun- tojaan lokakuussa antaen ymmärtää muiltakin läheisiltä tulleen viestejä vierailujen perumisista:

Kuitenkin syksyn 1899 pimetessä kohti marraskuun loppua Elvira kertoi iloitsevansa jo suuresti mahdollisista tamperelaisista jouluvieraista, joskaan ei vielä uskaltanut luottaa toiveiden toteutumiseen. Hän oli aiemmin saanut kuulla Viivin pohtineen jouluvierailua myös edellisvuonna.³³³

³³¹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 7.3.1899; 6.5.1899, TKA.

³³³ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.1.1899; 31.11.1899, TKA. Toki Elvira kävi pitkilläkin vierailulla myös Tamperella. Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 3.4.1898, TKA.

läheisyyttä ilmentävä ja ylläpitävä merkitys. Jouluna 1898 äiti kiitteli taiteellista Viiviä vuolaasti lahjoista, kuten saamastaan kauniista ja hyvin arvokkaaksi arvelemastaan taulusta.³³⁵

Lapsuudenperheen huoli vieraantumisesta ei toki tarkoittanut, että Viivi olisi tyystin hylännyt heidät. Viivi perheineen kuului kuin kuuluikin vuonna 1899 joulujuhlan viettäjiin,³³⁶ ja hän saapui myös kesällä 1900 Ahveniston huvilaltaan lapsuudenmaisemiin Rautalammille, missä äiti vietti ensimmäistä kesäänsä leskenä.³³⁷ Viivin äidiltään loppuvuodesta 1899 saama muistutus äkkiä kuluva ajasta ja ohi menevästä mahdollisuudesta valita, tullako tapaamaan vanhempia vai ei, konkretisoitui silti siispian. Vuoden 1899 joulukuu oli jäävä Viivin vanhempien viimeiseksi yhteiseksi, sillä Ivar kuoli seuraavan vuoden alussa. Ilmeisesti Palanderit eivät päässeet saapumaan hautajaisiin, sillä äiti kuvaili Viiville kirjeitse hautajaisten kulkua. Äiti lupasi lähettää tyttärelleen myös kopiot hautakranssien muistosoista, mikä korostaa, miten tärkeänä koko perheen osallisuuden tunnetta surussa pidettiin.³³⁸

Kuolema oli 1800-luvun kodeissa tuttu, mutta aina jäljelle jääneiden elämänjärjestystä horjuttanut vieras. Jo kuoleman pelko tiivistä ihmissuhteita ja sai ihmiset turvautumaan yhteisöön: perheen, suvun ja kristinuskon tukeen. Pahimman sattuessa Jumalaan tukeutuminen auttoi ottamaan tapahtumiin etäisyyttä ja unohtamaan henkilökohtaisen menetyksen.³³⁹ Viivikin muisteli lapsuuttaan:

Äiti, kuinka häntä rakastimme, ja pelkäsimme, että hän kuolisi. Synnytysten jälkeen hän makasi kauan sairaana. Pitäjässä ei ollut kurssinkäynyttä kättilöä, Mustikka-Maija vain. Muistan kuinka rukoilin polvillani Jumalaa jossakin paikassa ja lupasin olla kiltti ja tottelevainen, jos vain äiti paranisi ja saisimme pitää hänet, kunnes kasvaisimme suuriksi [...]"³⁴⁰

Rautalammin aikoina Elvira-äiti oli saanut myös Viivin omaksumaan tietyt toimintatavat koettelemusten varalle – jälkikasvu oli tiennyt turvata Jumalaan, kun mieltä painoi esimerkiksi pelko äidin menettämisestä. Vielä vuonna 1895 äiti muistutteli toista lastaan odottavaa Viiviä lähinnä rutiininomaisesti rukoilun tärkeydestä:

"Hvar finns en kärlek som intill döden, Står oförändrar i alla öden. Som lik Guds engel, oss öfvervakar Och fodrar intet, men allt försakar? På denna jorden finns endast en: En Moders kärlek är det allen. ["] Ja sådan är Moders kärleken. Hon följer sitt barn alltid med sina tankar och böner, Man måste ännu mera tala med Gud om sina barn än med barnen om Gud heter det och så är det äfven, ty ej får man tala ej heller vill de sen de bli äldre höra gerna talas om Gud, därför

³³⁵ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 28.12.1898, TKA; Tosh 1999, 82–83.

³³⁶ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille [kirjeen alussa puhutellaan Elvi ja Eilo Palanderia] 7.2.1900, TKA.

³³⁷ Ines Lindbohm Viivi Vallgrenille 8.8.1900; 4.9.1900, TKA.

³³⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 30.1.1900, TKA

³³⁹ Häggman 1994, 80–86.

³⁴⁰ Vallgren 1949, 25–26.

älskande Vivi! glöm ej att bedja Gud [...] för dina barn, ren då de äro i moderlifvet bör man börja be för dem du vill ju liksom jag allt godt för Dina barn huru skulle vi ej då vilja deras eviga väl.³⁴¹

Rukoilu oli äidin velvollisuus heti lapsen synnyttyä sekä edellytys lasten hyvinvoinnille. Kuten aiemmin kävi ilmi, sivistyneistössä äitiys nähtiin pyhänä Jumalan säätämänä tehtävänä, ja Elvira viittasi usein mahdollisesti juuri siitä juontavaan näkemykseen äidin ja Jumalan erityissuhteesta: Jumala on luvannut kuulla äitien rukoukset.³⁴² Hänen Viiville esittelemissään näkemyksissä oli jälleen yhte-neväisyyksiä J. V. Snellmaniin, joka pohti niin ikään lasten uskon merkitystä Jumala-suhteen jatku-vuuden takaamisessa. Snellmanin sivistysnäkemyksissä kodin tehtävänä oli huolehtia lapsen kasva-tuksesta niin, että lapseen juurtui jumalanpelko ja totuudenrakkaus, käsitys oikeudesta ja kohtuudesta sekä huoli muiden hyvinvoinnista – viimeksi mainitusta pyrkimyksistä kertoi myös Nipurin lasten opettaminen samastumaan kerjäläisiin. Kun myöhemmin yksilöllä heräisi halu kyseenalaistaa ja epäillä oppimaansa, lapsuuden uskonnollinen ja moraalinen kasvatus takaisi lujan mielenlaadun ja voiman lopulta voittaa epäilykset.³⁴³

Lapsuudessa Viivin rukouksiin vastattiin, ja äiti pysyi hänen luonaan, mutta aikuisuudessa juuri kuo-lemankokemus vieraannutti häntä kristinuskon Jumalasta. Hän eli varsin toisenlaisissa olosuhteissa kuin siskonsa Anni, mutta side heidän välillään säilyi vahvana halki vuosien – Viivi kuvasi häntä kaksosparikseen. Elämä mullistui syksyllä 1896, kun Anni kuoli jättäen äidittömäksi neljä pientä lasta.³⁴⁴ Isosisko oli ehtinyt sairastaa jo jonkin aikaa, ja toteutunut pelko hänen kuolemastaan oli suuri järkytys ja avaintapahtuma kaukana olleelle Viiville, joka muisteli tapahtunutta jälkikäteen uskonnollisestikin ravisuttavana kokemuksena. Turhilta tuntuneet yritykset vedota Jumalaan horjut-tivat hänen luottamustaan korkeampaan voimaan:

[...] rukoilin Jumalaa kuusi viikkoa, ettei siskoani otettaisi pois noilta pienokaisilta, joita hän rakasti niin, että tuskin hennoi jättää heitä käydäkseen kotona tervehtimässä isää ja äitiä, jotka asuivat samassa pitäjässä. Rukoilin koko olentoni nuorella, kiihkeällä voimalla ja uskolla. Jumala ei kuullut palavia rukouksiani. Silloin johtuivat mieleni Buddhan sanat: ”Älä etsi rukouksin ja

³⁴¹”Mi rakkaus raukeamattomasti, Kaikk’ kestää kohtalot kuoloon asti, Kuin Luojan enkeli tiemme varjoo, Ei mitään vaadi, vaan kaikki tarjoo? Se rakkaus ainoa päällä maan, Se äidin rinnassa asuu vaan. [’] Niin, sellainen on Äidin rakkaus. Hän seuraa lastaan aina ajatuksillaan ja rukouksillaan. Sanotaan, että Jumalan kanssa täytyy puhua vielä enemmän lap-sistaan kuin lasten kanssa Jumalasta, ja niin se myöskin on, sillä jos ei saa puhua, eivät he myöskään vartuttuaan halua mielellään kuulla puhuttavan Jumalasta, siksi rakas Vivi! älä unohda rukoilla Jumalaa [...] lastesi tähden, sillä jo kun he ovat kohdussa pitää alkaa rukoilla heidän puolestaan haluathan sinä kuten minäkin kaikkea hyvää Lapsillesi emmeköhän halua silloin heidän ikuista hyvänsäkin.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 2.10.1895, TKA. Alleviivaukset Elviran omia. Elviran lainaamat säkeet ovat Zacharias Topeliuksen vuonna 1870 julkaistusta runosta ”På grafvarna. Min Moder”. Suomennos O. Mannisen mukaan. Setälä, Tarkiainen & Laurila (toim.) 1941, (419), 445–446.

³⁴² Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille lokakuu 1899; 15.2.1911; 17.12.1912; 8.5.1919, TKA.

³⁴³ Jalava 2006, 55–56.

³⁴⁴ Vallgren 1949, 30–33; Colliander 1918, 752.

lahjoin apua avuttomilta jumalilta.” Anni kuoli, vietiin Helsingistä [sairaalaan] kirstussa Rautalammelle, ”kirkkomaahan kannettiin ja hautaan laskettiin”.³⁴⁵

Uskon horjuminen, ja se, miten nopeasti muutos alkoi näkyä Viivin elämässä, ovat kaksi eri asiaa. Äidiltä ei ole kirjeitä heti Annin kuoleman ajoilta, mutta mahdollisesti heti vuonna 1896 tapahtuneesta tai alkaneesta uskon menetyksestä tuli viimeistään 1900-luvulla Viiviä ja äitiä erottanut tekijä.

Rautalammin hengellisyyden värittämä arki, jonka keskellä myös kuolleen Annin lapset varttuivat, pilkahtaa Viivin lasten isoäidiltään vuonna 1900 saamassa kirjeessä, jossa välitettiin ennen kaikkea tieto isoisä Ivarin kuolemasta:

Onpa Mummilla ollut hyvin ikävä teitä kuin tee nytten oletten siellä kaukana ettei Mummi teitä näe. Sitten kuin tee lähditten täältä niin Murfar kuoli ja nyt se on haudassa mullan alla, vaan niin kauniita kukka ransia on haudan päällä se makaa siellä kukkaisten alla nyt. Mummilla on ollut kova ikävä Murfaaria vaan Mummi toivoo että sitten kuin Mum: kuolee niin tapaan Murf:in taivaassa, ja jos mee kerran kaikki tultasiin taivaassa yhteen niinkuin täällä oltiin joulun aikana yhdessä, rukoillaan Jumalaa että Hän ottaa meitä kaikkia taivaaseensa. Silloin ej enää olis mittään ikävää. [...] Aini [Annin tytär] se lauloi monta laulua täällä se osasi senkiin laulun 'Onpa taivaassa tallella lapsillakiin, jotka Jesusta rakastavat,' osaatteko tee sen laulun?³⁴⁶

Jo tuolloin saattoi olla havaittavissa merkkejä siitä, että Elvira epäili Viivin laiminlyövän uskonnolliset velvollisuutensa. On mahdollista, että hän tunnusteli kirjeessään ohimennen, millä pohjalla Tampereella asuvien lapsenlasten kasvatusta oli – tunsivatko he hengelliset laulunsa. Annin kuolemasta oli kulunut jo vuosia, ja Viivin ajatusmaailman muutos, kuten kadonnut luottamus rukouksen voimaan, oli siten kenties alkanut osoittaa merkkejä itsestään.

Lasten laulattaminen ja rukoiluun kannustaminen ovat tulkittavissa osaksi heidän hengenelämänsä muokkaamista. Elvira saattoi hyvinkin välittää uudelle sukupolvelle samoja lauluja, joita oli opettanut omille lapsilleen, ja paikata lastenlasten kasvatuksen aukkoja. Hänen toiveissaan oli tavata kuoleman jälkeen niin puoliso kuin hänestä itsestään myöhemmin jälkeenyäivät omaiset, joten Viivin mahdolliset kasvatukselliset laiminlyönnit olisivat vakavia. Pääsy taivaaseen ei ollut itsestäänselvyys, mitä Elvira painotti myös Viivin lapsille, vaan sitä piti rukoilla.³⁴⁷ Vastaavasti hän antoi kirjeissään sittemmin tunnustusta Viivin veljen perheen tavalle kohdata tragediaa. Georg ja Mari Lindbohmien kotia

³⁴⁵ Vallgren 1949, 31–32. Miettiä voi, olivatko Buddhan opit Viivin mielessä jo vuonna 1896 vai yhdistikö hän muistelmiaan 1940-luvun lopulla kirjoittaessaan ajan muokkaamia ajatuksia menneeseen. Buddhalaisuuteen palataan vielä tämän tutkielman luvussa 5.3.

³⁴⁶ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille [kirjeen alussa puhutellaan Elvi ja Eilo Palanderia] 7.2.1900, TKA. Hengellistä lastenlaulua ”Onpa taivaassa tallella lapsillekin” oli laulettu Suomessa ainakin 1870-luvulta. Painettuna se oli esim. vapaakirkollisten kokoelmassa ”Harpotoner” sekä evankelisten ”Siionin kanteleessa” (1892). Suokunnas 1982, 193–194.

³⁴⁷ Jatkuvuuden varmistaminen oli ehdottoman tärkeää, sillä kristillisessä traditiossa maanpäällinen elämä oli vain välivaihe. Jotta kukin olisi hetkensä koettaessa kelvollinen Jumalalle, aika maan päällä oli omistettava tuonpuoleiseen valmistautumiselle ja lapsetkin oli kasvatettava se muistaen. Vuosisadan vaihteen hengellisen kasvatuksen periaatteissa alet-

Rautalammilla kosketti suuri suru joulunpyhien 1903 aikaan, kun pariskunnan molemmat lapset, Elsa ja Veikko, kuolivat keuhkotulehdukseen. Elviran silmissä talonpoikaismäiniä oli ehtinyt kasvattaa lapsensa hyvin: lasten kohtalosta ei tarvinnut enää kuoleman jälkeen murehtia, sillä he olivat Jumalan tykönä. Vanhemmille toisi lohtua tietää, että he olivat opettaneet lapset luottamaan Jumalaan, ja vielä kuolinpäivänään pieni tyttö oli lukenut itse äitinsä opettaman iltarukouksen. Elvira kirjoitti Viiville:

Elsa var ett så klokt barn, samma dag hon dog läste hon en bön som Modren läst om qvällarne med henne "Levolle laske Luojani" "Armias ole suojani" etc: Taivaaseen ota tykösi. Det var så innerligt nått då hon förstod att bedja Gud (en så liten en). Så hade hon sagt färväl åt Mari och Georg. Det är bra att lära barnen ifrån helt små, vända sig till Gud det lemnar sedan ett godt minne då de äro borta [...]³⁴⁸

Pojan perheen suru veresti varmasti Elviran muistot omien lastensa kuolemista, ja hän lienee loppulauseissa pukenut sanoiksi omia kokemuksiaan, vaikka ei niihin suoraan viitannutkaan. 12-vuotiaana kuolleen Fanny Lindbohmian viimeiset sanat olivat Viivi-siskon mukaan olleet "Kun tuska päälles tunkee, muista silloin Jeesusta".³⁴⁹ Viivin linjauksissa sama johdonmukaisuus ei näkynyt enää 1900-luvulle tultaessa, ja vuonna 1902 äiti sai jo kiihkeästi taivutella häntä luottamaan rukouksen voimaan:

Kovin minulle tekee kippeetä kuin luin kirjeestäs josta kiitän että sinua vaan aina suru painaa mutta Viivi rakas tiedä että sillälaila Jumala ihmistä koettelee, ja kuin Hän näkee ettei Hän muuten voita ihmisen sielua [...] lähettää Hän surun joka pitäisi vetä [sic] ihmistä Hänen puoleensa. Voi jos ymmärtäisit sinä Viivi parka kääntyä Jumalan puoleen, rupeisit rukoilemaan oikeen todenperästä ja saisit nähdä että tulis varmaan apu ja Sinulle tulis huokeempi kaiken puoleen. [...] Onhan minullakiin ollut surua ja huolia elämässäni ja olen saanut suuren lohdutuksen Jumalan sanasta, ej mikään niin voi lohduttaa kuin se. Jos ottaisit varteen nämä minun sydämen pohjasta lähtevät yksinkertaiset neuvot niin todella et yksin tarviis kantaa sitä surun taakka [sic] vaan Herra auttaisi sinua, se on totinen tosi. Viivi hyvä tiedäthän ettei mee ole luotu ainoastaan tätä elämä varten, uskothan toki sen? [...]³⁵⁰

Äiti murehti huomattaessaan Viiviä aina painavan surun – syihin hän ei kirjeessään pureutunut – ja vastaisuudessa hänen rukoilunaiheensa vain lisääntyivät. Siinä missä toistaiseksi huolet olivat uhanneet perheen hengellisten arvojen säilyvyyttä, tulevana vuosina koko perheen säilyvyys oli uhattuna.

tiin painottaa yhä enemmän yksilön omaa sisäistä maailmaa ja Jumalan hengestä lähtevää vaikutusta. Käytännön toteutuksessa keskeistä olivat rituaalit, kuten virsien laulaminen, rukoulu ja raamatunluku, eli arkiset toimet ohjasivat ajatukset uskon asioihin. Ollila 2000, 99–100; Kakko 2005, 91–92.

³⁴⁸ "Elsa oli niin viisas lapsi, samana päivänä kun hän kuoli hän luki rukouksen jota Äiti luki iltaisin hänen kanssaan 'Levolle laske Luojani' 'Armias ole suojani' etc: Taivaaseen ota tykösi. Oli niin sydämeenkäyvän suloista kun hän ymmärsi rukoilla Jumalaa (niin pikkuinen kuin oli). Niin hän oli sanonut hyvästit Marille ja Georgille.' Se on hyvä opettaa lapset aivan pienestä pitäen kääntymään Jumalan puoleen, se jättää hyvän muiston kun he ovat poissa [...]" Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 8.1.1904, TKA.

³⁴⁹ Vallgren 1949, 30.

³⁵⁰ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.5.1902, TKA.

4.

ITSENÄINEN VIIVI PAARMIO – TAIDE ENNEN PERHEARVOJA

Koska naista pidettiin osittain ”perheolentona”, emansipaatioon kuulunut yksilöityminen edellytti perheestä irtautumista eli naimattomuutta, mille tielle suurin osa naistaiteilijoistakin kääntyi.³⁵¹ Entä jos taiteellinen herääminen tapahtui verrattain myöhään? Voi sanoa, ettei Viivi Lindbohm ollut avioituessaan vielä taiteilija. Hänellä oli lahjakkuutta ja viehättyneisyyttä, mutta hänelle ei ollut auennut tilaisuutta kykyjensä toteuttamiseen. Näin ollen Palanderien kodissa avioliitto oli mahdollistanut vaimon kuvataideinnostuksen kukoistamisen, jollei jopa synnyn. Vähintäänkin avioliitto oli ollut oikotie onneen, sillä Viivillähän oli ollut aikomus hankkia varoja opettajan tehtävillä hetken, kunnes olisi keksinyt itsenäisen tien toteuttaa luovuuttaan. Toisaalta 1900-luvun alussa uuteen kotiinsa asettuneet ja tahoillaan työskennelleet ja harrastaneet Palanderit vaikuttivat sopusointuisilta, eikä Viivi maininnut tähän asti ulottuvassa elämänsä kuvauksessaan pariskunnalla olleen suuria erimielisyyksiä. Kuitenkin vuoden 1903 avaintapahtuma oli Viivin muutto pois miehensä luota. Hän selittää muistelmissaan välirikkoa sekä parin luonteiden että harrastusten ristiriidoilla, sivuuttaen siten miehensä taideharrastukset, ja kuvailee tahtoneensa itsenäisyyttä.³⁵² Marraskuussa 1905, muutaman vuoden erillään asumisen jälkeen, Palandereille myönnettiin erokirja.³⁵³ Virallista erotuomiota edeltänyt aika sisälsi jonkin verran epävarmuutta eivätkä entisten puolisojen elämät sen jälkeenkään asettuneet erillisiin uomiinsa, vaan he riitelivät lapsistaan vuosia. Tässä luvussa tarkastelen, millaisia reaktioita avioero-prosessi sai aikaan ja miksi, kun Viivin muuttunut tilanne uratavoitteineen alettiin hahmottaa.

4.1 Sivistyneistökodin horjuvat perustukset – taiteilijavaimon erouutinen

Viivi Palander jätti Tampereen taakseen loppuvuodesta 1903, mutta kului kuukausia ennen kuin hänen avioeronsa alettiin nähdä lopullisena – prosessissa oli monta epävarmaa tekijää. Palanderien välirikko tuli Viivin lapsuudenperheelle yllätyksenä, joten mahdollisista ongelmista tai niiden syvyydestä ei puhuttu avoimesti. Vielä maaliskuussa 1903 Verna oli kutsunut Viiviä perheineen kylään ja päättänyt kirjeensä lämpimästi: ”Sano sydäm. terveiset pienokaisille kuten Vennilles myös ja kirjoita nyt kohta, toivoo Alex & Verna & Gretha”.³⁵⁴ Vuosien ajan terveisiä oli lähetetty Viiville sekä hänen lapsilleen ja ”Vennilleen”, ja niin ikään Verna allekirjoitti kirjeensä koko perheensä voimin. Mikäli kevättalven perhekeskeinen kirje viesti tavan lisäksi uskosta perheyksiköiden kestävyyydestä, Viivin ero oli vielä vuoden 1903 alussa hänen sisarelleen vieras ajatus. Varma viittaus siihen, ettei Viivin

³⁵¹ Konttinen 1988, 45.

³⁵² Vallgren 1949, 161.

³⁵³ Colliander 1918, 752.

³⁵⁴ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 16.3.1903, TKA.

elämässä kaikki ollut kunnossa, on nähtävissä vasta Vernan lokakuuisessa kirjeessä, jossa tämä hyvästeli matkalle lähtevää sisartaan päivitellen, eikä Viivi todella aio käydä lainkaan Suomessa koko vuotena, ja toivotellen tälle voimia kestää ikävän ajan ylitse.³⁵⁵

Vernan kirjeiden välittämä kuva asioiden kehittymisestä vastasi Elvira-äidin kirjeiden luomaa kuvaa. Vielä vuoden 1903 elokuussa äiti päätti kirjeensä lähettämällä terveiset niin ”Vennille” kuin lapsillekin. Tuolloin Viivi oli viettänyt perheineen kesää Rautalammilla, joskaan puolison mukanaolosta ei ollut erillismainintaa. Kun kotitila kesän jälkeen tyhjeni, äiti aikoi lähteä Vernan luokse Virolahdelle vielä ennen syyspuuhiensa aloittamista,³⁵⁶ joten elämä suunnitelmiseen eteni tasaista kulkuaan vailla viittauksia suuriin huoliin. Vuoden lähestyessä loppuaan tilanne oli toinen. Kun Viivi jätti kotinsa, hän näyttää pyytäneen äitiään matkustamaan Tampereelle tarkkailemaan tilannetta, mihin tämä oli valmis – Elvira sai Palanderin taloon tiedon Viivin onnellisesta saapumisesta Tukholmaan.³⁵⁷ Vies-
tintätilanne viittaa vuorovaikutuksen ja yhteydenpidon sujumiseen uudessa tilanteessa, mikä ei ollut itsestään selvää. Esimerkiksi runoilija L. Onervan isä näytti järkyttyneen ja katkaisseen viikkokausiksi yhteydenpidon ainoaan lapseensa ymmärrettyään tyttärensä ulkomaille lähdön merkinneen karkaamista avioliitosta. Kotkan pikkukaupungissa asunut isä sai havaita selkänsä takana juorutun.³⁵⁸

1900-luvun alussa avioerot eivät olleet vielä kovin yleisiä, vaikka konfliktien syyt tiedostettiin ja avioerojen määrä oli kasvussa. Laissa uskottomuus tai omavaltainen hylkääminen olivat vakiintuneet perinteisiksi hyväksytyiksi avioeron syiksi, ja kirjoitettu laki pysyi eron suhteen varsin muuttumattomana aina vuodesta 1571 vuoteen 1929 – tosin senaatin vuonna 1826 antama johtosääntö salli erojen myöntämisen ”syystä tai toisesta”. Vuoteen 1929 asti eroja sai joko alioikeusteilse tai senaatilta erivapaudella. Toinen osapuoli julistettiin syylliseksi eroon, eikä vuoden 1929 lakikaan sallinut vielä avioeroa vain yksimielisen toiveen pohjalta. Erivapauspyytö olivat esimerkiksi puolison pitkä vankeusrangaistus, parantumaton sairaus tai eripuraisuus, kuten pitkäaikaiset riitaisuudet tai vuosia kestänyt erillään asuminen. Eripuraisuuserojen määrä oli vähäinen, mutta niitä oli 70 prosenttia ajanjakson 1874–1913 erivapauseuroista.³⁵⁹ Käynnistetyt eroprosessit saattoivat saada osakseen huomiota.

³⁵⁵ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 9.10.1903, TKA. Jo helmikuussa 1903 Verna-sisko tosin kirjoitti Viivin suuresta rahantarpeesta: Viivi oli pyytänyt Vernalta rahaa ”monta sataa”, eikä aviomiehestä ollut apua. Verna vaikutti yllättyneeltä, kun Viivi pyysi rahaa toistamiseen, joten hän ei ollut arvellut pyynnön olleen alun perin vakava. Syy suureen rahantarpeeseen ei kirjeestä selviä, mutta ajankohdan vuoksi sen voisi yhdistää eron suunnitteluun. Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 25.2.1903, TKA. Tosin kevään 1903 edetessä Verna ei enää kirjoittanut rahalahetyksien suunnittelusta.

³⁵⁶ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 22.8.1903, TKA.

³⁵⁷ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.12.1903, TKA. Tosin äidin matkalla saattoi olla useitakin tavoitteita: hän vieraili myös Ernst-poikansa ja Olivia-sisarensa luona lähiseudulla. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.12.1903, TKA.

³⁵⁸ Kortelainen 2006, 284.

³⁵⁹ *Samling af placater [...] 1825–1829*, 1831, 107; Mahkonen 1980, 33, 54–56, 105–109. Kaupungeissa oli vuonna 1900 keskimäärin 1,1 eroa 10 000 asukasta kohti, vuonna 1910 määrä oli 2,6. Mahkonen 1980, 214.

Esimerkiksi 1900-luvun alun Helsingissä Helmi Setälä erosi Eemil Setälästä uhmaten siitä koitunutta epäluuloa ja ”pahaa puhetta”. Historiantutkija Henry Biaudet’n avioero Mary-vaimosta taas kohautti johtuen aviomiehen sekavista naissuhteista ja moraalittomuudesta. Elise Garritzenin mukaan Biaudet’n ero oli epätavallinen johtuen vuosia kestäneestä ehtojen ympärillä käydystä riidasta ja asian julkisesta käsittelystä. Lopulta virallista avioeroa ei edes tullut, jos ei yhteenpaluutakaan.³⁶⁰

Viivin eropäätös jakoi mielipiteitä. Riitaisina vuosina Elvira-äiti arvioi eroparin toimia, käyttäytymistä ja sovittelunhalua, mutta ei kyseenalaistanut liiton perustuksia. Siskoltaan Viivi taas sai eropäätöstä vahvasti tukeneen viestin. Alkuvuodesta 1904 Verna totesi tuolloin Pariisissa olleelle Viiville: ”Parastahan se on että tulee ero teistä, kuin se kerran oli niin sopusoinnutonta se teidän yhdessä olonne, sehän mahtaisi olla ihan kauheata elämää sellainen pitkän päälle.”³⁶¹ Niin ikään pikkuveli Hjalmar kirjoitti hänelle tukea osoittavaan sävyyn: ”Olen kumminkin iloinen jos Viivi raukka kerran saisi täyden vapautensa ja pääsisi Pahan kynsistä [...]” viitaten todennäköisesti eron etenemiseen.³⁶² Viivi itse muisteli vapauteen pääsyynsä liittyneen ”monta vaikeutta ja draamallista kohtausta”, mutta antoi yhteiselön varsinaisesta päättymisestä vakaasti edenneen kuvan. Lapsista eroaminen aiheutti tuskaa, mutta upeasta entisestä talostaan ja ateljeestaan, jossa oli viettänyt monta innoituksen hetkeä, hän kuvailee lähteneensä taaksepäin katsomatta. Kirjoittaessaan ”[I]uovuin niistä, en tahtonut olla kenenkään orja” hän liittää Tampereen-oloihinsa tahallisesti tai tahattomasti saman orjavertauksen kuin muistoihinsa opettajaseminaariin menemisestä.³⁶³ Rinnastus viestii molempien tapahtumien tuoneen ajatusmaailmaan samanlaisen muutoksen, ainakin jälkikäteen katsottuna. Kuitenkin 13 vuotta kestäneen liiton päättyessä tunteita lienee kertynyt käsiteltäväksi Viivin kuvausta enemmän.

Mahdollisesta katkeruudesta puolisoa kohtaan kertoo Viivin halu vaihtaa lakimiestä aikeenaan vaatia enemmän rahaa, mistä hänen äitinsä tuli erityisen pettyneeksi, sillä lisävaatimukset ajaisivat velkaantuneen entisen vävyn konkurssiin.³⁶⁴ Elvira antoi ymmärtää Wernerin tehneen loukkaavan teon, joka oli vihastuttanut Viivin, mutta toivoi ettei tytär kantaisi sydämessään vihaa, vaan yrittäisi antaa sydämessään anteeksi: siinä missä Werner tarvitsee Viiviltä anteeksiantoa, Viivi itse kaipaa Jumalalta paljon anteeksiantoa.³⁶⁵ Kirjekokoelma osoittaaakin muuttuneen elämäntilanteen saaneen rouva Palanderin vetäytymään uskonnon äärelle. Ulkomailla ollessaan hän poikkesi Pariisissa rukoushetkessä ja vaihtoi ajatuksia Ruotsissa asuneen saarnaaja Pekka Brofeldtin kanssa. Viivi kysyi saarnaajalta

³⁶⁰ Leskelä-Kärki 2006, 412; Garritzen 2011, 118–119.

³⁶¹ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 23.2.1904, TKA.

³⁶² Hjalmar Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.2.1904, TKA.

³⁶³ Vallgren 1949, 161.

³⁶⁴ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 18.12.1903, TKA.

³⁶⁵ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.–17.12.1903, TKA.

suoraan eroon liittyneitä neuvoja, sillä tämä tähdensi kääntymyksen tärkeyttä: uskonratkaisun jälkeen selviäisi kuin itsestään, mitä aviomiehen suhteen olisi tehtävä. Brofeldt muistutti, että sielun paaduttaminen ja lihan hekuma eivät tuo elämään rakkautta ja totuutta, ja että itse kunkin olisi oltava valmis jättämään parhaatkin etunsa hengellisten asioiden ja siveellisten periaatteiden tähden. Hän totesi, että pysymällä entisenlaisena Viivi ei kelpaisi emännäksi eikä äidiksi, mutta lisäsi Viivin silti kelpaavan rooleihinsa paremmin kuin Palander lasten isäksi. Yksi keskustelunaiheista oli uskottomuus. Saarnaajan mukaan Viivillä olisi oikeus eroon, sillä Jeesuskin sallii erota uskottomuuden tähden.³⁶⁶ Elviran tavoin saarnaaja antaa siis ymmärtää Wernerin tehneen raskauttavan teon, jonka vuoksi Viivillä oli puolisoaan suurempi syy pyytää eroa, mutta hänkään ei vapauttanut Viiviä vastuusta.

Viivi muisteli olleensa vuonna 1903 eroaikeissa Berliinissä. Seuraavan vuoden mittaan hänelle osoitettiin kirjeitä milloin Helsinkiin, milloin ulkomaille. Esimerkiksi helmikuun kirjeissä hänen mainittiin olevan juurikin Berliinissä, kun taas maaliskuussa kirje osoitettiin Pariisiin.³⁶⁷ Matka saattoi olla mietintätauko, sillä ulkomailta ollessaan Viivi pysyi ajan tasalla Tampereen oloista äitinsä huolellisten tiedonantojen välityksellä. Joulukuussa 1903 äiti selosti:

Allt är här nu lugnt och stilla. Barnen må bra, ej ha de klagat öfver ledsamt utom Elvi säger att hon nog ofta saknar Mamma men tiden går nu ändå i skolan och med lexorna så hinna de ej ha ledsamt. Verner vet jag ej huru han har det han säger intet, går stundom och betraktar taflorna i din kammare och den stora taflan som Bengts målat [...] Ej har Verner ofta varit ute mycket har han varit hemma [...] Var nu ej orolig för dina barn. Vern: tyckes ju nog vara snäll emot dem [...] Vern: har i dag varit hela dagen på villan med sitt ved bestyr [...] ³⁶⁸

Elvira pyrki olemaan sivussa tyttärensä entisen kodin elämänmenosta. Kun vävyllä kävi vieraita, hän istui illan keittiössä, kirjettä Viiville hän vetäytyi kirjoittamaan piikojen kamariin, ja palvelijatar vastasi mallikelpoisesti taloudesta ja lastenhoidosta.³⁶⁹ Huomio kiinnittyikin jätetyn miehen liikkeen seuraamiseen, joten kenties Viivi halusi tietää, millaisena puolison käytös jatkui hänen poissaollessaan. Kenties hän oli myös tyytyväinen saamiinsa viesteihin, sillä joitakin viikkoja myöhemmin äidillä oli käsitys Viivin kantojen lieventymisestä – tytär ei välttämättä ollut varma tarinan lopusta:

Mänen siihen kuin kirjeessäs mainitsit että ”jos olin minäkiin liian jäykkä”. Olitpa kyllä jäykkä, Jos olisit ymmärtänytkiin olla ja elää alunalkaen sen Gicken kanssa niin sinulla olis ollut hyvä

³⁶⁶ Pekka Brofeldt Viivi Vallgrenille 3.4.1904; 30.4.1904, TKA.

³⁶⁷ Vallgren 1949, 164; esim. Pekka Brofeldt Viivi Vallgrenille 17.2.1904; 9.3.1904, TKA.

³⁶⁸ ”Kaikki on täällä nyt rauhallista ja hiljaista. Lapset voivat hyvin, he eivät ole valittaneet surua paitsi Elvi sanoo kyllä ikävöivänsä usein Äitiä mutta aika kuluu nyt kuitenkin koulun ja läksyjen parissa joten he eivät ehdi olla suruissaan. Vernerin laidasta en tiedä sillä hän ei sano mitään, käy joskus katselemassa tauluja sinun kamarissasi ja sitä Bengtsin maalaamaa suurta taulua [...] Verner ei ole ollut usein ulkona vaan on ollut paljon kotona [...] Älä nyt ole huolissasi lapsistasi. Vern: tuntuu kyllä olevan heille ystävällinen [...] Tämän päivän Vern: vietti kokonaan huvilalla polttopuuuppuhissaan [...]” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.12.1903, TKA.

³⁶⁹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.12.1903, TKA.

mies, mutta paljo paljo vikaa oli vaan Sinussakiin ja sinun liiaksi vapaassa olossasi paljo se Gicke-
kiin sai kärsiä sinua.³⁷⁰

Viivin mahdollisesti alkaneeseen epäröintiin otettiin kantaa vielä myöhemmin keväällä. Saarnaajays-
tävän kirjeessä näkyi muistelmien Viivin suosima orjailmaisuus, mutta kirjeiden Viivi vaikuttaa olleen
päättäväisyyden sijaan kahden vaiheilla eli jäädäkö kotiin Werner-puolison luo vai ei:

Semmosena kuin nyt olet, et kelpaa siihen taloon enkä soisi sinun itseäsi siinä hukuttavan yhä
enempään valheeseen. Sitte kun olet itse ensin pelastettu, voit ajatella toisten pelastamista. Nyt
sinä vain pahennat häntä, niinkuin sanot. Elä lähde pois ”elämän laulua” kuulemaan, sillä se on
petollisen Sireenin säveliä [...] Jos lähdet pois, niin lähde Jlaa etsimään, sillä jos sinä orjana tah-
dot talossa vielä olla, niin on sinut asetettava ensin Jlan eteen – sinun on tehtävä lopputili Jlan
kanssa, käytävä läpi Jakobin taistelu.³⁷¹

Brofeldtin lausunto välittää käsitystä sivistyneistöväimön velvollisuudesta kehittää puolisoaan mah-
dollisimman myönteiseen suuntaan, pelastaa miehensä, sekä torjua muut elämän houkutukset. Kui-
tenkin Palanderin talossa oltiin jo siirtymässä alun odottavasta tunnelmasta viivittömän elämän jat-
kamiseen. Jo joulukuussa Viivin äiti oli saanut käsityksen, että Werner oli käsitellyt asian loppuun,
ja arvellut Viivin saavan jatkossa hankkia tietoja lapsista palvelijan tai asianajajansa välityksellä.³⁷²
Ilmapiirin jäätävyyteen viittaa Elviran Palanderien palvelijattarelle sittemmin esittämät tiedustelut,
odottiko Werner vaimoan kotiin – palvelijatar ei ollut kuullut miehen puhuvan asiasta mitään.³⁷³
Tuolloin Elvira oli jo poistunut Tampereelta havaittuaan läsnäolonsa tuovan jännitteitä. Hän ei koke-
nut voivansa jäädä taloon ”väkisten” vastoin Wernerin tahtoa. Hän oli epäillyt käytökseltään ystäväl-
lisen Wernerin toivoneen silti hänen lähtöään ja järjestelleen asumisasioitaan juuri sitä silmällä pi-
täten.³⁷⁴ Anopin lähdettyä Palanderin taloon saapuikin uusia asukkaita, mutta uudet järjestelyt olivat
Elviran silmin mukavuustekijöistä johtuva ja ymmärrettävä ratkaisu, sillä hän totesi myötätuntoisesti:
”Onhan se nyt hyvä sentään että Vennillä on seuraa siellä kotona kuin ovat A:lundit samassa talossa.
Kovinhan sillä olis kolkko koti elämä”. Viivin ateljee taas oli tuolloin ”Taiteilia Kyyhkysen” hal-
lussa.³⁷⁵ Äiti näki Viivin lähdön jättäneen kotiin tyhjyyden, jota mies koetti mahdollisuuksien mukaan
täyttää. Siten naisella oli merkittävä rooli miehen onnellisuudessa: avioliitto toi miehelle ehjän kodin.

Viivin mahdollisesta epäröinnistä ja Wernerin kokemasta tyhjyydestä huolimatta pariskunnan päätös
jatkaa eroprosessia vahvistui kuukausien kuluessa. Kevät 1904 toi mukanaan paitsi Viivin paluun

³⁷⁰ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.1.1904, TKA. Kirjeissä W. Palanderiin viitattiin välillä nimellä ”Gicke”, ks.
myös esim. Verna von Hertzen 5.10.1902, TKA.

³⁷¹ Pekka Brofeldt Viivi Vallgrenille 30.4.1904, TKA.

³⁷² Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.12.1903, TKA.

³⁷³ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.1.1904, TKA.

³⁷⁴ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.12.1903, TKA.

³⁷⁵ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.1.1904, TKA. Kyyhkynen kuului Palanderien tuttaviiin jo ainakin vuoden 1900
Pariisin-matkan aikoihin. Vallgren 1949, 160.

kotimaahan myös viittaukset avioeroon liittyneeseen loanheittoon. Tällä kertaa Wernerin sijasta Viivi oli joutunut seurannan kohteeksi:

Kuule nyt kulta Vivi! Ole nyt hyvin varoovainen, i ditt utgänge, että et enää saa niitä senlaisia syytöksiä kuin tätä ennen on ollut. Kai Venni P:lä on vahtia ympäri sinua että se saa tietää kenen seurassa olet, Siitä voisi tulla se seuraus, jos se mitä vikaa saisi sinun päälles että kieltäs lapset sinulta [...] Minä soisin sydämmestä että sinä pääsisit kaikista epäluuloista ja pahoista puheista. [...] Ja! rakas Vivi! pyydän sydämmen pohjasta ole nyt tästä lähin varovaisempi käytöksessä. En minä enää usko sinusta että ovat nee hävittömyydet joista sinua syytettiin tosia [...] Jumala itse auttakoon että vielä minun lapsestani poistuisi kaikki ”lika” minkä mailma on kantanut sen päälle. Vernalla oli kirje aina Kekom: ja nee tuntuu siellä kanssa niin olevan pahoissaan Sinusta. Ja mailma syyttää enem. Sinua kuin Gi[c]kee sillä sinä olet tosin ollut käytöksessä ”liika vapaa”. Ja! et tiedä Vivi rukka kuinka tuo kaikki tekee kippeetä minulle ja pakottaa minua rukoilemaan sinun edestä, että vielä pääsisit irti ”mailman suusta”.³⁷⁶

Viivin käytös poikkesi siis sivistyneistövaimoon kohdistetuista odotuksista, mikä aiheutti puheiden lisäksi uhan lasten menettämisestä. Pahat puheet saattoivat hyvinkin juontaa osaltaan Viivin tekemistä matkoista, sillä yhä voimassa olleen vuoden 1734 lain mukaan naimisissa oleva sai viipyä ulkomailla vain, jos kyseessä oli esimerkiksi kauppamatka tai sotaretki. Naisella ei ajateltu voivan olla tarpeellista ulkomaille vievää tehtävää, joten vaimon yksin tekemä pitkä matka saatettiin tulkita heti eroa edistäväksi tekijäksi.³⁷⁷ Toisaalta kyse saattoi olla myös pitkäaikaisemmasta kehityksestä. Siinä missä Viivi muisteli kirjassaan vapaudenkaipuutaan, äiti ilmaisi hänen saaneen elää hyvinkin vapaasti. Koska Elvira piti vävyään kärsineenä osapuolena Viivin vapauden tähden, hänen silmissään juuri Viivi oli laiminlyönyt kodin velvollisuudet ja oli yhtälailla syyllinen riitaisaan tilanteeseen.

Muutamien kuukausien kuluttua Viivin lähdöstä ja ulkomailla olostä äiti totesi hänen nauttineen jo tarpeeksi tästä maailmasta ja sen iloista sekä komensi häntä elämään ainoastaan lapsilleen ja yrittämään etsiä heistä ilonsa.³⁷⁸ Vielä vuosia avioeron virallistumisen jälkeenkin hän antoi samanlaista palautetta muistuttamalla, miten Viivin olisi kuulunut toimia toisin ja jäädä kotiinsa vähintäänkin lasten takia. Hän tähdensi, miten sutta paennutta Viiviä olikin tullut karhu vastaan, joten loppujen lopuksi Viivi oli itse surujensa syy.³⁷⁹ Elvira saattoi nojata mietteissään jälleen kerran J. V. Snellmaaniin, joka oli 1800-luvun alkupuolella linjannut, että nautinnot on hylättävä, mikäli ne muodostuvat pääasiaksi, jonka alle elämän vakavat pyrinnot hautautuvat. Onnellisuusvaatimukset ilman omaa ja-

³⁷⁶ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 7.4.1904, TKA. Toisaalta ilmaisun maailman suuhun joutumisesta voi yhdistää näkemykseen naisen paikasta kodin suojissa, toisaalta Elviran huoleen lastensa pelastuksesta. Elvira viittaasi kirjeessä myös ilmeisesti Viiviä koskettaneeseen toiseen kokuun, kuten erään ”rouva B:n” koston, mikä ei ainakaan suoraan liittynyt avioeroon.

³⁷⁷ *Ruotzin Waldacunnan Laki 1734*, Naimisen Caari 13. luku § 6; Mahkonen 1980, 42–43. Kyseistä toimintatapaa käyttivät myös kirjailijat Helmi Setälä ja Onerva Streng. Leskelä-Kärki 2006, 412; Kortelainen 2006, 277.

³⁷⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.5.1904, TKA.

³⁷⁹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.2.1909; 24.8.1909, TKA.

lostumista johtavat omien halujen orjuuteen, jolloin ihminen ei voi järkevästi hallita tekojaan ja tulevaisuuttaan. Snellman kytki ajatuksensa avioliiton säilymiseen: joka avioliitossa ei voi vallita todellinen rakkaus, ja liitossa vain tunne, joka täyttää perheen tarkoituksen ja toteuttaa rakkauteen perustavaa lastenkasvatusta, on aitoa. Tosin aviorikostapauksissa Snellmankin salli eron, kunhan loukattu osapuoli oli ensin arvioinut teon vaikutuksen perheen rauhan ja rakkauden kannalta.³⁸⁰ 1800-luvun lopun kristillisissä kasvatussoppaissa taas painotettiin onnellisen liiton olevan aina lopulta Herran työtä. Yhteiselo ei voinut rakentaa kunnia tai rikkaus mielessä, eikä se perustunut viettien varaan. Väärin perustein solmittu liitto saisi päälle Herran kirouksen, mutta lasten tähden ero ei olisi hyväksyttävä, vaikka puolison valinta olisi osoittautunut kuinka epäonnistuneeksi tahansa.³⁸¹ Kai Häggman tuo esiin sietämisvaatimuksen ehdottomuuden. Edes brutaaliutta ja horjuvaa mielenterveyttä ei aina käytännössä hyväksytty sivistyneistöyhteisössä tai perhepiirissäkään eron syyksi.³⁸²

Viivin saamassa palautteessa näkyivät 1800- ja 1900-lukujen taitteen ihanteet, joiden mukaan naisen vastuulla oli valmistaa koti, jossa sekä mies että lapset viihtyisivät ja kehittyisivät myönteiseen suuntaan. Viktoriaanisisessa perheihanteessa perheen yhteistä aikaa arvostettiin korkealle. Mikäli ihanteen toteutuksessa ilmeni ongelmia, syy saatettiin toisaalta vierittää vaimon harteille, jolloin ajateltiin, että vaikkapa into tehdä vierailukäyntejä tai sitoutua hyväntekeväisyystyöhön saivat hänet laiminlyömään perhettään.³⁸³ Esimerkiksi Viivin elämässä keskeinen kuvataide nähtiin sivistyneistöpiireissä yleisesti osana hyvän perheen tyttären kasvatustakin, mutta vain tiettyyn pisteeseen asti, sillä perheen ja naisen uran yhdistäminen oli yhä vieras ajatus ja onnistui vain harvoilta. Mikäli taiteellisesti lahjakas ja kunnianhimoinen nainen ei valinnut naimattomuutta, hänen toiminnalleen asetettiin ahtaat rajat. Omat pyrkimykset oli alistettava kodista, miehestä ja lapsista huolehtimiselle.³⁸⁴

Lastensa moraalikasvatuksen lisäksi säätyläisnaisen odotettiin huolehtivan myös puolisonsa moraalisesta tasosta. Kodin ulkopuolisessa maailmassa eli moraalittomassa julkisessa piirissä toiminut säätyläismies pystyi pelastamaan itsensä ainoastaan palaamalla aina takaisin kodin suojiin. Kotona

³⁸⁰ Nieminen 1951, 110, 114–117. Ks. myös vapaakirkollisen aviopari Antti ja Emma Mäkinen aviokriisin muovautumisesta hengelliseksi prosessiksi vuosisadan vaihteessa, sekä miesten ja naisten kiusauksista, Markkola 2002, 247–252.

³⁸¹ Kakko 2005, 160, 176.

³⁸² Häggman 1994, 102. Ks. myös Kortelainen 2006, 267.

³⁸³ Tosh 1999, 59–60, 123–124. Toisaalta vaikeuksien pääsyyksi saatettiin vastaavasti osoittaa aviomiehen kotona viettäminen. Miehen liiallinen kodille omistautuminen saattoi aiheuttaa yhteentörmäyksiä. Se mahdollisti miehen vallan käytön lisääntymisen kotitaloudessa ja korosti mahdollisesti näkemystä naisesta miehensä vallan alla olevana – perinteinen viisaus määritteli kodin naisen valtakunnaksi. Toinen ääripää oli, että mies hautautui työhuoneeseensa tai miltei asui tehtaassaan tai yrityksessään. Tosh 1999, 59–64.

³⁸⁴ Konttinen 1988, 8.

odottaneen vaimon tehtävänä oli milloin inspiroida häntä, milloin kuunnella myötätuntoisesti. Nais-
ten ajateltiin saaneen syntymälahjanaan korkeamman moraalin – vähintäänkin heillä oli eriytyneem-
mät elinolot, jotka estäisivät heidän moraalista silmäänsä sumentumasta. Tosin ajattelumallin kiin-
toisa ulottuvuus oli, että moraalista ohjausta tarvinneen miehen tehtäväksi osoitettiin perheen suoje-
lun kodin ulkopuoliselta moraalityyppisyydeltä, kovuudelta ja siveettömyydeltä, jotta naisen moraalinvarti-
jan kutsumus suhteessa mieheen täytyisi jatkossakin. Tehtävä oli silti lähinnä symbolinen, ei niin-
kään miehen käytännön toiminna näkyvä. Epäoikeudenmukaisuuden tunteiden keskellä naiset etsivät
toisistaan ymmärtäjää.³⁸⁵ Yksi sivistyneistöperheen roolijaon seurauksista oli kaksinaismoralismi.³⁸⁶

1800-luvun yhteiskunnassa vallalla ollut kristillinen sukupuolietiikka piti sukupuoliviettien tyydyttä-
mistä avioliiton ulkopuolella haureutena, jota oli torjuttava, ja lainsäädäntö tuki linjausta.³⁸⁷ Kuiten-
kin siveellisyyden korostus oli monissa sivistyneistön perheissä vain pintaa. Absoluuttinen sukupuol-
limoraali koski naista, jonka oli pidättäydyttävä sukupuolisuhteista ennen avioliittoa ja oltava uskol-
linen liiton aikana, mutta poikamiesten sallittiin ottavan vapauksia eikä aviomiehenkään syrjähyppyjä
pidetty kovin vakavina.³⁸⁸ Kaksinaismoraalin rehottamista ei pidä silti liioitella, ainakaan avioliittojen
kohdalla. Esimerkiksi viktoriaanisen ajan englantilaisten avioliitoista on varsin negatiivisia mieliku-
via, mutta prostituoitujen asiakaskunnan enemmistö oli naimattomia, joko vannoutuneita poikamie-
hiä tai miehiä, jotka lykkäsivät avioitumista tulojensa vakiintumista odotellessaan.³⁸⁹ Mutta vaikka
mies saattoi olla avioliitossaan uskollinen, ennen liittoa hänellä saattoi siis hyvinkin olla menneisyys,
jollaiseen hänen vaimollaan ei ollut oikeutta. Ainakin vapautta ja ajanviettopaikkoja oli ollut enem-
män kuin naimattomalla naisella.³⁹⁰

Myös Viivi oli tuoreena vaimona ottanut tehtäväkseen kitkeä miehestään poikamiehen tavat. Hän
muisteli: ”Voidakseni antaa anteeksi hänen nuorenmiehen elämyksensä otin vielä lupauksen, että hä-
nen piti olla kotona iltaisin [...]”. Vähintäänkin järjestelyssä oli ollut kyse kortinpeluun ja kotona
juomisen kieltämisestä.³⁹¹ Sekä Viivin äiti että saarnaaja Brofeldt antavat ymmärtää kummankin

³⁸⁵ Elomaa 1996, 50–52; Ollila 1998, 122; Tosh 1999, 54, 67–68, 85.

³⁸⁶ Esim. kaksinaismoraalista ja moraaliuudelmista tarkemmin Pirjo Markkolan teoksessa ”Synti ja siveys: naiset, uskonto
ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920” (2002).

³⁸⁷ Nieminen 1951, 70–71. Sukupuolimoraalin luonnetta määrittä uskonnollis-siveellisen tekijän lisäksi sosiaalinen ulot-
tuvuus. Lainsäädäntö tuki absoluuttista sukupuolimoraalia, mutta taustalla ei välttämättä ollut relatiivisen sukupuolimo-
raalin vastustus sinänsä, vaan aviottomien lasten jääminen vaille perheen tarjoamaa elatusta ja kasvatusta. Nieminen 1951,
70–71. Kuitenkin perhesuhteiden heikkeneminen koetteli 1800-luvun lopun suomalaista yhteiskuntaa. Perheitä hajotti
paitsi teollistumisen aiheuttama muutto kaupunkieihin myös moni muu yhteiskunnallinen syy, kuten köyhyys, sosiaalio-
ngelmat ja alkoholi. Kakko 2005, 176.

³⁸⁸ Rajainen 1973, 9.

³⁸⁹ Tosh 1999, 57.

³⁹⁰ Ks. esim. Ollila 1998, 22; Kortelainen 2006, 184.

³⁹¹ Vallgren 1949, 126.

osapuolen käyttäytyneen sittemmin liitossa omalla tavallaan sopimattomasti. Kuitenkaan Brofeldt ei ottanut suoranaisesti kantaa ympäristön näkemyksiin, vaan keskittyi asianomaisiin – hän lienee ollut tiedoissaan myös Elvira-äitiä enemmän vain Viivin kertoman varassa. Äiti oli sitä vastoin painottanut ”mailman” syyllistävän Viiviä. Hän huomioi vävynsä käytöksen, mutta halusi Viivin muistavan olevansa eri asemassa kuin miehensä. Vaikka äiti tiedosti epäsuhtaisen aselman, hän oli valmis hyväksymään sen kehottaessaan tytärtään elämään odotusten mukaisesti. Viivin voi nähdä kapinoineen kaksinaismoralistista ajattelutapaa vastaan, sillä avioeroprosessin aikaiset moitteet eivät saaneet häntä muuttamaan käyttäytymistään ainakaan merkittävästi. Hän jatkoi tahollaan omien vapauksien ottamista, ja samojen teemojen, kuten lasten menettämisen, käsitteleminen jatkui kirjeenvaihdossa.

Puolisen vuotta Viivin lähdön jälkeen virallisten eropäätösten suunnittelu alkoi edetä. Viivi sai Werneriltä tarjouksen vuosittaisista maksuista ja äidiltään neuvon olla yhä herkässä tilanteessa sovitteleva: tilanne olisi hyväksyttävä sellaisenaan, sillä muuten Viivi voisi päätyä menettämään kaiken, lapsetkin.³⁹² Näin ollen erossa olisi edettävä Wernerin ehdoilla. Äiti toivoi eroparin tilanteen yksinkertaisesti rauhoittuvan ja kirjoitti: ”Jag vet ej huru glad jag blefve om jag hörde att Ni i godo förlikts och börjen ett bättre lif i Edert hem. Ryslig ledsamt på allt vis är Din ställning nu. Voi sentään.”³⁹³ Hän oli tuolloin Vernan luona, ja sisko lisäsi kirjeeseen muutamia äitiä myötäilleitä lauseita, jotka kuvaavat sekä asioiden perusteellista pohtimista että äidin kanssa käytyjen keskustelujen voimaa:

[...] samaa kuin mamma, toivon myöskin minä sinun suhteesi, että elämäsi muuttuisi rauhallisemmalle kannalle ja voisit ruveta elämään onnellisempaa elämää kodissasi, jos kerran sinne tulet jäämään joka ehkä olisi parasta sinulle. Kyllä olen minäkin ollut niin pahoillani sinun tähtesi näiden asioiden takia ja olemme sinua usein muistelleet mamman kanssa. Kyllä se olisi parasta jos voisitte sopia hyvällä, kuin että ruveta riitelemään. Kyllä niitä on vastoin käymisiä itsekullakin tässä elämässä, täytyy ne vaan koettaa kärsivällisyydellä kantaa, muutoin tulisi ijankaikkista sotaa ja riitaa kodissa ja parempi on elää sovussa kun riidellä. Onhan sinulla kaikki niin täydellisesti, kaunis koti, terveet lapset, eikä puutetta mistään; pitäisihän siinä jo olla vähän vastapainoa ”va’assa” vastoin käymisiäkin vastaan. Kirjoita nyt joskus minne päin ne asiat rupee kääntymään ja miten voit surujen sartamana. [sic] Lämpimiä terveisiä sinulle [...]

Toisaalta Vernan viestin sävyistä voisi kuvitella toiveissa olleen suorastaan Palanderin perheen takaisin yhteen kokoava sopu. Tavoitteena lienee kuitenkin ollut ainoastaan eron sopuisa sujuminen sekä Viivin ja lasten yhteisen kodin rauha, sillä vain viikon kuluttua äiti kehotti Viiviä tyytymään ehdotettuihin elinkorkoihin ja lisäsi: ”O! måtte eder affär nu snart uppgöras och kom sedan med

³⁹² Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.5.1904, TKA. Elvira kuuli Werner Palanderin ehdotuksesta Ina-miniänsä kautta, joten kokonaiskuvaa riitojen etenemisestä koottiin välillä monista lähteistä ja tiedon sirpaleista.

³⁹³ ”En tiedä miten iloiseksi tulisinakaan jos saisin tietää että Te tekisitte sovinnon hyvällä ja aloittaisitte paremman elämän Teidän kodissanne. Nyt Sinun tilanteesi on kaikin tavoin hirmuisen surullinen. Voi sentään.” Elvira Lindbohm [ja Verna von Herten] Viivi Vallgrenille 11.5.1904, TKA.

³⁹⁴ Elvira Lindbohm [ja Verna von Herten] Viivi Vallgrenille 11.5.1904, TKA.

barnen till Nipuri och hvila ut.”³⁹⁵ Toisaalta Vernan hyväksyvän linjan Viivin lähtöön riitaisista oloista voi tulkita jatkuneen. Hän arvioi kodin eri osa-alueiden tasapainottavan toisiaan – jos yhdellä alueella oli ongelmia, piti huomio kiinnittää toisen onneen – mutta hän vaikutti sovittavan sivistyneistön suosimaa kodin jatkuvuutta ja tasapainoa hakenutta ihannetta tilanteeseen, jossa Viivi kokosi elämänsä uudelleen asumuseron aikana. Sisko katsoi siis tulevaisuuteen.

Vaikka palaute oli vaihtelevaa, omaisten vankasta asettumisesta Viivin taakse kertoo, miten avioliiton aikana ja vielä asumuseron alussa Viivin puolisosta käytetty lempinimi ”Venni” tai vähintäänkin siinutelu³⁹⁶ vaihtui muodolliseksi ja kylmäksikin ”Palanderiksi”³⁹⁷. Vernan kirjeissä mies säilyi silti aktiivisena ja itsenäisenä toimijana.³⁹⁸ Sen sijaan äidin kirjeissä entinen vävy muuttui mukanaan tuomineen huolineen osin Jumalan työkaluksi, minkä lisäksi äiti totesi sittemmin Viivin hylänneen Jumalan, ei siis aviomiehen, antaman kodin.³⁹⁹ Järkevässä sivistyneistön liitossa mies osoitti rakkautta sanojen sijaan teoilla, kuten säädynmukaisen kodin tarjoamisella, mistä nainen osoitti vastineeksi kiitollisuutta ja riippuvaisuutta.⁴⁰⁰ Kenties äiti koetti häivyttää aviomiehen taustalle ja painottaa Jumalaa kiitollisuuden kohteena tavoitteenaan säilyttää säätyläiskotiin kuulunut tasapaino ero-oloissa.

Ristiriita rikkonaisen todellisuuden ja sivistyneistön tavoitteleman koti-idyllin välillä ei ollut tava-
tonta. Kun turvattomuus rikkoi perhe-elämää, idylliä saatettiin koettaa pitää yllä esimerkiksi muisto-
jen tasolla.⁴⁰¹ Huomioitava on, että samoihin aikoihin, kun Viivi jätti Tampereen kotinsa emännättö-
mäksi, riidat horjuttivat elämän toisenkin avainpaikan harmoniaa. Keväällä 1904 lapsuudenkoti Ni-
puri oli ollut yhä Viiville tarjottu lepopaikka, aivan kuten se oli ollut esimerkiksi von Hertzenille
välitappi Helsingistä pois muutettaessa, mutta tilanne oli muuttumassa. Kyse oli kehityskulusta,
jossa Viivin äidistä tuli tilaton emäntä: vuonna 1904 leskiäiti myi perheen kotitalan esikoiselleen Ver-
nerille, vaikkakaan ratkaisu ei estänyt häntä asumasta Nipurissa.⁴⁰² Omistajanvaihdos ei silti sujunut

³⁹⁵ ”Oi! saatettakoon teidän juttunne pian päätökseen. Tule sitten lasten kanssa Nipuriin lepäämään [...]” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.5.1904, TKA.

³⁹⁶ Esim. Georg Lindbohm Viivi Vallgrenille 13.1.1899; 17.7.1899; Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 16.3.1903; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 22.8.1903; 11.1.1904; 9.2.1904, TKA.

³⁹⁷ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 7.4.1904; 4.2.1905; 17.2.1909; Georg Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.11.1904; 30.11.1904; Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 15.11.1909, TKA.

³⁹⁸ Esim. Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 15.11.1909, TKA.

³⁹⁹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.2.1909; 24.8.1909, TKA.

⁴⁰⁰ Jalava 2006, 181.

⁴⁰¹ Elomaa 2006, 332.

⁴⁰² Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 23.6.1906, TKA; Tillander 1996, 28. Tosin kirjeiden lähetyspaikoista päätellen Elvira vietti Rautalammillä pääasiassa kesäajat. Tilan Verner-isäntä oli töissä Helsingissä, ja myös siten tilalla lähinnä kesäisin. Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 23.6.1906; 16.7.1907; 20.8.1908, TKA; Tillander 1996, 28.

kivuttomasti, sillä saman tien osa sisaruksista nousi isoveljeään vastaan ja halusi purkaa kaupan. Primus motorina oli ilmeisesti Georg, joka alkoi taivutella muita perheenjäseniä, kuten Viiviä, tuekseen.⁴⁰³

Tilanne tulehdutti perhesuhteita vuosia. Esimerkiksi Georgin kirjeet alkoivat sisältää uhkailua ja kostomieltä jo siinä määrin, ettei Elvira-äiti voinut enää ajatella Rautalammille matkustamista rauhassa – hän koki viestitkin veitseniskujen kaltaisiksi.⁴⁰⁴ Säätyläislasten kasvatuksessa oli korostettu kuu-liaisuutta, jonka Elvira antoi ymmärtää nousevan kiintymyksestä. Hän vetosi Viiviin, jotta tämä ei ryhtyisi ”mihinkään hommaan Rautapäihen eli muihen kanssa”, ja koetti houkutella esiin Viivin tunteman lapsenrakkauden viittaamalla menneisiin lämminhenkisempiin aikoihin, joiden tähden sopua pitäisi edistää. Luopumalla osallisuudestaan riitoja lietsoviin hankkeisiin Viivi voisi osoittaa äidilleen, jos tunsikin vielä pikkuisenkin lämpöä sydämessään häntä kohtaan. Äiti otti kantaakseen lastensa tuskan, mutta pyrki myös keventämään omaa taakkaansa siirtämällä vastuuta riitojen kulusta tyttärelleen.⁴⁰⁵

Viivi oli siten yhdessä äitinsä kanssa uuden vuosisadan alussa uudessa elämäntilanteessa ja keskellä kivuliasta kehitysprosessia. Kuitenkin siinä missä aviomiehen jättäminen teki Viivistä itsenäisen naisen, hänen äitinsä asemaa oli pohjimmiltaan muuttanut itsenäiseksi puolison kuolema. Muutos naisen asemassa hänen siirtyessään vaimosta leskeksi oli joissakin suhteissa yllättävän pieni, sillä kyseessä ei lopultakaan ollut laadullinen muutos naisen rooleissa ja suhteissa muihin ihmisiin.⁴⁰⁶ Sitä vastoin muutos naisen asemassa hänen siirtyessään vaimosta eronneeksi naiseksi oli huomattava. Perheen hylkääminen rikkoi naiseen kohdistuneita odotuksia. Jo elämä suurperheessä, jollaisessa Viivikin oli varttunut, opetti varsinkin naiset sosiaalisiksi. Heidät kasvatettiin huomioimaan muut ja olemaan koossapitävä voima – itsenäisyys, itsekkyyks ja jopa joustamattomuus ja karkeus olivat miehille sallittuja ominaisuuksia.⁴⁰⁷ Seuraavaksi huomio siirtyy olosuhteisiin, joissa Viivi alkoi rakentaa eron jälkeistä uutta itsenäistä elämäänsä ja minäänsä.

⁴⁰³ Esim. Georg Lindbohm Viivi Vallgrenille 18.9.1904; 11.11.1904; Ernst Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.10.1905, TKA.

⁴⁰⁴ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.3.1908, TKA.

⁴⁰⁵ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 20.8.1908, TKA. Säätyläiskodin menettämiseen liittyvistä reagointitavoista ja ihmissuhteiden sävyistä kirjoittaa myös Irma Sulkunen. Hänen tutkimaansa Granfeltin perhettä koetteli taloudellinen ahdinko, jonka seurauksena perheen kaupunkitalo lopulta myytiin, ja vanha aviopari muutti syrjäiseen kesäasuntoonsa mikä supisti elinpiiriä kontakteineen. Ahdistavana aikana vaimo otti tehtäväkseen tukea masentunutta miestänsä ja koetti etsiä elämäänsä oman ahdinkonsa ymmärtäjää. Sulkunen 1995, 155–163.

⁴⁰⁶ Toivanen 2005, 84. Toivanen tarkastelee aihetta 1700-luvun näkökulmasta. Leskinainen oli huoneenhallituksen ainoa jäljellä oleva jäsen, eikä enää alisteinen huoneenhallituksessa aviomiehelleen. Hänen asemansa pysyi vakaana, ja leskeys saattoi lisätäkin naisen toimintamahdollisuuksia ja antaa uuden auktoriteettiaseman. Toivanen 2005, 84.

⁴⁰⁷ Häggman 1994, 187; Ollila 1998, 111–112.

4.2 Itsenäistyvän naisen rajallinen toimintatila

”Du skulle borde hafva mera tålmod och fördragsamhet med ditt ’andra jag’ och försökt uppfylla dina pligter, en hvar får ju engång svara för sig.”⁴⁰⁸ Julkiseen piiriin astunut Viivi sai tämän ”toista minäänsä” koskeneen ohjeen äidiltään, joka otti mahdollisesti kantaa Viivin itsensä käyttämään ilmaisuun. Toisen minän tematiikka oli yleinen piirre myös vuosisadan vaihteen kirjoittavien naisten teoksissa ilmentäen heidän jakautunutta rooliaan naisena, vaimona, äitinä ja julkisena kirjailijana. Maarit Leskelä-Kärki mainitsee jaon näkyneen Krohnin sisarten kirjoituksissa omasta elämästään, mutta pohtii samalla kansainvälisten naiskirjailijoiden kuvauksia naistaiteilijoiden strategioista. Yhdessä vaihtoehdoksi asetettiin rakkauden ensisijaistaminen ja näkemys, miten vain rakkauden kokeenesta voi tulla taiteilija. Toinen mutta harvinaisempi ääripää oli visio kaiken uhraamisesta taiteen puolesta. Välimaastossa oli monina ratkaisuyrityksiä naiseuden, taiteilijuuden ja äitiyden yhdistämiseksi. Naisen taiteilijaidentiteetin muotoutumisprosessille oli ominaista hänen taiteensa ja elämänsä asettaminen vastakkain sekä naiseuden ja luovuuden ristiriita – vähintäänkin ajatusten tasolla.⁴⁰⁹

Vuosisadan vaihteessa käynnissä ollut yhteiskunnallinen keskustelu ja kehitys osoittivat, että avio-ongelmien radikaaleille ratkaisuille, kuten avioerolle, oli jo jonkin verran otollista pohjaa. Norjalaiskirjailija Henrik Ibsenin tunnettu näytelmä ”Et dukkehjem” (”Nukkekot”), joka esimerkiksi vuonna 1880 esitettiin myös Kansallisteatterissa, viesti eron olevan oikeutettu, mikäli liitosta puuttui syvempi henkinen yhteys sekä vaimon mahdollisuudet kehittää omaa persoonallisuuttaan.⁴¹⁰ Osa aikakauden avioeroista viesti siitä, että naisilla alkoi olla 1900-luvulle tultaessa omia päämääriä ja kunnianhimoa, mihin Ibsenkin viittasi. Kirjailijana, toimittajana ja kääntäjänä työskennelleen Helmi Setälän ja kielitieteilijä Eemil Setälän liiton kariutumisen yhtenä tekijänä oli, että vaimon tärkeimmät arvot liittyivät yhä enemmän omaan sisäiseen elämään, kirjoittamistyöhön. Helmi Setälän puheissa naisten henkisen vapauden puolesta näkyi sekä itsenäisyyden että älyllisen kumppanuuden suuri kaipuu.⁴¹¹ Anna Kortelainen on puolestaan kirjoittanut Väinö ja Onerva Strengin eroprosessista 1900-luvun alussa – Onerva Streng tunnettiin sittemmin siis runoilijana.⁴¹² Samoin kuvataiteilijapariskunta Juho Rissasen ja Hilda Flodinin vuonna 1908 solmittu liitto päättyi muutamaa vuotta myöhemmin eroon.⁴¹³

⁴⁰⁸ ”Sinulla pitäisi olla enemmän kärsivällisyyttä ja suvaitsevaisuutta ’toisen minäsi’ suhteen ja yritystä täyttää velvollisuutesi, kukin saa kerran vastata teoistaan.” Elvira Lindbohm [ja Verna von Herten] Viivi Vallgrenille 11.5.1904, TKA.

⁴⁰⁹ Leskelä-Kärki 2006, 415–418.

⁴¹⁰ Rajainen 1973, 12–13.

⁴¹¹ Vares 2005, 195–196; Leskelä-Kärki 2006, 348.

⁴¹² Kortelainen 2006, esim. 276–290.

⁴¹³ Kontinen 1991, 175.

Viivin halusta aloittaa uusi elämä kertoo osaltaan taiteilijanimen ”Viivi Paarmio” käyttöönotto. Jo asumuserovuosina läheiset osoittivat kirjeensä rouva Paarmiolle. Vastaavalla tavalla toimi myöhemmin Onerva Streng, joka alkoi käyttää virallisemmissakin tilanteissa taiteilijanimeä ”L. Onerva” viestinä siitä, ettei rouva Strengiä ollut enää olemassa⁴¹⁴. Viivi kuului muistelmiensa perusteella kunnianhimoisten naisten joukkoon, ja hän kuvaili eron jälkeistä toimeliaisuuttaan. Helsingistä, minne hän siirsi 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puolivälissä kotinsa, tuli hänen elämänsä uusi avainpaikka ja taideopintojen aloittamisesta yksi uuden elämän avaintapahtumista. Eron virallistumisen aikoihin hän aloitti opintonsa Helsingin yliopiston piirustussalissa ja Suomen Taideyhdistyksen piirustuskoulussa. Muutamaa vuotta myöhemmin, vuosina 1907–1909, hän oli kirjoilla Taideteollisessa keskuskoulussa opiskellakseen muun muassa kuvanveistoa.⁴¹⁵ 1880-luvun taiteilijanaisia tutkinut Riitta Konttinen kuvailee, miten naisten taideopintoja oli tapana pitää pitkälle vietyinä harrastuksina, joten niitä ei säätyläisperheissä välttämättä vastustettu. Mitä tulee naisiin itseensä, osa näki taiteen valitsemisen elämänuraksi itsestäänselvyytenä – he yksinkertaisesti seurasivat sisäistä ääntään. Osalla taas toimeentulo ohjaili merkittävästi suuntautumista, mikä näkyi taideteollisuuden opiskelussa.⁴¹⁶

Viivin itsenäistyminen monen vuoden avioliiton jälkeen ei ollut helppoa. Asumuseron aikaiset muutot ja matkat horjuttivat hänen talouttaan, ja hän pyrki perimään takaisin pienetkin lainasummat lähipiiriltään.⁴¹⁷ Toisaalta hänen tukiverkostonsa osoittautui eron aikoihin hataraksi, toisaalta juuri hänen eronsa oli osaltaan epävarmuutta levittänyt tekijä. Säätyläiselämässä turvallisuudentunne kytkeytyi vahvasti yhteisöllisyyteen, joten yhden perheenjäsenen avioero ravisutti koko säätyläiskotia. Lähi-sukulaiset muodostivat säätyläistössä merkittävimmän tukiverkon niin sairauden kuin työelämän huolienkin keskellä.⁴¹⁸ Myös Anna Kortelainen kirjoittaa itsenäistyvän ja eroprosessin keskellä olevan naisen taloudellisesta ahdingosta. Runoilija L. Onerva sai huomata, miten isän apu kävi vähiin, omat tulot olivat pienet ja lisäksi taakkana oli aviomiehen velkoja. Sisaruksia hänellä ei ollut, ja avio-parin yhteisten tuttavien lähestyminen laina-asioissa muuttui vaikeaksi.⁴¹⁹ Viivin tilanne osoittaa eronneen kohdanneen samanlaisia ongelmia, vaikka läheisiä olisi ollut enemmänkin. Perhepiirissä oli monia avuntarvitsijoita, mikä asetti omat rajansa auttamiselle. Kirjeistä on hahmotettavissa paitsi

⁴¹⁴ Kortelainen 2006, 286.

⁴¹⁵ Vallgren 1949, 162; Lönn (toim.) 2004, 618.

⁴¹⁶ Konttinen 1988, 49, 69.

⁴¹⁷ Esim. Hjalmar Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.2.1904, TKA.

⁴¹⁸ Ollila 1998, 115.

⁴¹⁹ Kortelainen 2006, 309–310. Avioeron jälkeiset taloudelliset realiteetit muokkasivat kirjailija Helmi Setälän kirjailijutta, sillä hänen oli keskityttävä töihin, joista sai hyvän korvauksen. Leskelä-Kärki 2006, 412–413.

eroavan Viivin myös hänen veljiensä, leskiäitinsä sekä yrittäjäsiskonsa samanaikaiset murheet, joihin haettiin monesti tukea samalta suunnalta, Vernalta, eikä eronnutta nähty ensisijaisena autettavana.

Erityisesti Viivin Georg-veljeltään saama kirje marraskuulta 1904 paljastaa perheen laajan ahdingon, jonka yksi osatekijä oli Palanderien ero. Viivin veljet olivat aikoinaan uskaltaneet ottamaan runsastikin velkaa langoltaan, ja vielä vuosisadan vaihteessa lanko oli peräti torjunut Georgin tarjouksen maksaa lainasta korkoa. Nyt Georg kertoi ”Palanderin” ilmoittaneen tarvitsevänsä rahansa takaisin ”Viivin rettelöiden tähden” ja odottavansa Georgin maksavan tuhannen markan velkansa kahden kuukauden sisällä, mikä kertoo miehisten ystävyssuhteiden nopeasta sortumisesta. Palander aikoi periä myös Ernstiltä ja Hjalmarilta velkoja takaisin sekä painosti Nipurin omistajaksi tullutta Vernerii myymään tilan.⁴²⁰ On tosin huomioitava, että vuosisadan vaihdetta värittänyt Palanderin talon rakennusprojekti oli jo tuonut Werner Palanderille suuren taloudellisen taakan, ja Werner oli myynyt osuutensa sukunsa Kuljun kartanosta veljelleen.⁴²¹ Talouden ohessa kasvatusvastuulliset kysymykset nostettiin pöydälle. Viivin veljenpoika Aarne oli ollut Eilon toverina Tampereella Hjalmar-isän ollessa Pietarissa pankkivirkailijana.⁴²² Nyt veli sai kysellä Viiviltä, mitä ”Palander” ajatteli Aarnesta ja siitä, ettei hän ollut Aarnen isänä saapunut Tampereelle, vaikka entinen lanko oli kirjoittanut hänelle viisi kertaa – Hjalmar kuvaili viimeisen kirjeen olleen jo uhkaavaa laatua.⁴²³ Eilon serkulla oli silti tois- taiseksi paikkansa Tampereella, sillä syksyllä 1904 veli pohti Viiville, eikö olisi parasta jos poika jäisi edelleen Palanderin luo, kun mies ”kuuluu olevan taipuvainen pitämään Aarnen siellä”.⁴²⁴

Palanderien avioeron tuoma särö yhteisöllisyyteen oli suuri ajoituksensakin vuoksi, sillä vain muutamaa vuotta ennen eroutusta isän ja puolison kuolema oli tehnyt suuren aukon Lindbohmien turva- verktoon. Elvira-äiti oli kokenut jääneensä yksin uuden leiviskänsä kanssa. Hän odotti muun muassa puolison virkavuosien mukaan määräytyvää avustusta ja arvioi, ettei puutetta kärsittäisi, vaan päivit- täinen leipä oli taattu. Kuitenkin nimismiehen palkka oli varsin pieni, joten lesken eläke oli niin ikään

⁴²⁰ Georg Lindbohm Viivi Vallgrenille 13.1.1899; 11.11.1904, TKA. 1000 mk (1904) vastasi yli 4500 euroa (2013). Tilastokeskus, *Rahavarvonkerroin 1860–2013*, saatavissa: [http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html], viitattu 17.4.2016. Hyvä veli -suhteista esim. Häggman 1994, 62–63; Elomaa 2006, 84–85.

⁴²¹ Holmala 2010, 101–102.

⁴²² Vallgren 1949, 29. Aarnen äidistä ei ole mainintaa kirjeissä, Viivin omaelämäkerrassa tai O. I. Collianderin sukusel- vityksessä. Kun Hjalmar 1910-luvulla avioitui, Elvira-äiti keskittyi iloitsemaan, kuinka tämä jätti menneet taakseen, vii- taten kenties edellisiin suhteisiin. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 1.5.1911; 4.12.1911, TKA. Käytäntö lähetellä lapsia sukulaisille pitkiksikin ajoiksi oli varsin tavallista, ja sillä edistettiin osaltaan säätyläisyhteisöjen tapojen yhtenäisyyttä ja vahvistettiin sosiaalisia verkostoja. Häggman 1994, 112–113; Ollila 1998, 28–29.

⁴²³ Hjalmar Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.2.1904, TKA.

⁴²⁴ Hjalmar Lindbohm Viivi Vallgrenille 27.8.1904, TKA.

vaatimaton.⁴²⁵ Varsinkin työikäisen ja perheellisen aikuisen kuolema olikin usein vaikea kohdattava, ja omaisten taloudelliset olot saattoivat heiketä tai vähintäänkin vaatia uudelleen järjestelyjä.⁴²⁶

Pian kotinsa jätettyään Viivi oli pyytänyt Verna-siskoltaan rahaa – puhe oli ilmeisesti alkajaisiksi sadasta markasta – mutta sai kielteisen vastauksen. Viestistä ilmeni, että von Hertzeneillä oli ollut rahaa, mutta ei enää Viiville, sillä siskon mies oli lainannut ylimääräisiksi laskemansa rahat, vähän yli toista tuhatta markkaa, Elvira-anopilleen. Rahat olisivat sidottuina, kunnes kotitila Nipuri jaettaisiin. Verna selosti itsekin tukevansa äitiä omasta pienestä palkastaan samoin kuin Helsingissä valokuvaamoja pitäneitä Inestä⁴²⁷. Toisaalta hän muisteli kiitollisena Viivin aikoinaan auttaneen auliisti häntä ja oli pahoillaan, ettei voinut olla avuksi, ennakoiden isosiskon suuttuvan viestistä. Toisaalta hän myös selvitti, että toisin kuin Viivi ennen, hän ei saanut puolisoltaan rahaa omaa kassaa varten.⁴²⁸ Siten Verna saattoi ohimennen huomauttaa, miten hyvin Viivin asiat olivat aiemmin olleet. Hylkäsi hän Viivi eropäätöksellään avioliiton kautta saavuttamansa hyvän yhteiskunnallisen aseman.

Sivistyneistönaisen itsenäisellä elämällä ja elannonhankinnalla oli kova hinta: jatkuva pelko maineen menettämisestä. Säädyllisyyden vaaliminen ei suinkaan ollut vain osa naimisissa olleiden naisten velvollisuuksia. Kuten aiemmin kävi ilmi, esimerkiksi opettajan ura oli sivistyneistön naiselle sovinnainen ja kunniallinen valinta, johon kuului enemmän tai vähemmän tietoinen lupaus naimattomuudesta. Lupauksen lisäksi myös suoranaisestä askeettisuudesta tuli osa naisopettajien elämää. Heihin löi leimansa aikakaudelle tyypillinen puritaaninen seksuaalikielteisyyttä sekä naisellisuuden torjuminen, minkä ulkoisena ilmenemismuotona olivat työhön paneutuminen, vaatteet ja ulkonäkö. Nuori Viivikin oli aikoinaan pitänyt opettajaseminaarin vaatimuksia luotaantyöntävinä – oli oltava hyvin yksinkertaisesti puettu, pidettävä tukka sileänä ja näytettävä vakavalta, ”melkein pyhimykseltä”. Itsensä elättäneet sivistyneistönaiset karttoivat yleisemminkin naisellisuuden tunnusmerkkejä, joten kyse ei ollut vain opettajista. Käytännön takana olivat osaltaan lukuisat ennakokuluut, joita kohdistettiin kodin suojista palkkatyöhön ja siten totutusti miehille varattuun julkiseen toimintaan osallistuviin naisiin. Kunniallinen nainen ei liikkunut tarpeettomasti ulkona, jotta hänen maineensa ei olisi kärsinyt.

⁴²⁵ Vallgren 1949, 35–36, 69; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 30.1.1900; 3.2.1900, TKA; Ollila 1998, 94.

⁴²⁶ Häggman 1994, 83; Toivanen 2005, 75–76.

⁴²⁷ Vielä 1900-luvun ensivuotina Verna oli arvostanut Ineksen ansaitsevan hyvin valokuvaajana, mutta oma valokuvaamo ei ollut pidemmän päälle tuonut elämään vakautta. Siskon keväällä 1902 Helsinkiin (Mikonkatu 8) perustama yritys Nya Amatör Fotografi Atelieren (myös Nya amatörfotografiatelieren, Uusi Amatööri valokuvaamo) muutti muotoaan tiuhaan. Esim. syksyllä 1903 Ines yhdisti voimansa ensin Daniel Nyblinille työskennelleen Karl Johanssonin kanssa toiminimeksi Ateljee Central (Atelier Central, Lindbohm & C:o) osoitteeseen Aleksanterinkatu 46 (Central Passagen). Keväällä 1904 Ines jatkoi yksin toiminnalla ”Atelier Central Ines Lindbohm”. Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 11.5.1902, TKA; Hufvudstadsbladet 30.4.1902; Uusi Suometar 17.4.1902; Päivälehti 1.11.1903; Päivälehti 11.5.1904.

⁴²⁸ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 22.2.1904, TKA.

Töitä tekevä ei kuitenkaan voinut aina rajoittaa menemisiään. Siveellisyyttä ja säädyllisyyttä oli siis siten korostettava, jos mieli välttää pahat puheet ja juoruilun.⁴²⁹ Iltamyöhään töistä palaavien naisten piti pitää erityisen huolellisesti katse maahan luotuna, jottei heidän oltaisi luultu kaipaavan seuraa. Yksin myöhään ulkona kulkenut saattoi joutua heppoisin perustein jopa prostituoidun kirjoihin. Kaduilla ei ollut naiskansanedustajankaan turvallista liikkua. Ei siis ihme, että 1900-luvun ensivuosisikymmenellä vaadittiin katurauhan takaamista.⁴³⁰

Vaikka Viivin entistä puolisoakin oli kirjeissä syytetty riidoista ja kelvottomuudesta isäksi, eronneen Viivin elämäntapa Helsingissä oli suurennuslasin alla. Werner oli korostetusti kyseenalaistamassa entisen vaimonsa maineen. Alkuvuodesta 1905 Ines oli välittänyt äidille tiedon, että ”Palander” oli uhanut siirtää lapset pois Viivin luota, mikä oli saanut Elviran ryhtymään välittömiin toimenpiteisiin. Miehen aikeena oli itseisarvoisesti saada lapset pois Viivin luota itse valitsemaansa asuinpaikkaan, sillä Viivin äiti antaa ymmärtää hänen pysyneen jyrkkänä sovitteluyritysten edessä:

Till svar å ditt bref får jag upplysa följande: Då jag genom Ines hörde att P: väckt fråga om att flytta barnen ifrån Dig reste jag straxt till T:fors för att om jag kunde, medla i saken. Jag bad honom låta barnen vara hos Dig men han sade att han ej tycker om att de äro der då du umgås med herrar som han ej kan gilla för barnens skull. äfven sade han ej vilja taga dem hem utan hafva dem i något hyggligt qvarter i H:fors [virkkeen loppu, ilm. koskien Wernerin perusteluja, sotkettu] Jag försökte föreslå att Ines kunde bo hos Dig, bad honom [W. Palander] skrifva till Ines, Om han sedan gjorde det vet jag ej. Icke har jag sagt att jag ”alldrig skulle komma till Dig” jag sade att jag ej kom:er att bo hos dig af orsak att vi så lite sympatisera med hvarann. Så var den sägen.⁴³¹

Valtapeliin viittaa, että Elvira oli ehdottomasti äidin ja lasten erottamista vastaan, vaikka usein kritisoikin Viivin käytöstä äitinä.⁴³² Nytkin Viivin ja äidin välillä oli jännitteitä, sillä Elvira halusi vielä erityisesti selvittää asioiden kulkua tyttärelleen. Suoraan ei käy ilmi, oliko alkujaan Viivi pyytänyt hänen apuaan, sillä perheen naisten yhteisasumisesta oli keskusteltu aiemmin. Äiti näki tarpeelliseksi tähdentää, ettei ollut tuolloin tarkoittanut, ”ettei tulisi koskaan Viivin luo”, minkä käsityksen tytär oli ehtinyt muodostaa, vaikka olikin torjunut ajatuksen asua tämän kodissa.

⁴²⁹ Vallgren 1949, 110; Ollila 1998, 22, 63.

⁴³⁰ Rajainen 1973, 190–191. Rajoitukset eivät koskeneet vain kotimaan elämää. Esim. 1800-luvun lopulla Suomesta Ranskaan lähteneiden naisylioppilaiden tuli keskittyä ehdottomasti vain ja ainoastaan opiskeluun niin olosuhteiden pakosta kuin maineensaakin vuoksi. Ks. tarkemmin Kortelainen 2006, 156–158.

⁴³¹ ”Vastauksena kirjeeseesi haluan valaista asiaa seuraavasti: Kun kuulin Inekseltä P:n ottaneen esiin kysymyksen lasten siirtämisestä pois Sinun luotasi, matkustin heti T:reelle voidakseni, jos mahdollista, toimia välittäjänä asiassa. Pyysin häntä sallimaan lasten jäädä Sinun luoksesi mutta hän sanoi ettei pidä siitä, että he ovat siellä kun seurustelet sellaisten herrojen kanssa, joista hän ei lastensa tähden pidä. Hän myös sanoi, ettei halua ottaa heitä kotiin vaan sijoittaa heidät johonkin kunnolliseen kortteeriin H:gissä [...] Yritin ehdottaa että Ines voisi asua Sinun luonasi, pyysin häntä [W. Palanderia] kirjoittamaan Inekselle. En tiedä, tekikö hän sitten niin. En ole sanonut että ’en koskaan tulisi luoksesi’ sanoin että en tule asumaan kanssasi, koska me tulemme niin huonosti toimeen toistemme kanssa. Niin oli sanomani.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 4.2.1905, TKA. Osa kirjeen arvosteleavasta ja Wernerin toimia kuvailevasta tekstistä on sotkettu kolmella eri väriliiduilla, mikä voi kertoa kirjeiden lukijassa/lukijoissa herättämistä tunteista.

⁴³² Ks. tarkemmin luku 4.3.

Kai Häggmanin mukaan sivistyneistönaiset painottivat oman riippumattoman taloutensa periaatteellista tärkeyttä sekä itselleen että lastensa perheille, vaikka olisivatkin asuneet jälkeläistensä lähellä. Arjen rutiinit hoitanut palvelusväki saattoi tarjota iäkkäällekin mahdollisuuden selviytyä omassa taloudessaan.⁴³³ Oma taloudenpito oli myös Viivin äidille kunnia-asia, ja hän halusi lastensa katon alla ollessaan maksaa itse ylläpidostaan.⁴³⁴ Kuitenkaan hänellä ei liene ollut omaan itsenäisyyteen liittyntä periaatteellista syytä kieltäytyä Viivin luokse asettumisesta, sillä jo seuraavana vuonna hän oli hoitamassa koulua käyviä tyttärentyttäriään vävynsä Kalle Jalkasen järjestämässä taloudessa Kuopiossa.⁴³⁵ Toisaalta Jalkasilla kyse oli äidittömistä lapsista, kun taas Viivin koti ei kaivannut toista äitiä. Toisaalta äiti ei ollut suostunut muuttamaan pidemmäksi aikaa Viivin luokse vedoten kodin ilmapiiriltä odottamaansa sopusointuun, mikä kuvasi heidän välisten näkemyserojen syvyyttä. Äidin voi olettaa toivoneen tyttärensä selvittävän asiansa viime kädessä itse, sillä olihan hän ehtinyt eroprosessin aikana toistuvasti varoitella tätä ongelmien uhasta.

Viivin tukalaa asemaa selittää, että tyypillisesti naisen yksinasumista pidettiin paitsi huonona ja turvattomana vaihtoehtona myös merkinä läheisten ihmisten puuttumisesta, ja se olikin käytännössä melko harvinainen asumismuoto. Moni itsensä elättänyt säätyläisnainen, jolla ei ollut sukulaisia, päätyi perustamaan yhteistalouden ystävättärensä kanssa.⁴³⁶ Torjuttuaan vuonna 1905 ajatuksen muuttosta Viivin luokse, äiti olikin korvaavasti tarjonnut pikkusisko Inestä tämän asuintoveriksi. Äiti lie nee vaalinut ajatusta jo pitkään, sillä yhteisasuminen oli vilahtanut kirjeissä jo keväällä 1904, jolloin hän oli udellut kotinsa vastikään jättäneeltä ja maailmalla matkustelleelta Viiviltä:

Tuletko nyt asumaan Ineksen luona? Se olis Inelle hyvä affääri koska Verner oli luvannut sille 100 m hyristä. Voisitten nyt kuin ej herra Johansson enää ole siellä hankkia skärmin ja plankata sinulle sängyn vaikka siinä isossa työkammarissa, olis siinä sittenkin tilaa tehdä työtä, et sinä kuitenkaan tyydy olemaan siinä pienessä puterossa joka on niin umpinainen.⁴³⁷

Kaksi työtä tekevää siskoa olisi siten voinut elää saman katon alla. Ines työskenteli tuolloin Helsingissä omassa valokuvaamossaan, mutta yritys oli taloudellisissa vaikeuksissa. Isoveli Verner vastasi laskuista, kun työtilauksia ei juuri ollut,⁴³⁸ joten yhteisasuminen olisi voinut olla taloudellisestikin hyödyllinen ajatus. Tosin Ines itse ei välttämättä ollut suunnitelmalle myötämielinen esimerkiksi vastuunjakoon liittyen, sillä vain hieman aiemmin hän oli työntekoon vedoten kieltäytynyt täyttämästä Viivin hänelle esittämää toivetta vierailla Viivin lasten luona. Sen sijaan vuoden 1905 alussa hän oli

⁴³³ Häggman 1994, 55–56.

⁴³⁴ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 12.5.1908; 27.10.1908, TKA.

⁴³⁵ Hjalmar Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.8.1905; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.9.1906, TKA.

⁴³⁶ Ollila 1998, 104.

⁴³⁷ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 7.4.1904, TKA. Ineksen liikekumppani Karl Johansson luopui osuudestaan yritykseen keväällä 1904. Päivälehti 1.11.1903; Päivälehti 11.5.1904.

⁴³⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.2.1904, TKA.

juuri luopunut kuvaamon pitämisestä.⁴³⁹ Toisaalta myös Viivin sopeutumishalu oli arveluttanut äitiä. Kirjeissä ei palattu enää helmikuun 1905 jälkeen yhteisasumiseen, joten asia jäi ilmeisesti vain ehdotuksen tasolle.⁴⁴⁰ Kuitenkaan muistelmissaan Viivi ei antanut ymmärtää asuneensa yksin.

Kuvaillessaan aikaa, jona perusti Helsinkiin omaa kotiaan, Viivi kertoo pitäneensä vuokraamastaan huoneistosta omassa käytössään suuren salin, ruokasalin ja lastenhuoneen, ja antaneensa kaksi huonetta edelleen vuokralle ”everstinna Thesleffille ja hänen sisarelleen, neiti Plaxinille”. Yläkerrassa puolestaan asui talonomistaja paroni von Kothén ja alakerrassa näyttelijä Evert Suonio perheineen. Toisaalta naispuolisten vuokralaisten lisäksi Viivi mainitsi luonaan asuneen pari ruotsalaista näyttelijää, ”runoilija Fredrik Nykander ja hänen toverinsa, kaunis Adonis Karlsson”.⁴⁴¹ Miehet saattoivat myös osaltaan kytkeytyä syytöksiin vääränlaisesta seurasta, vaikkakaan Viivi ei kuvaile tarkemmin järjestelyn luonnetta saati ajankohtaa. Vuokralaisen kanssa asuminen oli tyypillinen tapa hankkia lisätuloja varsinkin naisleskien keskuudessa huolimatta siitä, että se rikkoi sivistyneistön kodinpiirin keskeistä osaa, yksityisyyttä.⁴⁴² Helsingin Mikonkadulla asuneeseen ”Wiivi Palander-Paarmioon” viitattiinkin vuonna 1907 osoite- ja ammattikalenterissa paitsi piirtäjänä myös leskirouvana. Viivi itsekin muistelee tulleen esitellyksi ”rikkaana leskirouva Paarmiona”,⁴⁴³ mikä voi viitata ainakin ulkopuolisten tarpeeseen peitellä eronneen statusta sekä rakentaa yhteyttä sovinnaiseen puolisoiton sivistyneistönaisen rooliin.

Viivin elämä täyttyi jälleen taiteesta, konserteista, teatterista ja taidenäyttelyistä, joita hän kertoi ehittäneensä ikävöidä. Hän totesi tunteneensa omat edellytyksensä, joita alkoi toteuttaa. Tästä päätellen avioliitto oli lopulta alkanut merkitä hänelle päinvastaista kuin liiton alkuaikoina. Kenties taide oli hautautunut kaiken muun alle tai nuorena tehty järkipäätös ei vuosien kuluessa vain tuntunut enää järkevältä. Omassa kodissaan hän alkoi järjestää pieniä taiteilijoiden vastaanottoja ja musiikkitilaisuuksia ja muisteli niiden olleen niin huomattavia, että niistä tehtiin teatterikappale.⁴⁴⁴ Todellisuuden ja kirjailijan vapauden raja on häilyvä, mutta Jalmari Finnen satiirinen näytelmä ”Kun ollaan neroja. Kolmiosainen näytelmä meille meistä” (1907) alkaa virkamiehen eronneen vaimon Alma Aarnion

⁴³⁹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 9.2.1904, TKA. Ines myi tammikuussa 1905 liikkeensä neiti A. Elfvengrenille, mikä päätti hänen ateljeeuransa. Hufvudstadsbladet 18.1.1905.

⁴⁴⁰ Viivin maineen tuomat ongelmat puhuttivat pitkään. Esim. vielä lokakuussa 1905 Georg-veli ilmaisi Viiville vahvat mielipiteensä siitä, miten tämä vaikuttaa omalla käytöksellään riitojen kulkuun, ja viittasi äitinsä välittämään tietoon: ”Mamma kirjoitti että Palander ottaa Sinulta Lapset sentausta pois, että Sinä et ole niitä sovelias hoitamaan siitä syystä että pidät kansa käymistä tunnettujen ja tuntemattomien Herrojen kanssa, jotka ei ole Lasten mikään hyvä seurue nähdä miten Äiti seurustelee vain Herrain kanssa [...]”. Georg Lindbohm Viivi Vallgrenille 3.10.1905, TKA.

⁴⁴¹ Vallgren 1949, 161–164.

⁴⁴² Elomaa 2006, 153.

⁴⁴³ Vallgren 1949, 182; Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1.1.1907. Vuonna 1910 ”Vivi Paarmio” oli kirjattuna puolestaan yhä kihlakunnan tuomarin rouvana. Adress- och yrkeskalender för Helsingfors 1.1.1910.

⁴⁴⁴ Vallgren 1949, 161–164.

Helsingin huoneistoon sijoittuvalla kohtauksella. 40-vuotias rouva Aarnio, joka saa suurta ”eläkettä” mieheltään, vaalii kodissaan Sardoun näytelmämuistojaan ja koristaa seinänsä itse kopioimallaan Gallénin Aino-työkalulla. Hän on järjestänyt erään runoilijan kunniaksi sampanjantäyteen taiteilijailan, jonka kaunopuheiset hetket hän kokee sieluaan ja vapauttaa ruokkiviksi. Toimittajista, kirjailijoista ja säveltäjistä koottua vapaamielistä seuruetta puhuttavat niin vapaa rakkaus, rakastajat, avioerot kuin kohauttava runouskin. Kaivattiinpa sivussa Suomelle omaa kuningastakin hoveineen. Kuitenkin taustalla muhivat petokset ja oman edun tavoittelut sekä rahassa että rakkaudessa.⁴⁴⁵

”Herraseura”, josta Viivin lähipiiri oli huolestunut, liittyi mitä todennäköisimmin hänen taiteilijaelämäntapaansa. Viivi muistelee miespuolisia ystäviään, mutta ei tuo esiin mahdollisia avioliiton jälkeisiä suhteitaan ennen uuden puolisonsa esittelyä. Hän oli liikkunut taiteilijapiireissä jo liittonsa aikana, ja on mahdollista, että uusien verkostojen luomisen lisäksi hän ylläpiti osin vanhoja tuttavuuksia, mutta vailla avioliiton suojaa. Toisaalta kontaktit saattoivat jo pitkään olla osa Viivin ”liian vapaata oloa”, johon äiti viittaili ja mainitsi tyttärensä sortuneen kyseiseen vahingolliseen käyttäytymiseen myös avioliiton aikana. Viivi muisteli Wernerin hyväksyneen esimerkiksi Paraisille lähdön, koska taiteilija Ahlstedt oli Wernerin serkku. Sittemmin Viivi kenties otti vapauksia enemmän. Ihmissuhteiden solmimiset, mukaan lukien niin sanotut luvattomat rakkaudet, voivat joskus olla tulkittavissa taiteilijaidentiteetin rakentamiseen liittyvinä keskeisinä inspiraation lähteinä ja oman henkisen tilan hakemisena.⁴⁴⁶ Viivin entinen puoliso avioitui uudelleen keuhkokuumeella 1906, eli miltei heti eron virallistuttua, liitettyään luona tapaamansa Selma Johanna Steningin kanssa.⁴⁴⁷ Toisin kuin Viivi hän oli suurimman osan huoltajusräihteiden ajasta kunniallisessa liitossa perhe-elämänsä vakiinnuttaneena. Niin eroprosessin kuin myöhempienkin räihteiden edetessä Viiviltä odotettiin yhä enemmän tasapainoilua eri roolien välillä ja etenkin ”oikeiden” ratkaisujen tekemistä. Eniten huomiota sai äitiys.

4.3 Äidille sopimaton arvojärjestys

Vanhempien räihteiden keskellä Viivin tyttären pelättiin olevan kuin myrskyssä ajelehtiva pursi. Aina kovin ujoilta ja pelokkaalta vaikuttaneen pojan taas nähtiin olleen yksin maailmassa, kunnes kihlautuminen toi nuorukaisenkin näköpiiriin oman kodin.⁴⁴⁸ Avioerojen lisääntymistä ei pidetty 1800-luvun lopulla yhteiskunnallisesti kovinkaan merkittävänä asiana, mutta esimerkiksi kristillisessä ajattelussa erot vaaransivat niin perhekokonaisuuden säilymistä kuin lastenkasvatustakin. Kristilliset kasvatustavat kohdistivat kasvatustavasta molemmille vanhemmille. Isän ja äidin tuli olla kasva-

⁴⁴⁵ Finne 1907, passim.

⁴⁴⁶ Leskelä-Kärki 2006, 457.

⁴⁴⁷ Holmala 2010, 101.

⁴⁴⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 24.8.1909; 18.2.1920; Verna von Hertzen Elvi Palanderille 3.6.1911, TKA.

tustyössään yksimielisiä, eikä vastuuta saanut siirtää vain toiselle, sillä silloin lapsista tulisi epävarmoja tai vaihtoehtoisesti vanhempiaan hyväksi käyttäviä. Marjo-Riitta Antikainen tosin huomauttaa yhteiskunnassa vallinneen kaksinaismoralismin olleen yksi syy siihen, miksi naiset miellettiin silti taipumuksiltaan ja luonteiltaan miehiä paremmiksi kasvattajiksi – tähän oli ilmennyt myös Viivin saarnaaja Brofeldtilta saamasta kirjeestä. Joka tapauksessa avioeron laillisuuden arvioitiin merkitsevän lasten kasvualustan eli perheen huonontumista. Avioeron seurauksena hajonneet perheet olivat tosin vain marginaaliryhmä, mutta Palanderin perhe oli päätyntä juuri kyseiseen marginaaliin.⁴⁴⁹

Viivi ei ollut lapsuudenperheestään ensimmäinen, jonka perhe-elämä menetti pohjan. Kuollut Anni ja tämän perhe, Jalkaset, olivat todennäköisesti Elvira-äidin mielessä hänen pohtiessaan eroavan Viivin asemaa äitinä – kummankin vanhimman tyttären perheissä vastualueet olivat menneet sekaisin. Leskeksi jääneen miehen ei ajateltu voivan selviytyä yksin lastensa kanssa. Toisaalta uudelleen avoituminen oli todennäköistä varsinkin, jos lapset olivat pieniä, toisaalta leskimiehen taloudessa palvelijalle saattoi langeta kodinhoidossa miltei emännän valta.⁴⁵⁰ Eronneen miehen elämään pätivät jossain määrin samat piirteet kuin leskenkin talouteen. Äidittömyyden myötä palvelijattarien merkitys kasvoi, ja Viivin äidin havaintojen perusteella myös isä-lapsi-suhde tiivistyi ja isän huolehtivaisuus tuli molemmissa tilanteissa esiin. Läsä oleva isä on yhdistettävissä osaksi modernisoituvaa perhemallia⁴⁵¹. Elviran vävyjen tilanteiden taustalla oli tosin perhekokonaisuuden hajoaminen, mutta kummallekin oli jäänyt läsnäolomahdollisuus, jota he ainakin toisinaan käyttivät.

Siinä missä äiti ilmoitti Viiville tämän jätettyä kotinsa, että ”Gicke var rest till Raumo för att göra affär i stock eller något dylikt. Men han är hemma för det mesta. [...] Var lugn om barnen, Verner tyckes ju vara så män om dem och Anna vårdar dem så bra [...]”⁴⁵², hän oli aikoinaan kertonut vastaavasti Jalkasten perheen suhteista seuraavasti:

Från Riuttala voro alla barnen här då jag kom hem, det var så trefligt att få se dem. Kalle var rest till Kuopio och ifrån den resan kom han sedan hit och förde Ilmari och Aini hem Sylvi blef ännu här Aini ville ej bli ifrån sin ”Isä” på några villkor, och Sylvi gråter äfven efter Isä ibland mycket äro de fästade vid Honom, de hafva ju ej heller någon ann att hålla sig till [...]”⁴⁵³

⁴⁴⁹ Antikainen 2004, 45; Kakko 2005, 162–163, 176–177.

⁴⁵⁰ Häggman 1994, 84, 219; Ollila 1998, 25; Elomaa 2006, 93, 143.

⁴⁵¹ Leskelä-Kärki 2006, 443. Leskelä-Kärki kirjoittaa esim. kirjailija Aino Kallaksen liitossa aviomiehen olleen se, joka huolehti perheessä todellisen ja käytännöllisen elämän sujumisesta. Mies näytti olleen se, joka halusi kaikin keinoin pitää perheen kasassa ja oli vahvasti läsnä niin lastensa kuin lastensa äidinkin elämässä. Leskelä-Kärki 2006, 443.

⁴⁵² ”Gicke matkasi Raumalle tehdäkseen tukkikauppoja tai jotakin sellaista. Mutta hän on enimmäkseen kotona. [...] Ole rauhassa lasten suhteen. Verner on niin huolehtivainen heidän suhteen ja Anna [palvelija] hoitaa heitä niin hyvin [...]”. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.12.1903, TKA.

⁴⁵³ ”Riuttalan kaikki lapset olivat täällä [Nipurissa], kun palasin kotiin, oli niin mukavaa saada nähdä heidät. Kalle oli matkustanut Kuopioon ja tuli sitten matkaltaan tänne ja vei Ilmarin ja Ainin kotiin Sylvi jäi vielä tänne Aini ei halunnut

Elvira suhtautui hyväksyvästi isällisiin kiintymyksen osoituksiin, mutta piti läheistä isä-lapsi-suhdetta silti poikkeuksellisenä, omituisenakin. Esimerkiksi Jalkasten lasten tunneilmaisut johtuivat vain siitä, ettei heillä ollut kotona ketään muutakaan, johon kohdistaa tunteitaan. Isälle osoitetut kiintymyksen ilmaisut olivat turhia, sillä isän läsnäolo ei voisi täyttää lasten tarvetta kiintyä äitiin. Palanderien talouden lailla Jalkasten tilalla oli naispalvelijoita, kuten emännöitsijä ja erinomainen lastenhoitaja, ja piikojen joukosta erottuvaa kunnollista keittiöpulaistakin Elvira kuvaili onnenpotkuksi. Palvelijattaria ei kuitenkaan siis pidetty tunnesiteen kannalta merkittävinä vanhemman korvikkeina. Heistä ei myöskään ollut kasvattajiksi tai naisellisiksi esimerkkeiksi, sillä isoäitiä huolestutti, kuinka puutteelliseksi lasten kehitys oli jäämässä: koska Kalle-isällä ei ollut asian suhteen paljon ymmärrystä, lapset saivat tehdä mitä halusivat. Isältä puuttuneen ymmärryksen hän liitti vastaavasti äidille kuuluneeksi ominaisuudeksi.⁴⁵⁴ Sekä äidin tarjoama kiintymys että ymmärrys olivat kasvatustyön korvaamattomia avaimia, mikä kuvasti äidin ja isän sekä rouvan ja palvelijoiden vakiintunutta roolijakoa.

Isän läsnäolo ei riittänyt lapsille myöskään Palandereilla. Vaikka Elvira oli joulukuussa 1903 kuvailut elämän Tampereella olleen tasaista ja vielä rauhoitellut Viiviä toteamalla, miten ”[b]arnen felas ej heller något, lite hosta har Elvi fått men den är ej svår”,⁴⁵⁵ hän ei pidemmän päälle suvainnut tyttärensä lähtöä. Kun vuoden 1904 alussa Lindbohmien keskuudessa levisi tieto Georgin lasten kuolemasta, äidin mieltä painoi uudella tapaa huoli myös Viivistä. Toisin kuin Georg vaimoineen Viivi oli erossa lapsistaan osin itse aiheuttamiensa olosuhteiden vuoksi, ja ulkomailla olo oli äidille liikaa. Välitettyään tiedon Georgin surusta Elvira alkoi kirjoittaa lapsista ja kuolemasta yleisemmin viitaten Rautalammin lukuisiin muihin kuolemantapauksiin. Lopulta hän käänsi huomion suoraan Viiviin koettaen kuoleman läheisyydellä saada tämän taivutelluksi palaamaan ulkomailta lastensa lähelle kirjoittaen: ”Få nu se om dina barn få vara friska, ledsamt vore eljest för dig om de vore borta då du återvänder[.] Ej skulle du ju behöfva vara der så länge du kunde ju bo här i H:fors och hafva barnen hos dig här, det skall ju ej vara nödigt att vara i ett annat land.”⁴⁵⁶ Asiat on asetettava tärkeysjärjestykseen niin kauan kuin elämä tarjosi siihen mahdollisuuden. Äkkiä lapset voisivatkin olla lopullisesti poissa, jolloin vuorostaan Viivi saisi ulkomaille suruviestin. Viivi oli ehkä heittäytynyt taiteilijaelämään ja jättämässä miehensä, mutta äiti hän yhä oli.

millään ehdolla joutua eroon ”Isästään” ja Sylvi itkee myös toisinaan isänsä perään, he ovat kovin kiintyneitä Häneen, heillähän ei ole ketään muuta johon nojautua.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 3.4.1898, TKA.

⁴⁵⁴ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 28.9.1898; 27.4.1899; 6.5.1899, TKA.

⁴⁵⁵ ”[I]apsetkaan eivät ole mitään vailla, vähän yskää on Elvillä ollut, ei se ole vakavaa [...]” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.12.1903, TKA.

⁴⁵⁶ ”[...] Saa nyt nähdä saavatko sinun lapsesi olla terveinä, surullista vain olisi sinulle, jos he olisivat poissa kun palaat. Eihän sinun tarvitsisi olla siellä niin kauan sinähän voisit asua täällä H:gissä ja pitää lapsesi täällä luonasi, eihän ole hyötyä olla toisessa maassa.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 8.1.1904, TKA.

Kuitenkaan Viivin paluu ei tuonut ratkaisuja ongelmiin. Kuten kävi ilmi, hän halusi varata taiteille yhä isomman osan elämästään ja kodistaan. Äitiyden pyhän kutsumuksen täyttäminen olisi kuitenkin edellyttänyt suotuisan ympäristön muovaamista eli kodin tekemistä suoranaiseksi rauhan majaksi, joten muun muassa Viivin ajanviettotavat muodostivat perheessä uuden huolenaiheen. Kristillisissä ihanteissa korostettiin, että avioliiton solmimisen jälkeen oli keskityttävä olemaan lapsille hyvä vanhempi, mikä edellytti niin aitoa kristillistä uskoa kuin ”oikeaa” aviopuolisoakin.⁴⁵⁷ Helsingin aikoina Viivillä ei enää ollut puolisoa, mutta myös toinen hyvän kasvattajuuden kriteeri oli jäämässä täyttämättä. Aiemmin surut ja huolet olivat jättämässä Viivin uskon varjoonsa, mutta nyt taidekin tunkeutui hänen elämässään alueille, jotka hänen olisi kasvattajana pitänyt omistaa hengellisyydelle. Äidin mukaan moni Viivin kohtaama koettelemus voi olla seurausta juuri hengellisistä laiminlyönneistä, sillä Jumala ei välttämättä pidemmän päälle suvaitse moista käytöstä vanhemmalta. Etenkin huomio kohdistui hengenelämän puutteiden näkymiseen Helsinkiin asettuneen taiteilijaäidin elämänrytmissä:

Barnen som varit anförtrodda i din vård borde du ju leda till Gud och himlen! En finsk vers rinner mig i hågen ”Lapset lahjat ovat Herran, taimet kalliit taivahaan. Josta tilinteko kerran. Vanhemmilta vaaditaan. Kasvata nee oikeen vaan Yhä luottain Jumalaan.” Men detta gör du ej på något vis, du leder dem bort ifrån Gud. i att du ej har någon vördnad för Gud och hans heliga ord. Ej läses detta hos Eder och så till min stora sorg såg jag det du om Söndagen satt med arbete i hand, Lördagsnatten var du äfven hela natten på ditt nöje. [...]”⁴⁵⁸

Kotien tehtävänä oli uskonnollisen vakaumuksen istuttamisen lisäksi huolehtia sen näkymisestä. Jälkikasvun oli esimerkiksi omaksuttava Jumalan säätämä järjestys, viikkorytmi, jonka mukaan jokaisella työllä kuten myös levolla ja yhdessäololla oli oma paikkansa. Pyhäpäivä nähtiin viikon kohokohtana ja perheen yhteen kokoavana rituaalina. Naisten työlle ominainen jatkuva kotona puuhailu huipentui jo lauantaihin, jolloin valmistautuminen pyhän viettoon alkoi.⁴⁵⁹ Viivin kodissa tällaiselle rytmielle ei ollut eikä tullut sijaa, vaan sama aihe – olisiko mahdollista jättää käsityöt sunnuntaisin väliin – puhutti vielä vuosien kuluttua. Tuolloin keskustelua väritti astetta vanhaluterilaisempi sävy eli huomio oli perheen emännän velvollisuudessa näyttää lasten lisäksi esimerkkiä myös palvelusväelle: mitä palvelija ajattelisi Viivi-rouvasta, jolla ei ole kunnioitusta sunnuntaita kohtaan?⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ Kakko 2005, 160–165, 176–177; Jalava 2006, 172–178.

⁴⁵⁸ ”Sinunhan pitäisi johdattaa lapset, jotka on uskottu hoidettavaksesi, Jumalan luo ja taivaaseen. Eräs suomalainen värssy tuli mieleeni: ’Lapset lahjat ovat Herran, taimet kalliit taivaan. Josta tilinteko kerran. Vanhemmilta vaaditaan. Kasvata nee oikeen vaan Yhä luottain Jumalaan.’ mutta sinä et tee niin millään tavalla, sinä johdatat heidät Jumalasta pois päin kun sinulla ei ole mitään kunnioitusta Jumalaa ja hänen pyhää sanaansa kohtaan. Teidän luonanne ei lueta Jumalan sanaa ja suureksi surukseni näin, että istuit Sunnuntaina työn ääressä ja Lauantaiyönä olit myöskin koko yön huveissasi. [...]”. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 5.2.1905, TKA.

⁴⁵⁹ Ollila 2000, 20–23.

⁴⁶⁰ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.5.1913, TKA. Perinteinen vanhaluterilainen traditio, huoneentauluajattelu, kirosti alamaisuutta. Vaimo oli alamaainen miehelleen, lapset vanhemmilleen, palkolliset isäntäväelleen. Ollila 1998, 19.

Muuttuneet näkemykset ajankäytöstä heijastelevat kollektiivisen uskonnollisen elämäntavan murenemista. Papiston ja kirkon vallan karsiminen oli johtanut yhä maallisempaan elämänmenoon, jossa kirkolle ja uskonnolle varattiin sunnuntait. Kun kirkko loitontui arjesta, se menetti myös kiinnostavuuttaan.⁴⁶¹ Kun uskonto rajautui kärjistetyksi sunnuntaihin, tämänkin rajan yli oli helppo astua. Se, miten Viivin lapset viettivät pyhäpäivänsä, ei kirjeistä ilmene, eikä äiti erittele kritiikissään Viivin huvittelutapojakaan. Kuitenkin Helsingissä säätyläisten sinänsä harmiton huvikulttuuri oli jo 1800-luvun lopulla ajautunut törmäyskurssille papiston kanssa. Muun muassa kaupungin taide-elämä vei aikaa siltä, mikä aiemmin oli kanavoitunut kirkkohurskauteen. Konsertit ja teatterinäytökset kilpailivat lauantain iltakirkon kanssa ja purjehdus- ja ampumaseurat järjestivät tapahtumia parhaimpaan kirkko-aikaan. Luonnollisesti vapaampi ajattelu alkoi samalla vaikuttaa lastenkin sunnuntaihin varsinkin kaupungeissa. Kevyempi ajanviete korvasi Raamatun lukemisen, virrenveisuun ja kirkossakäynnin, ja lupa viettää pyhät esimerkiksi ystävien tai harrastusten parissa heltisi entistä helpommin.⁴⁶²

Toisaalta Viivin ja hänen äitinsä tapojen yhteentörmäys kuvastaa myös kasvavaa eroa aktiivisten kristittyjen ja kirkosta vieraantuneiden välillä.⁴⁶³ Muistamme, että Elviran uskonelämää elävöittivät muun muassa vapaakirkolliset piirteet. Marjo-Riitta Antikainen mainitsee vapaakirkollisille tunnusomaiseksi tiettyjen huvien, kuten teatteriesitysten ja tanssiaisten, torjumisen maallisina,⁴⁶⁴ mutta Elvira ei mennyt vaatimuksissaan niin pitkälle edes sunnuntaisin ja kulki itsekin keskitietä. Pyhäpäivät oli tarkoitettu ennen kaikkea paitsi Jumalan sanan lukemiseen myös virkistäytymiseen perheen parissa. Esimerkiksi Helsingissä sukuloidessa isoäiti Elviran sunnuntai-iltapäivän ohjelmassa oli ollut käynti lasten kanssa lastenteatterissa, mitä hän kuvaili hyvin hauskaksi. Kuopiossa lapsenlapsiaan hoitamassa ollessaan hän puolestaan selosti erään sunnuntainsa kokoillan ohjelmaa, johon kuului muun muassa teatteriesitys. Elvira antautui kuvailemaan Kansanopistolla pidettyä tilaisuutta henkilöineen varsin yksityiskohtaisesti – esimerkiksi esityksen ohjannut Jalmari Finne muistutti hänestä Viivin ystävää Kasimir Leinoa – joten hän antoi virkistävänä pitämälleen tilaisuudelle arvoa.⁴⁶⁵

Viivin elämäntapaa arvioinneelle äidille uskonnollinen aktiivisuus oli luonnollinen osa arkea ja sosiaalisia suhteita riippumatta seurasta tai asuinpaikasta.⁴⁶⁶ Kiinnostavasti yhdessä monista vierailupaikoistaan Elvira sattui kohtaamaan muistutuksen myös Viiville aikoinaan kaavaillusta hartaammasta elämäntiestä. Vuonna 1908 hän oli asettunut hetkeksi Sortavalassa Evankelisen opiston apulaisena ja

⁴⁶¹ Murtorinne 1992, 288.

⁴⁶² Murtorinne 1992, 384–387; Kakko 2005, 113; Laine 2006, 79–84.

⁴⁶³ Antikainen 2004, 13; Ollila 2011, 246–251.

⁴⁶⁴ Antikainen 2004, 29–30.

⁴⁶⁵ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 9.2.1904; 17.3.1908, TKA.

⁴⁶⁶ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.12.1903; 4.5.1914, TKA.

seminaarin opettajana työskennelleen Valdemar-poikansa luokse, ja siellä hänen asuintilansa olivat NMKY:n ja NNKY:n tilojen välittömässä läheisyydessä. Elvira iloitsi tavatessaan paljon lämpimän kristillistä väkeä mukaan lukien Viivin kanssa samaan aikaan Jyväskylän opettajaseminaarissa olleen naisen, joka oli nyt Sortavalassa opettamassa ”fruntimmerskolassa”⁴⁶⁷ sekä antamassa uskonnotunteja. Kenties äitikin oli joskus toivonut näkevänsä Viivinsä vastavassa ympäristössä. Vähintäänkin asetelmassa kiteytyy, miten erilaisen suunnan opiskelutoverien elämät olivat ottaneet, vaikka molempien vastuulla kasvatettavia olikin.⁴⁶⁸

Taiteet olivat syynä myös siihen, miksi Viivin lapsuudenperheen naisten mukaan äitiys oli jäämässä Viivin elämässä hengellisiä laiminlyöntejä kokonaisvaltaisemminkin sivurooliin. Jo asumuseroaikoina äiti oli koettanut ohjailla Viiviä etsimään lapsista ilonsa, mutta eroprosessin edetessä äiti kirjoitti suorasanaisesti tyttärensä taidekeskeisyyden ongelmallisuuden auki julistamalla: ”Jag anser att så länge du egnar dig åt artistiska sysselsättningar försummer du ditt hem mer eller mindre synnerligast dina barns uppföstran.”⁴⁶⁹ Sittemmin sisar kommentoi vuorostaan Viivin huoltajuusriitoja sanoin: ”Jos ne kerran takaisin saat, niin elätkin sitten niiden eteen ja heitä jonnin joutavat hommat sikseen joista ei sulla tuon enempää hyötyä eikä iloa ole [...]”⁴⁷⁰ Jonnin joutavilla hommilla Vernakin viitanee taiteilijanuraan, jonka Viivi hänen mielestään asetti lastensa edelle.

Viiviin kohdistetun arvostelun voi yhdistää paitsi äitiyden suureen arvostamiseen myös tyypilliseen suhtautumiseen naistaiteilijoihin, sillä yhteiskunnan suhtautuminen heidän kykyihinsä ja pyrkimystensä vakavuuteen oli epäilevä.⁴⁷¹ Alavalinnan merkitystä kritiikissä korostaa, ettei Vernakaan ollut tyytynyt hoitamaan pelkästään kotitaloutta. Hän oli päässyt työn makuun muutamaa vuotta ennen liittoaan oltuaan esimerkiksi helsinkiläisessä pankissa kesäapulaisena. Työsuhteen loppusuoralla hän oli jo suunnitellut uuden paikan hakemista eikä luopunut täysin työnteosta perheen perustettuaankaan – puolison auttaminen maanviljelyskoulun konttorin kirjoitustöissä piti hänet toisinaan kiireisenä.⁴⁷²

⁴⁶⁷ Yksityiskoulu, ns. mamsellikoulu. Niitä oli ollut Suomessakin 1800-luvun alkukymmenistä asti, eikä kansakoululaitos poistanut heti niiden tarvetta. Hägman 2007, 215.

⁴⁶⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 12.5.1908; 27.10.1908, TKA; Tillander 1996, 41–42. Ks. vuonna 1895 Suomeen rantautuneesta ja allianssikristillisyyteen pohjautuneesta NNKY:stä tarkemmin esim. Markkola 2002, 37–38, 47–48.

⁴⁶⁹ ”Mielestäni niin kauan kuin omistaudut taiteellisille puuhillesi laiminlyöt enemmän tai vähemmän kotisi, etenkin lastesi kasvatuksen.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 4.2.1905, TKA. Osa kirjeen arvosteleavasta tekstistä, mukaan lukien edellä oleva sitaatti, on sotkettu väriliiduilla, mikä voi kertoa kirjeiden lukijassa/lukijoissa herättämistä tunteista.

⁴⁷⁰ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 15.11.1909, TKA.

⁴⁷¹ Konttinen 1988, 265.

⁴⁷² Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 1.10.1898; 16.3.1903; 20.4.1911, TKA. Verna työskenteli miehensä apulaisena ja kyse lienee virallisesta työsuhteesta, sillä hän kertoi saavansa palkkaa, tosin vain 15 mk kuussa. Taloustilanne ei pa-

Vaikka sivistyneistö halusi erottaa työelämän ja kodinpiirin toisistaan, jako ei ollut täysin ehdoton etenäkään niiden ammattien kohdalla, joihin liittyi paljon kotiinkin ulottuvia paperitöitä, esimerkkinä lakimiehet ja lääkärit kotivastaanottoineen. Moni mies oli suuresti riippuvainen vaimonsa ja tyttäriensä harjoittamasta epävirallisesta sihteerintyöstä. Ratkaisevaa oli, että vaimo voitiin erottaa *suorasta* osallistumisesta tuottavaan työhön, kun perheen elannonhankkija teki töitä pääasiassa kodin ulkopuolella.⁴⁷³ Silti äitiys säilytettiin julkisissa ihanteissa naisen tärkeimpänä tehtävänä kodinpiirissä.⁴⁷⁴ Von Hertzenien varsin sovinnainen järjestely jätti Vernalle tilaa kritisoida Viivin toimia.

Äidin antaman palautteen yhteydessä taas on huomioitava, ettei kamppailu eri roolien ja velvollisuuksien yhteensovittamisen ja sen mukana tulleiden ristiriitojen keskellä ollut hänellekään vierasta. Samoihin aikoihin kun Viivin elämää varjosti epävarmuus lasten huoltajuudesta, Elviran elämä Kuopiossa tyttärentyttärien valvojana ei sujunut yksinomaan auvoisasti. Hän kuin moitti Kalle-vävyään siitä, että joutui hoitamaan taloutta tämän köyhällä kassalla, mutta vävyn päätös asettaa Rautalammilta tullut piika taloudenhoitajan tehtäviin lienee aiheuttanut eniten harmistuneisuutta. Se loukkasi Elviraa suuresti, ja hän purki Viiville tunteitaan vävynsä menettelystä kirjoittaen: ”Skamlöst att ej ha förtroende för mig. Jag tyckte det var mer än skamlöst. Barnen behöfva än ett än annat det de allt få bedja af tjenarinnan.” mutta tyytyi kuitenkin toteamaan: ”Jag är som en nolla i huset. men det är ju Annis barn jag vårdar om, jag vill lida hvad, bara jag får vårda dem. De behöfva nog ses efter och rättas.”⁴⁷⁵ Elvira oli Nipurin-aikoina tottunut itsenäisten ratkaisujen tekoon, ja muutos oli suuri. Jenni Toivanen pohtii naisen saaneen valtaa erityisesti emännyyden kautta, jolloin käskyvalta oli aina alisteista isännälle, mutta ulottui etenkin naisväkeen eli tyttäriin, miniöihin ja piikoihin. Emännöys oli yleensä sidoksissa avioliittoon, mutta rouvaa ei Elviran Kuopion taloudessa ollut. Naiset suhteuttivat itsensä ja tilanteensa asemaan, jonka kulttuurinen koodisto heille tarjosi. Jos heitä estettiin käyttämästä heille kuulunutta emännän valtaa, seurasi turhautumista ja yrityksiä palauttaa auktoriteetti.⁴⁷⁶

Kuitenkin, vaikka Elviran arvoa loukattiin, hän asetti tyttärentyttäriensä hoitamisen kaikkein arvokkaimmaksi asiaksi ja oli siten toistaiseksi ollut valmis sopeutumaan. Hän oli kokenut Anninsa kuoleman langettaneen hänelle vastuuta – kuolevaa tytärtä oli aikoinaan rauhoittanut ajatus siitä, että isoäiti

kottanut häntä töihin, sillä Vernan mukaan perheen tulot pysyivät Harjussa vähintäänkin samana kuin Helsingissä. Miehen odotettiin saavan myös lakkautuspalkkaa upseerinvirastaan 3300 mk vuodessa eikä perheellä ollut juuri velkoja. Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 11.5.1902; 22.2.1904, TKA.

⁴⁷³ Ollila 1998, 42; Tosh 1999, 17; Ollila 2000, 22.

⁴⁷⁴ Häggman 1994, 219.

⁴⁷⁵ ”Häpeällistä, ettei minuen luoteta. Mielestäni se oli enemmän kuin häpeällistä. Lapset tarvitsevat yhtä jos toista ja saavat nyt pyytää kaikkea palvelijattarelta.” ja ”Olen kuin nolla talossa. mutta nehän ovat Annin lapsia, joista huolehdiin, kärsin mitä vain, kunhan vain saan huolehtia heistä. He kyllä tarvitsevat silmälläpitoa ja ohjantamista.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.9.1906, TKA.

⁴⁷⁶ Toivanen 2005, 71–75.

pitäisi huolta erityisesti hänen nuorimmaisesta lapsestaan, Katrasta.⁴⁷⁷ Yhteisöllisen normin ja kulttuurin tarjoaman mallin mukaan sivistyneistönaisella ei ollut valinnanvaraa etenkin, jos lähipiirissä tarvittiin äidillistä huolenpitoa. Äidin kuului uhrata elämänsä lastensa sekä muiden läheistensä hyväksi ja löytää oma onnensa muiden rakkaudesta; palkinto elämäntehtävän täyttämisestä tulisi lasten osoittaman rakkauden ja kunnioituksen myötä. Itsensä uhraaminen oli vahvasti omaksuttu itsestäänselvyys. Naisen oli tyydyttävä kovaankin kohtaloon ja pyydettyä Jumalalta voimia jaksaa.⁴⁷⁸ Elvira totesi Viiville olevan vaikea käydä kärsimyksen koulua, mutta muistutti sen vain jalostavan ihmistä, jos asiaa osaa tarkastella oikeasta näkökulmasta. Jumalaan turvautuva osaa kärsiä kärsivällisyydellä ja tietää kaiken elämässä vastaantulevan olevan lähtöisin Jumalalta, joka myös auttaa huolien keskellä.⁴⁷⁹ Tässä suhteessa Elvira oli näyttänyt omilla arjen ratkaisuillaan jälkikasvulleen enemmän tai vähemmän tietoisesti esimerkkiä. Hän ulotti pitkään uhrautuvaisuuden isoäidinkin rooliin, mutta ensisijainen vastuu oli vanhemmilla.⁴⁸⁰

Perhe-elämän sääntöjä rikkonutta Viiviä ojentaneet äiti ja sisko ottivat itsensä vahvasti esimerkiksi äitiydestä puhuessaan. Anne Ollila kirjoittaa osuvasti moraalinvartijan roolista, joka nousi naisille kohdistetuista tunnollisuus- ja kunnollisuusvaatimuksista. Ne, jotka katsoivat toteuttavansa elämässään yhteiskunnassa vallitsevia moraalisääntöjä, ottivat itselleen usein oikeuden määrittää muidenkin elämälle rajat. Kyse oli muiden vartioimisesta sekä pyrkimyksestä päättää heidän puolestaan, mikä oli hyväksyttävä elämäntapa. Kunnollisuusvaatimus suorastaan kannusti osaa naisista ottamaan roolin vastaan, sillä se lisäsi vallankäytön mahdollisuuksia – sovinnaisen tien valinneiden – naisten tiukasti rajatussa maailmassa. Tosin heitä myös asetettiin tehtävään, sillä olihan naisen velvollisuus pitää huolta ympärillään olevista ihmisistä. Tuomioita ja paheksuntaa osoitettiin herkästi, jos oli vähäisiäkin syitä epäillä toista siveettömyydestä tai hyvien tapojen laiminlyömisestä. Liikuttiin varsin konfliktiherkällä ja tulkinnanvaraisuuden ansojen täyttämällä alueella, sillä hyvät tavat ja moraalisäännöt ovat kulttuurisidonnaisia ja muuttuvat toisinaan nopeastikin.⁴⁸¹

”Käy niin kovin sydämmelleni että minun lapseni on joka ihmisen suussa. Kai sinä sen ymmärrät kuin olet itse Äiti.”⁴⁸² Viivin äidiltään saamassa kirjeessä on havaittavissa Elviran tapa lähestyä

⁴⁷⁷ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille, 27.4.1899, TKA.

⁴⁷⁸ Ollila 1998, 26; Kakko 2005, 164–167.

⁴⁷⁹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 27.10.1908, TKA. Ks. myös Ollila 2000, 99.

⁴⁸⁰ Elvira viipyi Kuopiossa muutaman vuoden, kunnes mm. taloudelliset erimielisyydet saivat hänet luopumaan tehtävästä kevään 1908 jälkeen. Tunteita oli kiristänyt tyttöjen äitipuolikin, joka oli käynyt Kuopiossa vierailulla ja jota Elvira kuvaili hyvin nuukaksi ihmiseksi. Heillä oli myös eriävät näkemykset tytöille sopivista ajanviettotavoista. Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.3.1908; 12.5.1908, TKA.

⁴⁸¹ Ollila 1998, 179–180.

⁴⁸² Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 7.4.1904, TKA. Alleviivaus Elviran oma.

aikuisenkin tyttärensä tilannetta kasvattajan roolinsa kautta. Viestissä oli kaksi retorista tasoa: kirjoittaja vetosi omaan asemaansa Viivin äitinä sekä Viivin asemaan Elvin ja Eilon äitinä. Viivi oli Elviran tytär, mutta ei noudattanut hänen periaatteitaan. Kuitenkin Elvira koki yhteisön ajattelevan Viivin heijastavan hänen toimiaan. Näin ollen äiti otti Viivin tilanteen hyvin henkilökohtaisesti ja koki jokaisen tyttäreensä kohdistuneen moitteen, syytöksen ja loukkauksen koskevan omaa kasvatustyötään. Myös Arja-Liisa Räisänen on todennut, että kasvatusta miellettiin äidin oman luonteen ja olemuksen istuttamiseksi lapsen jokapäiväistä esimerkkiä näyttämällä. Naisen todellisen arvon ajateltiin tulevan näkyviin lastenkasvatuksen kautta.⁴⁸³ Voisi sanoa, että perheongelmien vakavuutta mitattiin ennen kaikkea lasten eikä vanhemman moitteettomuuden kautta. Äiti päätyi ajoittain jopa vähättelemään huoltajuudesta murehtivan Viivin huolia ja esitti jyrkän rinnastuksen: lasten keskinäinen vihanpito tuottaa äidille raskaampia murheita kuin lasten menettäminen. Jälkikasvun kiistat kun kertovat äidin kasvatustyön epäonnistumisesta ja lasten epäonnistumisesta.⁴⁸⁴ Tästä näkökulmasta katsottuna Viivillä ei ollut syytä huolestua kuin omasta käytöksestään. Elvi ja Eilo eivät aiheuttaneet Viivi-äidille käytöksellään huolta toisin kuin Nipuri-riitaan osallistunut Viivi sisaruksineen Elvira-äidille.

Joulukuussa 1908 Verna puolestaan otti kantaa Viivin käsistä luisumassa olleeseen huoltajuuteen käymällä yksityiskohtaisesti läpi tilanteen nostattamia monitasoisia ajatuksia:

Vai niin se nyt kävi, että lapsukaiset viedään Tampereelle, kyllä minusta vaan olisi hirveän ikävää sekin, että sillä tavalla erota lapsistani, että katsotaan äiti sopimattomaksi kasvattajaksi lapsilleen, kyllä se vaan kävisi niin minun henkeni, sydämeni ja kunniani päälle että en tiedä miten eläisin sen. alennuksen yli. En minä mitenkään voisi sinusta sellaista uskoa että olisit niin halpamainen että omalla käytökselläsi olisit syyppää sellaiseen, syyppää siihen että sinun lapsesi viedään vieraan naisen kasvatettavaksi siksi että et sinä kelpaa niitä kasvattamaan, elikkä olisit heille huonona esimerkkinä. Minun laitani on niin että Greta on minun sydämessäni niin kiini [sic], että en luule että sellaista miestä löytyisi joka voisi meidät eroittaa ja olen valmis, jos niin vaaditaan, kärsimään hänen tähdensä viimeiseen veripisaraan, sillä minä pidän äidin ja lapsen rakkauden jaloimpana tässä maailmassa, jota ei saa panna tyhjän pantiksi ja jonka edestä kannattaa paljonkin kärsiä. _ Saisi niitä minullakin olla useampi, sillä pidän paljon lapsista, ne ovat niin herttaisia ja ne ne tekevät kodin kodiksi.[...] Kyllä luulen ja tiedän että ei se sinustakaan hauskaa ole että erota lapsistasi, mutta en voi ymmärtää millä perusteilla luovut heistä ja mistä ovat saaneet sellaisia syytöksiä sinua vastaan että voivat sinut siihen pakoittaa sitä olen usein miettinyt, kuin sain kuulla tästä asiasta ja aijoin jo kirjoittaa Palander'ille ja kysyä, millä perusteilla hän sellaista tekee. Eihän se minuun kuulu [sic] sen enempää se asia, mutta on se vaan sisarena sinulle ikävää minusta että minun sisareni katsotaan sopimattomaksi lapsiensa kasvattajaksi, en voi siitä olla välinpitämätön. [...]⁴⁸⁵

⁴⁸³ Räisänen 1995, 102–103.

⁴⁸⁴ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.2.1909, TKA.

⁴⁸⁵ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 15.12.1908, TKA. ”Greta” jäi von Hertzenien ainokaiseksi. Vallgren 1949, 33. Epäselvää on, puhuuko Verna äidin ja lasten väliin tulevasta miehestä yleisellä tasolla vai viittaako hän Palanderiin, joka erotti äidin lapsistaan, tai jopa johonkuhun Viivin miesystävään, jota on voitu käyttää perusteena, kun Viiviä koetettiin erottaa lapsistaan. Vieraalla naisella hän tarkoittanee Werner Palanderin uutta puolisoa.

Vernan ajatusrakenteet muistuttavat silmiinpistävästi Elvira-äidin muutaman vuoden takaisia mietteitä. Hän nostaa itsensä sisarussuhteen kautta suoraan Viivin elämän tapahtumien osapuoleksi. Siinä missä äidille Viivi oli ollut ”minun lapseni”, Vernalle hän oli korostetusti ”minun sisareni”. Siskokin koki, että Viivin, eli ”sopimattoman kasvattajan”, teot yhdistetään myös häneen, minkä vuoksi hänellä oli halu puuttua asioiden kulkuun. Hän lähestyi Viivin käyttäytymisen ja äidin velvollisuuksien välistä ristiriitaa käyttämällä esimerkkinä suhdettaan omaan tyttäreensä ja vaikuttaa samalla epäsuorasti osoittaneen, missä kohdin Viivin arvomaailmassa oli korjaamisen varaa. Toisaalta Verna ei voinut uskoa sisarestaan mitään halpamaista.⁴⁸⁶ Hän keskittyi kuvailemaan omia tunteitaan ja kuvittelemaan itsensä vastaavaan tilanteeseen – hän sekä ”luuli” että ”tiesi”, miten isosisko tilanteensa koki. Toisin sanoen Verna oletti Viivin jakavan samat käsitykset kuin hän itse. Kuitenkin varsinaisen tapahtumakulun mieleen nostattama kuva toi mukanaan niin suuren ristiriidan, että hänen Viiviin liittämiensä olettamusten vakaus horjui. Lisäksi Verna, joka olisi halunnut itse lisääkin lapsia, mainitsi suoraan näkemyksensä siitä, että isosisko oli luopumassa omistaan, ja ilmaisu tekee Viivistä aktiivisen toimijan, äitiydestä luopujan.

Myöhemmin Verna rinnasti Viivin lasten tilanteen kuolleen veljen ja kuolleen siskon lasten asemaan, mikä viittaa näkemykseen siskon tekemien ratkaisujen lopullisuudesta. Verna ei täysin luottanut Viivin mahdollisuuksiin lasten suhteen ja arveli riitojen kestävän, kunnes lapset tulisivat täysi-ikäiseksi ja voisivat itse valita paikkansa. Toisaalta hän mietti myös tulevaa kirjoittaen: ”Kyllä minä sydämmestäni toivoisin että saisit ne lapset luoksesi mutta älä vaan sitten annakaan mitään aiheita niiden poisottoon, tietysti Palander sinua spiöneeraa aina ja vähimmästäkin tekee asian.”⁴⁸⁷ Vaikka jotakin vahingollista oli todella tapahtunut, eteenpäin on jatkettava ja uusia ajattelelmattomia tekoja vältettävä. Elvira-äiti sitä vastoin oli vuosien varrella varoitellut koettelemusten seuraavan, jos Viivi ei havahdu ajattelemaan tekojaan, ja tulkitsi väärin valintojen tuottaneen nyt hedelmää.⁴⁸⁸

Esimerkeistä ja ihanteista huolimatta Viivistä ei tullut ympäristönsä silmin alistuvaa äitiä. Entä miten hän itse näki äitiytensä? Aiemmin kävi ilmi, että hän oli suuresti toivonut lapsia ja ottanut heidät

⁴⁸⁶ Samankaltaisia huomioita on tehtävissä historiantutkija Liisi Karttusen sisarusten reaktioista Karttusen päätettyä matkustaa Roomaan yhdessä avioeron keskellä olleen historiantutkija Henry Biaudet’n kanssa. Perhe kauhisteli maineestaan aina tarkkana olleen Karttusen matkaseuraa, mutta Karttunen toivoi sisaruksiltaan luottamusta. Veli alistui lopulta epäillen, että sisar voisi myöhemmin esittää syytöksiä ”emansipatsiooninsa” vastustamisesta, mikäli lähtö estettäisiin. Sisar, joka välitti Roomaan tietoja juoruista, taas tapasi lisätä, ettei itse uskonut puheisiin, sillä tunsu Liisi-siskonsa paremmin. Sukupiirissä asiasta puhuttiin silti kauan eikä kovin lämpimästi. Garritzen 2011, 118–119. Kuitenkin luottamus sisaren arvoihin näkyi välittömässä perhepiirissä. Lisäksi Elise Garritzenin huomioista päätellen Karttusten perheessä sallittiin erimielisyyksistä huolimatta naisellekin varsin itsenäinen valinnanvapaus. Rajoja ei haluttu vetää eikä toimenpiteisiin ryhdytty kuin sanallisella tasolla.

⁴⁸⁷ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 15.11.1909, TKA. Ks. myös Verna von Hertzen Elvi Palanderille 3.6.1911, TKA.

⁴⁸⁸ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 27.10.1908; 17.2.1909; 24.8.1909, TKA.

mukaan niin maalausmatkoille kuin ateljeeseenkin. Lapset olivat saattaneet kodin hylkäävän Viivi-äidin asemalle, mutta eron oli tarkoitus olla lyhytaikainen. Viivi muisteli voimakkaita tunteitaan: ”Heistä en tahtonut millään ehdolla luopua. He kuuluivat minulle ja tulisivat asumaan kanssani Helsingissä, lupa-ajat Tampereella tai maalla isänsä hoidossa.”⁴⁸⁹ Hän kirjoitti myös, että eroaikoissa tehdyn matkan aikana hänellä oli ”toisinaan kova ikävä” lapsia.⁴⁹⁰ Lapsineen omaan Helsingin kotiin siirtynyt Viivi koki voivansa olla oma itsensä ja hoitaa lapsiaan ilman ristiriitaa,⁴⁹¹ joten vain vaimon velvollisuudet olivat olleet ristiriidassa taiteilijuuden kanssa; äidin roolin ja taiteilijuuden suhde oli hänestä ongelmaton. Viivi linjasi huoltajuustaistelun johtuneen yksinkertaisesti puolisonsa riidanhaluudesta ja osoitti oikeustaistelulla olevansa valmis taistelemaan asemastaan äitinä:

[...] Ymmärrätte siis, että tämä talo oli kuin temppeli, jossa taide vallitsi. Mutta entinen aviomieheni tunkeutui tänne pyhättöön, ryösti lapseni ja vei ne poliisivoimalla pois. Vedin asian Helsingin raastuvanoikeuteen. Lapset tuomittiin minulle. Hän tietysti vetosi korkeimpiin oikeuksiin. Odotellessani näiden tuomioiden tuloksia, pakkasin kotini von Kothernin [vuokranantaja] vinttiin ja lähdin Pariisiin jatkaakseni jo aloittamiani taideopintoja.⁴⁹²

Viivin ajattelutavassa on nähtävissä jonkin verran yhteneväisyyksiä miehestään eronneen kirjailija Helmi Setälän (o.s. Krohn) näkemysten kanssa. Vaikka Setälä piti avioliittoa epätydyttävänä olotilana ja näki vaimon roolin tarjoamien puitteiden olevan ristiriidassa kirjailijuutensa kanssa, hän ei katsonut äitiyden ja työn yhdistämisen olevan ylitsepääsemätön ongelma. Silti hän kaipasi eristäytymistä, jotta pääsisi omassa kirjoittamistyössään alkuun. Hän vetäytyi maaseudulle, mutta otti silti usein lapsensa ja palvelijansa mukaan. Näin Viivikin oli Tampereen vuosinaan toisinaan toiminut halutessaan harjoitella taitojaan. Toisaalta eron hetkellä Viivi irtautui vaimon roolista, mikä merkitsi siis väliaikaiseksi arvioitua eroa lapsista, ja kirjoitti muistelmissaan, ettei ikävä ollut jatkuvaa. Siten hänen voi päätellä nähneen myös taiteilijuuden ansaitsevan välillä pääsyn jalustalle. Tässä on kiinnostavia yhteneväisyyksiä vuorostaan kirjailija Aino Kallaksen (o.s. Krohn) valintojen kanssa. Kallas ei tosin eronnut miehestään, mutta hän pyrki Helmi-sisartaan selvemmin irtautumaan ajoittain sekä vaimon että äidin roolistaan esimerkiksi matkustamalla pitkiksikin ajoiksi ulkomaille. Hän kaipasi pikkukaupunkia inspiroivampaa ja vuorovaikutteisempaa ympäristöä luomistyölleen. Maarit Leskelä-Kärjen mukaan Kallas eli monin tavoin aikansa äitiyden mallin vastaisesti ja kykeni poissaollessaan jollakin tasolla kieltäytymään kulttuurin tarjoamasta äidin roolista.⁴⁹³

⁴⁸⁹ Vallgren 1949, 161.

⁴⁹⁰ Vallgren 1949, 165.

⁴⁹¹ Vallgren 1949, 164.

⁴⁹² Vallgren 1949, 164.

⁴⁹³ Leskelä-Kärki 2006, 418, 450–451, 456–459.

4.4 Pariisin vapaus ja kohottava kuvanveisto

Yksi Viivin itsenäisen elämän avaintapahtumista oli asumuseroajoja pysyvämpi lähtö ulkomaille, ja seuraavassa tarkastelen, miten valinta vaikutti sivistyneistönaisen eri roolien keskellä tasapainoiluun. Mutta ensiksi: mikä oli taiteilijan kutsumus, joka ainakin osin sivuutti muut kutsumukset? Viivi oli antanut ymmärtää taiteilija Fredrik Ahlstedtin kanssa käytyjen keskustelujen tarjonneen oivalluksia taiteilijan kutsumuksen suhteen: silloin tietää olevansa taiteilija, kun ei voi olla aloittamatta kokeilemista. Aikoinaan hän oli todennut Axel Gallénille, miten tärkeää innoittuminen hänelle oli. Suurten mestarien, kuten Goyan ja Michelangelon, töitä katsellessaan hän koki saavansa rohkeutta ja ”[...] [t]untuu kuin he olisivat selkäni takana ja ohjaisivat kättäni. Tunnen sielussani sellaista riemua ja onnea, etten voi sitä sanoin selittää.”⁴⁹⁴ Yksi tapa nähdä kutsumus oli pitää sitä taiteen ja luomisen pakottavana tarpeena, taakkana ja tuskanakin, joka määritteli koko elämää eikä antanut rauhaa saati tilaa muulle elämälle, kuten kirjailija Aino Krohn asian ilmaisi. Hänellä halu kirjoittaa tuli kuin itsen ulkopuolelta ollen jotakin, jota ei itse voinut kontrolloida. Maarit Leskelä-Kärjen mukaan sisäinen pakko oli keskeinen kirjoittamista luonnehtiva elementti Krohnin sisaria koskevassa materiaalissa.⁴⁹⁵

Naisen päätös jatkaa taideopintojaan ulkomailla saattoi kääntää taiteisiin suopeastikin suhtautuneen lähipiirin mielen. Taiteilijan ammatissa nähtiin vivahdus oman sukupuolen kieltämisestä, mitä ei harastuksessa vielä ollut. Taiteellinen mutta sovinnainen nainen saattoi harkita korkeintaan piirustuksen opettajan uraa, mutta korkeamman tason taiteen nähtiin vaativan naiselta puuttuvaa ”ajatuksen jännittämisen” kykyä. Niinpä vielä 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä vain poikkeuksellisen lahjakas ja voimakastahtoinen nainen oli kyennyt luomaan Suomessa taiteilijanuran. Taiteilijan urankin valinneiden naisten tyypillisenä kohtalona oli, että tie nousi lupaavan alun jälkeen pystyyn, jolloin ulkomailta hankittu monipuolinen ja monivuotinen koulutus valui hukkaan. Taustalla olivat olosuhteet ja puutteelliset taloudelliset mahdollisuudet, mutta epäonnistumiset oli helppo leimata naisellisen heikkouden ja puuttuvan pitkäjänteisyyden syyksi, mihin naiset itsekin alkoivat helposti ”todisteiden” pohjalta uskoa.⁴⁹⁶ Kiinnostavaa onkin, että ensiksi koittaneen kritiikkiaallon jälkeen Viivin perheenjäsenet suhtautuivat Viivin toimiin sitä myötämielisemmin mitä pitkäjänteisemmin hän opiskeli.

Ranskassa Viivi Paarmio jatkoi muutamien vuosien ajan kuvanveiston ja piirustuksen opintojaan esimerkiksi Académie Grande Chaumiére -taidekoulussa. Vuosisadan vaihteessa taiteilijat, jotka halusivat ohjausta niin perinteikkään kuin moderninkin taiteen käytännöistä, valitsivat opinahjonsa

⁴⁹⁴ Vallgren 1949, 143–144.

⁴⁹⁵ Leskelä-Kärki 2006, 362, 368, 375.

⁴⁹⁶ Konttinen 1988, 8, 20, 41–42, 49.

vakiintuneiden akatemioiden, kuten Julianin, Colarossin, Deléclusen ja juuri Grande-Chaumiéren joukosta. Pariisiin saapuneet valtavat taiteilijajoukot majoittuvat halpoja ateljeita tarjoavilla Montmartren ja Montparnassen alueilla.⁴⁹⁷ Ainakin aluksi yksinäisyys vaivasi Viiviä uudessa kodissa vierailulla maalla, joten hän kertoi ottaneensa tavakseen viettää iltaa Montparnassen asemaa vastapäätä sijainneessa L'Avenue -kahvilassa, jossa pystyi tapaamaan tuttaviaan ja kirjoittamaan kirjeitä tyttärelleen. Samalla hänen voi sanoa asettuneen paikalliseen elämänrytmiin, jossa moni hoiti kirjeenvaihtonsa juuri kahviloissa.⁴⁹⁸ 1910-luvun alussa Viiville lähetetyt kirjeet saapuivat puolestaan ensin osoitteeseen Boulevard Raspail 203, sitten osoitteeseen 13 Rue Campagne Premier.⁴⁹⁹

Pariisissa monet kaupunkikulttuurin osa-alueet ja kehityssuunnat kytkeytyivät toisiinsa. Vuosisadan vaihteessa kaupunki tunnettiin kahviloistaan ja tavarataloistaan, kahdesta oopperastaan ja kymmeneistä teattereistaan sekä kabareistaan, varietee- ja revyyinäyttämöistään ja musiikkihalleistaan – esitysten satiirisia arvosteluja unohtamatta. Kirjailijat ja toimittajat rakensivat mielikuvaa kaupungin suurista bulevardista paitsi Pariisin ja Ranskan keskuksena myös miltei maailman keskuksena: boulevard oli vapaan kaupungin foorumi, missä pystyi sanomaan, kuulemaan ja kuvittelemaan mitä vain. Samoin hotellit, näyteikkunat, kahvilat ja lehdistö rakensivat osaltaan boulevardikulttuuria ja välittivät sitä eteenpäin. Kaupunki tarjosi laajan valikoiman kohtaamispaikkoja, joissa taiteilijat saattoivat viettää aikaa ohikulkevaa ihmis- ja tapahtumavirtaa tarkkaillen. Suurten bulevardien varrella olleet kahvilat rinnastettiin suorastaan teattereihin. Kahvilaterasseilla luettiin lehtiä ja kuunneltiin, missä hengessä uutisia lainsäädännöstä, taideprojekteista ja talouskatastrofeista välitettiin eteenpäin. Esimerkiksi 1800-luvun loppua on Ranskassa kutsuttu lehdistön kultakaudeksi. Lehdistön vapaus vaikutti osaltaan myös taidearvostelujen määrän räjähdysmäiseen kasvuun. Arvosteluja julkaistiin viikoittain, jollei päivittäin.⁵⁰⁰ Muistelipa Viivikin saaneensa kiitettävän arvostelun ”taidelehti Lynxissä”.⁵⁰¹

Taideakatemian väki verkostoitui ja piti keskenään yhtä. Viivin uusiin tuttaviiin kuului esimerkiksi tohtori Salomon Marbais, josta hän sai sekä seuralaisen taidenäyttelyihin että mallin – Marbais'n sisaret olivat hänen opiskelutovereitaan. Akatemialaisten seurue kävi kuuntelemassa Enrico Carusoa Châtelet-aukiolla sijainneessa teatterissa, missä Viivi sai nähdä myös ”jumalaisen” Sarah Bernhardtin esiintyvän L'Aiglonin roolissa – Bernhardt oli inspiroinut suomalaisia naistaiteilijoita Pariisissa jo

⁴⁹⁷ Vallgren 1949, 166, 176; Brauer 2013, 1. Montmartren rakennusprojektit muuttivat seutua 1900-luvun alussa, ja taiteilijat ja muu boheemiväki alkoivat siirtyä Montparnassen alueelle. Laakso 2010, 355.

⁴⁹⁸ Vallgren 1949, 167; Laakso 2010, 74.

⁴⁹⁹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 18.3.1910; 7.11.1910; 15.2.1911, TKA. Yksi osoite oli myös Avenue de la Motte-Picquet 21, Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 11.5.1911, TKA. Osoitetiedot kuorissa. Ks. myös Vallgren 1949, 229.

⁵⁰⁰ Schwartz 1998, 20–30; Laakso 2010, 427; Brauer 2013, 1–3.

⁵⁰¹ Vallgren 1949, 167.

vuosikymmeniä aiemminkin. Akatemian johtajatar neiti Stettlerin suosituksesta Viivi kävi myös katsomassa Vatslav Nižinskin ja Tamara Karsavinan balettiesitystä, joka oli hänestä kaunein Pariisin tarjoama kokemus. Suositussa yökahvila Pigalle'ssa puolestaan käytiin tanssimassa ja juomassa samppanjaa, ja varieteekin tuli tutuksi: Viivi muistelee Folies Bergéren olleen paikoista kaunein siinä missä Moulin Rouge oli hauska.⁵⁰² Varieteeteatteri Folies-Bergère oli kuuluisien kurtisaanien esiintymispaikka, jota pidettiin erityisen paheellisena ja josta maailman upporikkaat etsivät seuraa, joskin sieltä nousi tähtiä Pariisin suureen oopperaan asti. Montmartren Moulin Rouge taas oli 1900-luvun alusta lähtien huippuluokan revyyteatteri sekä yhä selvemmin varakkaan porvariston ja ulkomaalaisten matkailijoiden huvittelukohde. Todennäköisesti Viivi oli jälleen liikkeellä esimerkiksi akatemia-laisten kanssa. Hanna Elomaan mukaan sivistyneistön edustajien ulkomailla kokemat seikkailut, kuten vierailut kohutuissa pariisilaiskohteissa, tapahtuivat usein turvallisuutta luovassa seurassa.⁵⁰³

Kaupunkihuvit voi nähdä myös taideopintoja tukeneina aktiviteetteina. Taidetta Pariisiin opiskelemaan tulleet naistaiteilijoita kiinnosti oman taiteenalan ohessa esimerkiksi kirjallisuus, musiikki ja teatteri. Samoin käynnit museoissa, kirkoissa ja näyttelyissä täydensivät taideopintojen antia.⁵⁰⁴ Viihdekeskusten esitysten sijaan Viivi nostaa muistelmissaan esiin viehtymisensä näyttaviin lavastuksiin, kuten Casino de Paris'n näyttämöön vesialtaineen ja nymfeineen sekä Folies Bergéren ”ihanien naisten” muotokuvien galleriaan.⁵⁰⁵ Paikat esiintyjineen edustivat osaltaan Belle Époque'ta – kaunista aikakautta, Jugend-aikaa ja l'art nouveau'ta – joka leimasi ensimmäistä maailmansotaa edeltävien vuosikymmenten tyyliä. Uusi tyyli haki inspiraationsa menneistä aikakausista, kuten rokokoon kaarista ja simpukka-aiheista sekä barokin rehevyydestä ja itämaiden eksotiikasta.⁵⁰⁶

Viivin äidiltään Pariisiin saamat kirjeet eivät sisältäneet suoraan kommentteja Viivin rientoihin liittyen – jollei huomautuksia pimeydessä vaeltamisesta ja pahojen henkien kuiskausten kuulemisesta voi niihin yhdistää⁵⁰⁷ – mikä voi viitata myös siihen, ettei Viivi kertonut huveistaan samaan sävyyn kuin mahdollisesti sisarelleen. 1900-luvun ensivuosisikymmenen lopulla Verna oli arvostellut Viivin taiteilijaelämää, mutta nyt hän ilmaisi ennemminkin kasvavan uteliaisuutensa monesti juuri Pariisin iloja kohtaan – hänkään riemuja kuitenkaan tarkemmin erittelemättä:

⁵⁰² Vallgren 1949, 167–171; Kontinen 1988, 124–125. Ks. myös Laakso 2010, 432–435.

⁵⁰³ Laakso 2010, 335, 450, 452, 464, 516–517, 536; Elomaa 2006, 407. Vapaamielisemmästä yhteiskunnasta ei silti voine puhua. Yhtä lailla Ranskassakin ns. hyvien perheiden tyttäret pidettiin ”Belle Époquen” aikakaudella visusti valvonnan alaisina, eikä heitä kasvatettu moderneiksi, emansipoituneiksi naisiksi. Lisäksi kaksinaismoralismi rehotti – bordellien olemassaoloa oikeutettiin juuri hyvien perheiden siveiden tyttärien suojelemisella. McMillan 2002, 157–159.

⁵⁰⁴ Kontinen 1988, 118, 124.

⁵⁰⁵ Vallgren 1949, 170–171.

⁵⁰⁶ Kopisto 1991, 132; Laakso 2010, esim. 464.

⁵⁰⁷ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 18.3.1910, TKA.

Mahtaa sinulla nyt olla hauskaa, siellä ilon ja riemun kaupungissa, siellä kait alkaa kesäkin kohta olla käsillä. [...] Maalailletko sinä siellä myöskin, vai mitä se mamma kirjoitti? Kyllähän se mahtaa olla hauskaakin nähdä sellaisen suuren maailman elämää, mutta en tiedä huvittaisiko tuo minua pitemmän aikaa. Kirjoitahan nyt tarkoin minkälaista siellä on, olisi hauska kuulla.⁵⁰⁸

Olihan tuo oikein hauskaa kuulla vähän Pariisin elämästä, olisit vaan kirjoittanut enempiin. Kyllähän se mahtaa olla suurenmoista kerrassaan. Ei siellä sitten elämä juuri kalliimmaksi taida tulla kuin Helsingissäkään niistä hinnoista päättäen kuin kirjoitit. _⁵⁰⁹

Siskon kiinnostusta ja myönteisyyttä saattoi osaltaan pitää yllä mahdollisuus päästä osalliseksi Pariisin ilmapiiristä, ja taiteilijasisko tuki Vernan sekä hänen kotinsa edustavuutta. Jo aiempina vuosina hän oli esimerkiksi ilmaissut luottavansa tuttavineen vakaasti Viivin arvostelukykyyneen sisustusasioissa – Viivi ei ostaisi mitään rumaa ja mautonta. Nyt sisar asui peräti Pariisissa ja kierteli muuallakin Euroopassa, kun taas rouva von Hertzen itse koki, ettei kotipuolessa saanut mitään rahallakaan. Vaa-tevalikoimaa ei tarvinnut uusia ja laajentaa pikkupaikkakunnalla yhtä paljon, mikäli matkoja ei ollut suunnitteilla, mutta vähäisetkin hankinnat tehtiin usein Helsingissä. Ranskasta ja muualtakin Euroopasta tulleet ostokset lienevät saaneen huomiota Vernan Virolahden seurapiireissä. Varsinaista muotia pystyi seuraamaan käytännössä vain kaupunkien säätyläistö, joskin maaseudullakin kartanoiden herrasväki, virkamiehistö sekä porvarien ja pappien perheet pääsivät käsiksi muotipukuihin. Virikkeitä saatiin varsinaisten ulkomaanmatkojen lisäksi ulkomailta hankituista muotilehdistä. Verna arvioi Pariisista saatavan paremmin istuvia plyysivaatteita, ja esimerkiksi selailtuaan Samaritaine'n kuvastoa hän pyysi sisartaan toimittamaan hänelle plyymejä.⁵¹⁰ Pariisi oli ostosparatiisi ja muodin suunnannäyttävä, ja Grands Magasins de la Samaritaine oli yksi kaupungin tärkeimmistä tavarataloista, joiden valikoimat täyttivät erihintaiset ja mitä erilaisimmat toiveet. Niiden lisäksi kaupungissa oli lukuisia erikoisliikkeitä. Pariisista lähetettyjä postikortteja tutkinut Seija-Riitta Laakso kuvailee ostosmatkan olleen riittävä syy monelle naiselle lähteä Pariisiin Yhdysvalloista asti.⁵¹¹ Sisar toivoi myös vastaisuudessa Viivin kirjoittavan hänelle muodista ja lähettävän hänelle ”taas sieltä makasiineista katalogia” arvellen Viivin muutenkin kiertelevän ”tietysti katselemassa ja kyselemässä”.⁵¹²

Tavaratalojen kuvastoineen saama huomio ei ollut suinkaan vähäpätöinen ilmiö. Pariisissa loisteliaat ja tehokkaat tavaratalot olivat olleet kenties demokraattisimpana julkisena viihdemuotona 1860-luvulta asti. Ostoksilla käymisestä oli tullut uusi ja varsinkin naisten harrastama vapaa-ajanviettotapa.

⁵⁰⁸ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 7.3.1910, TKA.

⁵⁰⁹ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 29.3.1910, TKA.

⁵¹⁰ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 20.5.1906; 8.9.1908; 3.12.1908; 7.3.1910; syys-elokuu [tarkka pvm epäselvä] 1910, TKA; Oittinen 1990, 52; Kopisto 1991, 156. Esim. vuonna 1909 naisten hattumuoti päihitti kaiken mitä Pariisissa oli aikoihin esitetty yleisölle: hatut olivat valtavan suuria ja leveän lierin yläpuolella oli näyttävä kerros plyymejä, sulkia ja rusetteja. Laakso 2010, 68.

⁵¹¹ Schwartz 1998, 23–24; McMillan 2002, 144; Laakso 2010, 59–63.

⁵¹² Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 22.2.1911; 20.4.1911, TKA.

Tavarataloista muotoutui kuluttamisen vallankumouksen moottoreita ja symboleita, ja naisten kulusvoima ruokki kehitystä. Toisaalta 1890-luvulta lähtien mainostamistavat muuttuivat aggressiiviksi päämääränä saada naiset tekemään kodeistaan ”moderneja” ja ostamaan tuotteita perheenhuoltajan roolissaan. Toisaalta tavaratalot rakensivat naisille legitiimin sosiaalisen tilan, johon astua. Toisin sanoen ne avasivat heille mahdollisuuden päästä kosketuksiin ulkomaailman kanssa, ja kohtaamiset tapahtuivat ylellisessä ympäristössä kaukana kotitalouden arkisista rutiineista. Liikkeet oli suunniteltu sekä tekemään vaikutuksen kävijöihinsä että ilahduttamaan heitä. Tavaratalot olivat niin ikään osa bulevardin-instituutiota muistuttaen bulevardeilla käyskentelyn vapautta.⁵¹³

Pariisin-vuosina Viivin sosiaalisesta verkostosta muotoutui kansainvälinen. Suhteiden taustoja Viivi ei aina avaa – kenties niiden juuret ovat kulttuuririennoissa. Tuttavapiiriin kuuluivat muiden muassa Grande Chaumiére -akatemian johtajat neidit Stettler ja Dannenberg, alkujaan tanskalainen mutta ajan myötä ranskalaistunut kauppias Carl Erichsenin perhe, joka asui sittemmin Oratoiren linnassa, espanjalainen maalari ja säveltäjä Spinola, lennätinlaitoksen johtaja ja kirjailija paroni de Ripperda sekä kreivi de Chévigny, jonka kutsuilla Viivi tapasi myös tanssija Anna Pavlovan. Viivi sai verkostoillaan arvostetun aseman. Myöhemmin vuosinaan hän esimerkiksi matkusti tuttaviansa tulkkina niin Ranskassa kuin Hollannissa ja Espanjassakin, ja kävi Pariisiin palatessaan vuosien varrella karttuneiden tuttavien järjestämällä kutsuilla, kuten ”ministeri” Carl Enckellin aamiaiskutsuilla Suomen lähetystössä. Sukulaispoika toivoikin häneltä ystävien osoitteita, joissa poiketa Pariisissa, sekä tietoja mahdollisista vaikutusvaltaisista henkilöistä, joilta saada Ranskassa apua työpaikan saamisessa.⁵¹⁴

Hanna Elomaa kirjoittaa säätyläistön ja sivistyneistön suhdeverkkojen ulottuneen yli maiden rajojen, mutta toisaalta myös maanmiesten seuraan hakeuduttiin, sillä olo ulkomailla tuli helposti yksinäiseksi.⁵¹⁵ Viivin äiti vaikuttikin kiinnostuneelta etenkin kotimaan kytköksien näkymisestä Ranskassa. Hän oletti tuttavien milteipä itsestäänselvästi törmäävän toisiinsa Pariisissa ja oli myös valmis jakamaan tyttärensä osoitetta eteenpäin.⁵¹⁶ Sitä vastoin Viivin uusia tuttavuuksia äiti ei kirjekokoelman kirjeissään kommentoinut, mikä voi viestiä jälleen Viivin tavasta mahdollisesti suodattaa tietoja. Toisaalta Verna oli saanut kuulla kertomuksia siskon tuttavista ja matkoista:

Kiitos korteistasi! Hauskaa oli nähdä missä matkustelet. Vai siellä sinä taaskin olet enempi etelämaissa ja yhä etelämmäksi vaan aiot mennä. Kaitpa se on hauskaa nähdä uusia seutuja ja erilaisia

⁵¹³ Aquilino 1989, 79; Schwartz 1998, 21; McMillan 2002, 144.

⁵¹⁴ Vallgren 1949, 197, 232, 238, 244, 259; Mikko Simonen Viivi Vallgrenille 13.11.1946, TKA.

⁵¹⁵ Elomaa 2006, 404, 406.

⁵¹⁶ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 18.3.1910, TKA.

ihmiä [sic]. Kenen kanssa menet Revieeraan? et suinkaan yksin. Lähetähän korttia sieltä ja kirjoita minkälaista siellä on, vähät muusta.⁵¹⁷

Vai, niin että sinulla on siellä amer. kapteeni, jota aiot mieheksesi, ota pois vaan, jos hän kerran on niin pulska kuin minun Alex. on, Alexander käskee sanoa että ota nyt ja laita siitä bysti siellä atelierissasi ja lähetä meille nähtäväksi, niin annamme lausuntomme asiasta. Onko hän edes rikas? Voisitten sitten tulla tänne ja ostaa jonkun kauniin paikan itsellenne.⁵¹⁸

Sisko sai tietää myös Viivin ”herraseurasta”, ja hän jakoi tarinoita eteenpäin ainakin puolisolleen. Katkelmien kepeä tyyli viittaa pilailuun ja ajatusleikkeihin. Kuitenkin sivistyneistön sosiaalinen kontrolli saattoi ulkomailla jonkin verran hellittää, mikä synnytti usein kevyempiä tai vakavampia suhteita, jotka eivät tosin välttämättä jatkuneet kotimaassa.⁵¹⁹ Kiinnostavasti pikkusisko tiedusteli Viivin matkaseurasta siinä missä Viivi oli aikoinaan valvonut opiskelukaupungeissaan pyörineitä sisaruksiin, mutta silmiinpistävää on, ettei Viivin mainetta tai äidin roolia nyt kyseenalaistettu.

Ymmärrys Viivin työtä kohtaan lisääntyi voimakkaasti 1900-luvun toisen vuosikymmenen käynnistyessä, ja huomaukset turhanpäiväisistä puuhista jäivät menneeseen. Vuoden 1910 keväällä Elvira-äiti toivoi jo Viivin etenevän työssään,⁵²⁰ eikä siskon mukaantulo vienyt kauan. Huhtikuussa 1911 Verna odotteli Viiviltä uutisia taidemaailmasta todeten: ”Hauskaa on kuulla että voit hyvin ja olet ahkera; toivotaan että teet suuria edistysaskeleita siellä, hyvässä koulussa kun olet.”⁵²¹ Näkemysten muuttumisen taustalla saattoi ennen muuta olla Viivin keskittyminen. Vaikka Viivi sivusikin muistelmissaan Pariisin iloja, hän painotti opiskelleensa ja työskennelleensä akatemiavuosinaan aktiivisesti ja nähneensä kieltäymysten ja ahkeruuden tuottavan palkinnon – aikaa ei riittänyt juuri huvitteluihin.⁵²² Myös Anne Ollila on havainnut aseman ja linjausten vakiinnuttamisen merkityksen, joskin miehisessä piirissä. Lehtimiehenä ja kirjailijana uraa tehneen Santeri Ingmanin siskoista osa ilmaisi ripeästi moraalisia mielipiteitään veljensä kirjoituksista. Kannanotot kuitenkin lakkasivat, kun havaittiin, ettei veli ollutkaan suomalaisen kirjallisuuden suurimpia radikaaleja.⁵²³

Viivin taideopinnot edistyivät ja tuottivat hedelmää, ja sekä muistelmat että kirjeet sisältävät viittauksia hänen Pariisin uudistuneissa taidesalongeissa kulkemiinsa polkuihin. Aiemmin ”Salonki” oli ollut

⁵¹⁷ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 8.10.1910, TKA.

⁵¹⁸ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 22.2.1911, TKA.

⁵¹⁹ Elomaa 2006, 403, 407.

⁵²⁰ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 18.3.1910, TKA.

⁵²¹ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 20.4.1911, TKA.

⁵²² Vallgren 1949, 167–168. Ahkeruudesta ja säästäväisyydestä seuraavasta siunauksesta ja ”kohtalon” halusta palkita ks. myös Vallgren 1949, 185. Sivistyneistönaisten kasvatukseen kuuluneesta maallisesta kilvoittelusta ja ahkeruuden arvoistamisesta, ks. Ollila 1998, 38–39.

⁵²³ Ollila 1998, 175–179.

Pariisin jokakeväinen suurtaapahtuma, suurnäyttely, jota varten lukuisat taiteilijat työskentelivät. Hyväksytyksi tuleminen oli monelle uran käännekohta, sillä se merkitsi siirtymistä oppilaan asemasta taiteen ammattilaiseksi. Karsinta oli kovaa ja silti näytteille otettiin tuhansia töitä – lopputuloksena oli suuri sekoitus hyvää ja huonoa taidetta.⁵²⁴ 1910-luvulle tultaessa uudet ja hyvin kansainväliset salongit korvasivat perinteikkään vuosittaisen Salongin. Uusien salonkien kasvattaessa suosiotaan yhä useampi taiteilija saapui Pariisiin yrittämään ammattilaisuutta. Taidekentän monipuolistumisesta huolimatta salonkeihin pääsy oli yhä taiteilijalle paras tapa legitimoida uransa, tulla kansainvälisesti tunnetuksi sekä luoda itsestään ammattilainen, kosmopoliittinen ja sivistynyt vaikutelma. Siten salonkeihin päätyneen Viivi Paarmion voi laskea heidän joukkoonsa, joskaan hän ei korosta muistelmissaan ammatillisia tavoitteitaan, vaan lähinnä haluaan toteuttaa itseään. Viivin Ranskan-vuosina Pariisi oli Euroopan ainoa pääkaupunki, joka tarjosi universaalien näyttelyjen käyttöön neljä valtavaa salonkia – Salon des Artistes Français, Salon d’Automne, Salon National des Beaux-Arts sekä Salon des Artistes Indépendants – joissa taiteilijat saattoivat vuosittain esitellä päätaideteoksensa. Näistä kaksi jälkimmäistä kytkeytyi Viiviin. Uusiin salonkeihin valitut saivat teoksiaan näytteille noin kolmen kuukauden ajaksi, ja vuoteen 1911 mennessä näytteillepanijoista alle viidennes oli naisia.⁵²⁵

Viivin kolme veistosta, tohtori Salomon Marbais’n ja muusikko Spinolan muotokuvat sekä pieni veistos ”Hedelmällisyys”, olivat tulleet hyväksytyksi Pariisissa Champs de Marsin taidesalonkien suureen näyttelyyn toukokuuksi 1911.⁵²⁶ Vuonna 1890 perustetun Société nationale des beaux-arts’n näyttelyihin viitattiin toisinaan nimikkeellä Salon du Champs de Mars, Mars-kentän salonki.⁵²⁷ Se oli toisaalta vanhan Salongin kilpailija, toisaalta sen vanhojen käytäntöjen jatkaja. Se esimerkiksi pitäytyi tiukassa karsintalinjassa, mikä sai taiteilijoita pohtimaan, miten suuri merkitys taiteilijoiden taustalla olevilla verkostoilla mahtokaan lopulta olla huomion saamisessa.⁵²⁸ Pariisin taidesalonkien kehitys kulki käsi kädessä tavaratalojen kanssa. Ostosparatiisien perustajien tavoin taidenäyttelyjen järjestäjät ottivat vuosisadan vaihteessa ohjenuoraksi kävijöiden kohtelemisen innokkaina taiteen kuluttajina, ja näyttelyt rakennettiin yleisön mieltymyksiä silmällä pitäen. Taiteilijoiden yhteystiedot oli kirjattu katalogeihin, joten salongit tarjosivat ostajille siten mahdollisuuden neuvotella taideteosten

⁵²⁴ Konttinen 1988, 119–122.

⁵²⁵ Brauer 2013, xxi, 1–3.

⁵²⁶ Vallgren 1949, 168. Myös suomalaisen naiskuvanveistäjä Hilda Flodinin, jota Riitta Konttinen kuvaa Pariisissa verrattain hyvin menestyneeksi, teoksia oli aikoinaan näytteillä Champ de Marsin salongissa ja lisäksi Salon d’Automnissa. Hän oli opiskellut mm. Auguste Rodinin ohjauksessa. Konttinen 1991, 175. Viivin aikana Académie Grande Chaumiéressä opettajana oli Émile Bourdelle, Viivin sanoin ”sen ajan etevin kuvanveistäjä Rodinin jälkeen”. Rodin oli jo vetäytynyt sivuun opetuksesta. Vallgren 1949, 166.

⁵²⁷ Currie 2007. Ks. myös Brauer 2013, 19, 107–138.

⁵²⁸ Konttinen 1988, 122.

ostamisesta suoraan taiteilijoiden kanssa, ilman agentteja ja välityspalkkioita.⁵²⁹ Kyseisestä käytännöstä Viivikin hyötyi, sillä hänen teoksensa ”Hedelmällisyys” löysi itselleen ostajan.⁵³⁰

Keväällä 1912 Viivi valloitti toisenlaisen taideympäristön, kun hänen veistoksensa ”Etäälle katsoja” vei hänet Salon des Indépendantes’ n saleihin.⁵³¹ Alkamassa oli kyseisen salongin historian 28. näyttely. Hakijamäärä näyttelyyn oli tuolloin kasvavan jäsenmäärän vuoksi niin suuri, että näyttelytilat käsittivät yli neljäkymmentä huonetta ja näyttelyyn osallistuvien taiteilijoiden teosmäärää rajoitettiin. Salon des Indépendantes’ n näyttely nostettiin 1900-luvun alun taidepiireissä kiinnostavimpien ja energisimpien taidetapahtumien joukkoon. Toisin kuin Mars-kentän salongissa siellä periaatteena oli luopua tuomaristosta ja palkinnoista. Se oli myös yksi harvoista suurista salongeista, joka hyväksyi esimerkiksi modernistit, etenkin eri aloja yhdistelevät taiteilijat, näytteillepanijoiksi. Sitä ylistettiin tuntemattomien lahjakkuuksien löytämisen mahdollistamisesta ja nuorten taiteilijoiden tukemisesta – esiin nostettiin muiden muassa Matissen ja Jean-Édouard Vuillardin kaltaiset nimet.⁵³²

Läheiset Suomessa olivat tienneet odottaa salonkien ovien avautumista Viiville, mutta siinä missä sisko arvioi mahdollisuuden toteutuessaan suureksi iloksi ja kunniaksi ja toivoi suotuisaa kritiikkiäkin,⁵³³ jo toinen peräkkäinen menestyksen vuosi sai Elvira-äidin hivenen varautuneeksi:

Nu är det ju trefligt att det gått bra för dig, men hvad är allt detta om man går miste om Himmelens fröjder, jag är bara rädd att du der i all din lycka glömmar att täncka på denna, att du tror mera på jordens förgängliga fröjd och litet eller ej alls täncker på den eviga tiden. Kära älskade Barn! var ej så oförnuftig. Bud till Gud att ditt namn som nu är inskrifit i den stora boken i Pariser salongen att det äfven en gång funnes skrifvit i lifvets stora bok i Himmelen! genast jag ur ditt bref läste om din framgång der, kom för mig denna tanke: ”Ack om ditt namn funnes äfven inskrifvet der i den stora Guds bok, der vi alla borde vara tecknade för att evigt få vara tillsammans.”⁵³⁴

Pariisin tapahtumantäyteisten kevätkausien menestyksestä iloittiin, mutta valpas äiti sai jälleen muistuttaa työlleen omistautunutta Viiviä elämän tärkeysjärjestyksestä. Nyt oli tärkeintä asettaa rajat työn tuottamalle ilolle ja muistaa nöyryys, mutta näkökulma ei noussut enää perhearvoista. Tässä suhteessa

⁵²⁹ Aquilino 1989, 81–82; Brauer 2013, 2–3. Ks myös Schwartz 1998, 21.

⁵³⁰ Vallgren 1949, 168.

⁵³¹ Vallgren 1949, kuvaliite.

⁵³² Brauer 2013, xx–xxi, 83, 308–309, 343.

⁵³³ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 25.3.1912, TKA.

⁵³⁴ ”Onhan se nyt mukavaa että sinulla sujuu hyvin, mutta mitä merkitystä sillä kaikella on, jos Taivaan ilot menevät sivu suun, minä olen vain peloissani, että sinä siellä kaiken onnesi keskellä unohdat ajatella tätä, että luotat enemmän maailman ohimenevään iloon ja ajattelet vähän tai et lainkaan ikuisuutta. Rakas rakastettu Lapsi! älä ole niin mieletön. Pyydä Jumalaa, jotta nimesi, joka on nyt kirjattu Pariisin salongin suureen kirjaan, olisi myös kerran kirjoitettuna suureen kirjaan Taivaassa. heti kun olin lukenut kirjeestäsi sinun menestyksestäsi siellä, muistui mieleeni tämä ajatus: ’Ah jospa nimesi löytyisi kirjoitettuna Jumalan suureen kirjaan, jossa meidän kaikkien pitäisi olla merkittynä saadaksemme olla ikuisesti yhdessä.’ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 22.4.1912, TKA.

näkemystä merkittävästi myönteisempään suuntaan muuttaneeksi tekijäksi voinee nimetä lasten vartumisen, mikä lienee luonnostaan lieventänyt äitiyden ihanteen rikkomisen raskauttavuutta.

Keväällä 1911 Viivin äiti viittasi tämän lapsiin, mutta lähinnä koettaakseen saada Viivin vakuuttuneeksi uuden asuinpaikan vieraudesta, ja kirjoitti: ”Männe det ej vore trefligast för dig att bosätta dig här i Finnland med dina barn? der har du ju ledsamt ensam i det främmande landet.”⁵³⁵ Samoihin aikoihin Verna taas korosti näkemystä uusiin maisemiin sopeutuneesta siskosta. Koska sisko ei ollut kirjoitellut vielä mitään poistulostaan, Verna päätteli hänen viihtyvän Pariisissa hyvin – joskin arveli Viivin tulevan kesäksi Suomeen ”kuten muutkin muuttolinnut.”⁵³⁶ Viivin Pariisiin saamat viestit heijastavat joko hänen omien kirjeidensä sisältöjen vaihtuvuutta vastaanottajan mukaan tai kirjeiden lähettäjien eriäväisiä näkemyksiä ulkomailla olosta.⁵³⁷ Viivi itse muistelee päättäneensä asettua taas Suomeen oikeuden määrättyä lapset hänelle, sillä lapset vetivät häntä takaisin ”magneetin tavoin”.⁵³⁸ Toisaalta hän kuvailee myös Pariisin vetäneen häntä puoleensa ”magneetin tavoin”.⁵³⁹ Kenties ilmaisujen yhteneväisyys on sattumaa, kenties se kuvaa jälleen tunteiden ja velvoitteiden kaksijakoisuutta.

Pariisin-vuosinaan Viivi oli panostanut veistoksiin. Kuvanveisto oli taiteenala, jolle vain harvat nais-taiteilijat uskaltautuivat. Esimerkiksi 1800-luvulla Suomessa toimineista naistaiteilijoista ilmeisesti vain neljä harjoitti veistoalaa, jota pidettiin raskaana, likaisena ja suorita linjoja vaativana työnä nimenomaan miehille sopivana. Suomalaiset naiskuvanveistäjät tyytyivät tyypillisesti pieniin ja vaatimattomiin tehtäviin.⁵⁴⁰ Viivi kertoi muotoilleensa taidekäsityksensä niin maalauksesta kuin kuvanveistostakin jo ennen kuin ryhtyi taidetta harjoittamaan. Hänen mukaansa

[k]uvattava ei saanut olla suurta kokoa eikä paloitetua. Sen piti olla sellaista, jota voi katsella, joka sopi silmän näkökulmaan kokonaisuudessaan pienimmänkin välimatkan päästä, esim. huoneissa, johon kaikki pienoistaide kuuluu. Vapaaseen luontoon tehtävien teoksien koko sitä vastoin sai olla suurempi ja jotenkin kehystetty, muuten se vaikutti kummitukselle. *Suuruuskaalaa on tarkoin taiteessa seurattava*. Virhe siinä häiritsee taidenautintoamme.⁵⁴¹

⁵³⁵ ”Eikö sinulle olisi mukavinta asettua Suomeen lapsiesi kanssa? Siellähän sinulla on surullista yksin vieraassa maassa”. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 1.5.1911, TKA.

⁵³⁶ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 20.4.1911, TKA.

⁵³⁷ Anne Ollila pohtii ulkomaille matkustamisen olleen kokemus, jonka tunnelmat haluttiin jakaa läheisten kanssa aina sen vaiheista ympäristöön ja ympäröivään seuraan. Kirjeet toivat toisen maailman lähelle ja muistuttivat samalla eron olevan vain väliaikaista. Ollila 2000, 58–59.

⁵³⁸ Vallgren 1949, 176.

⁵³⁹ Vallgren 1949, 166.

⁵⁴⁰ Konttinen 1988, 236; Konttinen 1991, 171. Suomen ensimmäiseksi naiskuvanveistäjäksi on kutsuttu Eveliina Särkelää (1847–1939). Hän oli lahjakas ja sai perusteellisen koulutuksen, mutta ei tullut toimeen pelkän taiteellisen työn varassa, vaan elätti itsensä valokuvaajana ja yksityistä piirustuskoulua pitämällä. Tosin naiskuvanveistäjistä Sigrid af Forsellesin päätyö oli suuri ja moniosainen reliefisarja. Myös Hilda Flodin suhtautui kuvanveistoharrastuksiinsa alusta asti kunnianhimoisesti. Konttinen 1988, 41; Konttinen 1991, 171.

⁵⁴¹ Vallgren 1949, 194. Kursivointi Viivin oma.

Mahtipontisuuteen Viivikään ei siis tuntenut vetoa, joskin korosti mittasuhteiden merkitystä sommitelussa. Kunnianhimoa hänellä silti oli.

Palattuaan Suomeen Viivi alkoi ensin työskennellä Sipoossa muotokuvamaalarina, mutta vuoden 1913 alussa hän osallistui J. V. Snellmanin muistomerkistä järjestettyyn kilpailuun.⁵⁴² Läheiset seurasivat projektia mielenkiinnolla. Keväällä Verna kirjoitti: ”Sinä taidat nyt olla ootuksen päällä Snellmanin patsaasi tähden, eikös ne näinä päivinä ole tuomion alaisina. Paljon sinne on näkynyt tulevan kilpailioita [sic], kolmatta kymmentä, kovalle siinä taitaa ottaa palkintojen kanssa. Saa nyt kuulla kutka voiton vievät.”⁵⁴³ Snellman-kilpailuun jätettiin kaikkiaan 26 nimimerkillä varustettua ehdotusta. Osallistujien joukossa ollut naiskuvanveistäjä Hilda Flodin sijoittui kolmanneksi, mutta monumenttikilpailu toi kuitenkin esille 1910-luvun miespainotteisen kuvanveistoprosession. Voiton kisassa vei Emil Wikströmin ja Eliel Saarisen yhteisehdotus, joka piti Snellmanin tukevasti jalustalla ja edusti perinteistä monumenttilinjaa. Osan kilpailuun osallistuneista luonnoksista koettiin kyseenalaistavan suurmiehen statuksen ja kunnian nostamalla vertauskuvallisuuden pääaiheeksi perinteisen detaljeita ja historismia korostaneen ja kohdetta todenmukaisesti kuvanneen suurmiespatsasperinteen sijasta.⁵⁴⁴ Huhtikuussa äiti ilmaisi tappion kärsineelle Viiville myötätuntonsa:

Kiitos kirjeestä tervetulleesta oli hauska kuulla sinusta jo kuin en tiennyt sinusta niin mittään, arvasin että olit pahoillasi siitä ettet saanut palkintoa suuresta työstäsi ja vieläpä kustannuksista, jota oli sinulla sen työn kautta. Vaan ettäs ollenkaan rupesit tekemään niin suurta patsaan työtä, kuin oli niin monta etevää kilpailia [sic]. Olihan minullakin paha mieli sinun tauttas [...]”⁵⁴⁵

Äiti antoi ymmärtää Viivin ryhtyneen muistomerkien suhteen liian kunnianhimoiseen hankkeeseen. Naistaiteilijoita tyypillisesti vähäteltiin arvostelemalla heidän töitään – olihan Viivinkin työnteon arvostelu näkynyt vahvasti hänen edellisvuosikymmenen aikana saamissaan kirjeissä – mutta vähätellyn suuremman mittakaavan ilmenemismuoto oli, miten suuret arkkitehtuuritehtävät, monumentaalikuvanveisto ja ”kohottavat maalaustaiteen muodot” ohjautuivat kuin luonnostaan miehille. Naistaiteilijoille osoitettiin uhrautuva rooli, johon kuului esimerkiksi tyytyminen pastellimaalauksiin, kukkakuviin ja tarkkuutta vaativiin pienimuotoisiin grafiikkatöihin. Heidän haluttiin pysyvän soveliaassa maalaustavassa ja omassa kokemuspiirissä pysyttelevässä aiheistossa. Pyrkimykset kilpailla miehillä aloilla saatettiin mitätöidä täysin.⁵⁴⁶ Snellman-kilpailuun osallistuneiden joukossa oli Viiviin

⁵⁴² Vallgren 1949, 187.

⁵⁴³ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 3.4.1913, TKA.

⁵⁴⁴ Tossavainen 2006; Kontinen 2001.

⁵⁴⁵ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.4.1913, TKA.

⁵⁴⁶ Kontinen 1988, 194, 266–267.

verrattuna nimekkäitä henkilöitä, joten sukupuoli lienee ollut sivuseikka hänen äidilleen,⁵⁴⁷ joka näki Viivin uranjatkoon uusine töineen valoisana. Merkittävää on, että epäonnistumisten ja häviöiden hetkellä äiti ei odottanut Viivin lopettavan työntekoa, vaan oli rohkaiseva ja näki onnistuneiden töiden tuoman menestyksen tälle suurena lohdutuksena kaikkien surujen jälkeen.⁵⁴⁸ Seuraavaksi huomio siirtyy laajemmin siihen, millaiset voimat vaikuttivat Viivin elämään kotimaahan paluun jälkeen.

5.

TAITEILIJAKODIN RAKENTAJA – YKSILÖN VAPAUDEN RAJANVETO

1910-luvun alkuun ajoittui lukuisia Viivin elämän avaintapahtumia, jotka viittaavat uuden elämäntavaiheen alkamiseen. Jo arjen puitteet muuttuivat jälleen merkittävästi. Säätyläisperheet tinkivät joskus paljonkin asumisolonsa ihanteista,⁵⁴⁹ ja monet muuttivat useita kertoja. Toisinaan muutot olivat varmoja merkkejä yhteiskunnallisen aseman muutoksista, sillä tulojen nousu tai pelkät vahvat nousupyrkimyksetkin näkyivät nopeasti parempaan osoitteeseen siirryttäessä. Vastaavasti epäonnen seuraukset olivat yhtä näkyviä.⁵⁵⁰ Yhdeksi Viivin elämän avainhenkilöksi nousi ystävä Henrik Borgström, jolta hän sai 50 000 markan perinnön. Palattuaan vuonna 1912 Ranskasta Suomeen Viivi osti Espoon Leppävaarasta tontin, jonne alkoi rakennuttaa huvilaa. Samana vuonna hän voitti oikeudessa huoltajuusriidan ja pääsi viettämään joulun 1912 uudessa kodissaan yhdessä lastensa kanssa.⁵⁵¹ Samoihin aikoihin, kun Viivin elämä oli rauhoittumassa, myös riita lapsuudenkoti Nipurista oli tulossa päätökseen, mutta Rautalammin tarinan loppu oli vähemmän onnellinen. Tässä luvussa huomioni on ensin Viivin ja hänen lapsuudenperheensä kotinäkemysten välisessä jännitteessä. Toisessa ja kolmannessa alaluvussa tarkastelen Viivin oman taiteilijakodin henkeä eli siellä vallinneita arvoja. Viivin kumppanuus taiteilija Ville Vallgrenin kanssa vaikutti olennaisesti hänen ja hänen äitinsä väliseen suhteeseen, mikä vahvistaa parisuhteen merkitystä elämän avaintapahtumana ja uuden puolison asemaa avainhenkilönä. Hengellisissä asioissa Viivi taas luotti yhä enemmän omiin voimiinsa.

⁵⁴⁷ Voittaja E. Wikström oli tuolloin vakiintuneessa asemassa ollut kuvanveistäjä, joka teki urallaan useita tilaustöitä, meriitteinä jo tuolloin mm. Elias Lönnrotin muistopatsas (Helsinki, 1902) ja Mikael Agricolan muistomerkki (Viipuri, 1908). Lindgren 2007. Toki tässäkin oli kyse miestaiteilijan mahdollisuudesta saada arvostettu asema.

⁵⁴⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 11.4.1913; 27.2.1914, TKA.

⁵⁴⁹ Ks. esim. Sulkunen 1995, 63.

⁵⁵⁰ Tosh 1999, 25.

⁵⁵¹ Vallgren 1949, 176–187; Hjalmar Lindbohm Viivi Vallgrenille 27.8.1909; Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 21.11.1912; 3.4.1913, TKA. 50 000 mk (v. 1912) vastaa runsasta 192 000 euroa (v. 2013). Tilastokeskus, *Rahantarvot 1860–2013*, saatavissa: [http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html], viitattu 17.4.2016.

5.1 Jäähyväiset Nipurille

Lapsuudenkodin menetys kuuluu tässä kerrotun identiteetin tarinassa Viivin elämän suuriin avaintapahtumiin, sillä hänellekin tarjottiin osaa riidan loppunäytöksessä. Perheriita Nipurista sai uuden kääntein, kun Viivin Verner-veli kuoli Rautalammilla vuonna 1909. Yhä isoveljen nimissä ollut tila huutokaupattiin osana hänen konkurssipesäänsä, ja alkuvuodesta 1910 metsäyhtiö Enso Gutzeit osti Montus-Nipurin 120 000 markalla. Yhtiöltä tilan puolestaan osti rautalammilainen Aaro Jalkanen. Vaikka Viivin äidille varattiin tilalta oma keittiö ja kamari asuttavaksi, tunneside entiseen kotiin oli muuttunut, ja Elvira-rouva totesi heti myyntiuutisesta kirjoittaessaan, miten kolkkoa Nipurissa oli olla.⁵⁵² Viivin saama yllätysperintö lisäsi jännitteitä perheen sisällä, ja vuosien ajan hänen nähtiin pitävän hallussaan yhtä avainta ongelmavyyhdin ratkaisemiseen. Hjalmar-veli huomauttikin, ettei Viivi juuri hiiskunut perinnöstä, ja arveli siskon pelkäävän ilmoitella rahoista.⁵⁵³ Viivin uudelleen vahvistuneesta asemasta oltiin silti tietoisia, ja kriisin hetkellä äiti kääntyi rohkeasti hänen puoleensa.

Elvira joutui rakentamaan elämänsä uudelleen, mutta ei toisaalta ollut Rautalammilla yksin hajotetun kodin kokemustensa kanssa. Hän tiesi esimerkiksi seudun kanttorin perheen velkaisen tilan joutuneen miehen kuoltua myyntiin ja lesken päättäneen muuttaa tyttärensä luo Joensuuhun. Sen sijaan hänelle itselleen täydellinen irtautuminen kotiseudusta oli ajatuksena kaukainen.⁵⁵⁴ Muutokseen alistumisen näennäisyydestä viestii myös, että lääkkeeksi menetettyyn mielenrauhaan olisi sopinut varoja saaneen Viivin uhrautuvaisuus. Ajan kirjeissä kiteytyy osaltaan vuosia jatkunut kehitys, jossa äiti arvioi Viivin ja tämän pikkuveljen välisen suhteen hyvin läheiseksi, vetoamisen arvoiseksi asiaksi,⁵⁵⁵ ja heti isoveljensä kuoltua Viivi sai äidiltään suoran ehdotuksen: ”Du höres ju fått ärfva af någon 50.000 köp du nu detta! och låt sedan Georg sköta det. Ja!”⁵⁵⁶ Ajatus tyttären mahdollisuuksista auttaa ei jättänyt äitiä vuosiin rauhaan, vaan vuonna 1911 hän yllytti Viiviä yhä ostamaan tilan – tuolloin huhut Nipurin uuden isännän sopeutumisvaikeuksista olivat herättäneet toiveita kotiinpaluusta.⁵⁵⁷

⁵⁵² Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 18.3.1910, TKA; Suomalainen Kansa 20.7.1909; Savo 22.2.1910; Fredrikshamntidning 9.3.1910; Colliander 1918, 752. Ks. myös Tillander 1996, 28.

⁵⁵³ Hjalmar Lindbohm Viivi Vallgrenille 9.9.1910, TKA.

⁵⁵⁴ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 1.5.1911, TKA. Elvira itse asui Rautalammilla vielä myyntivuoden marraskuussa ja kehui Nipurin uuden emännän huomaavaisuutta, mutta talven kylmyys omissa huoneissa huoletti saaden hänetkin harmitsemaan muuttoa. Lopulta hän lähti Riihimäelle Valdemar-poikansa luokse, joka toimi hetken Hausjärven papiston apulaisena, ja viihtyi siellä pitkälle vuoteen 1911. Rautalampi ja/tai entinen kotitila säilyi etenkin Elviran kesämatkojen kohteena. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 7.11.1910; 12.5.1911; 31.12.1911, TKA; Tillander 1996, 43.

⁵⁵⁵ Aikoinaan äitikin oli kannattanut vasta-avioituneen Georgin lähtöä Viivin talouteen, todeten miten Georgilla olisi suotuisissa oloissa kaikki edellytykset ottaa elämässään uusi suunta ja tulla kunnolliseksi, jos hänellä vain olisi jotakin, josta huolehtia. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.5.1899; 19.7.1899, TKA.

⁵⁵⁶ ”Sinä kuulut saaneen 50.000 perinnön osta sinä nyt se! ja anna sitten Georgin hoitaa tila. Niin!” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 24.8.1909, TKA.

⁵⁵⁷ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 12.5.1911, TKA.

Viivi ei astunut taipuisan tyttären rooliin ja käyttänyt perintöään lapsuudenkotinsa pelastamiseen, mutta toiveisiin vastaamalla hän olisi voinut merkittävästi keventää äitinsä syyllisyyden taakkaa ja kohentaa perheen tilannetta laajemmin. Georgin kohtalo hidasti äidin toipumista menetyksestä, sillä poika olisi mielellään ottanut tilan veljensä kuoltua vuokralle. Elviran epäonnistumisen kokemuksen takana vaikuttaa olleen sivistyneistöäidille osoitettu tehtävä opettaa lapsensa arvostamaan työtä: suurin palvelus, jonka hän saattoi tehdä yhteiskunnalle, oli kasvattaa esimerkiksi tehtävänsä ja velvollisuutensa oikein ymmärtäviä poikia. Äiti suhtautui Georgiin aiempaa tiukemmin, sillä hän kertoi Viiville pyytäneensä tätä etsimään jo kasvavan perheensä tähden virkaa ja huomautti töitä olevan aina kunnon miehelle tarjolla. Hän tosin kohdisti kriittisen ajatuksen nopeasti takaisin itseensä tuntien osasyyllisyyttä Georgin tilaan tai vähintäänkin pettymystä voimattomuuteensa auttaa. Elvira epäili sairastelunsa ja ankaran heikotuksensa johtuvan murheesta ja soimasi itseään ”hullusta kaupasta”.⁵⁵⁸

Nipurin menettämisen takana oli osittain virhearvio. Aikeena oli ollut ostaa kotitila suoraan konkursipesältä, mutta perhe oli luullut talon saatavan halvemmalla huutokaupassa. Suunnitelma kariutui, kun talosta olikin alkanut huutaa kilpaa kolme yhtiötä.⁵⁵⁹ Viivin äidin sairastelu ja kalvavan itsekriittinen oman minän tarkastelu viittasivat niin ikään siihen, miten vahvasti säätyläisnaiset sisäistivät tietyt käsitykset naiseudesta. Elvira saattoi käyttää molempia keinoja painostaa Viiviä tuomaan helpotusta ahdistukseen. Anne Ollila nimeää ”sairauteen vetäytymisen” naisten suojaautumis- ja protestointikeinoksi, johon turvauduttiin esimerkiksi silloin, kun oli mahdotonta tehdä valintoja ja päätöksiä omasta elämästä. Sairastelu näyttäytyi pakotienä paineista, sillä sairasteluun sai keskittyä omaan olemiseensa eikä siihen, oliko hyvä äiti. Miehillä terveydentilaan vetoaminen oli selvästi harvinaisempaa.⁵⁶⁰ Kuitenkin Elviran tapauksessa on huomioitava hänen ikänsä ja hyvin vaikeat olosuhteet, joten täysin psyykkiseksi reaktioksi huonovointisuuteen vetoamista ei automaattisesti pidä luokitella.

Äidin odotukset Viiviin nähden olivat poikkeuksellisen suuret. Esimerkiksi Verna ei osoittanut lapsuudenkodin menetyksen yhteydessä Viiville muita kuin läsnäoloon liittyviä vaatimuksia. Hän nosti menetyksen yhteydessä esiin ensisijaisen tarpeen löytää paikka, jonne koko perhe voisi aina kokoontua, ja suuntasi siltä osin ajatukset tulevaisuuteen.⁵⁶¹ Hjalmarin mukaan taas oli peräti ”[...] kovin hauskaa, että Nipuri joutui Aarolle kun se kerran meni vieraalle. Voihan siellä nyt joskus käydä”.⁵⁶² Viivi itse käsitteli lapsuudenkodin menetystä lähinnä liittämällä muistelmiensa sivuille äitinsä synty-

⁵⁵⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 18.3.1910; 7.11.1910, TKA; Räisänen 1995, 103.

⁵⁵⁹ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 7.3.1910; 29.3.1910, TKA.

⁵⁶⁰ Ollila 1998, 212, 218, 231.

⁵⁶¹ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 7.3.1910, TKA.

⁵⁶² Hjalmar Lindbohm Viivi Vallgrenille 9.9.1910, TKA.

mäpäivillä vuonna 1916 pitämänsä juhlapuheen. Puheessaan hän yhdisti kodin menettämisen ja perheen hajoamisen toisiinsa, mutta totesi niin kodin kuin perheenkin olevan ehjät vain muistoissa:

Koti vieraiden hallussa ja me vietämme sinun kahdeksattakymmenettä syntymäpäivääsi paikassa, joka ei tarjoa meille mitään muistoja. Kenties on paras näin – paras, että hehkein osa elämästä oli siellä, niin kauan kuin kaikki oli eheänä ja koossa. Näin se muistona säilyy kauniimpana ja kokonaisena. Lähetämme vain hellän huokauksen sinne vanhaan kotiin ohimatkustaessamme, tervehdyksen rakkaille haudoillemme kotiseudun kalmistoon ja riennämme sinua syleilemään. Kiitos, äiti, kiitos siitä mitä olit, mitä olet – mitä annoit, uhraavasta rakkaudestasi.⁵⁶³

Puheenpitohetkellä kotitilan menetyksestä oli kulunut jo puoli vuosikymmentä. Varsinaisen lähdön ollessa käsillä myös Viivin äidin ja siskon kirjeissä oli ollut läsnä tunne siitä, miten vanha oli katoamassa tavoittamattomiin. Kotiseutu aina Nipurin niemestä rannan koivuihin oli näyttäytynyt jäähyväisiä jätettäessä ainutlaatuisempaan ja sykhdyttävämpänä kuin koskaan, mutta tuttuuteen oli tunkeutunut vieraita piirteitä – paluu ei olisi koskaan entisenlainen. Kuitenkin Elvira ja Verna korostivat muistojen yhteenkuuluvuutta paikkojen ja maisemien kanssa. He asettivat fyysiselle ympäristölle suuren arvon ja olivat ennen kaikkea valmiita uhmaamaan vierauden tunnetta, äiti varsinkin paikan kauneuden vuoksi, missä Viivin suhtautuminen kotitilan menetykseen erosi heistä.⁵⁶⁴ Viivin läheisten mietteet heijastelivat Maarit Leskelä-Kärjenkin huomioita siitä, miten sivistyneistöperheen kotiin ja kodinperintöön sisältyi paitsi muistoja ja tunteita myös tunnelmia, symboleita ja aistillisia kokemuksia.⁵⁶⁵ Viivi korosti paikan sijaan kodin henkilökeskeisyyttä ja tuntui viittanneen puheessaan varovaisesti puhtaalta pöydältä aloittamiseen. Hän ei nähnyt pakottavaa tarvetta ylläpitää sidettä vanhaan kotiseutuun, vaan piti nykyhetkessä riittävänä matkustaa sinne, missä äiti oli.⁵⁶⁶

Vernan mietteet Viiville loppukesästä 1910 tukevat tulkintaani viimeistään 1800-luvun lopulla syntyneestä ja sittemmin kasvaneesta kuilusta Viivin ja lapsuudenkodin välillä. Pikkusisko moitti joukosta eroavaa Viiviä, joka ei tullut katsomaan juuri myytyä kotitilaa, ”Nipuri-vainaata”, vaikka muut sisarukset saapuivat tyhjentämään entistä kotia irtaimistosta. Vaikka Viivi korosti puheessaan äidin ja kodin välistä yhteyttä, kotitalalta lähtemisen hetkellä hänen nähtiin sekä sanoutuvan irti kodinmenetyksen rakentamasta tilanteesta että laiminlyövänsä äitiään:

Olisit nyt sentään tullut mammaa tervehtimään, ennen kuin taas sinne kauas menet, eihän sitä tiedä miten kauan aikaa hänelläkin enää on jäljellä vanha kun jo on, voi niinkin sattua ettet enää häntä tapaisikaan kun takasin tulet. [...] Voi ehkä olla niin ettet sinä sellaiselle pane niin suurta painoa, tapaat jos tapaat, jos et niin sama se – minä vähän luulet että sinulla on sellainen luonne, ehkä erehdynkin, mutta siihen käsitykseen olen minä vähä tullut. Hyväähän se on itselleen kun

⁵⁶³ Vallgren 1949, 9.

⁵⁶⁴ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 8.9.1910; Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 7.11.1910, TKA. Tillander mainitsee perheen myöhemmätkin matkat kotiseudulle: ränsistyvää tilaa käytiin tuon tuosta katsomassa. Tillander 1996, 55.

⁵⁶⁵ Leskelä-kärki 2006, 357.

⁵⁶⁶ Ks. säätyläiskodin henkilökeskeisyydestä myös Ollila 1998, 109.

sellaiseen tilaan voi saada itsensä, silloinhan on vapaa kaikista huolenpidosta [...] Minä lupasin mammalle jo keväällä että tulen häntä tervehtimään ja hän on nyt odottanut tuloamme kaiken kesää, mutta ei ole sopinut kun nyt tehdä sitä matkaa.⁵⁶⁷

Kiinnostavasti keskustelu sivistyneistöperheen tyttärien velvollisuuksista ja vastuunjaosta nousee jälleen esiin, mutta nyt aikuisessa kontekstissa. Viivi on samalla tasolla Vernan kanssa siinä missä nuorempana hän ja Anni olivat olleet erillään Vernasta ja Ineksestä. Verna painotti luvanneensa jo hyvässä ajoin vaikeana vuonna tulla äitiä tapaamaan. Vaikka hän ilmaisi potevansa huonoa omaatuntoa oman vierailunsa lykkääntymisestä, hän keskittyi ulkomaille lähtevän Viivin piittaamattomuuden osoittamiseen – laiminlyöntien vakavuus määrittyi vertailuasetelman kautta. Joitakin kuukausia myöhemmin Viivi oli jälleen käymässä Suomessa, ja tuolloin äiti itse ojensi häntä vuolain sanoin koettuun tulleen pahoin kaltoin kohdelluksi. Tällöinkin asiaa pahensi, että Viivillä oli suunnitteilla pitkä ulkomaanmatka, kun taas äiti koki elämänmatkansa päätepisteen jo hämmöttävän:

Jag var lite illtyck öfver att du ej vek inne på Riihimäki i förbi farten. Det var så att jag trodde du skulle säkrare underrätta när du passerar R:mäki, jag bad Elvi som jag träffa å Station skrifva och säga om att du skulle säkert under: om hvilken dag du passerar, och då väntade jag att du skulle göra detta, och bra illtyckt blef jag då din lilla breflapp kom med bud att du passerat R:mäki Icke skulle jag ha nännas resa förbi utan att vika inne och säga min gamla Moder ”Farväl” då så många tåg om dagen gå till T:fors, nej! ty man vet ju ej om man träffas mera i detta lif, du for så långt och jag har så kort tid mera här i lifvet. Ja! nu tänckte jag att ”nu var den Vivi ändå bra lik giltig för sin gamla Moder. _ Gerna hade jag velat se Dig ännu. [...]”⁵⁶⁸

Äiti asui tuolloin Viivin veljen luona Riihimäellä hyvien kulkuyhteyksien varrella, ja jo sivistyneistön tapakulttuuriin olisi kuulunut mennä tervehtimään läheistä asemalle, vaikka se saattoikin toisinaan johtaa turhaan odotukseen.⁵⁶⁹ Viivin saapumatta jäämisessä ei äidin mukaan ollut kuitenkaan kyse aikataulutuksen epäonnistumisesta vaan harkitusta ratkaisusta. Kirjeen edetessä äiti kävi läpi laajan tunneskaalan suuttumuksensa kuvailemisesta tyttären velvollisuuksien osoittamiseen, mutta päätyi lopulta anteeksiannon ja äidin rakkauden ilmaisemiseen. Reaktiot olivat voimakkaampia kuin tunteet, joita ilmaistiin aikoinaan Tampereen ja Rautalammin välisen yhteydenpidon katkeillessa, mikä viestii jälleen Viivin ja lapsuudenkodin välisen eron syventyneen.

Olennaista on, että koti saattoi olla perheen sisällä problematisoinnin kohde. Kodissa ei ollut kyse pelkästä paikasta, talosta tai elämänmuodosta, vaan aina myös identiteetistä, yhteisyydestä sekä

⁵⁶⁷ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille syys-elokuu [tarkka pvm epäselvä] 1910, TKA.

⁵⁶⁸ ”Olin hieman pahastunut, kun et poikennut Riihimäellä kun menit ohi. Luulin että ilmoittaisit varmasti kun menet Riihimäen ohi. Pyysin Elviä, jonka tapasin Asemalla, kirjoittamaan sinulle ja sanomaan, että varmasti ilmoitit minä päivänä menet ohi, ja sitten odotin että teet näin, ja suutuin todella, kun pieni kirjelappusi toi tiedon, että olit mennyt Riihimäen ohi. Minä en olisi ikänä iljennyt ajaa ohi poikkeamatta sanomassa vanhalle Äidille ”Hyvästit” sillä T:reelle menee monta junaa päivässä, en! sillä eihän sitä tiedä, tapaammeko enää toisiamme tässä elämässä, matkustat niin kauas ja minulla on enää tätä elämää enää vähän jäljellä. Ajattelin että ”nyt se Vivi oli kyllä sentään todella piittaamaton vanhasta Äidistään.” Mielelläni olisin halunnut sinut vielä nähdä. [...]”. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 15.2.1911, TKA.

⁵⁶⁹ Ollila 2000, 58.

kuulumisesta johonkin. Osa perheenjäsenistä ei vartuttuaan ikävöinytkään lapsuudenkotiaan, vaan kaipasi sen sijaan kotiin, jossa saattoi löytää oman identiteettinsä.⁵⁷⁰ Kaisa Mustonen nostaa kiinnostavasti esiin historiantutkija Liisi Karttusen etääntymisen lapsuudenkodistaan. 1900-luvun alussa uraa luonut Karttunen lähti ulkomaille tekemään väitöskirjaansa, ja Mustonen arvelee tutkijanalun lähtöpäätöksen olleen helppo. Häntä sitoi kotiseutuunsa ainoastaan perhe- ja sukulaissuhteet, ja hänen arvomaailmansa erosi kotiväen, äidin ja sisarusten, ajatuksista. Ulkomaanopinnot näyttäytyivät haastetta, sisältöä ja vaihtelua elämään tuovana kokemuksena, ja lisäksi sivistyneistöperheen tytär oli tottunut jo kouluvuosina asumaan pitkiä jaksoja poissa kotoa.⁵⁷¹ Näin ollen voi todeta, että vuosi vuodelta ja valinta valinnalta yhä syvempi irtaantuminen menneestä tuli helpommaksi, mikä näkyi myös Viivin ratkaisuissa. Toisaalta kodin merkitys muuttui myöhemmin Viivin äidinkin mielessä: näkemys kodista kytkeytyi entistä voimakkaammin taivaassa odottavaan ikuiseen kotiin. Vaikka Elvira vierailikin Rautalammilla, missä ympärillä oli muistoja sekä iloisista että surullisista kokemuksista, ja seutu pysyi hänelle rakkaana, tunne siitä että kaikki maan päällä oli ohimenevää ohjasi ajatukset parempaan kotiin.⁵⁷² Siten Viivin ja äidin näkemysten voi tulkita lähentyneen, sillä olihan kaiken väliaikaisuus myös Viivin vuoden 1916 juhlapuheen teemoja.

Ivar ja Elvira Lindbohmin Rautalammille aikoinaan rakentama sivistyneistökoti siirtyi 1910-luvulle tultaessa osaksi menneisyyttä, mutta Viivin uudessa alussa, omassa Espoon huvilaprojektissa, voi nähdä sovinnaisia piirteitä, kun muistetaan sivistyneistön elämäntapaan kuulunut ihannekuva perheestä, palvelijoista, omasta talosta ja puutarhasta. Vakiintumista kaivanneet taiteilijat perustivat monesti kotinsa maaseudulle. Vetäytymisen kaupunkielämästä voi nähdä rappiolliseksi mielletyn kaupunkikulttuurin kritiikiksi sekä omavaraisuuden, yksityisyyden ja aidon luonnonläheisyyden kaipuun merkiksi. Tosin taiteilijakodit olivat samalla usein julkisia näyttämötiloja, sillä niiden kautta luotiin tietoisesti merkityksiä ja taiteilijakuvaa myös suurelle yleisölle.⁵⁷³

Se oli *oikea* talo, juurikuivista honkatukeista, katto pellistä. Uunit uudenaikaiset, ruokasalissa takka. Rakennusvarathan olivat tulleet kuin taivaasta, kaikki oli uutta ja puhdasta, isäntäkin oli jo tiedossa. Tuntui kuin kokonainen runsaudensarvi hyvyttä ja siunausta olisi valunut ylitseni. Koh-talo tahtoi ikään kuin palkita minut ahkeruudestani ja säästäväisyydestäni. Olin onnellinen. *Onnellinen*.⁵⁷⁴

Näin oman kodin emännäksi tullut Viivi muisteli vuoden 1912 lopun tunnelmia. Lapset opiskelivat muualla, Elvi-tytär suorittaisi ylioppilastutkintonsa Tampereella missä myös kuopus Eilo kävi

⁵⁷⁰ Leskelä-kärki 2006, 357.

⁵⁷¹ Mustonen 1997, 37.

⁵⁷² Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 18.3.1910; 24.7.1917; 4.7.1918, TKA.

⁵⁷³ Pelin 2007, 13–14.

⁵⁷⁴ Vallgren 1949, 185. Kursivointi Viivin oma.

koulua,⁵⁷⁵ mutta Ranskasta palannut Viivi ei joutunut rakentamaan elämäänsä huvilallaan yksin. Tiedossa olevalla isännällä hän viittasi kuvanveistäjä Ville Vallgreniin.

5.2 Susipari Vallgrenin huvilan henki

Keskustelimme siinä Pariisista, taiteesta ja matkoista ym. Hän [Ville Vallgren] kertoi elämänsä onnettomuudesta ja sanoi, ettei hän voinut elää nykyisen vaimonsa kanssa. ”Olen tullut kotimaahan katsomaan, voisinko järjestää tänne kodin. Näin teidät ja olen rakastunut teihin. Voisitteko tekin rakastaa minua?” puheli Vallgren. ”Mikä odottamaton yllätys! Kuinka niin pian voi rakastua tuntemattomaan?” kysyin. Vallgren vastasi: ”Rakastun ihmiseen heti tai en milloinkaan.” Olinhan minäkin tullut tänne juhlaan orpoudentunteen ajamana ja hankkiakseni itselleni oman ystävän, ja tässähän se nyt olisi. Sanon *olisi*, sillä enhän voinut noin päistikkaa asiaa päättää, etenkin kun edellinen avioliittoni oli ollut onneton. [...] Seuraavana aamuna Vallgren tuli autolla minua hakemaan. Ja siitä hetkestä olimme erottamattomat ystävät. [...]”⁵⁷⁶

Viivi oli tutustunut Ville Vallgreniin syksyllä 1912 taiteilijaseuran illallisilla, ja yhteinen sävel oli löytynyt illan aikana nopeasti. Tuleva toinen aviomies oli ennenkin tehnyt impulsiivisilta vaikuttavista päätöksistä. Hänellä oli takanaan kaksi avioliittoa. Ensimmäinen oli solmittu ruotsalaistaiteilija Antoinette Råströmin kanssa. He olivat tavanneet Pariisin pohjoismaisella taiteilijaklubilla jouluna 1881 pidetyssä juhlassa, jonka aikana Ville teki ratkaisunsa ilmoittaen: ”Pidän neidistä. Menemmekö naimisiin?” Pariskunta solmi siviiliavioliiton seuraavana keväänä.⁵⁷⁷ Kolmenkymmenen vuoden liitto päättyi vaimon kuolemaan kesällä 1911. Jo samana syksynä Ville avioitui nuoren oopperalaulajatar ja taidemaalari Madeleine Imbert-Rohanin kanssa ja kääntyi myös katolilaisuuteen, mutta liitto osoitautui pian virheeksi vaimon narkomanian ja väkivaltaisuuden vuoksi. Ville pakeni helmikuussa 1913 lopullisesti Pariisin kodistaan, ja omaisuus jäi miltei kokonaan vaimolle.⁵⁷⁸

Ensitapaamistaan seuranneena päivänä Viivi ja Ville ajoivat Leppävaaraan tarkastamaan Viivin huvilatyömaata. Perille saavuttuaan Ville ihmetteli, miksi yksinäinen nainen rakentaa itselleen seitsenhuoneista huvilaa. Kun Viivi vastasi aikovansa ottaa vuokralaisia, hän ilmoittautui heti täyshoitolaiseksi ”Villa Paarmioon”. Ville asettui huvilan yläkertaan helmikuun 1913 lopulla, jolloin hän palasi köyhänä ja masentuneena Pariisista tarkoituksenaan aloittaa elämänsä alusta koti-Suomessa. Viivin vastavalmistunutta huvilaa ympäröi sankka kuusikko ja suuret koivut, joten uusi täyshoitolainenkin pääsi ensitöikseen osallistumaan raivaustöihin juurtuen samalla yhä syvemmin Leppävaaran maihin. Kun vielä havaittiin palstan maasta saatavan työstettäväksi erinomaisesti kelpaavaa savea, loputkin surut haihtuivat, ja innoitus valtasi kuvanveistäjä Vallgrenin. Uusia teoksia syntyi ja samalla

⁵⁷⁵ Vallgren 1949, 176–187; Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 3.4.1913, TKA.

⁵⁷⁶ Vallgren 1949, 182–183. Kursivointi Viivin oma.

⁵⁷⁷ Konttinen 1991, 17–18.

⁵⁷⁸ Konttinen 1991, 30–31; Ahtola-Moorhouse 2003, 68, 71; Supinen 2007, 113–114.

kertyi tuloja varsinaisen työtilan, ateljeen, rakennuttamista varten.⁵⁷⁹ Pia Louko kuvailee Leppävaaran huvilasta tulleen todellinen taiteilijakoti, joka oli täynnä niin kotimaisten kuin ranskalaistenkin taiteilijoiden arvoteoksia sekä maankuulu elämäntyylistään. Talossa vietetystä arjesta liikkui paljon tarinoita alkaen lemmikkisian kanssa tehdyistä kauppamatkoista talonvahtina pidettyyn kalkkunaan. Naapurustossa taas asui esimerkiksi Viivin vanha tuttava Akseli Gallen-Kallela vaimoineen.⁵⁸⁰

1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä taiteilijoiden väliset avioliitot olivat Suomessa yleistyneet, ja taiteilijarouvien määrä ja heidän halunsa pitää kiinni ammatistaan oli lisääntynyt. Toisaalta taiteilijaliitoissa vaimo ajautui usein muusan rooliin, hänen itsenäistä taiteellista työtään ei arvostettu eikä kotiin aina järjestynyt omaa työtilaakaan. Toisaalta liitot saattoivat olla varsin tasa-arvoisia. Muun muassa Viivin tuntema taiteilijapari Fredrik ja Nina Ahlstedt jakoi yhteisen ateljeen. Samoin Ville Vallgrenin ensimmäisessä avioliitossa kumpikin osapuoli halusi ja pystyi toimimaan taiteilijoina: he tukivat toisiaan ja pitivät molempien osallistumista elannonhankintaan itsestäänselvyytenä.⁵⁸¹ Niin myös Leppävaaran huvilan elämässä oli kyse kannustavasta yhteistyöstä, ja Viivi ja Ville osallistuivat usein esimerkiksi samoihin näyttelyihin. Vuonna 1917 he matkustivat yhdessä Pietarissa pidetyn näyttelyn avajaisiin, jonne oli kutsuttu lukuisia muitakin suomalaistaiteilijoita Akseli Gallen-Kallelasta Juho Rissaseen – muutamia Viivin teoksia oli valittu esillä pidettäväksi.⁵⁸² Riitta Konttinen puolestaan nostaa esiin, miten Viivi uskaltautui juuri puolisonsa kannustamana pitämään vuonna 1930 yksityisnäyttelyn Strindbergillä Helsingissä.⁵⁸³ Viivistä Ville kirjoitti vuonna 1916 seuraavasti:

Vad jag är tacksam för synen, som fört mig hit till denna fina kvinna, med sin kraftiga talang, som vid min sida i ateljén arbetar på sin skulptur. Hon förstår mig så bra i min konst och är alltid lika lugn och nobel mot mig, som ofta är knarrig, som gamla gubbar brukar.⁵⁸⁴

Viivi itsekin jakoi käsityksen yhteistyöstä. Huvilan ateljeessa työskenneltiin ahkeraan, ja hän koki saaneensa viimein oman opettajan, vieläpä kotiinsa ja vieläpä maailmankuulun mestarin, joka ei

⁵⁷⁹ Vallgren 1949, 191–192; Vallgren 2003 (1916), 1–2.

⁵⁸⁰ Vallgren 1949, 191, 213; Louko 1995; Vallgren 2003 (1916), 3–5.

⁵⁸¹ Konttinen 1991, 19, 27, 180; Pelin 2007, 15–16; Konttinen 2010, 162. Ks. taiteilijapari Vallgrenista myös Supinen 2007. Riitta Konttisen mukaan suuri muutos ura-ajattelun voimistumisessa tapahtui etenkin vuoden 1889 jälkeen. Konttinen 2010, 162. Tuolloin vaimot olivat saaneet oikeuden hallita omalla työllään ansaitsemaansa omaisuutta. *Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-kokous vuodelta 1889*, No 17, 2 §.

⁵⁸² Vallgren 1949, 202–205; Ahtola-Moorhouse 2003, 71;

⁵⁸³ Konttinen 2007. Viivin töitä oli ollut Helsingissä näytteillä harvakseltaan vuoden 1901 jälkeen, joten tapahtumaan kohdistui jonkin verran mielenkiintoa. Kyse ei silti lopulta ollut kovin suuresta menestyksestä. Konttinen 2007.

⁵⁸⁴ ”Kuinka kiitollinen olenkaan sallimukselle, joka on johdattanut minut tänne tämän hienon, lahjakkaan ja voimakkaan naisen luokse, joka työskentelee rinnallani ateljeessa oman veistoksensa parissa. Hän ymmärtää niin hyvin taidettani ja on aina yhtä tyyni ja jalo minua kohtaan, joka usein valitan, niin kuin vanhoilla ukoilla on tapana.” Vallgren 2003 (1916), 2. Suomennos Meri Utrio.

kuitenkaan puuttunut töihin muuten kuin sanoin ja katsein. Hän taas jumaloi Ville-puolisonsa töitä ja piti aina jotakin niistä huoneessaan esillä.⁵⁸⁵

Viivillä oli myös itsenäisiä projekteja. Snellman-kilpailun lisäksi hän osallistui aikoinaan esimerkiksi Minna Canthin kunniaksi Kuopioon pystytettävän patsaan suunnittelukilpailuun. Muita kilpailemaan kutsuttuja olivat Eemil Halonen, Emil Cedercreutz sekä Gerda Qvist. Onni suosi tosin Halosta, jonka taidonnäyte paljastettiin vuonna 1937.⁵⁸⁶ Kuitenkin Viivi alkoi muistelmiensa loppupuolella puhua työnteosta monesti monikon ensimmäisessä persoonassa eikä enää juurikaan eritellyt omia hankkeitaan. Painopiste siirtyi uuden puolison uraan ja näkemyksiin sekä pariskunnan yhteisiin tuttaviin ja matkoihin. Viivin puolisoonsa kohdistama arvostus tuntuu vaikuttaneen siihen, mitä hän halusi nostaa omaelämäkertansa sivuilla esiin. Toisin sanoen hän lienee itse vähätellyt omia myöhempiä töitään eikä pitänyt niitä mainitsemisen arvoisina. Kuvaavaa on, että Viivi pohdiskeli omaelämäkerrassaan kuin epäröiden: ”Uskaltaisinko lisätä tähän oman määritelmäni taiteesta? Se on sitä, että omalla hengellään jalostaa materian, aineen, ja antaa sille hengen.” kirjoitettuaan ensin laajalti miehensä taide näkemyksistä.⁵⁸⁷ Taidehistorioitsija Riitta Konttinen arvioi Ville Vallgrenin haudalla olevan surevaa naista kuvaavan reliefin (1949) Viivi Vallgrenin tunnetuimmaksi teokseksi.⁵⁸⁸

Vaikka Viivi oli taipuvainen itsensä vähättelyyn, lapsuudenperheensä jäsenten silmissä Viivi itse oli pariskunnasta kiinnostavampi taiteilija, mikä ilmenee helmikuussa 1914 Ateneumissa avautuneen Suomen Kuvanveistäjäliiton näyttelyn yhteydessä. Viivi Paarmiolta oli esillä yhdeksän teosta, mutta myös Ville Vallgren osallistui töillään näyttelyyn ja isännöi lisäksi avajaisten juhlaillallisia uudella Seurahuoneella.⁵⁸⁹ Viivin äiti ja sisar osoittivat mielenkiintoa ennen kaikkea Viivin teoksia kohtaan. Elvira kommentoi tilaisuutta mainitsematta vävyehdokkaansa osuutta lainkaan:

Emedan jag å Tidningarne läst om Din framgång i Bild huggare konsten, och att du får beröm för dina arbeten vid Utställningen i H:fors! vill jag härmed lyckönska dig! önskar dig framgång på konstens och ljusets bana! [...] Bra trefligt hade varit att få se alla de arbeten der fants. Männe äfven min byst var med der?⁵⁹⁰

⁵⁸⁵ Vallgren 1949, 194. Gallénissa Viivi arvosti samaa asiaa. Gallén ei korjannut oppilaansa töitä, vaan luennoi, kylvi ja huomautti. Viivi kirjoitti: ”[...] Tuntui kuin olisi ruvennut näkemään eri tavalla ja tarkemmin, oppinut ymmärtämään ympäröivää elämää tarkemmin. Tuli huomaamaan, mikä oli aitoa, mikä teeskenneltyä ja arvotonta.” Vallgren 1949, 144.

⁵⁸⁶ Nimikot, Suomen kirjailijanimikkoseurat ry, *Minna Canth eilen ja tänään*. Saatavissa: [<http://www.nimikot.fi/nimikoseurat/kanttilan-kulttuurikeskuksen-kan/minna-canth-eilen-ja-tanaan/>], viitattu 5.4.2016.

⁵⁸⁷ Vallgren 1949, 212.

⁵⁸⁸ Konttinen 2007.

⁵⁸⁹ Ahtola-Moorhouse 2003, 69.

⁵⁹⁰ ”Luin lehdestä Sinun menestyksestäsi Kuvanveistäjätaiteessa, ja että sait H:gin Näyttelyssä kehuja töistäsi! haluan täten onnitella sinua! toivotan sinulle menestystä taiteen ja valon polulla! [...] Mukavaahan olisi ollut nähdä kaikki ne työt, joita siellä oli. Mahtoikohan minunkin rintakuvani olla siellä?” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.2.1914, TKA.

Ville Vallgren oli kutsunut myös kälynsä Vernan perheineen näyttelyyn, joskaan Elviran lailla von Hertzenitkään eivät päässeet itse paikalle. Kirjeitse Verna kuitenkin ilmaisi perheensä suuren kiinnostuksen juuri siskonsa töihin, olkoonkin että Villelle, ”Professorille”, osoitettiin muuten arvostusta:

Mitäs kuuluu? Hyvää vaan taitaa kuulua, koska sinun bystisi ovat tulleet näyttelyyn, onhan siinäkin jo kuulumista kerrakseen. Me pyysimme Elsa Tollanderin mennä katsomaan Alexanderin ”patsasta” ja antamaan lausuntonsa om likheten” ja hän kirjoitti seuraavasti: ”Jag kommer just hem från utställningen och måste erkänna att din byst, hvad porträttlikheten beträffar, står öfver allt beröm. Du har skäl att vara nöjd med den, och borde du låta gjuta den i brons.”–. Olihan se hyvä kritiikki ja Alexander oli mielisään. Nyt hän fundeeraa että jos olisi antaa jutata se bronssiin, jos se ei tulisi kovin kalliiksi! [...] Alexander sanoo että olisihan se sitten ett varaktigt minne af Vivis första konstvärk - -. Hauskaa olisi ollut olla mukana siellä ”vernissagissa” mutta eihän sitä näin pitkästä matkasta tullut lähdetyksi ja siks toiseksi niin ne kai olivat niin hienoina siellä, ettei minulla olisi ollut sopivaa pukua niiden hienouksien joukkoon. Ajatuksillamme olimme kyllä mukana. [...] Olimme hyvin smikrattuja, kun Professori lähetti meille kutsukortin sinne vernissagin. Kiitämme vieläkin häntä ystävällisyydestään Alexander taisi jo kirjoittaa hänelle. [...] paljon terveisiä lähetämme sekä itsellesi että myöskin Professorille.⁵⁹¹

Sekä Viivin äiti että siskon mies olivat päätyneet Viivin malleiksi, ja läheisten henkilökohtainen sidosteoksiin sekä ilmensi että lisäsi myönteistä suhtautumista ja innostunutta uteliaisuutta perheen taiteilijan työntekoon. Kenties suurin askel otettiin toukokuussa 1915, jolloin äiti ilmaisi näkevänsä Viivin olevan kutsumustyössään kirjoittamalla: ”[...] önskar dig helsa och krafter att arbeta i ditt kall!”⁵⁹² Muutos Viivin edellisvuosikymmenenä ja vielä Pariisin-vuosien menestyshetkienkin aikana saamaan palautteeseen nähden oli huomattava. Lausahdus on tulkittavaksi käänteen sinetiksi. Se tarkoitti Viivin valitseman taiteilijan tien hyväksymistä,⁵⁹³ mikä ei ollut kehityksenä itsestään selvää, sillä pitkän uran tehneiden ja Viiviä enemmän tunnustusta saaneiden taiteilijanaistenkaan äidit eivät aina pystyneet hyväksymään tyttäriensä valintoja.⁵⁹⁴

Vaikka mielenkiinto taiteilijaparin töihin jakaantui epätasaisesti, kutsumuksen tunnustamisen ajankohta viittaa siihen, että Viivin uusi ihmissuhde, uusi kumppani, muovasi hänen äitinsä näkemyksiä hänen taiteilijuudestaan. Elvira oli alusta asti suhtautunut lämpimästi niin uuteen vävyehdokkaaseensa kuin pariskunnan yhteistyöhönkin, ja esimerkiksi vuoden 1915 käänteen hetkellä kuvataiteilijapari oli pitänyt yhtä jo muutaman vuoden. Hän arvioi Viivin työskentelevän taiteen suhteen samassa

⁵⁹¹ Verna von Hertzen Viivi Vallgrenille 13.2.1914, TKA.

⁵⁹² ”[...] toivon sinulle terveyttä ja voimia työskennellä kutsumuksesi parissa!” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 8.5.1915, TKA.

⁵⁹³ Kutsumuksen mainitsemisen voi nähdä virstanpylväänä myös sikäli, että sen jälkeen Elvira otti kirjekokoelman kirjeissä kantaa Viivin työn tekoon selvästi vähemmän, mutta halusi kuulla taiteilijaparin töistä mielellään. Uskonto oli edelleen esillä, mutta Elviran muistutukset Jumalan puoleen kääntymisen tärkeydestä kytkeytyivät pikemminkin lähestyvän maailmanlopun odotukseen – ensimmäinen maailmansota sekä sisällissota viestivät lopun ajoista – sekä oman elämän päättymisen odottamiseen. Ks. esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 4.5.1918; 2.3.1919; 12.5.1919, TKA.

⁵⁹⁴ Esim. Helene Schjerfbeckin äiti ei voinut koskaan täysin ymmärtää tyttärensä taidepyrkimyksiä ja teki tahtomattaan tyttärensä elämästä ratkaisemattomien ristiriitojen sarjan. Kontinen 1988, 240.

hengessä kuin Ville ja totesi taiteilijoiden sopivan siten erinomaisesti toisilleen.⁵⁹⁵ Myös Villen mahdollisesti ilmaisemilla mielipiteillä saattoi olla oma vaikutuksensa näkemyksiin, sillä kuvanveistäjä oli heti havainnut Viivillä olleen ”oikea taiteilijan hehku”, jota hän piti hyvin harvalla olevana ominaisuutena, niin lahjana kuin taakkana.⁵⁹⁶ Silti Viivin kutsumuksen hyväksyminen tapahtui myös äidin omin ehdoin. Muutoksen takana oli ajatuskulku, jossa hän sovitti Viivin kyvyt vastaamaan omaa elämäkatsomustaan: Jumala asetti lahjakkuuden tyttären sieluun eli taiteilijuus oli Jumalan lahja.⁵⁹⁷ Toisin sanoen Viivi-tytär ei enää kulkenut synnin teitä vastatessaan taiteiden kutsuun.

Ihaillusta harmoniasta huolimatta kuvataiteilijaparin kumppanuudella oli myös varjopuolensa, sillä Leppävaaran huvilan idylliltä puuttui pitkään sivistyneistökodin perusta, avioliitto. Yhteiselo oli jo esimerkiksi Ateneumin vuoden 1914 näyttelyn aikoihin saanut pahat kielet puhumaan ja samalla Elvira-äidin huolestumaan jälleen Viivin elämäntavasta:

Nog fröjdar det ju en Moders hjerta då man hör om sina barn att de hafva framgång i lifvet. Mycket skulle det fröjda mig om du kunde ställa ditt lif annorlunda, det är lite ledsamt då man hör af menniskor att verlden anmärker om Ditt sätt att bo och lefva. O! huru jag vore glad om du kunde ställa ditt lif annorlunda och gifta dig ordentligt, Gerna såge jag din Bolagist som min Måg, ty jag tyckte mycket om Honom.⁺ [+ och det vore ju en stor ära (barn!)] få kalla Honom till måg.] Så som det nu är, är det alltid som en mörk skugga öfver ditt ryckte. Du vet ej huru ondt det gör mig. Jag skulle bara önska dig lycka och trefnad! och Guds välsignelse! ty du är ju äfven ett af mina kära för hvilken jag hvarje Morgon och qväll ber till Gud! _ Ja! _⁵⁹⁸

Viivin äiti puhui Villestä Viivin ”vuokralaisena”, jonka haluaisi nähdä vävynään, mikä viittaa tarpeisiin peitellä ihmissuhteen laatua. Vuonna 1916 Ville julkaisi ”ABC kirjan” taiteilija-elämästään sivuten siinä myös Leppävaaran elämää. Häinkin kertoo kirjansa ensimmäisessä luvussa ”Aalbergan” huvilan asukkaiden arjesta vuokraemäntä ja täyshoitolainen -asetelman kautta ja viittaa Viiviin muodollisilla ilmaisuilla, kuten ”rouva kuvanveistäjä Viivi Paarmio” ja ”emäntäni rouva Paarmio”.⁵⁹⁹ Hän lähetti kirjansa Elvira-anopilleen luettavaksi, ja Viivi oli udellut äitinsä mielipidettä teoksesta:

[...] du frågte hvad jag tyckte om boken som Ville sände. Nu är det ju en rolig bok, gör en bekant med artist lifvet i Paris, de ha ju haft muntert der, och huru söt Villes Fru sedan varit riktigt en skönhet, appropo, hvad du skref om dina barn att de ej trifves hos dig kanske det är orsak att du

⁵⁹⁵ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.5.1913, TKA.

⁵⁹⁶ Vallgren 1949, 183–184.

⁵⁹⁷ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.2.1914, TKA.

⁵⁹⁸ ”Kyllä Äidin sydäntä ilahduttaa kun kuulee lasten saavan menestystä elämässä. Paljon minua ilahduttaisi jos voisit järjestellä elämäsi toisenlaiseksi, on hieman surullista kuulla ihmisiltä, että maailma huomauttelee Sinun tavastasi asua ja elää. Oi! kuinka ilahtuisin jos voisit järjestellä elämäsi toisin ja mennä kunnolla naimisiin. Mielelläni näkisin Vuokralaisesi Vävyinäni, sillä pidin hänestä paljon.⁺ [+ (ja olisi suuri kunnia (lapsi!)), kutsua häntä vävyksi.] Asioiden nykyinen laita on kuin ainainen tumma varjo maineesi yllä. Et tiedä miten pahaa se minulle tekee. Toivoisin sinulle vain onnea ja mukavuutta ja Jumalan siunausta! Sillä olet myös yksi minun rakkaista joiden puolesta joka ilta ja aamu rukoilen Jumalaa! _ Niin! _ ” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 16.2.1914, TKA. Alleviivaus Elviran oma.

⁵⁹⁹ Vallgren 2003 (1916), 1–7.

bor så der med Ville ogift och ovigd kanske de ha obehag deraf af menskor. Nu tycker jag det vore tid på att Ni blefvo vigda med, fröjd skulle jag äfven se detta. Hvad hindrar att hans papper ej kommer?⁶⁰⁰

Anoppi ei paheksunut vävyehdokkaansa kirjaa, vaan vaikutti pikemminkin kiinnostuneelta. Joskin mainittuaan Villen suloisena pitämänsä ensimmäisen vaimon Antoinetten hän siirtyi nopeasti kommentoimaan vuorostaan tyttärensä ja Villen suhdetta. Pitkästä aikaa hän nosti esiin Viivin aseman äitinä. Hän arveli, että Viivin lapset – tuolloin yli 20-vuotiaat – eivät viihtyneet äitinsä luona johtuen puheista, joita mahdollisesti joutuivat kuulemaan äitinsä elämäntyölin vuoksi. Kyseessä saattoi tosin olla puhdas retorinen painostuskeino. Ensinnäkin Elviran ”susipariin” kohdistama painostus voimistui sitä mukaa kun vuodet etenivät, joten lasten mukaanotto perusteluihin oli siten vain yksi lisäkeino saada Viivi havahtumaan elämäntilanteensa ongelmallisuuteen.⁶⁰¹ Toiseksi hän oli vielä vuonna 1914 arvellut taiteilijakodin ilmapiirin miellyttävän nuoria, viitaten pariskunnan värikkäisiin tempauksiin:

Godt nytt år! önskar dig och Eilo af din Mamma! Framför äfven min Nyårs lyckönskan till Professorn! som var så vänlig och i ditt bref sände några rader, Tacka Honom för dem. Säg att jag hade gerna velat se den Spanska dansen, dansad af Honom i din noita klädning, det måste ha varit något extra, ”damen med mustascer” ja! det är ju nog treffligt för de unga då de gamla kan roa dem.⁶⁰²

Lisääntynyt ymmärrys taiteilijaelämää kohtaan lievensi Viivin äidin aiempaa kielteisyyttä koskien tyttärensä itsensäkehittämisyarkimyksiä sivistyneistön perheroolien kustannuksella. Ratkaisu puheiden tyrehdyttämiseen oli yksinkertaisesti parisuhteen virallistaminen, siinä missä Viivin avioeron yhteydessä eron virallistaminen ei ollut vielä näyttäytynyt ratkaisuna kaikkiin ongelmiin. Vielä 1900-luvun alussa Viivin työ, perhe-elämä ja maine olivat kietoutuneet toisiinsa, mutta 1910-luvulla ne pidettiin äidin kirjeissä pääosin erillään. Toisin kuin avioeroprosessin yhteydessä Viivin uudessa elämäntilanteessa taide ei ollut konflikteja aiheuttava tekijä. Viivillä oli ura jo ennen Villeä. Kumpikin tiesi, mitä halusi, eikä menestyminen yhdellä osa-alueella vaatinut jostakin muusta luopumista, vaan päinvastoin – elämään oli kuin lisänä hankittava papin siunaus. Huomionarvoista on, että suhteen alkuajoista asti Elvira lähetti sydämellisiä terveisiä ”professorille” siinä missä Viivillekin ja kiitteli

⁶⁰⁰ ”Kysyt mitä pidin Villen lähettämästä kirjasta. Sehän on hauska kirja, tutustuttaa taiteilijaelämään Pariisissa, heillähän on ollut siellä hilpeää ja miten suloinen Villen Vaimo sitten olikaan, todellinen kaunotar, appropo, se mitä kirjoitit lapsistasi, että he eivät viihdy luonasi, ehkä se johtuu siitä että asut siellä Villen kanssa vihkimättöminä ja siunauksettominä, ehkä muut ovat saaneet siitä syytä tuottaa heille mielipahaa. Mielestäni Teidän olisi kyllä jo aika mennä naimisiin, ilo olisi jos myös minä näkisin sen. Mikä hidastaa hänen paperiensa tuloa?” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 12.2.1917, TKA.

⁶⁰¹ Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 4.5.1914; 7.8.1916, TKA.

⁶⁰² ”Hyvää uutta vuotta sinulle ja Eilolle toivottaa äitisi! Esitä Uudenvuoden toivotus myös Professorille! joka oli niin ystävällinen ja lähetti kirjeessasi muutamia rivejä, kiitä häntä niistä. Sano että olisin mielelläni halunnut nähdä sen espanjalaisen tanssin jonka hän tanssi sinun noita puvussasi, sen täytyi olla jotain extraa, ’daami viiksissä’ niin! sen täytyy olla nuorille mukavaa että vanhat osaavat pitää hauskaa”. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 3.1.1914, TKA

myös toisinaan Villeä tämän lähettämistä viesteistä. Suhtautumista asianomaisiin leimasi siten myönteisyys ja yhteydenpito, ja vain olosuhteet nähtiin perhepiirissä kielteisenä.

Toivoessaan tyttärensä parisuhteelle papin siunausta äiti totesi Viiville: ”Gud må nu styra så att Prästen får läsa välsignelsen öfver Eder.”⁶⁰³ Siten avioliitto ei ollut hänelle vain muodollisuus, vaan toimitus, jonka takana oli Jumalan ohjaus. Kahden eronneen taiteilijan uusi liitto ei ollut Viivin äidin silmissä paheksuttava asia, olkoonkin että esimerkiksi kristillisissä kasvatusoppaissa ajatus avioerosta ja peräti uudesta avioliitosta kauhistutti.⁶⁰⁴ Elviran uskonnollista taustaa vasten katsottuna linjaus voi viitata joko elämän osa-alueiden entistä tarkempaan erottelemiseen tai siihen, että hän oli viimeisimpien vuosien muutosten keskellä alkanut painottaa enenevissä määrin Viivin avioeron oikeutettuna pitämiään syitä. Huomioitava nimittäin on, että vaikka erojen jälkeiset uudet alut puhuttivat vuosisadan vaihteen yhteiskunnassa, puolustavat kannat tapasivat kummuta vapaamielisyydestä ja uskonnonvastaisuudestakin. Vuosisadan vaihteessa alettiin julistaa voimakkaasti relatiivista sukupuolimoraalia esimerkiksi lehdistössä. Murtumisvaiheessa ollut sääty-yhteiskunta oli taas välittämässä teollistuvalla yhteiskunnalle perinnöksi kiihtyvän taistelun yksiavioisuuden puolesta, mikä tarkoitti taistelua sekä kaksinaismoraalia että relatiivista sukupuolimoraalia vastaan etenkin 1880-luvulta alkaen.⁶⁰⁵ Vastakkainasettelu näkyi jossakin määrin myös Viivin ja hänen äitinsä välillä.

Jo avioeron yhteydessä kävi ilmi, miten avioliiton sitovuutta ja perusteita arvostelevat keskustelunavaukset olivat saaneet 1800-luvulla julkisuutta. Kuitenkin toisinaan koko avioliiton merkitys kyseenalaistettiin. Jo vuonna 1839 ruotsalaisen C. J. L. Almqvistin julkaisema pienoisoromaani ”Det går an” (”Käy laatuun”) oli käynnistänyt ensimmäisen laajan pohjoismaisen keskustelun relatiivisesta sukupuolimoraalista. Teoksellaan kirjailijan nähdään puhuneen vapaan omantunnon avioliiton puolesta. Romaanin naispuolinen päähenkilö oli valmis elämään aviollista yhdyselämää ilman suhteen virallistamista. Jos avioliittoon päädyttäisiinkin, ratkaisu olisi perusteltava vain persoonallisella tunteella ja avioliiton tulisi kestää vain niin kauan kuin rakkaus kestää.⁶⁰⁶ Vuosisadan vaihteessa puolestaan kohdistettiin laajasti huomiota Ruotsin naisasialiikkeen edustaja Ellen Keyhin, joka oli valmis korvaamaan kirkollisen avioliiton siviiliavioliitolla, kannatti paitsi avioeron helpottamista myös vapaita avioliittoja sekä esitti, ettei ihmistä saa arvostella sukupuolisuhteiden lukumäärän perusteella, vaan sen mukaan, mitä ne ovat merkinneet hänen elämälleen. Maija Rajainen kuvailee hänen ajatuksiaan pidetyn ristiriitaisina. Toisaalta Key piti sukupuolirakkautta naisen elämän ilon lähteenä –

⁶⁰³ ”Jumala johdattakoon nyt niin, että Pappi lukee Teille siunauksen.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 12.2.1917, TKA.

⁶⁰⁴ Kakko 2005, 176.

⁶⁰⁵ Nieminen 1951, 102, 117; Rajainen 1973, 90–91.

⁶⁰⁶ Nieminen 1951, 108; Rajainen 1973, 18–19.

ennen kaikkea se mahdollisti voimakkaan äitiyden tarpeen tyydyttämisen – ja pysyvää suhdetta yhteen mieheen naisen perusluontoon kuuluvana. Toisaalta Keyn mukaan oli silti ihmisiä, jotka ovat taipuvaisia rakastumaan monta kertaa, ja uudet alut olisi heille sallittava.⁶⁰⁷

Avioliiton solmiminen oli keskustelunaiheena heti Ville Vallgrenin tultua ”Villa Paarmion” asukkaaksi, ja ajatus lienee ollut lähtöisin asianomaisilta itseltään. Viivi vaikuttaa tiedottaneen jo keväällä 1913 hääaikeista äidille, mikä oli saanut äidin odottamaan tietoja varsinaisesta vihkitilaisuudesta:

Innehållet af ditt sednaste bref, det jag brände som du ville! går jag nu att besvara! För min del anser jag att du gör bra i att gifta dig! och få sedan ett stöd och Sällskap af en Man sådan jag ansåg Professorn vara. Han föreföll ju så rar och fin och sedan stör konstnär, [...] [Jag] är mycket belåten om partiet nu blott snart blefve af, att äfven jag ännu då lefver. Men kan du hålla det så hemligt att ej Stina märker och talar om det för verlden, genom mig kom: det ej ut, var säker om detta!⁶⁰⁸

Silti iloisten aikeiden yllä oli huolen häivähdyksiä: tärkeää oli, etteivät kirjeet joutuisi väärin käsiin, ja myös Viivin palvelijan vaitiolokyky arvelutti.⁶⁰⁹ Todennäköisesti Viivi ja äiti keskustelivat kuvataiteilijaparin ratkaisusta elää häitä odotellessa vihkimättömänä parina, joskin jo häiden suunnittelu lienee kuulunut arkoihin aiheisiin, sillä lain silmissä Ville oli yhä naimisissa. Toisaalta sivistyneistöpiireissä seurustelu ei voinut jatkua montaa kuukautta ilman puheita. Toisaalta lakiteksti tuomitsi pariskunnan asetelman huoruudeksi, avioliiton ulkopuoliseksi fyysiseksi suhteeksi⁶¹⁰. Myös historiantutkijapari Henry Biaudet ja Liisi Karttunen oli aikoinaan samankaltaisessa tilanteessa kuin Lepävaaran huvilan paheksuntaa kohdanneet asukkaat. Kaksikko jakoi Roomaan suuntautuneella arkistomatalla yhteisen asunnon, ja kotimaahan kulkeutuneet tiedot nostattivat Helsingissä skandaalin. Henry Biaudet ihmetteli asiaa, sillä heillä molemmilla oli oma huone, joten järjestelyssä ei hänen mukaansa ollut mitään luonnotonta. Tosin viimeistään alkuvuodesta 1909 Karttunen ja tahollaan naimissa ollut Biaudet olivat avoimesti yhdessä. Roomassa työtoveruus oli nopeasti syventynyt henkilökohtaiseksi kumppanuudeksi, mitä he eivät salailleet ystäväpiirissään, ja Rooman boheemi ilmapiiri mahdollisti elämisen niin avoimesti kuin itse halusi.⁶¹¹

⁶⁰⁷ Nieminen 1951, 168–169, 173–177; Rajainen 1973, 59–60.

⁶⁰⁸ ”Mitä tulee viimeisimmän kirjeesi sisältöön, poltin sen kuten halusit! nyt seuraa vastaukseni! Minun nähdäkseni teet hyvin, kun menet naimisiin! ja saat sitten sellaisen miehen tuen ja Seuran, jollaisena Professoria pidän. Hänhän tuntuu niin poikkeukselliselta ja hienolta ja sellaiselta suurelta taiteilijalta [...] [Minä] olen hyvin tyytyväinen, jos juhla vain vielä toteutettaisiinkin pian niin, että minäkin silloin vielä eläisin. Mutta voitko pitää asian niin salassa, ettei Stina [palvelija] huomaa ja puhu siitä maailmalle, minulta se ei lipsahda, ole varma siitä!” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.5.1913, TKA.

⁶⁰⁹ Sivistyneistön kodeissa toisaalta pelättiin, että omasta elämästään paljolti luopumaan joutuneet palvelijat osoittavat liikaakin mielenkiintoa työnantajensa elämään. Elomaa 2006, 142–143.

⁶¹⁰ Mahkonen 1980, 35. Vastaavankaltaiseksi teoksi voi nähdä esim. runoilijoiden L. Onervan ja Eino Leinon suhteen alun. Eroaikoissa ollut L. Onerva lähti ulkomaille ja liittyi matkan aikana Leinon seuraan. Leinonkaan avioero ei ollut astunut voimaan, joten suhteessa oli lain silmissä kyse vielä kaksinkertaisesta huoruudesta. Kortelainen 2006, 279.

⁶¹¹ Garritzen 2011, 118–121.

Viivin äidin alkuvuodesta 1914 esittämän vetoomuksen vaikutus Viivin ja Villen toimiin on tulkin-
nanvaraista, mutta samana vuonna pariskunta lähti Pariisiin järjestelemään Villen avioeroa ja omai-
suutta koskevia asioita.⁶¹² Keväällä äiti päätti kirjeensä jo hieman toiveikkaammin kirjoittaen: ”Mätte
Edra affärer nu klarna till det bästa vore detta en stor glädje för M:ma”.⁶¹³ Vaikka Elvira sai vuosia
ihmetellä, miksi tyttären sulhasen avioeropaperien saaminen vei paljon aikaa, yhteiselämän järjestelyt
tuskin aiheuttivat ristiriitoja pariskunnan välillä, vaan kyse lienee ollut omantunnon avioliitosta. Sii-
hen viittasi paitsi jo varhainen lupaus avioliitosta myös Viivin kuvaus suhteen alkuhetkistä:

Hän oli yksin, minä yksin. Molemmat olimme läpikäyneet onnettoman avioliiton koulun. Mo-
lemmat halusimme löytää onnea, sopusointua ja rauhaa. Ja sitä me saimme Leppävaarassa [...] Mitä
enemmän tutustuimme toisiimme, sitä paremmin tunsimme sopivamme toisillemme luon-
teiden ja koko elämäntutustumuksen ja taipumusten puolesta. Molempien rinnassa paloi rakkaus
taiteeseen ja rakkaus toisiimme. Kohtalo oli johtanut meidät oikeaan. Se ikään kuin tahtoi run-
saasti korvata edelliset kärsimyksemme. [...] ⁶¹⁴

Vaikka Ville Vallgrenin ensimmäinen avioliitto oli ollut onnellinen, hän harkitsi kauan kolmanteen
liittoon astumista. Hän piti laillisia avioliittoja suorastaan rikollisina ja epäpuhtaina ja yhteiskuntaa
suurimpana rikollisena avioitumisjärjestelyjen taustalla. Avioliitto oli pappien tai lakimiesten aset-
tama uskonnollinen ja porvarillinen muodollisuus, joka pohjautui liian usein varallisuusjärjestelyihin
ja väärään moraaliin. Sitä vastoin vapaa avioliitto olisi ainoa puhdas ja todellinen liitto: se olisi rak-
kauden – toisin sanoen luonnon Jumalan – asettama. Vaikka virallinen sinetti puuttuisi, kyse olisi
ehdottomasti kahdenvälisestä suhteesta. Avioliiton kulmakiveksi Ville nimesi rehellisyyden, eikä hy-
väksynyt uskottomuutta. Kunkin tuli heikolla hetkellä miettiä tekonsa seuraamuksia ja tuhoisuutta.⁶¹⁵
Lisäksi parisuhteiden laadusta käyty julkinen keskustelu kytkeytyy astetta konkreettisemmin Viivi ja
Ville Vallgrenin elämään moraalifilosofiaan erikoistuneen filosofi Rolf Lagerborgin⁶¹⁶ kautta. Viivi
nimesi hänet omaelämäkertansa kummiksi kirjoittaen: ”Kiitos sinulle, Rolf, suuresta ystävyystäsi.
Kuten Maria istun jalkojesi juuressa ja otan vastaan viisauden sanoja Sinulta, filosofi.”⁶¹⁷ Viivi ei
kerro, milloin ystävyys alkoi ja jättää Lagerborgin mainintojen tasolle, mutta omistuskirjoitus viittaa
ystävysten ajatusmaailmojen yhteneväisyyteen.

Lagerborg oli ollut 1900-luvun alussa mies, jossa vapaa rakkaus sai kotimaiset kasvot – hänen ansi-
ostaan Suomessa käytiin vuosisadan ensivuotena ennennäkemättömän laajaa keskustelua sukupuoli-
kysymyksestä. Marja Jalava toteaa teeman kietoutuneen Lagerborgin kohdalla osaksi muita samoihin

⁶¹² Vallgren 1949, 196.

⁶¹³ ”Kirkastukoon asianne nyt parhaiksi, se olisi suuri ilo Äidille”. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 4.5.1914, TKA.

⁶¹⁴ Vallgren 1949, 183–184.

⁶¹⁵ Louko 1995.

⁶¹⁶ Ks. tarkemmin esim. Aho 2000.

⁶¹⁷ Vallgren 1949, kuvaliite.

aikoihin pohdittuja maailmankatsomuksellisia kiistakysymyksiä: suurempaa vapautta sukupuolisuhteissa kannattavat vaativat miltei poikkeuksetta uskonnonvapautta, useimmat hyökkäsivät avoimesti avioliittoinstituutiota vastaan ja kannattivat ainakin jollakin tasolla feminismiä. Lagerborg käytti vapaata rakkautta aseena taistelussaan uskonnonvapauden puolesta, ei niinkään avioliittoa vastaan, ja hänen onnistui solmia kirkollisen vihkimyksen sijasta tuomioistuinavioliitto, jonka ehtona oli esiaviollisen sukupuolisuhteen julkinen tunnustaminen raastuvanoikeudessa.⁶¹⁸ Ellen Keyn tavoin hän näki kristillisen kasvatuksen, joka erotti hengen ja ruumiin toisistaan, sekä kristillisen ruumiillisuutta vie-roksuvan sukupuolimoraalin estävän yksilöä nauttimasta kokonaisesta elämästä puhtaalla omatun-nolla. Keskinäiseen kiintymykseen perustuva parisuhde olisi oikeutettu aina, kirkollisen tai maallisen instituution hyväksymänä tai ilman. Hän painotti sukupuolielämän luonnetta yksityisasiana ja huo-mautti, ettei valistuneen yhteiskunnan pitäisi käsitellä salavuoteuden ja huoruuden kaltaisia siveelli-syysrikkoksia. Erityisenä tavoitteena oli yläluokan naisten seksuaalisuuden vapauttaminen, sillä La-gerborgin mukaan juuri heidän pidättyvyytensä oli suuri syy säätyläismiesten kääntymiselle prosti-tuution pariin.⁶¹⁹ Hänen aiheuttamansa sukupuolisiveellisyyskeskustelu käynnisti Suomessa avioliit-tojen uudistamisliikkeen – se tosin seisoj ehdottomana absoluuttisen moraalien vaatimuksen takana.⁶²⁰

Viivi ei lopulta vaikuttanut suhtautuvan avioliittoon pelkkänä muodollisuutena sikäli, että se päätti tietyn ajanjakson. Vuonna 1917 Ville sai viimein virallisesti avioeron toisesta vaimostaan,⁶²¹ ja saman vuoden elokuun 4. päivänä Leppävaaran huvilan vuokraemännästä ja vuokralaisesta tuli aviopari. Viivi kirjoitti muistelmissaan: ”No nyt olin sitten ’professorinrouva Viivi Vallgren’, muut nimet oli unhoon jätetty. Riitti vain: Viivi Vallgren.”⁶²² Kenties nimestä ”Paarmio” oli tullut hänelle rasite, kun muistamme sosiaalisen ympäristön osoittaman tarpeen peitellä eronneen leimaa. Avioliiton myötä hänen asemansa muuttui jälleen yksiselitteiseksi. Mutta missä määrin vuosia vihkimättömässä pari-suhteessa elänyt Viivi jakoi toisten ihmissuhteiden instituutioihin kriittisesti reagoineiden ihmisten suosimia ajatuksia, kuten uskonnollisten instituutioiden vastustamisen? Valinnan vapauden korosta-minen heijastui vahvasti Viivin ja hänen äitinsä suhteeseen. Seuraavassa huomio on siinä, minkälai-sen hengellisen perinnön Viivi toi huvilaansa vaalittavaksi.

⁶¹⁸ Jalava 1997, 23, 115–116, 121.

⁶¹⁹ Jalava 1997, 37, 74, 112. Myös Ellen Key vastusti kristinuskoa vanhanaikaisuuteen vedoten sekä korosti voimakkaasti mm. individualismia ja estetismia, käsitystä kauneuden suuresta arvosta. Hänen arvoasteikossaan korkeimmalla sijalla oli pyrkimys elämäniloon ja onnellisuuteen. Kristinuskko oli päämäärän este, sillä siinä ihannoitiin maallisesta onnesta kiel-täytymistä sielun pelastumisen tähden. Nieminen 1951, 168.

⁶²⁰ Nieminen 1951, 155, 193, 237; Rajainen 1973, 87–88.

⁶²¹ Ahtola-Moorhouse 2003, 71.

⁶²² Vallgren 1949, 205–206.

5.3 Perheen pakana ja kadonnut Raamattu

Du har alltid sagt att: ”människan skall sjelf göra sig fullkomlig, men då har du ej ännu rätt fattat huru usla varelser vi äro, Vi kunna ej sjelf göra något till vår fullkomlighet vi kunna endast bedja Gud: ”Skapa i mig o Gud ett rent hjerta Och gif mig en ny vis ande” Vi måste blifva ödmjuka inför Gud och bortlägga det ägna jaget. Gud har nu användt ett smärtans ris öfver Dig, manne Han skall vinna Dig för sitt rike? må Han får frälsa din dyrköpta själja? [...] Du har härintills ej tagit an mina goda råd, ty du har ansett dem så enfaldiga, men tro nu ändå mig! och bed innerligt till Gud att han öppnar ditt hjerta för sanningens ord och förakta ej en Moders råd och böner!!!⁶²³

Jo vuodelta 1909 olevassa katkelmassa Viivin äiti esitti huomion, miten ihmisen kelvottomuudesta ymmärtämätön Viivi oli ”aina” luottanut siihen, että ihminen voisi itse tehdä itsestään täydellisen. Hän kirjoitti myös auki äidin ja tyttären välisen muurin huomauttamalla havainneensa Viivin pitävän yhtä lailla hänen neuvojaan typerinä. Viivin horjuneesta uskosta ja maallistuneesta ajankäytöstä on jo ollut merkkejä, mutta nyt 1900-luvun Viivin voi nähdä edustaneen ihmis-, kulttuuri- ja edistysoptimismia, joka oli yksi 1800-luvun lopulla jalansijaa saaneista ajattelusuunnista. Hän jatkoi kulkemistaan eteenpäin sen sijaan, että pysähtyisi ottamaan vastaan Jumalan lahjat, ja huolestunut äiti sai turhaan muistutella, ettei ihminen voi luoda todellista onnea itse. Suuntauksessa oli kyse uskosta siihen, että ihminen voi omien vapautettujen voimiensa avulla luoda yhä paremmat elinolosuhteet ja täydellisemmän onnen. Sen ilmausta oli jo valistusajalta tuttu rationalistinen näkemys ihmisen kyvystä ratkoa ongelmansa omalla järjellään. Uskonnollisuuteen ajattelutapa heijastui osaltaan vapaamielisyytenä. Kristinuskon eettinen sanoma sai huomiota, mutta dogmeja kritisoitiin.⁶²⁴

Äiti omaksui vuosien varrella eräänlaisen lähetystyöntekijän roolin suhteessaan Viiviin, mikä korostaa, kuinka kauaksi tytär olikaan karannut kasvattajansa ajatusmaailmoista. Toisaalta hänen viesteisään näkyi vapaakirkollisten näkemys, jonka mukaan Jumala ottaa vastaan syntisen ja uudistaa hänet sanansa ja Pyhän Henkensä kautta. Esimerkiksi 1880-luvun lopun herätysaallon aikaisissa puheissa pyrittiin osoittamaan sekä syntiin vajonneiden ihmisten avuttomuus että Jumalan valta auttaa heidät pois ahdingosta. Jeesuksen välittäjän asemaa korostettiin, sillä Jeesuksen veren kautta jokainen uskova tulisi synnistään puhtaaksi Jumalan edessä. Toisaalta Elvira pyrki mahdollisesti samalla täyttämään myös oman roolinsa Vapahtajan välikätenä: etsikkoajan ja ratkaisua vaativan pelastussanom

⁶²³ ”Olet aina sanonut, että: ”ihminen tekee itse itsestään täydellisen, mutta silloin sinä et ole vielä kunnolla käsittänyt miten kelvottomia olentoja me olemme. Emme voi itse tehdä mitään täydellisyytemme eteen, voimme vain pyytää Jumalalta: ”Luo minulle oi Jumala puhdas sydän Ja anna minulle uusi viisas henki” Meidän täytyy nöyrytyä Jumalan edessä ja luopua omasta minästä. Jumala on käyttänyt kovaa kärsimysten vitsaa sinuun, mahtaako Hän voittaa sinut valtakuntaansa? mahtaako Hän saada pelastaa kalliisti lunastetun sielusi? [...]. Tähän mennessä et ole hyväksynyt hyviä neuvojani, sillä olet pitänyt niitä niin yksinkertaisina, mutta usko kuitenkin nyt minua! ja pyydä hartaasti Jumalalta, että hän avaisi sinun sydämesi totuuden sanalle äläkä halveksi Äidin neuvoa ja rukousta!!! Vielä voit tulla pelastetuksi synnin vallasta.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 17.2.1909, TKA. Alleviivaukset Elviran omia.

⁶²⁴ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 6.5.1913, TKA; Nieminen 1951, 19–20.

mukaan uudistunut ihminen lähtee autuuden ilon siivittämänä uusille teille Kristuksen todistajana.⁶²⁵ Olennaista on, että lähetystoiminta näkyi monesti myös pienessä mittakaavassa, eli oma perhe ja lähipiiri miellettiin otollisiksi evankelioinnin kohteiksi.⁶²⁶ Elviran Viiviin kohdistamat toimet ovat liitettävissä kokoavaan eli voittavaan sisälähetykseen, jossa pyrittiin tavoittamaan kirkosta ja kristinuskosta vieraantuneita ihmisiä Jumalan sanan ääreen esimerkiksi järjestämällä kokoontumistilaisuuksia sekä jakamalla Raamattuja ja hengellistä kirjallisuutta.⁶²⁷

Lähetystyö oli yleisemminkin yksi Viivin äidin selkeästi erottuvista kiinnostuksen kohteista. Esimerkiksi Helsingissä käydessään hän osallistui Viivin pikkuveljen Valdemarin kanssa raamatunselitystuokioihin, joita piti ”pastori Hannula”, suomalaisen lähetystyön läpimurtovaiheen keskeinen vaikuttaja, joka oli nuoresta pitäen kierrellyt evankeliumi- ja lähetysjuhlia evankelisen liikkeen nimekkäiden julistajien joukossa ja työskennellyt 1800-luvun lopulla myös Ambomaassa.⁶²⁸ Kuopiossa asuesaan Elvira kävi puolestaan esimerkiksi ”Nuorten naisten talolla” kuulemassa vapaakirkollista lähetysaarnaaja Hilja Heiskasta ja tämän ottotytärtä Ruthia. Neidin tavoitteet sekä kertomukset etenkin pakanalasten ja naisten asemasta tekivät häneen vaikutuksen:

Nu var det rörande att höra Frö: Heiskanen beskrifva om de arma hedna barn och qvinnor [...] Nu är deras ställning hjerterörande. De skola bilda en barnuppfostringsanstalt i Indien och därför res Heiskanen ikring för att samla medel därtill, och då blifva flera barn räddade ifrån undergång. Gerna gifver man bidrag till ett så ädelt ändamål. Flickan i fråga heter Ruth. Man fick höra henne sjunga en andlig sång på sitt modersmål. Ja Gud före oss alla på den väg som leder till himlen!⁶²⁹

Vapaakirkollisuudelle evankelointityö, sekä järjestäytyvä sisälähetys että käynnistyvä ulkolähetys, oli 1800-luvun lopulta asti tärkeää. Sekin oli osaltaan aloittanut muun muassa katulähetystyön, rukousshuoneiden avaamisen ja kirjallisuuden levittämisen.⁶³⁰ Esimerkiksi Heiskanen oli taas viettänyt vuosia Skandinaavisen Allianssilähetysten Himalajan-kentällä, mistä oli saapunut pari vuodeksi lomalle kotimaahan.⁶³¹ Kiinnostavasti siinä missä Elviran ihailema neiti vei kristinuskon sanomaa

⁶²⁵ Mäkinen 1911, 137–141, 329; Lehto 1954, 25–31.

⁶²⁶ Antikainen 2004, 29. Ks. myös Leskelä-Kärki 2006, 222–226.

⁶²⁷ Esim. laitokset, joissa julkisen ja yksityisen hoivan rajoja määriteltiin uudelleen, liittyivät puolestaan pelastavaan lähetykseen. Markkola 2002, 53–54.

⁶²⁸ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 8.1.1904, TKA; Junkkaala 2012. Sittemmin Viivin Valdemar-veli kutsuttiin lähetyskokousten avustajaksikin, ja hän kierteli juuri Frans Hannulan seurassa puhujamatkoilla ympäri Suomea. Tillander 1996, 36–38.

⁶²⁹ ”Oli liikuttavaa kuulla N:ti Heiskasen kuvausta köyhistä pakanalapsista ja naisista [...]. Kyllä heidän tilanteensa on sydäntä koskettava. Aikeena on rakentaa lastenkasvatuslaitos Intiaan ja sen tähden Heiskanen matkustaa ympäriinsä kerätäkseen varoja siihen, ja siten monet lapset pelastetaan turmiolta. Mielelläänhän niin jaloön päämäärään antaa avustusta. Kysymyksessä oleva tyttö on nimeltään Ruth. Saimme kuulla hänen laulavan hengellisen laulun omalla äidinkielellään. Niin, Jumala johdattakoon meitä kaikkia taivaaseen johtavalle tielle!” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 12.5.1908, TKA. Lastenkoti kouluineen ei kuitenkaan kuulunut lähetysten ohjelmaan, mikä toi Heiskaselle sittemmin ongelmia. Kotilainen et al. 2006, 57.

⁶³⁰ Lehto 1954, 25–29; Seppo 1983, 50.

⁶³¹ Kotilainen et al. 2006, 57.

Aasiaan, mihin hänen Valdemar-poikansakin olisi ollut valmis,⁶³² Viivi oli vuorostaan tuonut itämaiset ajatukset, buddhalaisuuden, osaksi hänen jokapäiväisiä mielteitään ja huoliaan. Sairauden aika oli osoittautunut erityisen otolliseksi äidin ja tyttären hengelliselle vuoropuhelulle jo Viivin Helsingin-vuosina.

Viivin terveys horjui useaan otteeseen, mutta hän sai kävellä kerta toisensa jälkeen sairaalasta omin jaloin ulos. 1800-luvun lopulla valtaosa ihmisistä uskoi, että ihmisellä oli sielu, joka täytyy pelastaa ikuiseen elämään, mutta silti näkemys muuttui monen kohdalla yhä kaukaisemmaksi. Luonnontieteen kehitys muutti tapaa nähdä ihmisen olemus jaettuna sieluun ja ruumiiseen siirtämällä painopistettä selvästi jälkimmäiseen. Huomio alkoi kääntyä ruumiillisen hyvinvoinnin vaalimiseen. Laajojen terveysvalistuskampanjoiden myötä ihmisruumiin toiminta sekä tieteiden sairaille tarjoama apu tulivat yhä tutummiksi koko kansalle – on tosin muistettava, että mahdollisuus oman terveyden hoitamiseen viesti pitkään kuulumisesta yhteiskunnan etuoikeutettuun osaan.⁶³³ Viivin äidin ajatuksissa Jumala, sielu ja lääketiede eivät olleet ristiriidassa, mikä näkyy tyttären sairastuoteille lähetetyissä kirjeissä. Esimerkiksi vuonna 1906 Viivi selviytyi leikkauksesta, minkä myötä äidin kirjeessä välähti kirkas toivonpilkahdus. Onnistuneen operaation jälkeen helpottunut Elvira näki tyttärensä saaneen Jumalalta vielä aikaa parannuksen tekemiseen. Terveyshuolet olivat olleet kovana koettelemuksena molemmille, sillä sairaus ja lääketieteellinen menestys toivat hengellisesti varsin eri tavalla ajattelemaa Viiviä hetkellisesti samoille linjoille äidin kanssa, ja äiti kirjoitti liikuttuneena:

[...] rupeisiko nyt Jumala jo kuulemaan Äidin monivuotiset rukoukset joita olen Jumalalle edes-kantanut sinunkiin edestä [...] Ota siis, rakas lapseni, vaari tästä Jumalan kutsusta Hän kutsuu sinua nyt taudin kautta, ej ole sinulla ollut aikaa niin miettiä tätä asiaa kuin olet ”Mailman markkinoilla kulkenut” kuin on nyt tautivuoteella. [...] Oli se minulle hyvin hauska että olit huomannut käytökses minua kohtaan, kyllä olen monta haavaa saanut sydämmeeni jotka kyllä on kirvelleet kovin kippeesti vaan olen aina ajatellut: ”Jumala antakoon tämän anteeksi hänelle kuin ej ymmärrä paremmin ja tahdon nee myös antaa sinulle anteeksi sillä että et ole osannut paremmin arvostella vanhaa Äitiäsi hyvä että tulit huomaamaan ennen kuin olen poissa. Se teki kuitenkin niin hyvä [sic] minulle että kyynel silmin luin nee sanat kirjeestä ja kiitin Jumalaa että Hän oli sen ajatuksen sinussa herättänyt ja valaiskon [sic] Pyhä Henki sinua nyt eteenpäin ja vieköön ”oikeelle tielle” [...]

Sairauden heikentämä Viivi oli siis päätenyt pyytämään äidiltään anteeksi käytöstään, mikä osaltaan tuki äidin toiveita hänen lisääntyneestä alttiudestaan tehdä parannuspäätös. Silti äiti tiedosti myös

⁶³² Valdemar osallistui morsiamineen lähetystyöhön valmistaville kursseille. Haaveena oli siintänyt Kiina, mutta myös Itä-Karjalan lähetystyökentät kiinnostivat. Elvira-äidin sydän oli tosin iloinnut, kun poika luopui Kiina-hankkeesta. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 12.5.1908, TKA; Tillander 1996, 41.

⁶³³ Ollila 2000, 120–130; Elomaa 2006, 180; Ollila 2011, passim. Kun ruumis oli suurennuslasin alla, sieluakin alettiin lähestyä toisin – monet eri alat luonnontieteistä neurologiaan alkoivat luoda siitä omia tulkintojaan. Myös sielutiede eli psykologia alkoi kehittyä ottaen vaikutteita niin lääketieteestä, filosofiasta kuin kasvatustieteistäkin. Kristillinen tulkinta menetti arvoaan. Ollila 2000, 120–130; Ollila 2011, passim.

haasteen. Sama kirje osoittaa, ettei Viivi ollut hengellisten asioiden suhteen välinpitämätön, vaan nojasi ajatuksissaan buddhalaisuuteen, mikä toi uudenlaisen otteen äidin ajatteluun. Viivi ei kaivannutkaan vain hengellistä heräämistä, vaan käännytystä oikean opin pariin:

Elä luota Buddhaan eikä hänen oppiinsa, kuin meillä on niin selvä Evangelinen oppi, vaan rupee lukemaan Jumalan Sana Raamattua joka meillä on tienviittana taivaaseen. Siitä tulee sinulle oikeata [sic] viisautta ja voimaa. [...] Olen näinä päivinä ollut kolme eri kertaa kuulemassa yhtä niin, niin, hyvää lahjakasta saarnamiestä yksi ”Pastor Valkama” Ameriikasta joka on täällä pitänyt iltamia Raittiustalolla ja kirkossa. Ihmisiä on ollut kuulemassa huoneen täydeltä ja kyllä sitä oli hyvä kuunnella, neuvoi ja osoitti tien Kristuksen luo [...] Se puhui myös Buddhan opista, ajattelin: ”että nyt pitäisi Viivin olla tuota kuulemassa”. Hän sanoi B:han sanovan että ihminen pitää itse pelastaa itsensä ej se tarvii toista pelastajaa neuvoi oppilaitaan itse pelastaa itsensä koettaa tulla paremmaksi omalla työllä ja voimalla ja Kristus kuin taas neuvoi opetuslapsiaan: sanoen ”Älkää peljätkö, Minun Isäni huoneessa on monta asuinsijaa, mänen pois valmistamaan teille sias siellä. Uskokaa minuun! niin tulette autuaksi”.⁶³⁴

Kahden opin vastakkainasettelu oli näyttävästi esillä. Kirje paljastaa, että buddhalaisuus saattoi olla hyvinkin keskeisessä osassa siinä, että Viivi alkoi ammentaa uskoa itseensä. Näkemystä tukee myös Viivin oma muistelu Anni-siskonsa kuoleman nostattamista tunteista: ei pidä rukoilla avuttomia jumalia. Äidillä oli silti vahva käsitys siitä, miten hänet saisi luopumaan Buddhasta ja vakuuttumaan kristinuskon totuudesta. Kuitenkin sairaudesta toipumisen jälkeen Viivin torjuva suhtautumistapa palasi ja suorastaan jalostui kärjistäen ristiriitoja.

”Du skref ej sedan om du fått bibeln som jag sände! må det skulles omkommit på vägen? inte var det meningen att du skulles så missakta en sådan bok att du ej låter mig veta om du fått den. Jag tänckte så lemna den till ett minne af mig åt dig.”⁶³⁵ Alkuvuodesta 1913 äiti oli päättänyt jo lähettämään huvilalleen asettuneelle Viiville postitse Raamatun ja vaikutti ärtyneeltä, kun alkoi näyttää siltä, että tytär oli sivuuttanut lahjan. Elvira toivoi muiston itsestään kiteytyvän Viivin mielessä juuri Raamattuun, mutta mahdollisesti hävinnyt pyhä kirjakaan ei saanut häntä luovuttamaan. Vapaakirkollisen linjan mukaan Raamattu olikin uskonasioissa ainoana elämänohjeena ja tienä taivaaseen, ja se asetettiin kaiken ihmisselityksen yläpuolelle.⁶³⁶ Loppuvuodesta 1913 äiti vaihtoi lähestymistapaa ja antoi Viiville puolestaan harrastuksensa varjolla raamatunselityksiin liittyneitä kirjavinkkejä: ”Jag håller på att läsa Förklaringar öfver Mose böcker de äro herrliga lifgifvande; köp äfven du desse böcker! de äro skrifda af en Jude som blifvit omvänd till kristendom. Han heter ’C:H: MacIntosh’ det äro på

⁶³⁴ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 10.10.1906 [päiväys kuoressa], TKA. Alleviivaukset ja kirjoitusvirheet Elviran omia.

⁶³⁵ ”Et sitten kirjoittanut saitko lähettämäni raamatun! mahtaakohan se olla hävinnyt matkalla? tarkoitus ei suinkaan ollut että halveksisit sellaista kirjaa niin ettet anna minun tietää saitko sen. Olin ajatellut niin jättää sen sinulle muistoksi minusta.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 8.1.1913, TKA.

⁶³⁶ Mäkinen 1911, 329.

svenska.”⁶³⁷ Hänellä itsellään oli halua oppia tuntemaan Raamattua yhä paremmin, mihin vapaakirkolliset vaikuttajatkin näyttivät esimerkkiä,⁶³⁸ mutta kirjavalinnan taustalla saattoi olla myös syvempi merkitys: Viivi voisi kääntyä kristinuskoon siinä missä toisuskoinen juutalainenkin.

Viivi oli vuorostaan alkuvuodesta 1914 kertonut äidilleen omista lukukokemuksistaan. Ajankohdasta päätellen on varsin mahdollista, että hän nosti Friedrich Nietzschen keskustelunaiheeksi vastineena äitinsä ylläpitämään Raamattu-keskusteluun sekä viestinä aiheen käsittelyn lopettamiseksi. Äidin vastauksesta on nähtävissä Viivin lukuvalinnan herättämä tunnekuuhu:

Du skref att du läser hedniska böcker af Nietsche [sic] läs bara dem så länge de roa dig, men samma författare som skrifvit dem hade ju före sin död blifvit stormgalen, hans samvete vaknade och han insåg väl att han skrifvit till mennsikers förderf och deraf fick han grymma samvetsqual. Läs du bara desse och andra ~~edliga~~ hedna skrifter men kanske Gud engång öppnar⁺ dina ögon. [+och du inser fördref i flika lektyr] ty Gud har lofvat att höra en Moders böner och ej låta mina många barn gå till den osaliga evigheten. Detta är allt en stor sorg för mig då jag täncker uppå att jag ej kunnat uppfostra Eder bättre ej föra Eder till Gud.⁶³⁹

Katkelman alussa Elvira oli näennäisen ymmärtävä. Tytär lukekoon mitä haluaa, vaikka sitten pakanallisia kirjoja, mutta kun Nietzschekin koki viimeisinä hetkinään tunnontuskia, odottanee se myös Viiviä. Toisaalta hän kirjoitti hieman epäröiden Jumalan ”ehkä” avaavan Viivin silmät, toisaalta ilmaisi yhä luottavansa Jumalan kuulevan äidin rukouksen. Kuitenkin kirjeen edetessä hän kuvailee jo avoimesti epätoivoaan. Viivin taipumukset lukea vääränlaista kirjallisuutta ovat jäljitettävissä äidin kasvatustyöhön, ja Elvira koki tilanteen karanteen hallinnastaan. Hän oli tehnyt äitinä kaikkensa ja epäonnistunut. Jos jälkikasvu joutuu tuohon, se on hänen syytään, ei lasten tai Jumalan kovuuden.

Viivin tekemän keskustelunavauksen kaltaisia välikohtauksia tapahtui myös muissa aikakauden sivistyneistöperheissä. Maarit Leskelä-Kärki havaitsi Aune Krohnin kirjeissä moralistisia kannanottoja esimerkiksi Aino-siskon lukemiin teoksiin – Jumalasta vieraantuneen Goethen lukemista pidettiin

⁶³⁷ ”Luen parhaillani selityksiä Mooseksen kirjoista ja ne ovat ihanan elähdyttäviä; osta sinäkin näitä kirjoja! ne ovat kristinuskoon kääntyneen Juutalaisen kirjoittamia. Hänen nimensä on ”C:H.: MacIntosh” ne ovat ruotsiksi.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 23.10.1913, TKA.

⁶³⁸ Saarnaaja Antti Mäkinen kirjoitti tarkoin Raamatun selittämisestä. Hän antoi ymmärtää Suomessakin kierrelleen saarnaaja Tiseliuksen olleen esikuvallinen esittäessään ”[...] saarnoissaan Vanhan testamentin esikuvien kautta uuden testamentin täydellisyyden”. Mäkinen 1911, 138.

⁶³⁹ ”Kirjoitit lukevasi Nietzschen pakanallisia kirjoja. Lue vaan niitä niin kauan kuin ne sinua huvittavat, mutta sama kirjailija, joka ne kirjoitti, oli kyllä tullut ennen kuolemaansa raivohulluksi, hänen omatuntonsa heräsi ja hän ymmärsi kaikesta kirjoittaneensa ihmisten tuhosiksi ja sai siksi hirvittäviä omantunnontuskia. Lue sinä vaan niitä ja muita ~~huonoja~~ pakanallisia kirjoituksia, mutta ehkä Jumala kerran avaa⁺ silmäsi [+ ja ymmärrät luettavissa liuskoissa olevan turmeluksen] sillä Jumala on luvannut kuulla Äidin rukoukset eikä anna minun lapsilaumani kulkea ikuisen kadotukseen. Tämä kaikki on minulle suuri suru, sillä ajattelen, etten kyennyt kasvattamaan Teitä paremmin, johdattamaan Teitä Jumalan luo.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 27.2.1914, TKA. Alle- ja yliviiuvaukset Elviran omia.

haitallisena.⁶⁴⁰ Anne Ollila puolestaan mainitsee opettajana ja diakonissalaitoksen johtajana toimineen Jenny Ingmanin esittäneen kirjailijan uraa aloittavalle veljelleen vaatimuksen, että kirjallisuudelta oli odotettava moraalista opettavaisuutta ja ylentävää vaikutusta. 1800-lopulla kirjallisuuden kentällä oli tapahtunut myös realismin läpimurto, eli ihanteita ei korostettu enää yhtä voimakkaasti kuin ennen. Kirjailijat osallistuivat innolla moraalikysymysten pohdintaan, joten moraalikäsitysten muuttuminen ja siitä käyty keskustelu nousivat lukijakunnankin parissa keskustelunaiheeksi.⁶⁴¹

Elvira ei kirjeessään ilmaissut, mitä Nietzsche tuotantoa Viivi oli kertonut lukevansa ja miksi. Samoin epäselväksi jää, miten tuttu filosofi hänelle itselleen oli ja mihin hän perusti tulkintansa tämän viimeisistä hetkistä. Runouteen mieltynyttä Viiviä saattoi hyvinkin miellyttää jo Nietzsche aforistinen ja runollinen kirjoitustyyli, mutta filosofin mietteet lienevät heijastaneen Viivin omaa ajattelutapaa yksilön voimasta. Sosiaali- ja hengenhistoriallista kehitystä Suomen suuriruhtinaskunnassa tutkinut Armas Nieminen mainitsee vuonna 1900 kuolleen Nietzsche filosofialla olleen vuosisadan vaihteen ilmapiiriin suuri vaikutus, mikä näkyi monen kirjailijan, kuten Eino Leinon, Volter Kilven ja L. Onervan, tuotannossa. Filosofin ajatukset olivat levinneet Suomeen 1800-luvun lopulla etenkin Ruotsista, ja niihin kuului niin oppi individualistisesta rajattomasta vapaudesta kuin ”yli-ihmisen” ihannointikin. Nietzsche ajattelun mukaan päämäärien, arvojen ja valintojen perusteet olivat olemassa vain sikäli, kun ne olivat ihmisen itsensä luomia ja asettamia. Uransa alusta lähtien filosofi oli hyökännyt kristinuskoa ja länsimaista kulttuuria vastaan. Hän syytti juutalais-kristillisyyttä erityisesti siitä, että luova voima oli länsimaissa jäänyt loogisen järjestyksen ja ankaran kohtuullisuuden ihanteen varjoon – luovuuden ja koko todellisuuden perustana oli vietillinen ja amoraalinen energia.⁶⁴²

Myös Viivin ystävät Kasimir Leino ja Rolf Lagerborg olivat löytäneet Nietzsche tuotannon 1800-luvun lopulla. Lagerborg piti filosofia ideoita ja ihanteita näkevänä ja muovailevana taiteilijana – vasta taiteen ja filosofian kautta elämälle annetaan arvo. Marja Jalava kirjoittaa Lagerborgin tulkinneen Nietzsche esittelemän yli-ihmisyyden vaatimukseksi yksilön sisäisestä jalostumisesta. Suomalaisfilosofin omien näkemysten määräävin piirre oli individualismin, itsemääräämisoikeuden ja valinnanvapauden korostaminen. Esimerkiksi vuonna 1902 hän oli maalailnut kuvaa uudesta emotionaalisesti ylitsepursuavasta ideaali-ihmisestä, joka kääntää selkänsä sovinnaiselle pysähtyneisyydelle ja ”järkevyydelle” ja jonka vapautta arkipäivän ahtaat olosuhteet eivät kahlitse. Naisena ei kuulu uhrautua, vaan osoittaa vapautta ja arvostelukykyä.⁶⁴³ Huomattavaa on, että Lagerborg kirjoitti myös

⁶⁴⁰ Leskelä-Kärki 2006, 222–223.

⁶⁴¹ Ollila 1998, 49, 174–179.

⁶⁴² Nieminen 1951, 33–34; Jalava 1997, 42; Jalava 2005, 317–332.

⁶⁴³ Jalava 1997, 42, 69; Jalava 2005, 317–332.

Ville Vallgrenin ”ABC kirjasta” vuonna 1916 arvion, jossa korosti juurikin Vallgrenin elämäniloa.⁶⁴⁴ Näin ollen Lagerborgin ajatusmaailma kytkeytyy monella tasolla Viivin huvilan taiteilijaelämäntapaan: samanhenkiset ihmiset viihtyivät yhdessä.

Uskonnollisen äidin reaktio tyttärensä lukuvalintoihin oli ymmärrettävä, mutta epätoivosta huolimatta Nietzscheä kirjoitelleen Viivin ajattelussa ei ollut todennäköisesti tapahtunut muutosta – omiin voimiinsa luottaneen Viivin näkemysten vankkuus lienee vain valjennut äidille entisestään. Kuitenkin Viivin vuoden 1906 sairasvuodekokemus näyttää tehneen äitiin voimakkaimman vaikutuksen, sillä toiveikkuus heräsi uudelleen vuonna 1916, jolloin Viivin terveys oli taas koetuksella:

Älskade Vivi! Af Ines hörde jag att du varit sjuk och kanske måste opereras. Du har då lifvets alvar för dig det kan blifva ett eller annat. Tänck älskade Vivi härpå! _ om döden komme till Dig hvar skulle du då hafva din tröst och styrka hvem skulle kunna trösta Dig, vänd dig till Gud bekän dina synder och bed om nåd för Jesu skull. Han, som är sjelfva kärleken, vill ingen syndares död. Han älskar oss mera än en Moder sitt barn sitt barn han säger: ”Om Edra synder vore blod röda Skall jag göra dem snö hvita”. Ja älskade Barn ”Tro på Gud så bliver du salig”. [...] Jag sänder dig en tidning med mycket små goda uppsattser bra att läsa på sjukbädden. läs nu kära Vivi den! du kan hafva stor nytta af dem (om du vill) för din själ.”⁶⁴⁵

Siinä missä Nietzsche-paljastus oli jossain määrin lannistanut äidin, nyt hän lähetti jälleen Viiville tämän sielulle sopivaksi katsomaansa luettavaa. Kiinnostavasti hän tällä kertaa kuitenkin lisäsi tekstin tehon riippuvan tyttären omista haluista tehdä uskonratkaisu, joten Viiville jätettiin taivutteluyrityksissäänkin liikkumatilaa – yksilönvapaus tunnustettiin.⁶⁴⁶

Viimeisinä elinvuosinaan äiti sai kuulla Rautalammin palvelusväkeen ja Viivinkin Tampereen talouteen kuuluneelta Sofia Hänniseltä, että Viivi olisi kokenut Tampereen aikoinaan herätyksen, ja alkoi elätellä toiveita tuon olotilan paluusta.⁶⁴⁷ Kenties kyseisellä hengellisellä kokemuksella oli ollut vaikutusta myös siihen, että Viivi oli kääntynyt eronsa aikana saarnaaja Brofeldtin puoleen. Elvira antoi Hännisen lausunnolle suuren arvon, sillä hän ylisti Hännistä siinä missä Amerikan pastori Valkamaa aikoinaan, kertoen miten ”[h]on är en bra klok menniska den Sofia Hon har talegåfva kan tala

⁶⁴⁴ Lagerborg 1916, teoksessa Vallgren 2003, alkuliite.

⁶⁴⁵ ”Rakas Vivi, kuulin Inekseltä että olet sairas ja joudut ehkä leikkaukseen. Olet siis hengenvaarassa, voi käydä yksin jos toisin. Ajattelepa tätä rakas Vivi! _ jos kohtaat kuoleman, mihin kohdistat luottamuksesi ja voimasi, kuka voisi lohduttaa sinua, käänny Jumalan puoleen tunnusta syntisi ja pyydä armoa Jeesuksen tähden. Hän, joka on itse rakkaus, ei halua synnintekijän kuolemaa. Hän rakastaa meitä enemmän kuin Äiti lastaan hän sanoo: ’Jos Teidän syntinne ovat veripunaiset Teen ne lumivalkoisiksi’. Niin rakas lapsi, ’Usko Jumalaan niin tulet pyhäksi’. [...] Lähetan sinulle lehden jossa on paljon pieniä hyviä kirjoitelmia joita lukea sairasvuoteessa. lue nyt rakas Vivi se! voit saada suuren hyödyn (jos haluat) niistä sielullesi.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 8.4.1916, TKA.

⁶⁴⁶ Ks. myös Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 10.10.1906 [päiväys kuoressa], TKA.

⁶⁴⁷ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 8.9.1919, TKA.

som en prest och godt förstånd”.⁶⁴⁸ Uusi seurakunnallinen kehitys oli tuonut muutoksia naisen asemaan. Virallisen luterilaisen kirkon parissa naisen roolit olivat rajalliset, eikä heidän ollut mahdollista toimia vaikkapa sananjulistajina. Erilaiset kristillis-siveellisten järjestöjen toimintamuodot, raamatuseurat ja kodeissa kokoontuvat piirit asettuivat puolestaan puolijulkiseen tilaan, jolloin sukupuoli-jako ei ollut niin jyrkkä ja naisille tarjoutui väyliä puhumiseen ja esilletuloon.⁶⁴⁹ Viivin äidin voi nähdä suhtautuneen myönteisesti naisten toimintaan uskonnollisella kentällä – olivathan myös neiti Heiskanen sekä Viivin opiskelutoveri esimerkkejä hengellisesti valppaista ja aktiivista naisista. Kuitenkin koettaessaan saada Viivin vakuuttuneeksi hengen voimasta äiti tuntui luottaneen miehisen saarnan voimaan.

Viivin kirjeenvaihtotoveri Pekka Brofeldt oli tuttu nimi Viivin lähipiirissäkin. Äiti oli aikoinaan toivonut Viiviä yleisöksi Helsingin hyville saarnaajille, joista antoi esimerkkinä nimet ”Baron Vrede ja Brofeldt y:m.”,⁶⁵⁰ ja patisti tätä kuuntelemaan myös pikkuveli Valdemarin pitämää puhetta Helsinkiin ”till Missionskyrka”.⁶⁵¹ Äidin lähestymistapa oli toisinaan varsin yhteisöllinen. Viiviä hengellisiin tilaisuuksiin kannustamalla hän koetti vaikuttaa paitsi tyttärensä sisäiseen vakaumukseen myös seuraan, jossa tämä liikkui.⁶⁵² Suositelluissa hengenmiehissä näkyi äidin luottamus sekä kuopukseensa että tämän tuttaviiin. Valdemar oli nuorena saarnaajana ja lähetyisseura-aktiivina ystäväystynyt niin Pekka Brofeldtin kuin serkusten Karl August ja Henrik Wreden kanssa.⁶⁵³ 1910-luvulle tultaessa saarnaajatoverit Brofeldt ja Lindbohm asuivat perheineen Kuopiossa, missä herätystoiminta rakentui vahvasti Brofeldtin ympärille. Niin ikään Valdemarin perhe, kenties Elvirakin, kävi tiuhaan saarnaajan salissa pidetyissä kokouksissa. Kun Brofeldt sittemmin siirtyi helluntailaisuuden pariin, joitakin vuosia hänen jälkeensä, vuonna 1917, myös Valdemar liittyi heihin. Askeleen suuruudesta kertoo, että kaste edellytti eroa papin virasta.⁶⁵⁴

⁶⁴⁸ ”Hän on hyvin viisas ihminen tämä Sofia Hänellä on puheenlahja osaa puhua kuin pappi ja hyvä ymmärrys.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 8.9.1919, TKA.

⁶⁴⁹ Antikainen 2004, 35; Leskelä-Kärki 2006, 233–234. Tosin naisia oli 1700-luvun lopulla herätysten alkuaikoina johtopaikoilla, mutta esim. naisten vahvasti edustama horrossaarnaajainstituutio väistyi usein herätysliikkeiden organisoitumisen tieltä, vaikkakin alueelliset erot olivat suuria. Sulkunen 1999, esim. 80, 91.

⁶⁵⁰ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 10.10.1906 [päiväys kuollessa], TKA.

⁶⁵¹ Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 8.1.1913, TKA.

⁶⁵² Vapaakirkolliset arvostivat yksilöllisen pelastusratkaisun tehneiden yhteisöllisyyttä, joka näkyi mm. raamatuntutkiskelussa, rukouksessa ja ehtoollisessa – heidän toimintansa, kuten seurakuntaelämän ja jumalanpalveluksen, ehdottomana perustana olivat Raamattu sekä apostolinen uskontunnustus. Mäkinen 1911, 329; Lehto 1954, 25–31.

⁶⁵³ Tillander 1996, 37–38. Ks. Wrede-suvusta Antikainen 2004.

⁶⁵⁴ Seppo 1983, 32, 64; Tillander 1996, 45–53, kuvaliite. Valdemar ei tuntunut aiheuttavan äidilleen huolta uskonnollisten linjaustensa suhteen. Äiti ei paheksunut ainakaan kirjeissään Viiville Valdemarin virasta luopumistakaan, vaikka murehtikin pojan perheen ajautuneen taloudelliseen ahdinkoon. Esim. Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 8.5.1919; 12.5.1919, TKA. Siten äidin voi nähdä tukeneen yksilön vapaata valinnanmahdollisuutta. Valdemarin ratkaisun hyväksyminen tukee myös näkemystä, jonka mukaan äiti asetti uskon kaiken muun, myös perhehuolien, yläpuolelle, mitä hän vaati Viiviltäkin.

Epäselvää on, kuuluiko saarnaaja ensiksi Viivin vai Valdemarin tuttaviin. Muistelmissaan Viivi ei mainitse Brofeldtia, mutta tämän veljen, kirjailija Juhani Ahon, kylläkin, joten tuttavuussuhteita solmittiin monia teitä pitkin.⁶⁵⁵ Kirjeet eivät myöskään paljasta, tiesikö äiti Viivin olleen saarnaajan kanssa kirjeenvaihdossa. Vuosien varrella Viivin sielusta suorastaan kilvoiteltiin ja vieläpä yhteneväisin keinoin ja argumentein. Brofeldt kirjoitti, miten suuri ilo hänelle olisi olla se, joka saa Viivin johdatetuksi vanhurskauteen. Kuten aiemmin kävi ilmi, Viivi kyseli aikoinaan saarnaajalta, mitä hänen olisi vaikeassa elämäntilanteessa tehtävä. Äidin lailla Brofeldtkin oli painottanut, miten päätöstä etsiä ensin Jumalan valtakuntaa seuraa muidenkin asioiden asettuminen oikeisiin mittasuhteisiin. Siinä missä Viivi sai äidiltään kirjasuosituksia, myös saarnaaja kehotti häntä tarttumaan omiin uskonnollisiin julkaisuihinsa.⁶⁵⁶

Elvira-äiti saattoi ottaa Brofeldtin Viiville esimerkiksi toisesta parannuksen tehneestä. Brofeldt itsekin oli kirjoittanut Viiville tietävänsä omasta kokemuksestaan, kuinka turhaa kamppailu omassa voimassa oli: hän muisteli tehneensä töitä ”selkään pistäen isänmaansa eteen” verraten sitä Viivin tapaan työskennellä lastensa, taiteensa ja ihanteidensa eteen.⁶⁵⁷ Ennen kääntymystään Iisalmen kirkkoherran Henrik Gustaf Theodor Brofeldtin poika oli ollut toimittajana ja kirjailijana realismiin kallellaan ja puhunut tyypillisten 1880-luvun aatteiden sekä kirkonvastaisen ja radikaalin ideologian puolesta. Hän oli tullut uskoon vasta kesällä 1903 Ruotsissa, jonne oli karkotettuna Venäjän hallinnon vastustamisesta, ja kirjoitti Viivillekin juuri länsinaapurista käsin. Uskoon tultuaan hän oli liittynyt allianssikristilliseen liikkeeseen ja alkanut työskennellä niin uskonnollisten julkaisujen parissa kuin Suomen Lähetysseuran matkasaarnaajanakin.⁶⁵⁸ Vapaakirkollisuus oli yksi esimerkki siitä, että uskonnollista pakkoa ja jäykkiä oppilinjauksia pystyi vastustamaan loitontumatta uskonnollisuudesta. Juho Lehto pohtii, ettei kyseinen liike kulkenut tavallisia kirkollisia uomia, vaan raivasi uusia teitä ja vetosi etenkin siihen sivistyneeseen väestönosaan, joka ei piitannut totutuista jumalisuuden muodoista.⁶⁵⁹ Kun huomioi Viivin äidin elämän loppuun asti jatkuneen huolen tyttären hengentilasta, Brofeldtin ja Viivin vuorovaikutussuhde ja mahdollinen yhteisymmärrys ei ollut kuitenkaan johtanut viimeksi mainitun lopulliseen kääntymykseen ja omien polkujen hylkäämiseen, vaikka miehen rohkeus uskonnollisissa asioissa Viivin veljeen suuren vaikutuksen tekikin.

⁶⁵⁵ Vallgren 1949, esim. 78; Tillander 1996, 45. Pekka Brofeldt kirjoitti Viiville myös tuttavallisesti Italiassa olevasta ”Jussista” välittäen tämän terveisiä ja jakaen osoitetietoja. Esim. Pekka Brofeldt Viivi Vallgrenille 7.2.1904, TKA.

⁶⁵⁶ Pekka Brofeldt Viivi Vallgrenille 3.4.1904; 30.4.1904, TKA.

⁶⁵⁷ Pekka Brofeldt Viivi Vallgrenille 30.4.1904, TKA

⁶⁵⁸ Esim. Pekka Brofeldt Viivi Vallgrenille 9.3.1904, TKA; Niemi 1998.

⁶⁵⁹ Lehto, 1954, 22–25.

Kuitenkin Viivin kirjeenvaihto Brofeldtin kanssa sekä Elvira-äidin välikäsien kautta saama tieto tyttärensä hengellisestä herätyksestä viittaavat osaltaan siihen, että myös kristinusko puhutti vuosien varrella Viiviä kenties syvästikin. Toisaalta ne paljastavat, ettei Viivi jakanut äidille kaikkia hengellisiä ajatuksiaan, mikä oli jälleen yksi tapa lisää tehdä pesäeroa sivistyneistönaisten väliseen hengelliseen yhteisöllisyyteen. Toisaalta suhteessa oli toisenlaista avoimuutta, kun sitä vertaa Anne Ollila tarjoamaan esimerkkiin toisesta säätyläisäidin ja -tyttären, Sofia Lovisa ja Elin Hällströmin, vuorovaikutussuhteesta. Rukoilu ja raamatunluku olivat Hällströmeilläkin lääkkeinä epäilyksen karkottamiseen. Kun tytär oli nuorena ilmaissut luottamuksena horjuvan Jumalaan, äiti oli vastannut, ettei tämän pitänyt epäillä Raamatun sanaa vaan luottaa Jumalan antavan oikean uskon. Ollila arvelee tyttären noudattaneen äitinsä neuvoja tai ainakin lakanneen jakamasta äidilleen uskonnollisia epäilyksiään.⁶⁶⁰ Viivin tapauksessa äiti oli tietoinen tyttärensä hengellisistä epäilyksistä ja voimallaisista – ja tietoisempikin kristinuskon horjumisista kuin heräämisistä.

Huomioitava on, että vaikka Viivi vaikutti äitinsä silmissä vastavirtaan kulkevalta, myös Elviralla itsellään oli uskonnollisen ajattelunsa osalta radikaalin rooli, kun katsotaan perhepiirin sosiaalisia suhteita laajemmin. Asta Tillander hahmottaa Elviran lapsenlapsen, Valdemar Lindbohmin tyttären, mietteitä kirjoittamalla, miten ”[i]sä ja Elviira-mamma olivat jotenkin eri tavalla uskovaisia” verrattuna toisen puolen sukuun, jotka olivat ”sellaisia kuin muutkin, vakaita kirkkouskovaisia”.⁶⁶¹ Äiti yritti siis myös osaltaan vetää Viiviä mukaan valtavirrasta eroavaan uskonnollisuuteen. Muistelmansa Viivi päätti toteamalla: ”Kumminkin olen hartaasti kiitollinen kaiken antajalle. Monelle ei anneta niin paljon kuin minä olen saanut”,⁶⁶² mikä viittaa hengellisyyteen, mutta ei suoraan uskontosidonnaisuuteen. Kenties kyseessä oli kuitenkin kädenojennus edesmenneelle äidille, joka oli esimerkiksi menestyksekkäänä Pariisin vuosina painottanut: ”Nu var det ju underbart att du så fick som för inte så mycket bohem men tro mig! Nu hade Gud sin hand med där också. det är Han som styr alla våra öden.”⁶⁶³ – menestystä ei pitänyt laskea omaksi ansioksi.

⁶⁶⁰ Ollila 2000, 104–105.

⁶⁶¹ Tillander 1996, 54. Valdemarin appivanhemmat olivat luterilaisen kirkon kantajäseniä, vahvasti kirkollisia sekä heränneisiin päin kallellaan. Tillander 1996, 67.

⁶⁶² Vallgren 1949, 284.

⁶⁶³ ”Olihan se nyt ihmeellistä että niin sait enemmän ylistystä kuin koskaan mutta usko minua! Jumalallakin oli kätensä siinä. Se on Hän, joka ohjaa kaikkia elämänvaiheitamme.” Elvira Lindbohm Viivi Vallgrenille 12.5.1911, TKA.

PÄÄTELMÄT

Viivi Vallgren irtautui sivistyneistön elämäntavasta ja lapsuudenkotinsa perinnöstä kolmella tasolla: urakehityksellisellä, hengellisellä ja perhearvillisella. Irtautumisprosessien ajoittuminen kertoo hänen mahdollisuuksien horisonttinsa vaihteellisesta muuttumisesta, ja eri avainhenkilöt-, -paikat, -tapahtumat ja -sukupuoliroolit olivat horisonttia muovanneita tekijöitä.⁶⁶⁴ Viivin horisontin kannalta oli merkittävää, että 1800-luvun lopulta lähtien sivistyneistönainen saattoi jo valita avioliiton sijasta elämänsä sisällöksi ja elantonsa turvaksi uran. Rautalammin nimismieskodissa näytettiin varsin tavomaista esimerkkiä kodin työnjaon ja hengelliseen kasvatukseen suhteen, mutta silti riippumattomuus oli sekä Viivin itsensä että hänen vanhempiansa hänelle suunnittelema ensisijainen tulevaisuuden tavoite – lähinnä näkemykset itsenäistymistiestä erosivat toisistaan. Viivi pääsi osalliseksi sivistyneistötyttöjen lisääntyneistä kouluttautumismahdollisuuksista, ja hänen opintoihinsa panostettiin monilapsiseksi perheeksi poikkeuksellisen auliisti.

Viivin elämän avaintapahtumista merkittävimmät käynnistivät irtautumisprosessit. Urakehityksellinen suuntaus oli irtautumistasoista kokonaisvaltaisin, sillä Viivin taidepyrkimykset heräsivät jo ensimmäisessä kerrotun identiteetin tarinassa ja kytkeytyivät myös kahteen muuhun irtautumisprosessiin. Vanhempien päätöksellä sivuuttaa hänen teatterihaaveensa oli tapahtumista kenties laaja-alaisin vaikutus johtuen siitä seuranneista myöhemmin purkautuneista jännitteistä. Alistuminen sai Viivin päättämään, ettei uhrautuisi toistamiseen, ohjaamaan elämänsä määrätietoisesti pois Rautalammin kotimaisemista ja valitsemaan varhaisen avioitumisen. Hän kapinoi uhrautumisvaatimuksia vastaan myös niin avioeroa, äitiyttä kuin lapsuudenkodin pelastamistakin koskeneiden kysymysten äärellä.

Viivin toisessa kerrotun identiteetin tarinassa lapsuudenkodin kristillistä perintöä vaalinut Elvira-äiti sai havaita, miten Viiville läheisen isosisko Annin kuoleman jälkeiset vuodet toivat merkkejä horjuvasta uskosta. Kehitystä vahvistivat yhä maallistuneempi ajan käyttö sekä turvautuminen filosofiaan ja itämaiseen uskontoon. Hengellinen ja urakehityksellinen irtautumisprosessi yhdistyivät näkyvästi kolmannesta tarinasta alkaen, kun taide-elämä valtasi myös pyhäpäivät. Vuosien varrella äiti muistutti kärsivällisyyden ja kärsimyksen kestäminen tuottavan hedelmää, mihin Viivikin uskoi, mutta siinä missä äiti vaati pysähtymistä ja näki palkkion tulevan Jumalalta, Viivi korosti toistuvasti omia tekojaan, eteenpäin menemistä ja ”kohtaloa” palkinnon aikaansaajina.

⁶⁶⁴ Ks. tarkempi erittely liite 2.

Perhearvoista irtautuminen alkoi avioeron käynnistämässä kolmannessa kerrotun identiteetin tarinassa. Jo Viivin avioliitossa oli kapinan merkkejä, mutta se vastasi silti päällisin puolin kriteereitä, joita säätyläisyhteisö asetti onnistuvalle perhe-elämälle, ja sisälsi lähinnä Viivin lapsuudenperheen jäsenten valintoihin ja toiveisiin nähden poikkeavia piirteitä. Kuitenkin toisin kuin monelle sivistyneistönaiselle Viiville avioliitto ei ollut elämän päämäärä, vaan sillä oli välinearvoa. Moni taiteilijainainen jäi naimattomaksi tai luopui perheen perustamisen myötä kutsumuksestaan, mutta Viivi sai avioliitossaan alkaa toteuttaa teatterihaaveitaan ja löysi osittain puolisonsa sukulaisten avulla itsensä kuvataiteilijan. Samoin opettajien ja opintomatkojen vahvistamat käsitykset monipuolisesta taiteellisesta kyvykkyydestä valoivat rouva Viivi Palanderiin rohkeutta.

Avainrooleista Viivi tasapainoili neljän välillä – hän oli tytär, sisar, äiti ja vaimo – ja taiteilijuus oli taustalla vaikuttanut ominaisuus. Hänen mukaansa ainoastaan vaimon roolin ja taiteilijuuden välillä oli ristiriita, ei siis äidin roolin ja taiteilijuuden. Tämä jako tuki osaltaan eropäätöksenkin toteuttamista. Viivi astui ulos itse valitsemastaan varatuomarin vaimon roolista, mutta jo aiemmin hän oli astunut ulos kuuliaisen tyttären roolista hylkäämällä vanhempiansa mahdollistaman opettajan uran. Uran valitessaan sivistyneistönaisen piti yleensä sitoutua paitsi naimattomuuteen myös jatkuvaan kunniallisuutensa korostamiseen. Mikäli hän avioitui, hänen vastuulleen lankesi rooli koko perheensä moraalinvartijana. Siirtyessään takaisin itsenäiseksi naiseksi Viivi palasi samalla koko sivistyneistöyhteisön valvovan silmän alle ja naimattomilta naisilta vaadittuun jatkuvaan valppauden tilaan.

Vaihdos opettajasta vaimoksi oli ollut ”puhdas”, mutta siirtymä vaimosta itsenäiseksi naiseksi ei sitä enää ollut. Ensinnäkin lähtökohdan tavalle suhtautua eronneeseen Viiviin muodosti näkemys siitä, miten hän oli rikkonut sivistyneistövaimon moraalisia velvollisuuksia. Toiseksi edellisen roolin perintönä olivat lapset – ilman leskeyden ja ilmeisesti myös eron syyttömän osapuolen selkeyttävää leimaa. Vaimon rooli oli mennyttä ja äidin rooli jäänyt irrallisena jäljelle. Uutena statuksena oli taiteilijan uraa aloitellut eronnut äiti. Vaikka avioliitto, avioero, taideopinnot ja muutto Pariisiin olivat kaikki tapoja laajentaa mahdollisuuksien horisonttia ja toteuttaa itseään, keskeistä oli roolien asettamat rajat, eli kerran avioiduttuaan ja erottuaan sivistyneistönainen ei voinut saavuttaa täysin itsenäistä asemaa ja arvostusta. Tästä kertoo, miten vuosien varrella eronneen Viivin statusta koetettiin peitellä naamioimalla tilanne lesken asemaan tai korostamalla puolison sijasta vain Jumalaa sivistyneistönaisen kiittollisuuden kohteena. Viivi ilmaisi toisen avioliiton solmimisen selkeyttäneen asemansa.

Avainpaikoista kotitila Nipuri oli Viivin lapsuudenkodin perinnön ja siitä irtautumisen fyysinen symboli, joka kulki mukana kaikissa neljässä tarinassa. Toisinaan se oli Viiville tarjottu turvapaikka, toisinaan kahle, hyljeksinnän kohde tai riidan aihe. Viivin kulloinenkin suhtautuminen kotitilaan heijasti

hänen muille avainpaikoille antamia merkityksiä. Rouva Palanderina vierailut kotiin vähenivät osin esimerkiksi elämäntavan jakautuneisuuden sekä taideopintojen seurauksena, Viivi Paarmiona taas ulkomaille suuntautumisen myötä. Lopulta hän sijoitti itsenäisenä kotimaahan palaavana kuvataiteilijana varansa oman huvilan rakentamiseen lapsuudenkodin pelastamisen sijaan. Hän yhdisti kodin lähipiiriään voimakkaammin fyysisen paikan sijaan ihmisiin sekä oman identiteetin kehittämiseen.

Avainhenkilöistä puolestaan Elvira-äiti oli mukana joka tarinassa ollen kuin Viivin lapsuudenkodin perinnön kirjallinen ilmentymä. Vuosien varrella äiti käänsi ohjeissaan katseen menneisiin tapahtumiin ja etsi sieltä korjaus ehdotuksia ja katsantotapoja. Siten hän kiinnittyi sivistyneistön ”perintöön” ja auktoriteetteihin toisin kuin esimerkiksi Verna, joka pohti asioita nykyhetkessä ja keskittyi viesteissään voimakkaammin eteenpäin menemiseen niin avioeron kuin kotitila Nipurin menetyksenkin hetkellä. Äidin suoraviivaisuuden taustavaikuttimena oli etenkin pelastumisratkaisua korostanut uskonnollinen vakaumus. Vaikka sekä äiti että sisko korostivat uhrautuvaisuutta, siskon kirjeistä puuttui äidin siihen liittämä hengellinen ulottuvuus, mikä voi viitata siskon maltillisempaan hengellisyteen tai perheen sisäiseen hierarkiaan – hengellinen sisältö miellettiin äidin kirjeisiin kuuluvaksi.

Tutkimustehtäväni toinen tavoite oli selvittää, miten Viivin lähipiiri reagoi hänen ratkaisuihinsa. Kunkin Viivin avainrooliin liitettiin sekä sivistyneistöyhteisössä että perhepiirissä odotuksia. Toisaalta siinä missä Elvira-äiti vaati häneltä uhrautuvaisuutta kaikissa rooleissa – tyttärenä, Eilon ja Elvin äitinä, Werner Palanderin vaimona sekä esimerkiksi Georgin siskona – perheen laajemman edun tähden, pikkusisko Verna edellytti Viiviltä uhrautuvaisuutta lähinnä äitinä, ei vaimona tai siskona. Aina kolmanteen kerrotun identiteetin tarinaan asti Viivin irtiotot tapahtuivat perhepiirin sisällä, eli vasta avioeron myötä irtautuminen tuli koko yhteisölle näkyväksi. Aviossa olleelta Viiviltä suvaittiin enemmän. Vaikka taiteet olivat Lindbohmin nimismiesperheessä olleet toisarvoisia, lapsuudenperhe ei paheksunut merkittävästi hänen vaimon roolin puitteissa toteuttamiaan taideaktiiviteettejaan, vaan koetti juuri niihin vedoten houkutella häntä poikkeamaan kotiseudullekin. Viivin hankkima liikkumatila oli hyväksyttyä niin kauan, kun se tapahtui avioliiton ja puolison hyväksynnän suojissa. Kun avioeroaikeet paljastuivat, suhtautuminen niin Viivin taiteisiin, sosiaalisiin verkostoihin kuin ajanviettotapoihinkin muuttui. Toisaalta Viivi itse oli nähnyt tilaisuuden lähteä onnettomiksi kokemistaan olosuhteista, toisaalta kumpaakaan osapuolta ei pidetty täysin syyttömänä. Erosta käydyssä keskustelussa nousivat esiin osaltaan perinteiset hyväksytyinä pidetyt eroamissytyt, mutta siinä missä Wernerä tunnuttiin syytettävän rajatun vahingollisista toimista, Viiviä moitittiin yleisluontoisemmin Jumalan naiselle asettamien velvollisuuksien laiminlyömisestä.

Varsinkin Viivin äidin näkemyksissä näkyi aikakauden yhteiskunnassa vallinneen kaksinaismoraalin naiselle osoittamat vaatimukset, joiden mukaan Viivin olisi pitänyt pysyä vaimon roolissa entisen puolison käyttäytyessä vaatimuksineen syyttömän tavoin. Viivin voi nähdä jättäneen piittaamatta odotuksista, sillä vetoomuksista huolimatta hän ei muuttanut käytöstään, vaan keskittyi itsensä toteuttamiseen Helsingin kodissaan ja taideopintojen parissa. Sen sijaan sisarukset osoittivat tukea riittaisan avioliiton jättävälle Viiville, mikä kertoo nuoremman sivistyneistösukupolven omaksuneen aikakauden vapaamielisempiä linjauksia. Äitiyden laiminlyönti aiheutti kuitenkin yksimielisempää arvostelua, joten näkemys äidin roolin asettamisesta jalustalle oli juurtunut perheessä vaimon rooliin kohdistettuja ihanteita syvemmälle. Sekä äiti että Verna-sisar alkoivat osoittaa syyttävää sormea Viivin taideaktiviteetteihin riittaisan elämäntilanteen ongelmien alkulähteenä. Vaimon asemasta luopumisen jättämä tyhjiö olisi pitänyt täyttää omistautumalla vielä voimakkaammin sivistyneistönaisen tärkeimmälle kutsumukselle, äitiydelle. Viivi ei nähnyt syytä hyväksyä sivistyneistöäidille kuulunutta ehdottoman uhrautumisen ajattelua, vaan uskoi työn ja äitiyden tasavertaiseen yhdistämiseen.

Sivistyneistönaisen liikkumatilaa ajatellen oli olennaista, että huhut lähtivät helposti liikkeelle. Sekä avioeron että omantunnon avioliiton aikana kirjeissä viitattiin Viivin toimiin ja oloihin liittyvien viestien liikkumiseen sekä perhe- että tuttavapiirin sisällä. Vuosien varrella omaiset tarrautuivat kuitenkin niin ikään hyviin uutisiin ja valonpilkahduksiin. Viivin äiti oli moitteittensa ja ohjeittensa ohessa vakuuttanut Viiville, ettei enää uskonut tähän kohdistettujen syytösten ”hävittömyyksistä” olleen tosia. Samoin Verna-siskon välillä kovaakin kritiikkiä sisältäneet kirjeet osoittavat, ettei läheisestä aina helposti uskottu, tai haluttu uskoa, pahaa tai pahinta. Luottamusta haluttiin ylläpitää, mihin ei sopinut vakaa näkemys siitä, että läheinen pystyisi toistuvasti ja laaja-alaisesti rikkomaan naiselle osoitettuja keskeisimpiä normeja. Lopulta Viivin muutto Pariisiin oli keskeinen avaintapahtuma, joka lievensi sekä hänen taiteilijuutensa että äitiytensä arvostelua. Ranskassa saatu menestys oli läheisille merkki Viivin halusta vakiinnuttaa asemansa – taide oli työtä, ei huvia – ja salonkeihin pääsy legitimoitai taiteilijan ammattilaisuuden. Toisaalta sukulaiset olivat tuolloin mahdollisesti vain Viivin lähettämien viestien varassa siinä missä kotimaassa huhut olivat levinneet laajemmaltikin. Toisaalta myös sivistyneistön käytöskoodit olivat ulkomailla oleillessa löysemmät, ja kansainvälisiä vaikutteita kotimaahan välittänyt Viivi edisti läheistensäkin edustavuutta.

Sivistyneistön piirissä normit muuttuivat tiuhaan, mutta julkisten ja yksityisen piirin kehitys ei aina kulkenut käsi kädessä. Viivin perhesuhteiden kehitys osoittaa sivistyneistön elämäntavan muodostuneen kerroksista, joita pystyttiin tarkastelemaan myös irrallisina osa-alueina. Viivin Pariisista paluun jälkeen ilmassa oli epäsovinnaisuutta, kun omantunnon avioliitossa eläminen sai juorut liikkeelle. Kuitenkin omaisten Ranskan-vuosina muuttumaan alkaneiden näkemysten syvyydestä kertoo, ettei

Viiviltä vaadittu muuta muutosta kuin virallista avioliittoon astumista. Merkittävä muutos oli perhe-elämää ja hengenelämää koskeneiden erimielisyyksien erottaminen Viivin taidepyrkimyksistä, sillä vielä avioerovuosina Viivin äidin ja sisaren suhtautumistavoissa taide oli kytkeyty osaksi Viivin perheongelmia. Taiteiden suvaitseminen lisääntyi asteittain. Taustatekijöiksi saattoi havaita Viivin työlle omistautumisen ohessa lasten varttumisen, huoltajuusriitojen ratkeamisen Viivin hyväksi sekä Ville Vallgrenin kanssa alkaneen vuorovaikutuksen ja kumppanuuden. Monen aikakauden naistaiteilijan tarinasta poikennut kehityskulku oli, että mitä kokonaisvaltaisemmaksi osaksi Viivin elämää taiteet tulivat, sitä myönteisemmin hänen äitinsä ja sisarensa suhtautuivat hänen taiteilijuuteensa.

Viivin ja hänen lapsuudenperheensä välinen vuorovaikutus ja yhteydenpito eivät katkenneet avioeron, lapsuudenkodin pelastamisen torjumisen tai vihkimättömän parisuhteen tai uskonnollisten näkemysten yhteentörmäysten vuoksi – huolimatta siitä, että suhteiden katkaisemista käytettiin painostuskeinona teatterista haaveilleen nuoren Viivin taivuttelussa. Sovitteluhakuisuuden ja jatkuvuuden lisäksi perhesuhteiden kehityksessä merkittävää oli yhteisymmärryksen saavuttaminen. Viivin ja hänen äitinsä näkemykset paitsi taiteilijuuden luonteesta, myös kodista ja hengellisestä valinnanvapaudesta tulivat voimakkaiden kärjistymisten jälkeen lähemmäksi toisiaan. Ennen kaikkea runsaan vuosikymmenen kuohunnan jälkeen Viivin huvila herätti henkiin sivistyneistön ihanteen omasta talosta, palvelijoista ja viimein myös avioparista.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I ARKISTOLÄHTEET

Helsingin yliopisto, Keskusarkisto

Matriikkelit, alkuperäisaineistosta digitoidut matriikkelit

Opiskelijamatrikkeli 1902–1907.

Digitoitu kohteesta: *Kejserliga Alexanders-universitetets i Finland matrikel för åren 1902-1907*.

Saatavissa: [http://www.helsinki.fi/keskusarkisto/matriikkelit/matriikkelit_1902_1907.htm]. Viitattu 2.2.2016.

Kansallisarkisto (KA), digitaaliarkisto

Ansioluettelokokoelema

Luettelot -L, Lindbohm, Ivar Fredrik (202),

Digitoitu kohteesta: Kansallisarkisto, Ansioluettelokokoelema.

Saatavissa: [<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2459227>]. Viitattu 2.2.2016.

Tampereen kaupunginarkisto (TKA), Tampere

Palander-suku (45b)

II PAINETUT LÄHTEET

1. Lähdejulkaisut

Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1.1.1907.

Adress- och yrkeskalender för Helsingfors 1.1.1910.

Finne, Jalmari, *Kun ollaan neroja. 3-näytöksinen näytelmä meille meistä*. Vihtori Kosonen, Helsinki 1907.

Mäkinen, Antti, *Vapaakirkollinen liike Suomessa. 1 osa, Sisältävä ajan 1879–1889*. Vapaa lähetys, Helsinki 1911.

Ruotzin Waldacunnan Laki 1734. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. (Sisältyy kokoelmiin Vanhan kirjasuomen korpus: Laki- ja asetustekstejä). Digitoitu kohteesta: suom. Salenius, Georg, 1759. Mukana myös Ruotzin Waldacunnan Laki, suom. Matthias Calonius 1808, niiltä osin kuin se poikkeaa vuoden 1759 käännöksestä. Näköispainos 1984. Saatavissa: [http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/lait/rwl1759_rdf.xml]. Viitattu 2.2.2016.

Samling af placater, förordningar, manifester och påbud, samt andre allmänna handlingar, hwilka i Stor-furstendömet Finland sedan 1808 års början ifrån trycket utkommit. Femte Delen. 1825–1829. G.O. Wasenius, Helsinki 1831.

Setälä, E. N. & Tarkiainen, V. & Laurila, Vihtori (toim.), *Suomen kansalliskirjallisuus: valikoima Suomen kirjallisuuden huomattavampia tuotteita. IX, Juhana Ludvig Runeberg ja Sakari Topelius*. Otava, Helsinki 1941.

Suomalainen Wirsikirja ewangelis-luterilaisille seurakunnille Suomenmaassa: hyväksytty Suomen toisessa yleisessä kirkolliskokouksessa w. 1886. Suomen Lähetysseura, Helsinki 1935.

Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-kokous vuodelta 1864. [s.n.], Helsinki 1865.

Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-kokous vuodelta 1889. [s.n.], Helsinki 1890.

Svenska Missionsförbundets sångbok, Svenska Tryckeribolaget Ekman & Co, Stockholm 1903. Saatavissa: [<http://runeberg.org/smfsang/>]. Viitattu 5.4.2016.

Tengström, Jakob & Schybergson, M. G., *Jakob Tengströms vittra skrifter i urval med en lefnads-teckning*, Skrifter utg. Af Svenska literatursällskapet i Finland 41, Helsinki 1899.

Vallgren, Viivi, *Sydämeni kirja: elämän muistelmia*. WSOY, Porvoo 1949 (2. painos, 1950).

2. Lehdistö

Aamulehti 23.2.1897; 8.5.1898.

Finlands Allmänna Tidning 2.7.1862.

Fredrikshamntidning 9.3.1910.

Hufvudstadsbladet 9.1.1900; 30.4.1902; 18.1.1905.

Päivälehti 29.11.1898; 30.8.1900; 10.5.1901; 1.11.1903; 11.5.1904.

Savo 24.4.1890; 22.2.1910.

Suomalainen Kansa 20.7.1909.

Suomen Kansa 29.9.1902.

Tampereen Uutiset 13.11.1897.

Työmies 3.4.1897.

Uusi Savo 26.3.1898.

Uusi Suometar 17.4.1902.

III KIRJALLISUUS

Aquilino, Marie Jeannine, 'The Decorating Campaigns at the Salon du Champ-de-Mars and the Salon des Champs-Élysées in the 1890s'. *Art Journal* Vol. 48, No. 1, Nineteenth-Century French Art Institutions (Spring, 1989), s. 78-84.

Aho, Jouko, 'Lagerborg, Rolf (1874–1959)', *Kansallisbiografia-verkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000–. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikeli/6868/>]. Viitattu 5.4.2016.

Ahtola-Moorhouse, Leena, 'Ville Vallgren 1855–1940. Elämäkerrallisia tietoja'. Teoksessa Ahtola-Moorhouse, Leena & Green, Selma (toim.), *Ville Vallgren 1855–1940*, Ateneumin taidemuseo, Helsinki 2003, s. 54-78.

Alapuro, Risto, "Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan." Teoksessa Valkonen, Tapani & Alapuro, Risto & Alestalo, Matti & Jallinoja, Riitta & Sandlund, Tom (toim.), *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. WSOY, Helsinki 1985, s. 36–100.

Amberg, Anna-Liisa, "Kotini on linnani" – Kartano ylemmän porvariston omanakuvana. Esimerkinä Geselliuksen, Lindgrenin ja Saarisen suunnittelema Suur-Merijoki vuodelta 1904. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 111, Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki 2003.

- Antikainen, Marjo-Riitta, *Sääty, sukupuoli, uskonto: Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883–1913*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.
- Brauer, Fae, *Rivals and Conspirators: The Paris Salons and the Modern Art Centre*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2013.
- Carpelan, Bert, 'Ensimmäiset sata vuotta'. Teoksessa Feiring, Clas & Gustafsson, Stig (toim.), *AFK 1889–1989*. Amatörfotografklubben i Helsingfors, Helsinki 1989, s. 15–22.
- Colliander, O. I., *Suomen kirkon paimenmuisto: 19 vuosisadan alusta nykyaikaan. 2, Suomen kirkon papisto yhdeksännellätoista vuosisadalla: ensimmäinen nide A-E ynnä henkilöhakemisto laatinut Arvid Colliander*. Otava, Helsinki 1918.
- Elgenstierna, Gustaf, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor: med tillägg och rättelser. I, Abrahamsson – Celsing*. Norstedt 1925, Tukholma.
- Elomaa, Hanna, 'Porvarillista rakkautta: Oskar ja Mili Hultmanin tarina 1886–1892'. Teoksessa Mäkinen, Katriina & Rossi, Leena (toim.), *Rakkautta, ihanteita, todellisuutta. Retkiä suomalaiseen mikrohistoriaan*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Turku, 1996, s. 22–63.
- Elomaa, Hanna, *Idylliä etsimässä: identifikaatiot ja itseymmärrys tammisaarelaisessa sivistyneistöperheessä 1880-luvulta 1930-luvulle*. k&h, Turun yliopisto, kulttuurihistoria, Turku 2006.
- Favorin, Martti, *Virolahden historia. 3, Suomen itsenäisyyden vuosikymmenet vuoteen 1999*. Virolahden kunta, Virolahti 1999.
- Garritzen, Elise, *Lähteiden lumoamat: Henry Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen tutkimus Roomassa 1900-luvun alussa*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011.
- Haapala, Pertti, *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*. Painatuskeskus, Helsinki 1995.
- Hakosalo, Heini, 'Tasohyppelyä – Varhaiset suomalaiset naislääkärit ja historiallisen biografian monimuotoisuus'. Teoksessa Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.), *Historiallinen elämä: biografia ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2014, s. 45–61.
- Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.), *Historiallinen elämä: biografia ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2014.
- Haldórsdóttir, Erla Hulda, 'Elämä kirjeissä – Miten representoida jo representoitua elämää'. Teoksessa Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.), *Historiallinen elämä: biografia ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2014, s. 172–185. Suomennos Heini Hakosalo.
- Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Huoneentaulun maailma: kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010.
- Heikkinen, Antero, *Terveiden ja ilon tähden. Herrasväki liikkeellä Suomessa 1700- ja 1800-luvuilla*. Historiallisia tutkimuksia 159, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1991.
- Heikkinen, Antero, *Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulmia menneisyyteen*. Yliopistopaino, Helsinki 1993.

Helsti, Hilikka, ”’Rakkaat omaiset’”. Heikkilän sisarusten kirjeet ja perhestrategiat 1901–1919’. Teoksessa Helsti, Hilikka & Stark, Laura & Tuomaala, Saara (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1101. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, s. 110–168.

Hirn, Sven, *Kameran edestä ja takaa. Valokuvaus ja valokuvaajat Suomessa 1839–1870*. Suomen valokuvataiteen museon säätiö, Helsinki 1972.

Hirn, Sven, *Ateljeesta luontoon. Valokuvaus ja valokuvaajat Suomessa 1871–1900*. Suomen valokuvataiteen museon säätiö, Helsinki 1977.

Hirn, Sven, ’Valokuvan tulo Suomeen’. Teoksessa Kukkonen, Jukka, Vuorenmaa, Tuomo-Juhani & Hinkka, Jorma 1992, s. 354–355.

Holmala, Aulis, *Keskustorin kiinteistöt - vuosisata kaupunkikuvaa: Sumelius, Selin, Palander, Commerce, Sandberg*. Kiinteistötoimisto Seppo Leuku, Tampere 2010.

Holmberg, Sanna, ’Avellan, Kaarola (1853–1930)’, *Kansallisbiografia-verkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000–. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4606/>]. Viitattu 5.4.2016.

Huhta, Ilkka, ’Herätysliikkeet haastavat arjen ja pyhän’. Teoksessa Häggman, Kai 2007, s. 96–99.

Häggman Kai, *Perheen vuosisata perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1994.

Häggman, Kai, *Johdatus perhehistoriaan*. Helsingin yliopisto, Helsinki 1996.

Häggman, Kai (toim.), *Suomalaisen arjen historia 2: Säätyjen Suomi*. Weilin + Göös, Espoo 2007.

Häggman, Kai, ’Pitkä tie ulkoluvusta järjelliseen lukemisen taitoon’. Teoksessa Häggman, Kai 2007, s. 212–229.

Hällström af, Catherine, ’Naisvalokuvaajia Suomessa 1859–1879’. Teoksessa Kukkonen, Jukka & Vuorenmaa, Tuomo-Juhani & Hinkka, Jorma 1992, s. 362–364.

Ilmonen, Anneli (toim.), *Tampereen taidemuseo 50 vuotta: Tampereen taideyhdistys ry ja tampere-laista kulttuurielämää*. Tampereen taideyhdistys, Tampere 1984.

Jalava, Marja, ”*Kokonainen elämä on ihmisen pyhin oikeus*” – Rolf Lagerborgin seksuaaliradikalismi ja ylempien yhteiskuntaryhmien keskinäiset esiaviolliset suhteet 1900-luvun alun Suomessa. Pro gradu -tutkielma, Suomen historia, Helsingin yliopisto 1997.

Jalava, Marja, *Minä ja maailmanhenki: moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.

Jalava, Marja, *J. V. Snellman – mies ja suurmies*. Tammi, Helsinki 2006.

Junkkaala Timo, ’Hannula, Frans (1855–1914)’, *Kansallisbiografia-verkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012–. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3844/>]. Viitattu 5.4.2016.

Jutikkala, Eino, ”Sääty-yhteiskunnan hajoaminen”. Teoksessa Jutikkala, Eino (toim.), *Suomen talous- ja sosiaal historian kehityslinjoja*. WSOY, Helsinki 1968, s. 174–188.

- Kaivanto, Kirsi, 'Taidetta ja tarinoita – näyttely Palanderin talossa'. *Museokello* (2014), 30–33. Tampereen museot & Pirkanmaan maakuntamuseo, Tampere 2014.
- Kakko, Tarja, *Kurissa ja Herran nuhteessa: luterilainen kasvatusaate 1900-luvun vaihteen Suomessa*. Turun yliopisto, Turku 2005.
- Kansanaho, Erkki, *Suomen kirkon sisälähetysseuran historia: Sortavalan aika 1905–1944*. Suomen kirkon sisälähetysseura, Helsinki 1964.
- Karisto, Antti & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka, *Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka – suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta*. WSOY, Juva 1988.
- Keravuori, Kirsi, 'Itseoppineet ihmiset kirjeenkirjoittajina. Perhekirjeenvaihtoa 1860-luvun saaristossa vuodelta 2011.' Teoksessa Lahtinen, Anu, Leskelä-Kärki, Maarit, & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Kirjeet ja historian tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, s. 163–191.
- Klinge, Matti, 'Tengström, Jacob (1755–1832)', *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012–. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3658/>]. Viitattu 5.4.2016.
- Konttinen, Riitta, *Suomalaisia naistaiteilijoita 1880-luvulta*. Otava, Helsinki 1988.
- Konttinen, Riitta, *Taiteilijapareja*. Otava, Helsinki 1991.
- Konttinen, Riitta 2001, 'Flodin, Hilka (1877–1958)', *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001–. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3361/>]. Viitattu 8.4.2016.
- Konttinen, Riitta 2007, 'Vallgren, Viivi (1867–1952)', *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007–. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3470/>].
- Konttinen, Riitta, *Naiset taiteen rajoilla. Naistaiteilijat Suomessa 1800-luvulla*. Tammi, Helsinki 2010.
- Kopisto, Sirkka, *Muodin vuosikymmenet. Dress and Fashion 1810–1910*. Museovirasto, Helsinki 1991.
- Kortelainen Anna, *Naisen tie: L. Onervan kapina*. Otava, Helsinki 2006.
- Koskenniemi, Lauri, *Suomen evankelinen liike 1870–1895*. Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys, Helsinki 1967.
- Kotilainen, Eija-Maija & Lahdentausta, Heli & Lehtinen, Ildikó & Vainonen, Pilvi, *Kaukaa haettua: Kulttuurien museon kokoelmia*. Kulttuurien museon näyttelyjulkaisu 2, Museovirasto, Helsinki 2006.
- Kukkonen, Jukka, Vuorenmaa, Tuomo-Juhani & Hinkka, Jorma (toim.), *Valokuvan taide: suomalainen valokuva 1842–1992*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1992.
- Laakso, Seija-Riitta, *Paris 1900: postikortteja kulta-ajan Pariisista*. Nord Print, Helsinki 2010.
- Lagerborg, Rolf, 'Taiteilijaihmissä'. Suomennos Bertel Gripenberg, Helsinki 1916. Teoksessa Vallgren, Ville, *Ville Vallgrenin ABC kirja*, Oy Amanita Ltd, Somero 2003, alun sivunumeroimattomat liitesivut.

- Lahtinen, Anu & Leskelä-Kärki, Maarit, & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011.
- Lahtinen, Anu & Leskelä-Kärki, Maarit & Vainio-Korhonen, Kirsi & Vehkalahti Kaisa, 'Kirjeiden uusi tuleminen'. Teoksessa Lahtinen, Anu & Leskelä-Kärki, Maarit, & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.) 2011, s. 9–28.
- Laine, Esko M., 'Säätyvallan ja penkkijärjestyksen aika'. Teoksessa Antikainen, Marjo-Riitta, & Laine, Esko M. & Yeung, Anne Birgitta, *Kaupunkilaisten kirkko: helsinkiläisten ja seurakunnan kohtaamia kuudella vuosisadalla*. Otava, Helsinki 2006, s. 11–88.
- Laine, Esko M. & Laine, Tuija, 'Kirkollinen kansanopetus'. Teoksessa Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Huoneentaulun maailma: kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, s. 258–306.
- Lehto, J. & Salmensaari, K. (toim.), *Tehkää tie erämaahan: Suomen vapaakirkkoa sanoin ja kuvin alkuajoista nykypäiviin esittelevä juhlaulkaisu*. Suomen vapaakirkko, Helsinki 1954.
- Lehto, Juho, 'Evangeliumin tie kristillisyyden erämaahan'. Teoksessa Lehto & Salmensaari (toim.). 1954, s. 19–56.
- Leskelä-Kärki, Maarit, 'Aune Krohnin kristillinen ja kirjoittava elämä. Näkökulmia naisten ja uskonnollisuuden tutkimiseen'. Teoksessa Lahtinen, Anu (toim.), *Tanssiva mies, pakinoiva nainen: sukupuolten historiaa*. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2001, s. 223–257.
- Leskelä-Kärki, Maarit, *Kirjoittaen maailmassa: Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.
- Leskelä-Kärki, Maarit, 'Kirjeet ja kerrotuksi tulemisen kaipuu. Kirjailija Helmi Krohnin ja säveltäjä Erkki Melartinin kirjeystävyyks 1906–1936.' Teoksessa Lahtinen, Anu, Leskelä-Kärki, Maarit, & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, s. 242–271.
- Lindbohm, Valdemar, *Presidentinrouva Julia Fellman. Muistelma*. [s.n.], Lahti 1938.
- Lindfors, Anton et al. (toim.), *Kuopion lyseo 1872–1922. Muistojulkaisu. Entisten oppilaitten toimittama koulun 50-vuotisjuhlaan Kuopiossa 6-9.7.1922*. [s.n.], Helsinki 1922.
- Lindgren, Liisa, 'Wikström, Emil (1864–1942)', *Kansallisbiografia-verkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007–. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3688/>]. Viitattu 5.4.2016.
- Louko, Pia, *Ville ja Viivi: taiteilijaelämää Leppävaarassa à la Vallgren*. Espoon kaupunginmuseo, Espoo 2005.
- Lönn, Rauha (toim.), *Kuvataiteilijat 2004*. Suomen taiteilijaseura, Helsinki 2004.
- Mahkonen, Sami, *Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta*. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki 1980.
- Markkola, Pirjo, *Synti ja siveys: naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.
- Markkola, Pirjo, 2007a, 'Kirkonmäellä ja pappilassa – papiston monisäikeinen rooli'. Teoksessa Häggman, Kai 2007, s. 78–95.

- Markkola, Pirjo, 2007b, 'Suomalaisen naisen ja miehen elämänkaari'. Teoksessa Häggman, Kai 2007, s. 250–269.
- Markkola, Pirjo, 'Mäkinen, Antti (1856–1936)', *Kansallisbiografia-verkojulkaisu*. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010–. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/6268/>]. Viitattu 5.4.2016.
- McMillan, James F., *France and Women 1789–1914: Gender, Society and Politics*. Routledge, London & New York 2002.
- Murtorinne, Eino, *Suomen kirkon historia. 3, Autonomian kausi 1809–1899*. WSOY, Porvoo 1992.
- Mustonen, Kaisa, *Liisi Karttunen: vuosisadan alun historiantutkija Henry Biaudet'n ryhmässä: suomalainen tutkimusinstituutti Roomassa 1909–1915*. Joensuun yliopisto, Joensuu 1997.
- Mäkinen, Antti, *Vapaakirkollinen liike Suomessa. I osa, Sisältävä ajan 1879–1889*. Vapaa lähetys, Helsinki 1911.
- Männistö-Funk, Tiina, 'Monien käytäntöjen "kovat kuvat". Käyntikorttikuvat suomalaisissa maaseutukodeissa 1900-luvun alussa'. Teoksessa Mälikalli, Maija & Laitinen, Riitta (toim.), *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, s. 249–278.
- Möller, Håkan (toim.), *Den gamla psalmboken. Ett urval ur 1695, 1819 och 1937 års psalmböcker. Under redaktion av Håkan Möller och med inledning av Gunnel Valquist*. Atlantis, Tukholma 2001. Saatavissa myös: [http://www.svenskaakademien.se/publikationer/svenska_klassiker/den_gamla_psalmboken]. Viitattu 17.9.2016.
- Niemi, Juhani, 'Aho, Pekka (1864–1945)', *Kansallisbiografia-verkojulkaisu*. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1998–. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2859/>]. Viitattu 5.4.2016.
- Nieminen, Armas, *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. WSOY, Helsinki 1951.
- Oittinen, Riitta, 'Säädystä pukeutumista, muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa'. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.), *Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*. Suomen Historiallinen Seura, [s.l.] 1990, s. 51–74.
- Ollila, Anne, *Jalo velvollisuus: virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1998.
- Ollila, Anne, *Aika ja elämä: aikakäsitys 1800-luvun lopussa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000.
- Ollila, Anne, 'Maallistuva aika. Aikakäsitys 1800-luvun lopussa.' Teoksessa Salmi, Hannu (toim.), *Menneen ja tulevan välillä: 1800-luvun kulttuurihistorian lukukirja*. k&h, Turku 2011, s. 238–255.
- Pehkonen, Erkkä, 'Kirjetutkimuksen etiikkaa. Yksityistä sotakirjeenvaihtoa tutkivan eettismetodologiset haasteet'. Teoksessa Tikka, Marko, Taskinen, Ilari & Nevala-Nurmi, Seija-Leena (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura, Tampere 2015.

Pelin, Anne, 'Tarinoita taiteilijapareista'. Teoksessa Gallen-Kallelan Museo (toim.), *Sydän sydämelle. Pohjoismaisia taiteilijapareja*. Minerva, Helsinki 2007, s. 9–17.

Peltonen, Matti, *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka: mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta*. Gaudeamus, Helsinki 2006.

Persson, Kristina, *Svensk brevkultur på 1800-talet. Språklig och kommunikations-etnografisk analys av en familjebrevväxling*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 68, Uppsala 2005.

Pohjois-Savon liitto, *Pohjois-Savon kulttuuriympäristöselvitys osa 2*, Pohjois-Savon liitto, Kuopio 2011. Saatavissa myös: [<http://www.pohjois-savo.fi/media/liitetiedostot/aluesuunnittelu/kaavat/kaavaselvitykset/psmk/psmk-pohjois-savon-kulttuuriymparistoselvitys-osa-2..pdf>]. Viitattu 5.4.2016.

Pohls, Maritta, 'Herrasväki, työväki ja palkkatyö toimeentulon lähteenä. Suomalaisen naisyrittäjän historiaa'. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja (toim.), *Työllä ei kukaan oo rikastunna. Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, s. 79–99.

Pohls, Maritta, Ellen Svinhufvud. Suomalainen säätyläisnainen maalta. Otava, Helsinki 2011.

Pöysä, Jyrki, 'Matkalla kaupunkiin ja aikuisuuteen. Nuoren joensuulaisen kirjoitettujen paikkakokemusten lähilukua'. Teoksessa Knuutila, Seppo & Laaksonen, Pekka & Piela, Ulla (toim.), *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, s. 156–170.

Pöysä, Jyrki, 'Kaksin tekstin kanssa. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina'. Teoksessa Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.), *Vaeltavat metodit*. Suomen kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu 2010, s. 331–360.

Raggatt, Peter T. F., 2006a, 'Multiplicity and Conflict in the Dialogical Self: A Life-Narrative Approach'. Teoksessa McAdams, Dan P. & Josselson, Ruthellen & Lieblich, Amia (toim.), *Identity and Story. Creating Self in Narrative*. American Psychological Association, Washington, DC, 2006, s. 15–35.

Raggatt, Peter T. F., 2006b, 'Putting the Five-Factor Model Into Context: Evidence Linking Big Five Traits to Narrative Identity'. *Journal of Personality* 74:5, s. 1321–1347.

Rahikainen, Marjatta, 'Omat lapset, vieraat lapset, kerjäläislapset'. Teoksessa Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Huoneentaulun maailma: kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, s. 313–355.

Rajainen, Maija, *Naisliike ja sukupuolimoraali: keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1973.

Rantanen, Tuula, 'Tamperealaisten maalaustaideharrastukset vuosina 1989–1919'. Teoksessa *Tampere: Tutkimuksia ja kuvauksia* 6. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja 11. Tampereen historiallinen seura, Tampere 1970, s. 316–353.

Reitala, Aimo, 'Gallen-Kallela, Akseli (1865–1931)'. *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997–. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3194/>]. Viitattu 12.4.2016.

Räisänen, Tarja, 'Leskenelämää Valkealassa 1800-luvun puolivälissä'. Teoksessa Oittinen, Riitta & Rahikainen, Marjatta (toim.), *Keulakuvia ja peränpitäjiä: vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 2000, s. 135–146.

Räisänen, Arja-Liisa, *Onnellisen avioliiton ehdot: sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995.

Sainio, Venla, 'Maria Furuhjelm (1846–1916)', *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001–. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4453/>]. Viitattu 5.4.2016.

Saloheimo, Veijo A., *Rautalammin historia*. Rautalammin kunta & Rautalammen seurakunta, Piekämäki 1959.

Saloniemi, Marjo-Riitta, 'Kesäpäivä huvilalla'. Teoksessa Saloniemi, Marjo-Riitta (toim.), *Herrasväen kesäretki – kesänviettoa Tampereen seudulla sata vuotta sitten*. Tampereen museoiden julkaisuja 32, Tampereen museot, 1994, s. 28–41.

Schwartz, Vanessa R., *Spectacular Realities: Early Mass Culture in Fin-de-siècle Paris*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, California 1998.

Seppo, Juha, *Uskovien yhteisö vai valtionkirkko: uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 127. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1983.

Siltanen, Liisa (toim.), *Kuopion Suomalainen Tyttökoulu ja Kuopion tyttölyseo 1879–1979*. Kuopion tyttölyseon seniorit, Kuopio 1986.

Sinisalo, Hannu & Tähtinen, Ritva (toim.), *Suomalaiset valokuvaajat 1842–1920*. Suomen valokuva taiteen museon säätiö, Helsinki 1996.

Stanley, Liz, 'The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences'. *Auto/Biography* 2004, 12, s. 201–235.

Sulkunen, Irma, *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita*. Hanki ja jää, Helsinki 1995.

Sulkunen, Irma, *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla*. Gaudeamus, Helsinki 1999.

Suokunnas, Seppo, *Siionin kannel 1874–1892: tutkimus Suomen evankelisen liikkeen laulukokoelman synnystä, lähteistä ja rakenteesta sekä tekstien ja sävelmien alkuperästä*. SLEY-kirjat, Helsinki 1982.

Supinen, Marja, 'Antoinette ja Ville Vallgren'. Teoksessa Gallen-Kallelan Museo (toim.), *Sydän sydämelle. Pohjoismaisia taiteilijajapareja*. Minerva, Helsinki 2007, s. 108–115.

Suutela, Hanna, *Impyet. Näyttelijättäret Suomalaisen Teatterin palveluksessa*. Like, Helsinki 2005.

Tikka, Marko & Taskinen, Ilari & Nevala-Nurmi, Seija-Leena (toim.), *Kirjeitä sodasta: kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura, Tampere 2015.

Tillander, Asta, *Näkymättömän lähettiläs: Anna-Liisa Mattssonin elämä*. Aika, Vantaa 1996.

Toivanen, Jenni, 'Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus – patriarkalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa 1700-luvun loppupuolen Sisä-Suomessa'. Teoksessa Einonen, Piia & Karonen, Petri (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Toivanen, Jenni, *Lesken elämää: leskeys naisen elämän osana ja sosiokulttuurisena ilmiönä 1700-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla*. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos, Suomen historia 2005. Saatavissa: [<http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-2005200>]. Viitattu 13.4.2016.

Tosh, John, *A Man's Place. Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*. Yale University Press, New Haven and London, 1999.

Vainio-Korhonen, Kirsi, 'Huoneentaulun maailma tiensä päässä'. Teoksessa Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Huoneentaulun maailma: kasvatusta ja koulutusta Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, s. 356–357.

Vallgren, Ville, *Ville Vallgrenin ABC kirja*. Muu nimike: *Ville Vallgrens ABC bok med bilder*. Oy Amanita Ltd, Somero 2003. Suomennos Meri Utrio. Näköispainos alkuperäisteoksesta Vallgren, Ville, *Ville Vallgrens ABC Bok*. Söderström & C:o Förlagsaktiebolag 1916.

Vapaavuori, Hannu, 'Suomalainen virsikirja'. Teoksessa Knapas, Rainer & Forsgård, Nils Erik (toim.), *Suomen kulttuurihistoria 2: Tunne ja tieto*. Tammi, Helsinki 2002, s. 297–299.

Vares, Vesa, *Helmi Krohn 1871–1913: naisen velvollisuusetiikka ja yksilön ratkaisu*. Yliopistopaino, Helsinki 2005.

Vattula, Kaarina, 'Palvelustytöstä konttoristiin – naisten työhön osallistuminen 1889–1940.' Teoksessa Kaukiainen, Yrjö, Schybergson, Per, Soikkanen, Hannu & et. al. (toim.) *När samhället förändras. Kun yhteiskunta muuttuu*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1981, s. 63–90.

Vilkko, Anni, *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997.

Väisänen, Maija, 'Åström, Emma Irene (1847–1934)', *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1998–. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3699/>]. Viitattu 5.4.2016.

Willberg, Leena, 'Huiloita Näsijärven rannoilla 1870–1910-luvuilla'. Teoksessa Saloniemi, Marjo-Riitta (toim.), *Herrasväen kesäretki – kesänviettoa Tampereen seudulla sata vuotta sitten*. Tampereen museoiden julkaisuja 32. Tampereen museot 1994, s. 21–27.

Wirilander, Kaarlo, *Herrasväkeä. Suomen säätyläistä 1721–1870*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1974.

V INTERNET

Currie, Gillian, 'Paris Salons catalogues'. *National Gallery of Australia (NGA)* -kotisivut [<http://nga.gov.au/>], 30.6.2007. Saatavissa: [<http://nga.gov.au/Research/Salons.cfm>]. Viitattu 5.4.2016.

Nimikot, Suomen kirjailijanimikkoseurat ry, *Minna Canth eilen ja tänään*. Saatavissa: [<http://www.nimikot.fi/nimikkoseurat/kanttilan-kulttuurikeskuksen-kan/minna-canth-eilen-ja-tanaan/>]. Viitattu 5.4.2016.

Project Runeberg, [<http://runeberg.org/>]. Käytetty hakusana: Svenska Missionsförbundets sångbok. Viitattu 8.4.2016.

Svenskt Översättarlexikon, [<http://www.oversattarlexikon.se/>]. Käytetty hakusana: i silkesskrud. Viitattu 8.4.2016.

Tilastokeskus, *Rahanarvonkerroin 1860–2013*. Saatavissa: [http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html]. Viitattu 17.4.2016.

Tossavainen, Mari, "*Mainioimpien miestemme*" muisto: J. V. Snellmanin pääkaupungin muistomerkki. Helsingin kaupungin tietokeskus 3.5.2006. Saatavissa: [http://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/06_05_22_tossavainen.pdf]. Viitattu 8.4.2016.

Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899. Helsingin yliopisto, Keskusarkisto: matrikkelit, lähdeaineistoihin perustuvat matrikkelit. Tiedot koonnut Veli-Matti Autio. Saatavissa: [<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/1853-1899/>]. Viitattu 2.2.2016.

LIITTEET

Liite 1: Rautalammin Lindbohm

Aviopari:

Ivar Fredrik Lindbohm, s. 19.4.1837 (Viitasaari), nimismies, k. 6.1.1900 (Rautalampi)

Elvira Aurora Lindbohm (o.s. Breitholtz), s. 9.11.1836 (Hämeenlinna) k. 2.12.1920 (Kuopio)

Vihitty: 20.7.1863 (Hämeenlinna)

Lapset

1. Ivar Werner Johannes (Verner) s. 17.10.1864 (Rantasalmi), k. 13.7.1909 (Rautalampi)

Opinnot/työ: yo 9.6.1886, kameraalitutkinto Helsingin yliopistossa, revisori Helsingissä

Avioliitto: Paulina Sidorow, s. 26.6.1866

Vihitty: 7.8.1892

Lapsia: Ragnar Fredrik Werner, s.10.2.1894 (Helsinki)

Sigrid, s. 4.11.1901 (Helsinki)

2. Anna Elvira (Anni), s. 15.2.1866, k. 31.10.1896

Opinnot/työ: Jyväskylän tyttökoulu, valmistui 1882

Avioliitto: Kalle Jalkanen, s. 18.9.1858, rälssitallinen

Vihitty: 23.12.1888

Lapsia: Weli Ilmari, s. 14.10.1889

?

Aino Irene Elviira, s. 5.9.1893

Sylvi Pauliina, s. 28.3.1895

Vieno Katri Maria, s. 3.8.1896

3. Flora Olivia (Viivi) s.11.10.1867 (Rautalampi), k. 25.12.1952 (Helsinki)

Opinnot/työ: Jyväskylän tyttökoulu 1882, Jyväskylän seminaari 1889, sittemmin kuvataiteilija

1. Avioliitto: Karl Werner Palander, s. 6.4.1861 (Kuljun kartano, Lempäälä), kaup. viskaali

Vihitty: 1.2.1890 Tampereella

Lapsia: Elvi, s. 1.3.1894 (Tampere)

Eilo, s. 19.12.1895 (Tampere)

Avioero: 11.11.1905. Tällöin Viivi otti sukunimen Paarmio.

2. Avioliitto: Ville Vallgren, s. 15.12.1855 (Porvoo), k. 13.10.1940 (Helsinki)

Vihitty: 4.8.1917

4. Georg Alfred (Yrjö), s. 26.5.1869

Opinnot/työ: koulu jäi kesken, maanviljelijä, ketunpyytäjä, kalastaja

Avioliitto: Maria Ritvanen, s. 11.3.1880

Vihitty: 29.12.1899

Lapsia: Elsa Maria, s. 4.5.1901, k. 21.12.1903

Veikko Armas, s.9.11.1903, k. 5.1.1904

Arvi Valdemar, s. 9.3.1905

Walter Kaapriel, s. 30.3.1907

Heikki Ilmari, s. 25.9.1910

Kerttu Maria, s.21.8.1913

5. Fanny Karolina, s. 16.10.1870, k. 31.12.1882

- 6. Emil Wilhelm** (Ernst), s. 17.7.1872, k. 1948 (Mikkeli)
 Opinnnot/työ: asemapäällikkö
 Avioliitto: Amanda Augusta Tefke (Inkeri)
 Lapsia: Harry Hermes (myöh. Linnapuomi, s. 8.12.1902 (Pirkkala)
 Reino Aulis (myöh. Linnapuomi), s. 15.3.1905 (Pirkkala)
 ?
- 7. Knut Hjalmar** (Hjalmar), s. 1.2.1874
 Opinnnot/työ: yo 1896, mm. Suomen pankin virkamies, kutsuntaosaston virkamies
 Savonlinnassa, maanviljelijä ja tilanhoitaja mm. Leppävirralla ja Heinävedellä
 Lapsia: Aarne, s. 1890-luvulla
 Avioliitto: Henriikka Nurmi (”insinööri Nurmen leski Heinävedeltä”)
 Vihitty: 1911
- 8. Verna Maria**, s. 7.9.1875, k. 1.12.1958 (Mikkeli)
 Opinnnot/työ: Kuopion tyttökoulun päättötodistus 1894, ennen avioitumista konttoritöitä, sijaisuuksia pankissa (yms.), avioliiton aikana miehensä apulaisena
 Avioliitto: Alexander von Hertzen, s. 15.12.1855 (Uudenmaan pataljoonan kapteeni, Harjun maanviljelyskoulun kirjanpitäjä Virolahdella), k. 1938
 Vihitty: 25.8.1900
 Lapsia: Verna Margaretha, s. 1901
- 9. Ines Aurora**, s. 2.11.1878
 Opinnnot/työ: valokuvaamoyrittäjä Helsingissä 1902–1905, sairaanhoitaja
 Avioliitto: Antti Breitholtz, s.1.7.1881 (insinööri)
 Vihitty: 26.9.1909
 Lapsia: Riitta Maria, s. 10.5.1911
 poika, s. 1914, k. 1914
- 10. Alma**, s. 1880, k. 1880
- 11. Frans Leonard Waldemar** (Valdemar), s. 31.7.1882
 Opinnnot/työ: yo 1902, pappisvihkimys 1908, luopui pappeudesta 1917
 1. avioliitto: Aino Jalkanen (s. 25.10.1886, historian ja uskonnon opettaja, k. 20.3.1917)
 Vihitty: kesäkuu 1908 (Savonlinna)
 Lapsia: Aino Anna-Liisa, s. 12.4.1909 (Sortavala)
 Aarno, s.7.2.1911 (Riihimäki)
 Viljo
 Sakari, s.10.3.1917 (Kuopio)
 ”Valle”, s.10.3.1917 (Kuopio)
 2. avioliitto: Anni Pylkkänen (saksan kielen ja uskonnon lehtori, k. syyskuu 1924)
 Vihitty: huhtikuu 1921 (Mikkeli)
 Lapsia: Linnea, s. 3.2.1922
 Olavi, s. 14.3.1923
 3. avioliitto: Suoma Lundstedt (Helsingin sairaalan apuhoitaja, s. 1901 tai 1902)
 Vihitty: kesäkuu 1926
 Lapsia: Helge Samuel, s. helmikuu 1930

Lähde: Vallgren 1949; Elvira Lindbohmin kirjeet Viivi Vallgrenille, TKA; Verna von Hertzenin kirjeet Viivi Vallgrenille, TKA; Hufvudstadsbladet 30.4.1902 ja 18.1.1905; Colliander 1918; Lindfors 1922; Siltanen 1986; Tillander 1996.

Liite 2: Viivi Vallgrenin elämän avaintekijät ja kerrotun identiteetin tarinat

KERROTUN IDENTITEETIN TARINA	AVAINPAIKKA	AVAIN tapahtumat	AVAINHENKIÖ	AVAIN- (SUKU-PUOLI)-ROOLI
ALISTUVA NIMISMIEHEN TYTÄR	<ol style="list-style-type: none"> 1. kotitila Nipuri (Rautalampi) 2. Jyväskylän tyttökoulu 3. Jyväskylän seminaari 4. Jyväskylän laulujuhlat 5. Lempäälä 	<ol style="list-style-type: none"> 1. tyttökoulun suorittaminen 2. lukuelämyksien kokeminen 3. ulkopuolisen tunnustuksen saaminen lahjakkuudelle 4. teatterihaaveista luopuminen 5. opettajaseminaarin suorittaminen 6. kutsun saaminen Lempäälän Kuljuun opettajaksi 7. opettajanuran hylkääminen 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ivar-isä 2. Elvira-äiti 3. isosisko Anni 4. Hulda Festén 5. Lauri Hämäläinen 6. Pekka Hannikainen 7. Werner Palander 	<ol style="list-style-type: none"> 1. tytär 2. sisar
VARAKAS VARATUOMARIN VAIMO	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nipuri 2. Palanderin talo 3. Ahveniston huvila 4. Parainen 5. Ruovesi 	<ol style="list-style-type: none"> 1. taloudellisesti edullisen avioliiton solmiminen 2. teatteri- ja lausuntataitojen kehittäminen 3. äidiksi tuleminen 4. Anni-siskon menehtyminen 5. Ivar-isän menehtyminen 6. kuvataideinnostuksen syttyminen – vierailut Nipuriin vähenevät 7. ensimmäinen osallistuminen taidenäyttelyyn 8. tasa-arvoistuminen pikkusisko Vernan kanssa 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ivar-isä 2. Elvira-äiti 3. isosisko Anni 4. puoliso Werner Palander 5. lapset 6. Kaarola Avellan 7. Fredrik Ahlstedt 8. Axel Gallén 	<ol style="list-style-type: none"> 1. tytär 2. sisar 3. vaimo 4. äiti
ITSENÄIS- TYVÄ ROUVA PAARMIO	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nipuri 2. Helsingin huoneisto 3. Helsingin piirustus-koulu 4. Académie Grande Chaumiére 5. Mars-kentän salonki 6. Salon des Indépendantes 	<ol style="list-style-type: none"> 1. avioero 2. taiteilijanimen käyttöönotto 3. osallisuus Nipuri-riitaan 4. taloudellinen ahdinko 5. huoltajuusoikeudenkäyntien alkaminen 6. taideopintojen suorittaminen Helsingissä 7. taideopintojen suorittaminen Pariisissa 8. Pariisin taidesalonkeihin pääseminen 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Elvira-äiti 2. lapset 3. entinen puoliso 4. Pekka Brofeldt 5. vuokralaiset 6. taideakatemia-laiset 	<ol style="list-style-type: none"> 1. tytär 2. sisar 3. äiti 4. ”vaimo” 5. ”leski”
TAITEILIJAKODIN RAKENTAJA	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nipuri 2. Leppävaaran huvila 	<ol style="list-style-type: none"> 1. lasten huoltajuuden saaminen 2. Suomeen palaaminen 3. taidekilpailuihin osallistuminen 4. perinnön vastaanottaminen 5. Nipurista luopuminen 6. huvilan rakentaminen 7. virallistamattoman parisuhteen aloittaminen 8. äiti tunnustaa taiteilijan kutsumuksen 9. avioliiton solmiminen 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Elvira-äiti 2. lapset 3. Henrik Borgström 4. Ville Vallgren 5. Rolf Lagerborg 	<ol style="list-style-type: none"> 1. tytär 2. sisar 3. äiti 4. elämänkumppani 5. vaimo

Liite 3: Kuva 1: Viivi Vallgren Elvira-äitinsä kanssa vuonna 1914

Lähde: Vallgren 1949.